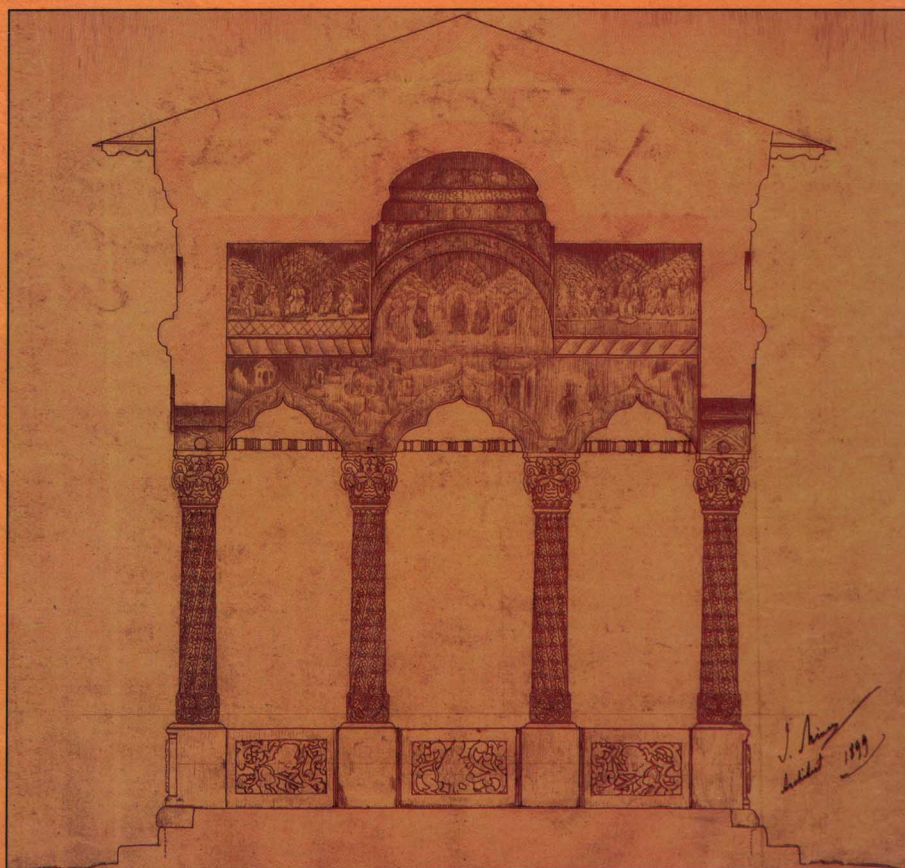

INSTITUTUL NAȚIONAL
AL MONUMENTELOR ISTORICE

BULETINUL COMISIEI
MONUMENTELOR ISTORICE

ANUL XIX, NR. 1-2
2008

INSTITUTUL NAȚIONAL AL MONUMENTELOR ISTORICE

BULETINUL

COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE

1908 - 2008

Anul XIX, Nr. 1-2
2008

COLEGIUL DE REDACȚIE: Dan Maniu LUNGU
Dana MIHAI
Voica Maria PUȘCAȘU
Virgil POLIZU

Editor: Dana MIHAI
Responsabil număr: Raluca IOSIPESCU
Tehnoredactare: Ruxandra ȘERBAN
Traducere rezumate: Ruxandra BAKER

© Copyright 2008, Institutul Național al Monumentelor Istorice (București)

Autorii textelor și ilustrațiilor și I.N.M.I. dețin toate drepturile asupra ediției de față și își asumă responsabilitatea conținutului articolelor. Reproducerea integrală sau parțială a textului din această lucrare este posibilă numai cu acordul scris al I.N.M.I.

Adresa Redacției B.C.M.I.: Institutul Național al Monumentelor Istorice
Str. Zossima Demarat, nr. 8, sector 3, București,
tel. 021 528 02 35; 021 528 02 33; fax. 021 327 09 019

Coperta I: Desen al pridvorului bisericii Stavropoleos din București realizat de arhitectul Ion Mincu, 1899, Arhiva INMI, fond C.M.I.

Coperta IV: Stema Principatelor Unite, prima coperta a B.C.M.I., 1908

ISSN 1842-5720

Volum tiparit de *Editura Cetatea de Scaun* Târgoviște, 2008
str. Ion Ciorănescu, bl. 1A, sc. A, ap. 1, jud. Dâmbovița;

Tel./Fax.: 0245 218318; www.cetateadescaun.ro

Editura etatea
de Scaun

ANUL I.

No. 1.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALA

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasldescu.
16, STRADA DOAMNEI, 16

1908

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: I. KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii.

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL :

IN ROMÂNIA . . . . . 10 Lei
IN STRĂINĂTATE . . . . . 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului:

---

1. Cu începere de la Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii monumentelor istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial, și va cuprinde :

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privilegiate direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție, și sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat: să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografiile istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice, monografiile cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desemnuri, aquarele etc.;

b) Releveuri de la cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentale, bunăoară: asupra inscripțiilor murale și lombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumele epoci, asupra portrețelor murale, de cliori: Domni, Doamne, Arhieri, Boeri, Jupănese etc., asupra picturii bisericesti, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiilor și periodicelor de specialitate;

f) În slârșit, suplimente artistice, în calori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privilegiate la monumentele istorice din afară de Regat, intru cât aceste vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri.

Abonamentele se fac numai prin Librăriile Sococă, Sfetea, Națională și Alcalay

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUȚIUNE PUBLICA
ȘI IN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1908

IANUARIE-MARTIE

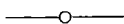
BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidzacu
16. Strada Doamnei, 16**

1908

20.195

CUPRINSUL

TEXT

Cuvinte începătoare.

Mănăstirea Comana:

I. Note istorice.

II. Note arhitectonice și lucrări noi.

Raport general cu privire la lucrările Comisiunii monumentelor istorice în 1907.

Cronică.

ILUSTRAȚIUNI

I. Mănăstirea Comana:

1. Vedere generală.
2. Pisania bisericii.
3. Epitaf în biserică.
4. Vedere din afară, spre intrare.
5. Vedere din lăuntru, spre intrare.
6. Foișorul.
7. Paraclisul.
- 8 9. Galeriaiile chililor din spre apus.
10. Temeliile vechii clopotnițe.
- II. Biserica.
12. Planul.
13. Vedere generală pe latura din spre nord.
14. Detaliu dela Foișor.

15. Coloane dela Foișor.

16—17. Capitele de coloane dela Foișor.

II. Raportul Comisiunii:

18. † B. P. Hasdeu.

19—20. Biserica mănăstirii Snașov.

21. Clopotnița dela Păpăuși.

22. Mănăstirea Cașin: Clopotnița și zidurile.

23. „ „ Biserica.

24. „ „ Planul bisericii.

25. „ „ Intrare de pivniță.

26—7. Bolnița Coziei.

III. Afară de text:

28. Foișorul mănăstirii Comana (fototipic).

NOTĂ. Desenurile dela pp. 9, 16 și 17 sunt lucrate de d. Gavril Popescu, iar cele dela pp. 23, 25 și 41 de d. arh. N. Ghika. — Ilustrațiile sunt făcute după fotografiile luate de d-nii: Stelian Petrescu (No. 2, 3, 13, 18, 19—20 și 28), I. Voinescu (No. 1, 4, 5, 9—10, 11 și 15), arh. N. Ghika (No. 6, 16—17, 22—23 și 25) și alții. Portretul lui B. P. Hasdeu e după un tablou de N. Grigorescu în posesiunea d-lui V. Cosmovici. — Finalele dela pp. 8, 28, 46 și 48 sunt reproduse după *Bibliografia veche românească* (I. „ 118, 278, 225 și 512), cunoscuta operă a d-lor I. Bianu și N. Hodoș.

Publicarea acestui Buletin, a cărui realizare a fost, în ultimul timp, una din preocupațiunile de capetenie ale Comisiunii monumentelor istorice, are întreit scop: să răspunda unei cerințe a regulamentului de aplicare a legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, să contribuie, în măsura putincioasă, la progresul studiilor istorice, arhitectonice și artistice, cu specială privire la monumentele noastre istorice, și să rămăe, pentru cei viitori, o arhiva de icoane cât mai credincioase, sub toate rapörturile, a stării în care se găseasc azi monumentele noastre strabune.

1. Într'adevăr § 11 alin. 4 din menționatul regulament prevede, între atribuțiunile Comisiunii monumentelor istorice, „deșteptarea și răspândirea în popor a simțului și priceperii pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale asupra monumentelor și de instrucțiuni asupra chipului conservării sau restaurării lor”. Acestei cerințe — nu numai sub raportul formal, ci și sub raportul intrinsec al dezideratului ce exprimă — nazuește, ca întâi scop, să răspundă Buletinul ce dam azi la iveală: aceasta s'a avut în vedere la întocmirea lui, și aceasta se va aveă în vedere la elaborarea lui. Astfel credem că, alături de silințele laudabile ale tuturor celor chemați a lucră în aceeaș direcție, publicațiunea noastră va contribui și ca la cultivarea — spirituală și sufletească — a publicului cărturar românesc, întru buna cunoaștere, trebuitoarea înțelegere, cuvenitul respect și datorita pietate ce cu toți trebuie să avem față de monumentele noastre istorice, aceste singure mărturii vadite și obștești a vieții strămoșești.

2. Pe lângă aceasta, stadiul în care se găseasc azi studiile istorice la noi, impune oarecum, și o necesitate, publicarea acestui Buletin, al cărui al doilea scop este, cum am văz, să contribuie, pe cât va puteă, la progresul acestor studii. Căci, să ne gândim: numai la starea în care se găsiă istoriografia noastră nu mai departe de cât acum 15-20 de ani: câțiva bărbați bine cunoșcuți erau singurii cari lucrau în ogorul atât de vast al trecutului nostru. Ei trebuiau să facă totul: să limpezească marile probleme istorice-naționale, pe cari le ridicaseră și le știuseră susține predecesorii lor, să cerceteze și să expună, în general și în particular, desvoltarea istorică a neamului, să caute și să publice mărturiile documentare ale trecutului. Lucrare mare, pentru efectuarea căreia trebuiau pregătite și chemate puteri nouă. Astfel de atunci încoace, prin indemnul și silințele tuturoră, rând pe rând, o sumă de bărbați și tineri se angajară la aceasta lucrare: material nou, prețios și foarte

variat se publică tot mereu, lucrări serioase și de valoare se ivesc din toate părțile, cercetând cu egal interes toate domeniile de manifestare ale vieții noastre trecute -- politic, social, religios și cultural; mai mult încă, chiar înlauntru acestor domenii, studii speciale, monografii de tot felul, au început a se aleea cu o laudabilă emulațiune. Ne găsim, cu alte cuvinte, în deplin progres de dezvoltare al studiilor istorice, așa că, din acest punct de vedere, și la noi, ca în toate părțile, cultivarea studiilor istorice va fi caracteristica, cel puțin în domeniul științelor morale, culturii generale a timpului.

Ca urmare apoi a interesului pe care studiile istorice l-au deșteptat în clasa carturarilor români, o seamă de barbați, cu ocupațiuni diverse -- artiști, militari, juriști, clerici, oameni de știință chiar -- s'au devotat acestor studii, dând la lumină cercetări și lucrări interesante și prețioase. Între aceștia s'au deosebit acei a căror cercetări s'au îndreptat asupra monumentelor noastre istorice, biserici și mănăstiri mai cu seamă, cărora le-au consacrat -- chiar și unora mai puțin însemnate -- monografii istorice, între cari sunt câteva de reală valoare. Paralel cu aceste cercetări au mers, din norocire, și cercetările arhitectonice, din cari maestrul pricepuți și zeloși au năzuit să scoată elementele caracteristice vechiului meșteșug de clădire îndătinat la construirea bisericilor și mănăstirilor din Țările Române, spre a le întrebuința apoi, cu înțelegere și dibăcie, în lucrările lor moderne. Și această laudabilă îndreptare de naționalizare a arhitecturii a găsit un teren priincios de cultivare mai ales în rândul celor tineri. Frumoasele releveuri de monumente istorice din Palatul Artelor dela Expoziția jubilară, din care, dacă nu ne înșelăm, unele s'au și publicat, sunt dovadă vie că la Școala de arhitectură, sub conducerea d-lui E. Pangrati, se lucrează sistematic și cu multă trageră de inimă în această direcție. În această îmbucurătoare stare de progres se găsesc așa dar astăzi studiile arhitectonice cu privire la monumentele noastre istorice.

Și să nădăjduim că preocupățiunea ce se manifestă azi în arhitectura pentru studierea și cultivarea vechiului nostru meșteșug de clădire, în curând se va manifesta și în pictură pentru vechiul nostru meșteșug de zugrăvire. Căci, dacă astăzi abia 2-3 din pictorii noștri cercetează și studiază cu predilecție arta de zugrăvire și ornamentație îndătinată în strabunele noastre lăcașuri dumnezeiești, mănepoimâne, curentul de progres al dezvoltării culturii noastre naționale va mână și pe alții într'acolo. Atunci se va vedea, mai bine și de mai mulți, caracterul specific românesc pe care l-a căpătat în dezvoltarea sa de patru secole în Țările Române arta de zugrăvire și decorațiune atonică.

Când dar așa stau lucrurile, se impune, de sigur, cu necesitate firească, o publicațiune specială, în jurul căreia să se strângă toți binevoitorii ce lucrează în cele trei direcții de studii arătate mai sus, istorice, arhitectonice și artistice, contribuind astfel la progresul acestor studii. O atare publicațiune năzuește să fie Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, care va căuta, în acest scop, să fie de o potrivă de folositor, atât celor ce vor binevoi să sprijinească silințele noastre, cât și celor ce vor căuta aci cunoștințele necesare pregătirii și cultivării lor: celor întâi, deschizându-le larg coloanele pentru tot felul de studii, lucrări și comunicări ce intra în programul ce s'a dat acestei publicațiuni prin deciziunea ministerială dela 18 Nov. 1907; celor al doilea, împărtașindu-le, treptat și sistematic, întregul material --

istoric, arhitectonic și artistic -- ce vom putea pregăti pentru cunoașterea și studierea monumentelor noastre istorice.

3. Așa urmând, acest Buletin, dacă bine înțeles va avea sprijinul trebuitor din partea celor chemați a-l ajuta material și moral, e menit să publice material documentar, pe cât va putea mai mult și mai prețios, cu privire la întreaga serie a monumentelor noastre istorice. În acest chip el își va îndeplini și cel de al treilea scop pe care ziceam mai sus că-l are: să rămăce, pentru cei viitori, o bogată arhivă de icoane cât mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găsește azi și se vor găsi mâne monumentele noastre naționale. Dar asupra acestui punct e nevoie să mai stăruim puțin.

Cu toții cunoaștem starea de plâns în care se găsește cea mai mare parte a monumentelor noastre, biserici și mănăstiri mai ales. O îndreptare, totală și radicală, în spre bine nu e de așteptat, dintr'atăcea și atâtea pricini, pe cari, dacă pe unele le înțelegem, pe altele nu putem decât să le regretăm. Acestea văzându-le și înțelegându-le, Comisiunea monumentelor istorice a adoptat de câțiva ani ca principiu conducător în lucrările sale recomandarea de lucrări parțiale și raționale de conservare și întreținere, prin cari se realizează un îndoit beneficiu: să pastrează mai întâi monumentele până la vremuri mai priincioase și oameni mai înțelegători și mai cu interes pentru ele și să pot împărtăși apoi mai multe de asemenea lucrări. Dar oricât s'ar putea face pe aceasta cale, totul nu se va putea face niciodată. Și atunci, fiindcă, ca lucruri ce sunt făcute de mână păcătoasă omenească, monumentele sunt expuse peirii, care, întocmai ca și pornirile cele rele ale oamenilor, cari grăbese degradarea și nimicirea lor, nu se poate propri prin legi, -- trebuie să ne gândim că dacă nu putem păstra aieva ființa lor materială, suntem datori față de urmași să păstrăm macar icoana lor cât mai credincioasă, ca astfel să nu fim învinuiți de cei următori pentru nepasarea și nepriceperea cu care ne învinuim azi așa de des unii pe alții. Aceasta datoric își impune să îndeplinească Buletinul nostru, cu toată grija și scumpătatea cuvenită. Precum dar într'o Arhivă se strâng laolaltă cu acelaș interes și se pastrează cu aceeaș scumpătate *toate* mărturiile trecutului, -- tot astfel și într'acest Buletin cetitorii și cercetătorii vor găsi adunat și publicat material documentar -- istoric, arhitectonic și artistic -- privitor la *toate* monumentele noastre, atât a celor mai vechi și mai prețioase, cât și acelor mai puțin vechi și mai puțin prețioase. Căci și unele și altele, ca rămașiți materiale a veacurilor apuse, reflectează aceeaș lature de manifestare, interesantă și prețioasă, a vicții noastre trecute, pe care e nevoie s'o cunoaștem cât mai bine și cât mai complet.

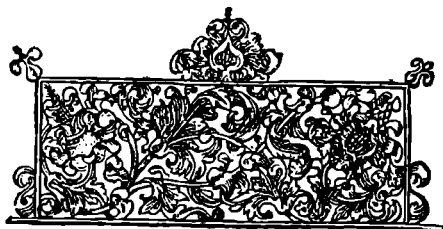
Acesta este așa dar întreitul scop la care e chemat să răspundă Buletinul, a cărui întocmire și program de lucrări s'a statorit prin deciziunea ministerială mai sus pomenită. -- Lucrările ce el va cuprinde vor privi: în primul loc, monumentele asupra cărora Comisiunea va fi chemată a se ocupa în mod curent; în al doilea loc, monumentele asupra cărora se vor hotări cercetări speciale istorice și arhitectonice; în al treilea loc, monumentele asupra cărora se vor primi studii meritorii dela binevoitorii ce se vor simți îndemnați a colabora la această publicațiune.

De aci se poate vedeă că latitudinea Comitetului de redacție, în ceea ce privește alegerea și pregătirea materialului destinat a fi publicat, va fi totdeauna țar-

murită prin lucrările din prima categorie, de cari el neapărat va trebui să țina seama, așa că nu odată va fi nevoit a da preferința unei lucrări mai puțin importante și prețioase, față de o alta cu mult mai importantă și prețioasă, intru cât cea dintâi face parte din lucrările curente ale Comisiunii. Aceasta considerațiune a făcut de altfel ca și No. acesta dintâi al Buletinului de față să înceapă cu o lucrare asupra unei mănăstiri decât care sunt zeci mai importante și mai prețioase în țara noastră. Dar, repetăm, cei ce au luat asupra-le această publicațiune urmăresc îndeplinirea, cu stăruință și răbdare, a unui întreg program de lucrări, în care, cum am zis, e menită a intra întreaga serie a monumentelor noastre istorice; astfel preocuparea lor de capetenie nu este deșteptarea interesului public prin lucrări de trufie, ci prin lucrări care să cuprindă, ca material documentar, tot ce e necesar și totodată cu puțință de adunat și publicat.

Și acum, încheind aceste cuvinte de începere a Buletinului nostru, mulțumim din inimă Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice pentru sprijinul ce a binevoit a ne oferi spre publicarea lui și rugăm calduros pe toți cei ce sunt în măsură a sprijini silințele noastre pe cale de colaborare, să binevoiască a ne da prețiosul lor concurs, ca astfel să putem duce, mai ușor și mai sigur, la capăt această întreprindere de interes cultural și național.

București, Februarie 1908.

CUPRINS

I. LEGI, REGULAMENTE, NORMATIVE

Extras din Ordinul nr. 2260/2008 – fișe de inventariere a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice.....	15
--	----

II. COMUNICĂRI, STUDII

Ioan Opriș , <i>Prestigiul centenar al Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice</i>	29
Iuliu Șerban, Dănuț Istrate , <i>Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, o sută de ani de la apariție (1908 -2008)</i>	35
Cristina Crăciun , <i>Studiu preliminar privind topografia sitului Carsium (sec. 1 – 6 d.Chr.)</i>	53
Adriana Stroe , <i>Locuințe datând din sec. XVI în Cetatea Brașovului</i>	81
Liviu Brătuleanu , <i>Ctitoriile românești de la Athos - Considerații arhitecturale</i>	89
Iozefina Postăvaru , <i>Schitul Robaia și alte monumente pierdute din județul Argeș</i>	109
Emil Lupu , <i>Câteva drumuri comerciale și orașe medievale de la Curbura Carpaților (Buzău și Râmnicu Sărat pînă în secolul XVI)</i>	123
Dana Mihai, Raluca Iosipescu, Ciprian Sandu, Ecaterina Țânțăreanu , <i>Curtea întărită a Bălăcenilor din Tătăraștii de Sus</i>	143
Aurelian Stroe , <i>Localitățile balneo-climaterice din România în date și cifre. Privire generală</i>	151
Ruxandra Nemțeanu , <i>Parcelarea din strada Ienăchiță Văcărescu nr. 22 din București</i>	159

III. RAPOARTE DE MONITORIZARE – INVENTARIERE A MONUMENTELOR ISTORICE

<i>Raport de verificare-reactualizare LMI 2009.....</i>	173
Dana Mihai, Raport statistic- Programul eGISpat 2008.....	187
Adriana Stroe, Ana Mojolic, Raport monitorizare LPM Maramureș.....	195

IV. IZVOARE

Raluca Iosipescu, Mănăstirea Aninoasa. Note istorice și arheologice.....	201
Alexandra Țânțăreanu, „O efigie inedită a lui Carol I”	215

I

LEGI, REGULAMENTE, NORMATIVE

**EXTRAS DIN ORDINUL NR. 2260/2008 –
FIȘA DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR
ȘI SITURILOR ISTORICE**

Anexa 3

**FIȘA ANALITICĂ
DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR ISTORICE**

Abreviere FAI -M

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	
1.2.	Categorie	
1.3.	Denumire oficială	

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	
2.2.	Județ	
2.3.	Localitate	
2.4.	Cod poștal	
2.5.	Stradă, număr actuale	
2.6.	Localitate anterioară	
2.7.	Stradă, număr anterioare	
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.1.	Referințe geografice	
2.8.2.	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	
3.1.1.	Proprietate publică a statului	
3.1.2.	Proprietate privată a statului	
3.2.	Mixt	
3.3.	Privat	

4. DATARE

4.1.	Epocă ¹	
4.1.1.	Datare început	
4.1.2.	Datare sfârșit	
4.2.	Datare prin perioade	
4.3.	Datare prin intervale de date	
4.4.	Datare precisă	

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	
5.2.	Autor	
5.3.	Comanditar	
5.4.	Ctitor	

¹ Dicționar de termeni, epoci

5.5.	Meșter	
5.6.	Pictor	

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1.	Peisaj cultural	
6.2.2.	Peisaj natural	
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1.	Funcțiunea actuală ²	
6.3.2.	Funcțiunea anterioară	
6.4.	Descriere obiectiv individual	
6.4.1.	Plan	
6.4.2.	Elevație	
6.4.2.	Fațade	
6.4.3.	Formă acoperiș	
6.4.4.	Extinderi	
6.4.5.	Anexe	
6.5.	Structură	
6.6.	Materiale de construcție	
6.6.1.	Materiale de construcție acoperiș	
6.7.	Tehnici de construcție	
6.8.	Încadrare stilistică	
6.9.	Inscripții	

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Starea generală de conservare ³	
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	
7.3.	Riscuri/amenințări	
7.3.1.	Eroziune	
7.3.2.	Inundații	
7.3.3.	Alunecări de teren	
7.3.4.	Agricultura	

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.4.	Fotografii	
8.4.1.	Fotografii satelitare	
8.4.2.	Fotografii aeriene	
8.4.3.	Fotografii alb-negru	
8.4.4.	Fotografii color	
8.5.	Atestare documentară	

9. NIVEL CLASARE

9.1.	Grupa valorică - A - B	
9.2.	Categoria după natura obiectivului - I - II - III	

² Dicționar de termeni

³ Vocabular controlat, vezi anexa

	- IV	
9.3.	Criterii de evaluare globală	
9.4.	Data și documentul protecției	
9.5.	Reglementări urbanistice	

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia	
10.2.1.	Nume	
10.2.2	Prenume	
10.2.3.	Calitatea acestuia	
10.2.4.	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa	
10.2.5.	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa	
10.3.	Numărul procesului-verbal de validare în Comisia regională a monumentelor istorice	
10.3.1	Nr. documentului de clasare	
10.3.2	Data ordinului de clasare	
10.4.	Data redactării fișei	

**FIȘA MINIMALĂ DE INVENTARIERE
A MONUMENTELOR ISTORICE**

Abreviere - FMM**1. IDENTIFICARE**

1.1.	Cod LMI	
1.2.	Denumire oficială	

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	
2.2.	Județ	
2.3.	Localitate	
2.4.	Cod poștal	
2.5.	Stradă	
2.6.	Localitate anterioară	

3. Tip de proprietate

3.1.	Stat	
3.1.1.	Proprietate publică a statului	
3.1.2.	Proprietate privată a statului	
3.2.	Mixt	
3.3.	Privat	

4. DATARE

4.1.	Epocă ⁴	
4.1.1	Datate început	
4.1.2.	Datate sfârșit	
4.2.	Datate prin perioade	
4.3.	Datate prin intervale de date	
4.4.	Datate precisă	

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	
------	---------	--

⁴ Dicționar de termeni, epoci

5.2.	Autor	
5.3.	Ctitor	
5.4.	Meşter	
5.5.	Pictor	

6. DOCUMENTARE

6.1.	Fotografii	
------	------------	--

7. INVENTARIERE

7.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	
7.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia	
7.2.1.	Nume	
7.2.2.	Prenume	
7.2.3.	Calitatea autorului	
7.3.	Data redactării fișei	

FISA DE INVENTARIERE A SITURILOR ARHEOLOGICE

ABREVIERE FAI -S

I. IDENTIFICARE

1.1. Cod LMI	
1.2. Categorie	
1.3. Denumire oficială	
1.4. Cod RAN	

2. LOCALIZARE

2.1. Stat	
2.2. Județ	
2.3. Localitate	
2.4. Descrierea localizării	
2.4.1. Microrelief, elemente de peisaj natural	
2.4.2. Adresa	
2.4.3. Toponim/Sector urban	
2.4.4. Cod poștal	
2.4.5. Referințe cadastrale	
2.5. Coordonate geografice	
2.5.1. Identificare cartografică	
2.5.2. Sistem cartografic utilizat	
2.5.3. Coordonate Y, X, Z	
2.5.4. Punct	
2.5.5. Reper	
2.5.6. Toponim	

3. DATARE

3.1. Epoca ⁵	
3.1.1. Datare început	
3.1.2. Datare sfârșit	
3.2. Cultura	
3.2.1. Faza culturală	
3.3. Secol	
3.4. Interval de date	
3.5. Atestare documentară	

⁵ Dicționar de termeni

4. UTILIZARE

4.1 Tipuri de exploatare a terenului	(AGRICULTURA, PĂȘUNI, PĂDURE, LOCUIRE, EXPLOATARE AGRICOLĂ, MINIERĂ)
--------------------------------------	--

5. DESCRIERE

5.1.	Descriere sit	
5.2.	Tip sit	
5.3.	Categorie sit	
5.4.	Stratigrafie generală	
5.5.	Materiale și tehnici de construcție	
5.5.1.	Materiale de construcție	
5.5.2.	Tehnici de construcție	
5.6.	Inscripții	
5.7.	Patrimoniu mobil	

6. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

6.1.	Starea generală de conservare	
6.2.	Lucrări anterioare de restaurare	
6.3.	Riscuri/amenințări	
6.3.1.	Eroziune	
6.3.2.	Inundații	
6.3.3.	Alunecări de teren	
6.3.4.	Agricultura	

7. DOCUMENTARE

7.1.	Bibliografie	
7.2.	Dosare și rapoarte – arhive	
7.3.	Hărți	
7.4.	Planuri	
7.5.	Desene	
7.6.	Fotografii	
7.6.1.	Foto satelitare	
7.6.2.	Foto aeriene	
7.6.3.	Fotografii alb –negru	
7.6.4.	Fotografii color	

8. NIVEL CLASARE

8.1.	Grupa valorică - A - B	
8.2.	Criterii de evaluare globală	

9. INVENTARIERE

9.1	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	
9.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia	
9.2.1.	Nume	
9.2.2.	Prenume	
9.2.3.	Calitatea acestuia	
9.2.4.	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa	
9.2.5.	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa	
9.3.	Numărul procesului-verbal de validare în Comisia regională a monumentelor istorice	
9.3.1	Nr. documentului de clasare	
9.3.2	Data ordinului de clasare	

9.4.	Reglementări urbanistice	
9.4.	Data redactării fișei	

Anexa 4

NORME METODOLOGICE DE INTRODUCERE A DATELOR ÎN FIȘA ANALITICĂ DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1 Cod LMI – inserarea codului LMI

1.2. Categorie

Se specifică dacă este vorba de categoria - Monument

- Ansamblu
- Sit

1.3. DENUMIREA OFICIALĂ

Text liber, memo, obligatoriu. Text liber care permite identificarea edificiului prin numele său actual.

2. Localizare administrativă

2.1. STAT (alfanumeric, multivaloric, obligatoriu)

România –RO; în cazul unor monumente aflate pe teritoriul a doua state se menționează ambele state. Ruinele Podului lui Traian, de lângă Drobeta Turnu-Severin, se află atât pe malul românesc cât și pe cel iugoslav (YU).

2.2. JUDEȚ

Se completează în funcție de structura administrativă actuală a României, județul cu sigla alfabetică a acestuia

2.3. LOCALITATE

2.4. COD POȘTAL

2.5. STRADĂ, NUMĂR ACTUALE

alfanumeric, multivaloric

Se completează cu numele străzii, dacă obiectivul corespunde mai multor străzi, se trec toate, prima adresă fiind cea sub care este înregistrat în inventar, LMI. Dacă nu există număr i se atribuie un număr artificial, recunoscut ca fiind atribuit.

Se menționează toate numerele poștale la care figurează obiectivul.

2.6. LOCALITATE ANTERIOARĂ

(alfanumeric, multivaloric, facultativ)

Provincie, regiune, etc. Se utilizează pentru indicarea diviziunilor geografice și politice ale statului în timp.

2.7. STRADĂ, NUMĂR ANTERIOARE

2.8. COORDONATE GEOGRAFICE

2.8.1. REFERINȚE GEOGRAFICE

(alfanumeric, multivaloric, obligatoriu)

Se dă numărul de parcelă, numărul de tarla. Se precizează suprafața lor și unitățile de măsură (mp; ha; ari; pogon; etc.) Se precizează în cazul în care exista nr. Carte Funciara, nr. Registru Ipoteca.

Se anexează copie după planul cadastral la o scară convenabilă:

1:500-1:2000 pentru monument,

1:2000-1:5000 pentru ansamblu,

1:10000-1:25000 pentru sectoare urbane sau localități.

2.8.2. IDENTIFICARE CARTOGRAFICĂ

Hărți și planuri

3. TIP PROPRIETATE

(alfanumeric, multivaloric, facultativ)

Se poate preciza tipul de proprietate. Tipul de proprietate poate fi, conform legislației în vigoare: stat, privat, mixt.

4. DATARE

Este o rubrică ce conține informații primare. Permite a da date precise când ele sunt cunoscute sau a indica datarea aproximativă în caz de incertitudine.

4.1. DATARE PRIN PERIOADE MARI ISTORICE**Anexa epoci istorice**

COD	Epoca		
		21	La Tène
1	Preistorie	211	La Tène timpuriu
11	Paleolitic	212	La Tène mijlociu
111	Paleolitic inferior	213	La Tène târziu
112	Paleolitic mijlociu	3	Epoca antică
113	Paleolitic superior	31	Epoca greacă
12	Mezolitic	311	Epoca arhaică
13	Neolitic	312	Epoca clasică
131	Neolitic timpuriu	313	Epoca elenistică
132	Neolitic mijlociu	32	Epoca romană
133	Neolitic târziu	321	Epoca romană timpurie
14	Eneolitic	322	Epoca romană târzie
141	Eneolitic timpuriu	33	Epoca post-romană
142	Eneolitic mijlociu	34	Epoca romano-bizantină
143	Eneolitic târziu	41	Epoca bizantină
15	Epoca bronzului	4	Epoca medievală
151	Epoca bronzului timpuriu	42	Epoca migrațiilor
152	Epoca bronzului mijlociu	43	Epoca medievală
153	Epoca bronzului târziu	431	Epoca medievală timpurie
16	Hallstatt	432	Epoca medievală târzie
161	Hallstatt timpuriu	5	Epoca modernă
162	Hallstatt mijlociu		
163	Hallstatt târziu		
2	Protoistorie		

6. Epoca contemporană**4.3. DATARE PRIN INTERVALE DE DATE**

Se menționează "între".

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1. ISTORIC - Un scurt istoric cu privire la fazele de construcție, evenimente importante legate de monumentul istoric.

5.2. AUTOR

Se menționează persoanele asociate la construcția edificiului, de exemplu arhitecți, ingineri, etc.

5.3-5.4 CTITOR/COMANDITAR

Se menționează persoanele asociate istoriei monumentului, spre exemplu organizații, proprietari, utilizatori, personalități istorice marcante a căror activitate este legată de obiectiv

În cazul în care este necesară menționarea unor informații mult mai detaliate, se pot folosi fișiere biografice asociate.

Ex.: ruinele podului lui Traian, de la Drobeta Turnu-Severin, persoane asociate: Împăratul Traian, Arhitectul Apollodor din Damasc. Rubrica precizează numele și rolul profesional al arhitecților sau firmei de construcții, sculptor sau artist, constructor sau titular de contract, inginer sau chiar patron, asociați, citori sau sponsori.

Se pot da autorii și în secvențe cronologice.

5.5. MEȘTER - Se menționează persoanele asociate la construcția edificiului

5.6. PICTOR - Se menționează persoanele asociate la construcția edificiului

6. DESCRIERE**6.1. DESCRIERE ZONĂ ȘI UNITATEA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ**

Descrierea poate include suprafața, amplasamentul, aspecte privind proprietatea și personalul (locuitorii), care formează arealul (amplasamentul). Se pot înregistra suprafața și numărul de loturi dintr-un sit istoric.

Pentru cartiere se pot înregistra dimensiunile suprafeței, populația totală ca și numărul locatarilor, numărul construcțiilor și obiectivelor studiate. Se pot nota și multitudinile de relații urbanistice care apar.

Pentru orașele istorice se vor face raportări la alte orașe istorice asemănătoare, pentru protecția lor, etc. Se vor menționa relațiile sector-oraș și funcția lor trecută și actuală în oraș.

6.2. ELEMENTE DE PEISAJ CULTURAL ȘI NATURAL

Descrierea zonei, a poziționării geografice, dacă obiectivul sau ansamblul are elemente de peisaj cultural sau natural așa cum este definit prin legislația în vigoare⁶.

6.3. CATEGORIA DE ARHITECTURĂ

(alfanumeric, dicționar de termeni, multivaloric, obligatoriu)

Text liber, care definește precis edificiul prin funcțiunea sa istoric caracteristică.

CATEGORII FUNCȚIONALE (PROGRAME DE ARHITECTURĂ)

Dicționar de termeni

- clădire ADMINISTRATIVĂ (primărie, prefectură, guvern, minister, ș.a.)
- clădire pentru CORPUL DIPLOMATIC (ambasadă, consulat, ș.a.)
- clădire FINANCIAR – COMERȚ
- clădire de CULT
- clădire pentru INDUSTRIE
- clădire pentru ÎNVĂȚĂMÂNT
- clădire de LOCUIT (unifamilială, colectivă, ș.a.)
- clădiri cu caracter MILITAR (fortificații, cetăți, etc.)
- clădire pentru SĂNĂTATE
- clădire pentru SPORT
- clădire pentru TURISM
- clădire pentru TRANSPORT (gară, autogară, ș.a.)
- clădire cu DESTINAȚIE SPECIALĂ (poliție, S.R.I., armata ș.a.)
- clădire cu ALTE FUNCȚIUNI
- clădire cu FUNCȚIUNI MIXTE (se precizează care funcțiuni și în ce proporție)
- amenajare PEISAGERĂ – AGREMENT (parc, grădină, scuar, ș.a.)
- construcție FUNERARĂ (cavou, cruce, ș.a.)
- construcție de FOR PUBLIC (artă monumentală, troițe, cruci comemorative)

6.4. DESCRIEREA OBIECTIVULUI

- tip de plan, mod de acces, scări
- descriere fațadă principală, fațade secundare
- număr niveluri/formă învelitoare
- extinderi
- anexe, așezarea lor față de corpul principal

6.5. STRUCTURĂ

La această rubrică se vor menționa date despre structura edificiului.

6.6. ELEMENTE DE CONSTRUCȚIE, MATERIALE ȘI TEHNICI DE CONSTRUCȚIE

(alfanumeric, multivaloric)

La această rubrică se vor menționa date despre structura edificiului. Elemente portante, elemente de acoperire, planșee de b.a., lemn, sisteme de boltire, structuri subterane, scări, turnuri, etc.

Un control al vocabularului printr-un tezaur de cuvinte este de dorit.

6.6.1. MATERIALE DE ACOPERIȘ

La această rubrică se specifică ce tip de învelitoare (înclinată, orizontală), din ce material.

6.7. TEHNICI DE CONSTRUCȚIE

La această rubrică se vor menționa date despre tehnicile utilizate în construcția edificiului.

⁶ Legea 451 din 8 iulie 2002 *peisajul* desemnează o parte de teritoriu perceput ca atare de către populație, al cărui caracter este rezultatul acțiunii și interacțiunii factorilor naturali și/sau umani; *politica peisajului* este o expresie prin care autoritățile publice competente desemnează principii generale, strategii și linii directoare care permit adoptarea de măsuri specifice care au ca scop protecția, managementul și amenajarea peisajului; c) *obiectiv de calitate peisajeră* desemnează formularea de către autoritățile publice competente, pentru un anumit peisaj, a aspirațiilor populațiilor cu privire la caracteristicile peisajere ale cadrului lor de viață; d) *protecția peisajului* cuprinde acțiunile de conservare și menținere a aspectelor semnificative sau caracteristice ale unui peisaj, justificate prin valoarea sa patrimonială derivată din configurația naturală și/sau de intervenția umană;

6.8. INCADRARE STILISTICĂ

La această rubrică se vor face aprecieri referitoare la încadrarea stilistică a edificiului.

6.9. INSCRIȚII

La această rubrică se vor menționa diversele inscripții, pisanii ale edificiului.

7. CONSERVARE / RESTAURARE / AMENINTĂRI

Se referă la practicile profesionale de salvare și menținere a stării optime de conservare a unui sit, ansamblu, monument și la starea actuală de conservare. Poate conține câmpuri separate pentru lucrările de conservare anterioare și lucrări necesare pentru conservare în viitor. Un control al vocabularului prin tezaure de cuvinte este indicat.

7.1. STAREA GENERALĂ DE CONSERVARE

(alfanumeric, multivaloric, obligatoriu)

Se descrie starea actuală de conservare a obiectivului, în special a structurii.

se vor trece următoarele nivele de conservare standard:

- a. stare foarte bună
- a. bună
- b. medie
- c. precolaps
- d. colaps

8. DOCUMENTARE

Rubrica este împărțită în cinci subcategorii. Prima rubrică se referă la bibliografia publicată, celelalte la documentația parțial nepublicată.

8.1. BIBLIOGRAFIE

Consemnează referirile din publicații. În cazul în care nu există sau nu se cunosc până în momentul introducerii datelor referințe, se consemnează că nu există. Fiecare publicație se scrie în ordine alfabetică astfel :

- pentru documente scrise, autorul (autorii), titlul, editura, an, locul, colecția, pagina, ilustrații, dimensiuni (eventual),
- pentru arhive, depozitul, seria, titlul (fondul), cota, data, fila,
- pentru documente figurate, titlul, natura documentului, autorul, data, depozit, cota.

8.2. DOSARE ȘI RAPOARTE

Rapoartele și dosarele de avizare, restaurare, clasare. Se poate specifica doar ultimul număr de dosar avizat C.N.M.I. sau ultimul raport de săpături arheologice.

8.3. HĂRȚI, PLANURI ȘI DESENE

Este o rubrică obligatorie. Se referă la hărțile ce localizează obiectul în contexte mai largi, ca și planurile și desenele care îl localizează în contextul sau apropiat.

Pentru localități rurale și obiective se vor utiliza planuri 1:200;1:500;1:1000.

Se precizează dacă există releveu.

8.4. FOTOGRAFII

Este obligatoriu a se atașa fișei fotografii sau copii după fotografii.

Pentru sectoarele urbane, situri arheologice, ansambluri mari de arhitectură se vor atașa fotografii aeriene - vezi capitol "Fotografie".

8.5. ALTE INFORMAȚII

Se menționează surse arhivistice și referiri ca: legi de înființare, autorizație de construcție, atestări documentare

9. NIVEL CLASARE

(alfanumeric, multivaloric, obligatoriu)

Este o informație primară, obligatorie, pentru obiectivele clasate. Nivelul de clasare nu se schimbă frecvent, dar trebuie actualizat.

9.1. GRUPE

Se specifică grupa în care este încadrat monumentul după grupa valorică în legislația în vigoare:

- grupa A – monument de valoare națională, excepțională, reprezentative pe plan universal
- grupa B – monument de valoare locală

9.2. CATEGORII DUPĂ NATURA MONUMENTULUI ISTORIC

Se specifică din ce categorie face parte obiectivul după natura lui:

- I. Arheologie
- II. Arhitectură
- III. Monumente de for public
- IV. Monumente memoriale /funerare

9.3. CRITERII DE EVALUARE GLOBALĂ

Se vor menționa criteriile legale prin care s-a făcut clasarea. Se vor consemna pe scurt din documentele anexe, care sunt criteriile care stau la baza fundamentării clasării, selectării, reperării, etc. (vezi cap. V.)

9.4. TIPUL DE PROTECȚIE

(alfanumeric, multivaloric, obligatoriu.)

Cadrul legal sau periodic care determină protecția: lege specifică, ordin, regulament urban, etc. Copii sau texte după actele legislative sunt informații opționale ce pot fi înregistrate.

9.5. DATA PROTECȚIEI

Data și numărul clasării este o rubrică facultativă. Se poate nota și data anunțării clasării.

10. INVENTARIERE

10.1. DATA REDACTĂRII

10.2. INSTITUȚIA, ORGANIZAȚIA, AUTORUL TEXTULUI

(alfanumeric, monovaloric, obligatoriu). Permite identificarea provenienței fiecărui text. Utilizarea subdiviziunilor administrative implicate.

10.3. TRIMITERE LA DOCUMENTAȚIA FOTOGRAFICĂ

(alfanumeric, multivaloric, facultativ)

Se menționează fotografiile de epocă din diverse arhive sau din publicații, care se atașează în copii, menționându-se sursa.

10.4. TRIMITERE LA DOCUMENTAȚIA DESENATĂ

Nume, prenume, calitatea autorului fișei.

NORME METODOLOGICE DE INTRODUCERE A DATELOR ÎN FIȘA DE INVENTARIERE A SITURILOR ARHEOLOGICE - FAI S

1. IDENTIFICARE

- 1.1. Cod LMI
- 1.2. Categorie
- 1.3. Denumire oficială
- 1.4. Cod RAN

2. LOCALIZARE

- 2.1. STAT
- 2.2. Județ

Se completează județul în care este localizat obiectivul (monumentul, situl arheologic, etc.).

- 2.3. Localitatea (oraș / sat, etc.)

Se completează orașul, satul, etc, în care este localizat obiectivul (monumentul, situl arheologic, etc.). Se completează comuna sau unitatea administrativă superioară în care este localizat obiectivul (monumentul, situl arheologic, etc.).

- 2.4. Localizare

- 2.4.1. Microrelief, elemente de peisaj natural
- 2.4.2. Adresa

În cazul monumentelor (siturilor arheologice) situate în mediu urban se indică adresa exactă a obiectivului, respectiv strada și numărul poștal

- 2.4.3. Toponim/sector urban

- 2.4.4. Cod poștal

- 2.4.5. Referințe cadastrale

- 2.5. Coordonate geografice

- 2.5.1. Identificare cartografică

2.5.2. Sistem cartographic folosit

2.5.3. Coordonate x, y, z

2.5.4. Punct

Se completează punctul în care este localizat obiectivul (monumentul, situl arheologic, etc.).

2.5.5. Reper

Se completează elemente de reper pentru localizarea obiectivului (de ex. situarea pe malul unei ape a unui sit arheologic) sau în cazul monumentelor din mediul urban precizarea unor vecinătăți (de ex. Sibiu, Piața Albert Huet, spre pasajul către Piața Mică)

2.5.6. Toponim

3. DATARE

3.1. Epoca

Se completează conform Anexa epoci istorice

3.1.1. Datare început

3.1.2. Datare sfârșit

3.2. Cultura

3.3. Secol

3.4. Interval de date

3.5. Atestare documentară

4. UTILIZARE

4.1. Tipuri de exploatare a terenului

Se menționează ce tip de exploatare se practică pe terenul pe care este situat situl.

5. DESCRIERE

5.1. Descriere sit

Se face o scurtă descriere a sitului

5.2. Tip sit

Se precizează dacă situl este parțial suprateran, subteran, submers, etc.

5.3. Categorie sit

5.4. Stratigrafie generală

Se completează cu date privind fazele de evoluție ale sitului

5.5. Materiale și tehnici de construcție

5.5.1. Materiale de construcție

5.5.2. Tehnici de construcție

5.6. Inscricții

5.7. Patrimoniu mobil

Capitolele 6,7,8,9,10 din Fișa analitică de inventariere a siturilor arheologice se vor completa după modelul prezentat pentru Fișa analitică de inventariere a monumentelor istorice.

Vocabular

Abație, amfiteatru, apeduct, așezare civilă, așezare deschisă, așezare fortificată, așezare urbană, așezare urbană fortificată, așezare rurală, ansamblu rupestru, barbacană, bazilică, bastion, biserică, biserică fortificată, dava, donjon, canabae, castellum, castru, cetate, cetate de pământ, cetate de piatră, cetate țărănească, chilii, castel, capelă, catedrală, consistoriu, claustru, criptă, cavou, curie, curte boierească, curte domnească, curtină, conac, closter, cimitir, cimitir de inhumație, cimitir biritual, locuire, locuire civilă, locuire în peșteră, locuire sezonieră, fort, fortificații, fortificații de piatră, fortificații de pământ, locuire militară, fortificație de pământ cu palisadă, fortificație Vauban, foișor, galerie de mină, han, limes, edificiu religios, edificiu public, incintă fortificată, templu, sanctuar, mănăstire, geamie, episcopie, drum, terme, necropolă, necropolă plană, necropolă tumulară, mansio, mausoleu, mină, moară, mormânt izolat, mormânt tumular, mormânt, pod, pivniță, turn, turn/clopotniță, turn-locuință, tell, turn de apărare, val, val de pământ, val de piatră, valum, vicus, vilă, villa rustica, zid, zid de incintă, zona sacră, etc.

JUD.					
NOTĂ DE CONSTATARE PENTRU MONUMENTE ISTORICE DISPĂRUTE					
Se constată că obiectivul _____					
înregistrat în Lista Monumentelor Istorice – Anexă a OMCC nr. 2314 /2004 la poziția nr. _____, cod _____ din oraș/sat _____ com. _____ nu există pe teren din motivul:					
Data dispariției	Demolat fără aviz	Abandonat	Calamități	Neidentificat pe teren	Altele
Detalierea motivului:					
Data constatării:					
Ștampila și semnătura:					
D.C.C.P.C.N. Județ _____ Reprezentant: _____	PRIMĂRIA ORAȘ/COMUNĂ _____ Reprezentant: _____		INSPECTORATUL JUD. ÎN CONSTRUCȚII _____ POLIȚIA DE PATRIMONIU _____ Reprezentant: _____		

II

COMUNICĂRI, STUDII

PRESTIGIUL CENTENAR AL BULETINULUI COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Ioan Oprea

Niciun alt loc din sfera diversă a culturii majore nu are consistența și nici durata monumentelor istorice. Materialitatea lor se întinde pe perioade lungi și, revelată de arheologie, de istorie și de artă, probează cel mai bine activitățile umane în toată complexitatea acestora. Caracterul de mărturie, de probe concrete, indubitabile, conferă monumentelor și inventarului lor credibilitate, și le asigură o aură simbolică la care generație după generație își manifestă sentimentele. Din masa lor rezultă, frecvent, mulțimea artefactelor, obiectelor, componentelor ce se constituie apoi în colecții muzeale.

Niciunde în câmpul manifestărilor cultural-artistice nu se manifestă mai vizibil creativitatea - inițială, sau de parcurs, mai ales când e vorba de investigațiile fizico-chimice și biologice frecvente în lucrările de restaurare - și logica impusă de reguli, norme, cerințe tehnice. Exuberanța creativă este echilibrată în acest domeniu de o luciditate continuă ce are în vedere cunoașterea legilor constructive, adaptarea lor la materialitate și la tehnică.

Tocmai din perspectiva acestor vizibile raporturi, inovația și aplicația prin proiectul de restaurare a făcut din conservarea și protecția monumentelor istorice un sector cu protagoniști de excepție: arhitecți, ingineri, topografi, istorici, istorici de artă, biologi, filologi, arheologi etc.

Nicicând în planul european al acțiunilor umaniste ca la încheierea veacului al XIX-lea nu s-au avansat, consistent și mai convingător opiniile savante care servesc monumentele istorice. Atunci, la amurgul romantismului, numeroși gânditori, artiști și tehnicieni au fundamentat, în fine, concepte și atitudini ce numesc filozofia monumentelor, din care decurg cadrele juridice și practicile specializate. Istoria, arheologia, arhitectura, artele, își conjugaseră efortul - prin iluștrii protagoniști - pentru a denumi strategiile și practicile privind protecția patrimoniului cultural. Consolidarea acestora va fi apoi un proces urmărit de generațiile veacului al XX-lea, dar pe fundațiile așezate de prevăzătorii și vizionarii învățați ai celui anterior: Boitto Camillo, Violet le Duc, John Ruskin, Prosper Merimée, Andrei Uvarov, A. Riegl ș.a.

Traiectul european al conștientizării sensului istoric profund al conservării monumentelor îl putem urmări și în cazul României moderne. De la romantismul generației pașoptiste la tezele istorice bine conturate de Mihail Kogălniceanu, B. P. Hașdeu, Al. Odobescu, precis aplicate monumentelor de continuatorii lor (Dim. Onciul, Gr. Tocilescu, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga), firul este clar și strâns legat.

În România modernă, burgheză, în urma măsurilor luate de Alexandru Ioan Cuza, în 1859, privind înregistrarea bunurilor culturale mobile și imobile - finalizate prin secularizarea mănăstirilor închinată și desăvârșită în 1864 prin decretele care fondau muzeele naționale. Problematika patrimoniului a luat o turnură ascendentă. Codicele civil (1865), anunțând la articolul 1002 obligațiile și responsabilitatea proprietarilor de edificii, a lărgit problematica, iar suita de măsuri pragmatice datorate lui Carol I a grăbit procesul unei necesare clarificări domeniiale. Astfel, Decretul regal nr. 754 din 6 aprilie 1874 - o emanație a conceptelor lui Titu Maiorescu privind modernizarea - a instituit prima Comisiune pentru Monumentele Publice. Reînnoită prin Decretul regal nr. 1307 din 14 aprilie 1890, acest organism - în compunerea căruia intrau: M. Kogălniceanu, Dimitrie Sturdza, Titu Maiorescu, V.A. Urechia, Grigore Tocilescu, G. Lahovari, Mihail Sutz, mitropolitul Primat și Ion Bianu (secretar) - a asigurat reușita unui proces îndelung și dificil. Această Comisiune a promovat *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice* (aprobată prin Decretul regal nr. 3658 din 17 noiembrie 1892) și *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, lansate odată cu regulamentele de aplicare a lor.¹

Ambele legi dovedesc un spirit modern, atent la preferențele din România, se arată deopotrivă prospective și articulate, unind diferitele categorii patrimoniale. Prevederile precise pentru evidență, cercetare și protecție sunt marea lor noutate. Prin apariția lor, construcției politice i s-au adăugat - ca semn de suveranitate și independență

¹ Momentul este surprins de arhitectul George Stelian cu a sa lucrare *Conservarea monumentelor istorice din România și din străinătate*, București, 1892.

– instrumentele esențiale pentru politica culturală națională. Statul român modern a luat astfel măsurile necesare pentru a da o notă științifică și impuls economico-tehnic efortului de identificare, afirmare a specificului istoric românesc².

Clarificările produse după 1900 au adus pe lângă necesare adecvări și îmbunătățiri o nouă denumire – Comisiunea Monumentelor Istorice. La 19 octombrie 1907, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru C. Haret a adăugat acestora și decizia de a se publica, începând cu 1 ianuarie 1908, „*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*”³. Periodic prevăzut să apară de 4 ori pe an (ianuarie, aprilie, iulie și octombrie), revista trebuia să cuprindă „o parte științifică, în care se va publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice”; i se vor adăuga acesteia „o parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventuale circulări, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice”⁴.

Deciziunea în cauză s-a referit direct și la conținut, detaliind enunțul de mai sus: „monografiile istorice, arhitectonice și artistice” asupra monumentelor trebuiau ilustrate și documentate cu reproduceri, desene, aquarele, relevee; studiile și lucrările se cereau a fi unitare, ilustrate și documentate ca acelea – iată modelul –” asupra inscripțiilor murale și tombale din epoca lui Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc; asupra artei decorative în sculptură și pictură, întrebuințate în bisericile și mănăstirile noastre, în anumite epoci, asupra portretelor murale de ctitori: Domni, Doamne, Arhieri, Boieri, Jupănese, etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.”⁵.

Remarcăm în cerințele expuse un adevărat program – nu doar unul editorial – al unui organism științific animat de autorități academice. Ministrul a preluat în corpul actului administrativ, ideile și

tezele pe care membrii notorii ai Comisiunii, Dimitrie Onciul, Gr. Cerchez și, mai ales, Nicolae Iorga, le profesau la catedră și în foruri publice, transmițându-le emulilor, elitei, specialiștilor.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice trebuia să fie o tribună publică, deschisă acestora, dar mai ales intelectualității din cuprinsul țării, care să regăsească prin comunicări, însemnări, note de interes deosebit (atât bibliografice, cât și de semnalare sau cu caracter critic) elemente proprii preocupărilor de conservare, protecție și valorizare a patrimoniului cultural – artistic.

Din rândul și prin această intelectualitate – a învățătorilor, preoților, profesorilor, notarilor și altor funcționari publici -, și-a recrutat, de altfel, Comisiunea factorii de sprijin, pe ei i-a stimulat să-și realizeze proiectele. Lor le-a adresat mesaje care au susținut entuziasmele culturale, și a solidarizat în jurul ideii de înaltă valoare a patrimoniului istoric. Ministrul Spiru C. Haret – legat direct în tinerețea sa de preocupări privind monumentele și muzeele – a preluat din practica inițiatorilor cerând revistei să publice suplimente artistice în culori, cu reproduceri de monumente, scene de pictură murală, ornamente și care să cuprindă inclusiv „monumente din afară de Regat întrucât acestea vor fi de origină românească, înălțate de voievozii noștri”⁶.

Acestor deziderate clar exprimate, ministrul a adăugat rostul și răspunderea ce reveneau secretarului Comisiunii Monumentelor Istorice, care era îndatorat „să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința consiliului de redacție și să supravegheze tipărirea lui”; tot el trebuia să pregătească unele studii și să asigure colaboratori „dintre bărbații și scriitorii de specialitate”⁷.

Omul potrivit să transforme un proiect în realitate era la data deciziei ministeriale deja identificat în persoana lui Alexandru Lapedatu. Acesta, afirmat prin studii și lucrări de restituire istorică, cu o bună practică în descifrarea și publicarea documentelor, era elevul lui Dimitrie Onciul, N. Iorga și Ioan Bogdan, și s-a dovedit a fi alegerea providențială pentru funcția de secretar al Comisiunii și de editor al Buletinului ei. Alexandru Lapedatu fusese numit la 1 aprilie 1906 în respectivul post, Decretul regal consemnând lapidar decizia și punând un început unei cariere culturale de excepție⁸.

² Surprinderea procesului, cauzalității și măsurii, și la Ioan Opreș, *Monumentele istorice din România (1850-1950)*, Editura Vreamea, București, 2001.

³ Cf. Deciziunea nr. 34329/19 octombrie 1907, în *Deciziune în privința publicării și administrării Revistei Comisiunii Monumentelor Istorice*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1908, publicată sub egida Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice – Administrația Casei Bisericii.

⁴ *Ibidem*, art. 2, p. 4.

⁵ *Ibidem*, art. 4, p. 6.

⁶ *Ibidem*, art. 4, p. 7.

⁷ *Ibidem*, art. 3, p. 4-5.

⁸ Decretul regal face trimitere expresă la rolul său de secretar și editor al *Buletinului*, vezi Decretul regal nr. 1535/1.IV.1906, comunicat prin Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice – Direcțiunea Învățământului Secundar și Superior nr. 22109/12.IV.1906, în Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, Editura

Cât datorează Comisiunea și *Buletinul* lui Lapedatu, ce viziune și ce linie a imprimat și cum a asigurat substanță celei mai prestigioase publicații istorice din prima jumătate a veacului XX, ne stau astăzi în sprijin numeroase mărturii. Programul său a fost, de altfel, enunțat prin consistentul studiu: *O scurtă istorie asupra cestiunii conservării și restaurării monumentelor istorice din România* (1911).

În primul număr al *Buletinului*, scopul acestuia era fixat la a contribui „în măsură putincioasă, la progresul studiilor istorice, arhitectonice și artistice, cu specială privire la monumentele noastre istorice, și să reînvie, pentru cei viitori, o arhivă de icoane cât mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găsesc azi monumentele noastre străbune”⁹. Scopul era însoțit de o conștiință strategică, căci „Comisiunea Monumentelor Istorice a adoptat de câțiva ani ca principiu conducător în lucrările sale recomandarea de lucrări parțiale și raționale de conservare și întreținere, prin care se realizează un îndoit beneficiu: se păstrează mai întâi monumentele până la vremuri mai priincioase și oameni mai înțelegători și mai de interes pentru ele și se pot împărtăși apoi mai multe de asemenea lucrări”¹⁰. În însuși Raportul – Program – semnat de I. Kalinderu, Gr. Tocilescu, Gr. Cerchez, N. Gabrielescu și Al. Lapedatu – era evaluat lucid contextul economic și ideatic al epocii: „cântărind trebuințele cu relativitatea mijloacelor, a văzut (C.M.I.) că principiul conducător adoptat în lucrările sale, de a recomanda, în locul lucrărilor mari și costisitoare de restaurare, lucrări mai mici și parțiale de conservare și întreținere, este cel mai acomanat împrejurărilor și nevoilor. Aceasta însă, dacă e un mijloc, nu e și un scop, care trebuie să rămână: readucerea la deplină viață a vechilor noastre monumente, văzând chiar piedicile ce astăzi stau în calea unor asemenea lucruri, lipsa nu numai a mijloacelor ci și a oamenilor meșteri și bine pregătiți pentru a restaura și conserva”¹¹.

Așadar, Programul Comisiunii – consolidat și diseminat prin paginile *Buletinului* – au urmărit, în primul rând, nu „deșteptarea interesului public prin lucrări de trufie, ci prin lucrări cari să cuprindă, ca material documentar, tot ce e necesar și totodată cu puțință de adunat și publicat”¹². Luci-

ditatea demersului editorial a fost asigurată de metodologia adoptată, urmărindu-se publicarea „în mod cronologic și sistematic a tuturor studiilor privitoare la antichitățile omenești ce ne-au lăsat pământului și străinii călători prin Țările noastre, până acum foarte împrăștiate, deci greu de urmărit și cules de cei mai puțin familiarizați cu izvoarele trecutului nostru”¹³.

Harnicul și talentatul secretar a introdus în programul periodicului – complet scos din zona influențelor politice – prin susținerea *Cronicii* și a *Inventarului* un model de informare curentă în spirit modern, istoric, insistând asupra nevoii acute de păstrare și transmitere a zestrei monumentale. Sistematic și consistent documentată, acțiunea conștientă și clar asumată de ocrotire a monumentelor istorice a devenit parte a politicii statale. Or, ulterior, în magistratul său cultural – ca ministru al Cultelor și Artelor în repetate rânduri (1922-1926; 1927-1928; 1933-1937), vice și președinte al Senatului, președinte al Academiei Române – Lapedatu a dat substanță unei asemenea politici domeniiale. Prin strădania sa, treptat, *Buletinul* și-a lărgit tematica și numărul contributorilor, „cu ajutorul cărora am îmbrățișat întregul teren al antichităților pământene, începând de la cercetările preistorice, trecând prin rămășițele culturii greco-romane și ajungând la monumentele romane, cari cu deosebire au fost cercetate și studiate atât cele sacre – biserici și mănăstiri, cât și cele profane – palate, cetăți, etc.”¹⁴.

Coleg și prieten al lui Vasile Pârvan, editorul *Buletinului* a încurajat intensificarea săpăturilor arheologice sistematice, cercetări aplicate direct la vestigiile urbane greco-romane și la centrele rezidențiale civile și ecleziale, la marile fortificații medievale din cuprinsul întregului spațiu locuit de români¹⁵.

Buletinul a reflectat pe parcursul deceniilor demersul de limpezire și sistematizare a concepțelor privitoare la conservare, restaurare, protecție și valorizare a avuției culturale. În paginile sale s-a răsfrânt bătălia între cupiditatea capitalului agresiv și apărătorii monumentelor istorice, aici a fost lăudat gestul altruist de a veni în sprijinul acestora. Lectura *Buletinului* dă sens evidenței unei societăți active, cu vădite rezultate în drumul său spre modernitate, care, ca într-o radiografie, se întoarce spre adevăratele ei valori cu multă grijă și orgoliu.

Albastră, Cluj-Napoca, 1998, cu prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș.

⁹ Cf. B.C.M.I., nr. 1, an I, 1908, ianuarie - martie, p. 6.

¹⁰ *Ibidem*, p. 7.

¹¹ *Ibidem*, p. 46. Mai multe explicații și contextul epocii, la Ioan Opriș, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

¹² *Ibidem*, p. 8.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Cf. A[lexandru] L[apedatu] redacțional, B.C.M.I., III, 1, 1910, p. 199. Alte detalii la Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, Editura Albastră, Cluj-Napoca, 1997.

¹⁵ Vezi la Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, Editura Științifică, București, 1996, supra, p. 30-35.

O societate animată de spiritele treze ale celor care – e drept, nu mulți, dar deosebit de atașați unor idealuri naționale – au așezat monumentele în rândul celui mai de seamă capital. În sensul acestor idealuri, *Buletinul* a unificat idei și curente, a oferit spațiul pentru prezentarea și comentarea lor, a fost un forum academic de dezbatere și, totodată, o înaltă tribună de educație publică.

Asemenea preocupări au avut consecințe fiind reținute în epocă, *Buletinul* și celelalte publicații editate de Comisiune dobândi elogiile unor comentatori avizați ca „o dovadă demnă de interesul ce România îl manifestă de mai mulți ani pentru monumentele sale vechi”¹⁶.

De la primele expoziții, modeste, dedicate monumentelor istorice – fie în împrejurări comemorative, (Ștefan cel Mare la 1904 sau 40 de ani de domnie a lui Carol I, la 1906) sau cele de Școală (expozițiile din 1904 și 1908 ale Școlii de Arhitectură), *Buletinul* a încurajat documentarea – prin proiecte de restaurare, relevee și planuri – de specialitate ca pe o fericită conjugare a studiilor de istorie, arhitectură, arheologie și inginerie. Acestea au avut darul să evidențieze rolul arhitecților și istoricilor în acțiunea directă de ocrotire a zestrei istorice construite. Pe o atare direcție, muzeificarea componentelor arhitectonice și muzeistice, a inscripțiilor și inventarului monumentelor s-a bucurat de sprijinul direct al *Buletinului*. Inaugurarea la 23 noiembrie 1909 a Muzeului de Artă Religioasă al Comisiunii, a condus în mod fericit la unificarea colecțiilor acesteia și ale Casei Bisericii, a deschis drum unor zeci de inițiative, stimulând recuperarea, colecționarea și activitățile muzeale. Prin Comisiune și periodicul ei, faptele, evenimentele și animatorii ocrotirii tezaurului cultural au devenit tot mai bine cunoscute, contându-se pe eforturile comune ale celor din muzee. Îndeosebi Vasile Pârvan a fost cel care – din poziția de director al Muzeului Național de Antichități și, totodată, membru al Comisiunii a influențat semnificativ colaborarea interdisciplinară. Lui i se datorează asocierea Muzeului Regional din Constanța – ca secție a Muzeului Național de Antichități din anul 1910 - la o politică fermă de protecție arheologică și istorică în Dobrogea, ca și la inițierea primelor muzee de sit din această bogată regiune (primul la Adamclisi, tot în 1910)¹⁷. Legat

strâns de *Buletinul*, de politica Comisiunii, Pârvan are cele mai notabile rezultate pe linia instaurării primelor rezervații și parcuri arheologice, exemplul castrului de la Drobeta constituind prima referință de gen în practicile de la noi¹⁸.

Datorăm demersului *Buletinului* impulsul puternic spre consolidarea personalității Comisiunii în sensul votului ei, nu unul consultativ, ci decisiv în materie de politică patrimonială. În urma unor evidente pledoarii, Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din 1913 a insistat pe deșteptarea și răspândirea în public a simțului și priceperii revelării valorii istorice și artistice a monumentelor, păstrând intact rolul *Buletinului* de reflectare a activității oficiale și neoficiale privind lucrările, comunicările și materialele referitoare la acestea¹⁹. Corelarea Codului Penal (art. 522) – cu prevederi privind afectarea monumentelor istorice de cei ce considerau tărâncopul simbol al progresului – cu prevederile noii legi a consolidat sistemul. Din nou Pârvan a venit aici cu propuneri de sporire a autorității, evocând ca exemple numărul mare de monumente antice (și nu numai) folosite drept cariere. Asociat lui Nicolae Iorga și sprijinit de Comisiune, învățatul a avansat și propunerea susținerii de către membrii Comisiunii a unor conferințe publice, ca și a oferirii de clișee gratuite editorilor dispuși să popularizeze monumentele istorice prin cărți poștale²⁰.

Comunicarea publică – prin *Buletin* – este menținută și de Decretul-lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din 1919²¹. Din deceniul al treilea, mai ales după alegerea sa ca președinte al Comisiunii (1923), Nicolae Iorga a dat un impuls hotărâtor lucrărilor de restaurare, acesta fiind vizibil în *Buletinul* ca și în anuarele regionalelor. Publicație de cel mai înalt prestigiu

¹⁸ Raportul său și Hotărârea Comisiunii la *Oficiale*, în B.C.M.I., V, 1912, p. 87-88.

¹⁹ Cf. art. 2.VI și 3. e din lege, anunțată și prezentată la *Oficiale* de B.C.M.I. V, 1913, p. 87. E de trebuință încă un studiu atent asupra legii, care modifică substanțial autoritatea Comisiunii, mărește autonomia ei și accentuează asupra unității de tratament a patrimoniului civil - religios, mobil - imobil, și asigură un rol superior arhitecților, arheologilor și muzeografilor, inclusiv prin sistemul membrilor onorifici corespondenți.

²⁰ Cf. „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1914, ședințele din 21 aprilie, 5 mai, 23 iunie și 10 noiembrie, cu intervențiile arheologului, p. 31, 33, 41, 54, 55.

²¹ În art. 2.e se precizează - între altele - ca scop al Comisiunii publicarea de studii și a unui *Buletin*, cf. Legea nr. 3229/28 iulie 1919, publicată în Monitorul Oficial nr. 82/29 iulie 1919, și reprodusă de Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor – Comisiunea Monumentelor Istorice, sub formă de broșură, Valenii de Munte, Tipografia „Datina Românească”, 1936, p. 6.

¹⁶ Aprecieri aparținându-i lui Charles Diehl și făcută cunoscută de Ioachim Crăciun, în *Alexandru I. Lapedatu. Note bio-bibliografice*, în *Fraților Alexandru și Ion Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. XXXVI.

¹⁷ Vezi detalii la Angela Pop, *Contribuția cadrelor didactice la viața culturală a Dobrogei în anii 1878-1916*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, nr. 2, 1983, p. 143-145.

științific, periodicul Comisiunii, este în toată perioada interbelică un adevărat barometru al confruntărilor directe dintre apărătorii și agresorii monumentelor istorice. În paginile sale pledoariile pentru conservare, restaurare și protecție nu sunt întrecute de nimic, ele fiind presărate în toate celelalte abordări de natură strict istorică sau arhitecturală. Oferind spațiul cel mai potrivit prezentărilor de studii și analize punctuale, *Buletin* a fost și o potrivită cale pentru a reflecta inovațiile tehnice, demersul interdisciplinar și opiniile savante care au structurat treptat disciplinele conservării și restaurării în România. Atelierul de restaurare al Comisiunii a fundamentat, din anul 1921 începând, practici și aplicații determinate de nevoia de valorificare culturală. Prin spațiile sale au trecut, fiind readuse la viață, capodopere ale artei vechi românești prezentate cu mare succes la expozițiile internaționale de înalt prestigiu de la Paris, Geneva, Berlin, Milano, Barcelona, New York. Ecourile și comentariile asupra acestora și-au găsit loc în *Buletin*, iar efectele s-au dovedit benefice încurajând cercetările, lucrările de investigații și cele de mai bună evaluare muzeografică. Această susținere inteligentă a patrimoniului cultural a stimulat nu doar interesul specialiștilor – lărgind vizibil cercul acestora prin cuprinderea unor chimiști, antropologi, biologi – dar și pe cel al autorităților. Nu e nici o îndoială că reglementările din anii '40 asupra patrimoniului cultural-artistic, dintr-o perioadă dificilă, atunci când l-au numit *Patrimoniul cultural al țării* reflectau ceea ce decenii la rând a pus în discuție Comisiunea Monumentelor Istorice prin publicațiile ei. S-a ajuns, astfel, după o perioadă a împrumutului neasimilat și de copiere a unor modele străine, la identificarea formelor tradiționale și adaptarea acestora la modernitate. Discursul specializat, de înaltă calitate, documentarea la zi și dialogul profesional înlesnit de Comisiune au fost așezate în cadrele unei largi mișcări de regenerare națională, nu de puține ori soluțiile și practicile fiind la nivelul celor occidentale. O școală românească de istorie aplicată la monumente și situri arheologice, îndeosebi privind restaurarea lor, ca și la protecția și muzeificarea acestora distingea deja România, dobândind recunoaștere internațională.

Investiția în tineri arheologi, istorici, arhitecți, istorici de artă și artiști, specializați prin școlile românești de la Paris și Roma, ca și demersul constant al universităților din țară de a lega pregătirea studenților de mărturiile istorice dăduse bune rezultate.

Or, la toate acestea *Buletinul* Comisiunii își are rostul său și și-a câștigat mari merite, punând în discuție publică valorile, performanțele și utilitatea

lor; în cuprinsul paginilor sale patrimoniul istoric a fost tratat ca un bun public, diminuând agresivitățile și cultivându-i pe apărătorii săi. Orice evaluare corectă a contribuțiilor acestei eminente tribune scrise reține serviciul făcut societății²². În fața acesteia a pledat pentru a considera monumentele expresii ale avuției naționale, forme de acumulare și dezvoltare economică, dar și de stabilitate și conștiință civică, adevărate cauționări ale unui înalt nivel de viață și de dialog cultural.

De peste un veac, economia României a primit – ca pe un lucru de la sine înțeles – rodul inteligenței, efortului devotat, creativității și, adeseori, sacrificiului specialiștilor legați de patrimoniul cultural. Prin munca lor s-a sporit și se sporește mereu capitalul național, zestrea istorică construită, iar cultura crește și se îmbogățește în argumente. Prestigiul țării în afară datorează mult acestor pasionați, care măresc mereu colecțiile muzeale și asigură sau redau statului român siturile arheologice și monumentele istorice. Fără acest patrimoniu cultural, nu există și nu se poate face susținere națională. Fără acest admirabil corp profesional – a cărui muncă, energii și idealuri sunt cuprinse și în mii de pagini ale *Buletinului Monumentelor Istorice* – cultura în sine, istoria și artele oferă doar teze teoretice, lipsite de probele care se cer obligatoriu pentru a convinge. Acestea îndeosebi – conținând noi prezentări, note, evaluări și semnalări – au intrat și s-au consolidat în conștiința publică prin numeroase lucrări de specialitate, manuale, cursuri, conferințe, discursuri politice, materiale de propagandă culturală. Le regăsim reproduse de industriile culturale ca logouri sau brand-uri ce desemnează specificul național, local sau regional, ori sunt comercializate cu profit de cei interesați. Frecvent aceste însemne înlesnite de corpul profesional ce lucrează la monumentele istorice ne individualizează în muzeele, colecțiile, arhivele și bibliotecile din străinătate.

La un asemenea moment de evocare a unui veac de la apariția *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* a aduce o pioasă recunoștință celor care s-au înnobilit cu idei, gânduri și lucrări, ca și continuatorilor acestora este, deopotrivă, onorant și semnificativ.

²² Vezi la Radu Șt. Greceanu, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (1908-1916) și Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (1914, 1915, 1942-1943)*, *Indici bibliografici*, în BML, s.n., I, 3-4, 1990.

ACADEMIA ROMÂNĂ

București
21. Iunie 1912.

Prezintă Vălețidele,
Vălețidele Succesului
Roms tofer pe hărtia și în formatul
Buletinului, care se pot singe
ferpent. — O colană!!!
Prezintăți numai buni tot
măsur, de la supă sărbătorii
putem să le țipăm. —
Văz în urma sără și pe
de fide hărtii răspunde. —
Salutare
Ionianu

București

MINISTERUL CULTELOR
și
INSTRUCȚIUNII PUBLICE

DIRECȚIUNEA

INVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR ȘI SUPERIOR

decis. B. — No. 22109

12 APR 1906

NB. — La răspuns se va scrie moria și numărul.

Domnule

Am onoarea să vă fac cunoșcut că în urma
recomandărilor subordonatului meu, a fost la loc
și P. Regale prin Decretul No. 2535
a bine voit să aprobă pe ziua de 11. Iunie 1906.
numirea Dvo. în postul de secretar al comisi-
unii și al Buletinului monumentelor
istorice în administrația Casei
Artelor.

Ministru, A. Vladescu

il. 1 – Scrisoare Ion Bianu (1912)

Director
»Branu»

Domnului Al. Lepădatu

Loco.

il. 2 – Numirea ca secretar al Comisiunii
Monumentelor Istorice (1906)

il. 3 – Alexandru Lapadatu, Nicolae Iorga și Ioan Scurtu la București

BULETINUL COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE O SUTĂ DE ANI DE LA APARIȚIE (1908 -2008)

Iuliu Șerban
Dănuț Istrate

La 17 noiembrie 1892 era promulgată prin decret regal prima Lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice. Legea prevedea înființarea unei Comisiuni care va lucra pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice și se va compune din trei membri numiți de minister „dintre bărbații cei mai competenți în științele istorice sau arheologice” - din care doi vor fi membrii Academiei Române -, directorul Muzeului de Antichități din București și un arhitect. De-a lungul celor 55 de ani de existență (1892-1948), Comisiunea Monumentelor Istorice (CMI) își va mări numărul de membri la 9 și va avea membrii corespondenți în județele țării. Principalele atribuții ale Comisiunii au fost inventariere, clasarea, declasarea, cercetarea, restaurarea și întreținerea monumentelor.

În Regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor se prevedea la paragraful 11, alineatul 4: „deșteptarea și răspândirea în popor a simțului și priceperii pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale asupra monumentelor și de instrucțiuni asupra chipului conservării sau restaurării lor”. În aceste scopuri Comisiunea va publica Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (1908 – 1945) și Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (1914-1915, 1942-1943). Pentru detalii privind conținutul celor două periodice științifice ale Comisiunii se recomandă *Indicii bibliografici*, lucrare foarte minuțioasă și neprețuită întocmită de Radu Sc. Greceanu, publicată în BCMI nr. 3-4/1990, nr. 1/1991 și nr. 2/1991. Amintim câteva nume de autori de studii și articole publicate în BCMI în prima lui perioadă de apariție (1908-1945): Nicolae Iorga, Virgil Drăghiceanu, Alexandru Lapedatu, Victor Brătulescu, George Balș, Nicolae Ghika-Budești, Constantin Moșil, Vasile Pârvan, Aurelian Sacerdoțeanu, P. P. Panaitescu, I. D. Ștefănescu, I. D. Trajanescu, L. Brehier, G. de Jerphanion, Dj. Boskovic, A. Grabar, J. Strzygowski.

Ultimul număr al BCMI scos de Comisiunea Monumentelor Istorice va apărea în 1945, iar în anul 1948 Comisiunea va fi desființată.

Printre noile structuri care au preluat atribuțiile fostei CMI a fost și Comisia Științifică a

Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice (1951-1959), de pe lângă Academia Republicii Populare Române. Comisia va încerca ani de-a rândul să reia publicarea unui periodic științific asemănător cu fostul BCMI. Va reuși să scoată un singur număr, în anul 1958, denumit „*Monumente și Muze*”, Editura Academiei R.P.R.. Comitetul de redacție era compus din acad. Petre Constantinescu-Iași, prof. Horia Teodoru, acad. George Oprescu, acad. Emil Condurachi, prof. Virgil Vătășianu, conf. univ. Barbu Cămpina, Dan Bădărău-secretar de redacție. Spicuim din sumar: P. Constantinescu-Iași, *Respect față de monumentele istorice*; Emil Condurachi, *Histria romano-bizantină în lumina ultimelor săpături*; Duiliu Marcu, G. Russu, *Descoperirea frescei din sec. al XVI-lea de la mănăstirea Tismana*; Oliver Velescu, *Castelul de la Hunedoara. Scurtă privire istorică*; Teodora Ivănescu, *Note asupra tezaurului istoric și artistic cu ocazia restituirii lui de către U.R.S.S.*; Eugenia Greceanu, *Casa de piatră din Herăști. Studiu arhitectonic*; Vasile Drăguț, *O biserică cu grozniță în Oltenia- sec. XVI. Biserica schitului Dobrușa*; Dan Berindei, *Cu privire la biografia inginerului și „arhitectonului” Moritz von Ott.*

Începând cu anul 1970, Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și apoi, din 1972, Consiliul Culturii și Educației Socialiste reiau publicarea periodicului dedicat monumentelor istorice care se va numi, în perioada 1970-1973, Buletinul Monumentelor Istorice. Colegiul de redacție al noului Buletin era compus din Ștefan Balș, Constantin Bălan, Virgil Bilciurescu, Richard Bordenache, Constantin Daicoviciu, Mișu Davidescu, Vasile Drăguț, Constantin Florea, Grigore Ionescu, Cornel Irimie, Emil Lăzărescu, Marcel Locar, Paul Petrescu, Dionisie Pippidi, Adrian Rădulescu, Lucian Roșu (redactor șef), Virgil Vătășianu. Din cuprinsul primului număr al BMI menționăm : Richard Bordenache, Victor Munteanu, *Criterii științifice în activitatea de restaurare a monumentelor istorice*; Horia Teodoru, *Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova*; Grigore Ionescu, *Necesitatea sistematizării și restaurării centrelor istorice*; Andrei Pănoiu, *Contribuții la cunoașterea tipologiei bisericilor de lemn*; Corina Popa,

Tabernacole gotice din zona Bistriței. În finalul Buletinului sunt prezentate monumentele restaurate cu ajutorul Direcției Monumentelor Istorice în perioada 1959-1969. În cadrul rubricii „Fișier”, Tereza Sinigalia prezintă scurte comentarii referitoare la unele publicații internaționale având ca temă monumentele istorice.

Din anul 1974, numele periodicului se va schimba în Revista Muzeelor și Monumentelor - seria Monumente Istorice și de Artă (1974-1989). Pentru lista autorilor, articolelor și studiilor din această perioadă sunt de consultat indexurile apărute în RMM-MIA nr. 2/1975, nr. 2/1978, nr. 2/1985 și RMI nr. 2/1990.

Din anul 1990, nou înființata Comisie Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice va continua activitatea publicistică în domeniul monumentelor istorice editând periodicele Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice (BCMI) și Revista Monumentelor Istorice (RMI). Primul număr al BCMI din anul 1990 avea următorul colegiu de redacție: Aurel Botez, Peter Derer, Ștefan Gorovei, Eugenia Greceanu, Călin Hoinărescu, Sergiu Iosipescu, Ion Istudor, Dan Mohanu, Cezara Mucenic (responsabil de număr), Paul Niedemaier, Constantin Pavelescu, Radu Popa (președintele colegiului), Marius Porumb, Georgeta Stoica, Nicolae Stoicescu, Aurelian Trișcu, Elisabeta Rușinaru (redactor de rubrică), Georgeta Pop (redactor

principal), Sanda Gusti (macheta artistică și tehnică).

Începând cu anul 2001, conform Legii privind protejarea monumentelor istorice (nr. 422/2001), editarea periodicelor revine Institutului Național al Monumentelor Istorice. Ultimul număr BCMI (2007) are următorul colegiu de redacție: Dan Maniu Lungu, Dana Mihai (editor), Voica Pușcașu, Virgil Polizu; responsabili de număr – Irina Paveleț, Ciprian Buzilă; tehnoredactare computerizată – Ruxandra Șerban; traducere rezumate – Ruxandra Baker.

Parcurgând periodicele BCMI, RMI se conturează un bogat material documentar referitor la monumentele istorice și la oamenii care s-au preocupat de ele.

Deoarece o parte din Buletine și Reviste au început să prezinte îngrijorătoare degradări, iar numărul exemplarelor la unele ediții este redus, propunem urgenta lor arhivare digitală.

Întrucât pentru conținutul periodicelor 1908-1945 și 1970-1989 s-au publicat deja indici și indexuri, cum aminteam mai sus, vom prezenta în continuare sumarele BCMI 1990-2007, pregătind pentru un număr viitor al Buletinului și, eventual, pentru site-ul Institutului Național al Monumentelor Istorice întreaga listă a autorilor și articolelor (1908-2008).

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice Sumare (1990-2007)

An	Nr.	Autor	Denumire articol	Pag.
1990	1-2	Peter Derer	Cuvânt înainte	5
1990	1-2	***	Decretul nr. 91/1990	6
1990	1-2	***	Lista membrilor Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice	8
1990	1-2	***	Regulament de Organizare și Funcționare a Comisiei Naționale	8
1990	1-2	Peter Derer, Aurel Ioan Botez	Organizarea Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice	15
1990	1-2	Sergiu Iosipescu	Activitatea Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (februarie – iunie 1990)	16
1990	1-2	Andrei Pănoiu	Bucureștii: Intervenție pe marginea expoziției „Starea orașului”	19
1990	1-2	Viorica Pistică	Expoziția „Arhitectura gălățeană”	23
1990	1-2	Daniela Marcu	Cea de-a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1989	28
1990	1-2	Sergiu Iosipescu	Dicționar : <i>Bastion</i>	32
1990	1-2	Mariana Nițelea	Ce se întâmplă cu Hanul Roșu... ?	35
1990	1-2	Cezara Mucenic	“Eliminarea din listă, zonă sistematizată !” (Documente)	36
1990	1-2	Șerban Cantacuzino	Masacrul cultural în România	42
1990	1-2	***	Atitudini și mentalități	43
1990	1-2	Doina Mândru	O rezervație de arhitectură din București: Calea Călărășilor – Str. Popa Soare – Str. Plantelor – Str. Mântuleasa	56
1990	1-2	Gheorghe Cantacuzino	Ruinele Curtii feudale de la Coiani (Mironești) – județul Giugiu	62

1990	1-2	Nicolae Noica	Tehnici de construcție în România	70
1990	1-2	Teodora Ianculescu Spătaru, Dan Mohanu	Lucrările de conservare – restaurare a picturilor murale de la biserica Icoanei din București	77
1990	1-2	***	Decretul nr. 187/1990	87
1990	1-2	***	Instrucțiuni ale Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice pentru primării și Oficii de patrimoniu	88
1990	1-2	***	Instrucțiuni ale Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice și ale Comisiei Naționale de Urbanism și de Amenajarea Teritoriului	89
1990	1-2	***	Monitorul oficial al României nr. 46	90
1990	1-2	***	Metodologie	98
1990	1-2	Anne-Marie Cousin	Politica de ocrotire a patrimoniului în Franța	99
1990	1-2	Cezara Mucenic	Organizarea Direcției monumentelor în Franța	99
1990	1-2	Cezara Mucenic	Monuments in France	101
1990	1-2	Cezara Mucenic	ICOMOS, ICCROM	103
1990	1-2	Dan Mohanu	Secția de restaurare a Academiei de Arte din București	105
1990	1-2	Radu Greceanu	Premiul ICCROM post-mortem pentru Vasile Drăguț	108
1990	1-2	Silvia Păun	Memoriei arhitectei Henrieta Delavrancea – Gibory (1894-1987)	109
1990	1-2	Lidia Brînceanu	Gheorghe Leahu: <i>București – Arhitectură și culoare</i>	111
1990	1-2	Sergiu Iosipescu	“ICOMOS Information”	111
1990	1-2	Raluca Verussi	“Monuments Historiques”, Nr. 162	112
1990	1-2	Daniela Marcu	“Monuments Historiques”, Nr. 166	113
1990	1-2	Radu Greceanu	“Pamiatky – Sucasnost” Nr.1/1990; “Pamiatky a priroda” Nr. 3/1990	114
1990	1-2	***	Curier	115
1990	3-4	Paul Niedermaier	Problematika păstrării patrimoniului arhitectonic ȝărănesc sășesc din Transilvania	4
1990	3-4	Anne-Marie Cousin	Mission à Bucarest (Roumanie)	10
1990	3-4	Ioana Bogdan-Cătănicu	Arheologia la ora revoluției	11
1990	3-4	Raluca Verussi	Situri subacvatice	17
1990	3-4	Grigore Ionescu	Carta internațională de la Veneția privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice	18
1990	3-4	Radu Popa	Charta pentru protecția și conservarea patrimoniului arheologic	21
1990	3-4	Mihai Sorin Rădulescu	Scrisori către Nicolae Ghika-Budești (I)	26
1990	3-4	Peter Derer	Activitatea DMASI – Raport de deplasare în Austria 17-21 sept. 1990	33
1990	3-4	Iuliu Șerban	Recuperarea arhivei Comisiei Monumentelor Istorice și a Direcției Monumentelor Istorice	34
1990	3-4	Georgeta Pop	Conferință de presă la Direcția Monumentelor Istorice	34
1990	3-4	Sergiu Iosipescu	Al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Madrid, 26 august – 2 sept. 1990	36
1990	3-4	Cezara Mucenic	Colocviul Internațional privind monumentele, Bratislava, 1990	37
1990	3-4	Corina Popa	Dinu C. Giurescu - <i>The Razing of Romania's Past</i>	38
1990	3-4	Anca Zamfirescu	Hermann Fabini – <i>Gotik in Hermannstadt</i>	39
1990	3-4	Suzana More-Heitel	Muemlékvédelem, nr.1, 1990	41
1990	3-4	Radu Sc. Greceanu	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (1908-1915) și Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (1914-1915, 1942-1943) – Indici bibliografici (I)	45
1991	1	Aurelian Trișcu	Profesorul emerit doctor arhitect Grigore Ionescu, membru corespondent al Academiei Române	5
1991	1	Șerban Cantacuzino	Speranțele patrimoniului românesc	7
1991	1	Peter Derer	Protejarea moștenirii urbanistice	16
1991	1	Constanța Costea	Însemnări de călătorie în Bucovina de Nord	18
1991	1	Ioana Cristache-Panait	Biserici de lemn mehedintene pentru întregirea listei monumentelor istorice	25
1991	1	Mihai Sorin Rădulescu	Scrisori către Nicolae Ghika-Budești (II)	33
1991	1	Paul Mihail	Arhitectul G. M. Cantacuzino	40
1991	1	Radu Popa	Informații ICOMOS	46
1991	1	Georgeta Pop	Activitatea Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice oglindită în procesele verbale ale ședințelor Comisiei	46
1991	1	Peter Derer	Activitatea Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice	49

1991	1	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Interviu cu dr. Chr. Machat	51
1991	1	Sergiu Iosipescu	Al XVIII-lea Simpozion Internațional al Comitetului Internațional de Fotogrametrie arhitecturală (CIPA) - Cracovia, octombrie 1990	51
1991	1	Georgeta Pop	Simpozionul Internațional "Satul european azi". Casa țărănească - arhitectură și mentalitate, București, 14-18 noiembrie 1990	56
1991	1	Cezara Mucenic, Georgeta Pop	Priorități în evidența, conservarea, restaurarea și punerea în valoare a monumentelor istorice. Sesiunea anuală de comunicări, București, decembrie 1990	57
1991	1	Aurelian Stroe	Sesiunea a XI-a de comunicări a Oficiului pentru Patrimoniu de la Muzeul municipiului București, decembrie 1990	60
1991	1	Ștefan Mănculescu	Expoziția "Patrimoniul românesc - istorie și actualitate", Paris, iulie-septembrie 1990	62
1991	1	Radu Sc. Greceanu	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (1908-1915) și Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (1914-1915, 1942-1943) - Indici bibliografici (II)	65
1991	2	***	Comunicatul Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice	5
1991	2	Liviu Popescu	Aspecte ale condiționării spațiului construit - om. Creația de arhitectură și răspunsul social	6
1991	2	Sergiu Iosipescu	Focșanii vremurilor Unirii	8
1991	2	Paul Mihail	Biserica Sf. Arhangheli „Soborul Vechi” (1747-1802) din Chișinău	12
1991	2	Steluța-Viorica Pisciă	Măsuri de modernizare a orașului Galați în sec. al XIX-lea	17
1991	2	Alexandru Guțu	Fotogrametria arhitecturală	22
1991	2	Ioan Mareș	Metoda „Aquapol” de eliminare a umidității din structuri	30
1991	2	Gh. Sebestyen	Fortificațiile orașului Făgăraș din sec. al XVII-lea	32
1991	2	Georgeta Stoica	Henri H. Stahl la a 90-a aniversare	34
1991	2	Aurelian Trișcu	Intrunirea Comitetului Consultativ ICOMOS. Paris, 27-29 mai 1991	36
1991	2	Georgeta Pop	Din ședințele Comisiei Naționale (martie-mai 1991)	37
1991	2	Ina Postăvaru	Inițiativă ECOVAST pentru satele României	39
1991	2	***	Protocoloale de colaborare	42
1991	2	Cezara Mucenic	Arhitectura din România în context european. Manifestări organizate cu ocazia centenarului Societății Arhitecților Români, 26 februarie - 2 martie 1991	44
1991	2	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Pe marginea sesiunii de rapoarte asupra rezultatelor săpăturilor arheologice, campania 1990	46
1991	2	Georgeta Stoica	Dr. D.St. Pavlovic: <i>Architecture traditionnelle des Balkans, Yougoslavie</i>	48
1991	2	Ioan Mareș	„Guide technique” nr.1, Chauffage par panneaux radiants électriques de sol. Direction du Patrimoine, Mission technique (janvier 1990)	49
1991	2	Ana Dobjanschi	Expoziția „Icoane românești, sec. XVI-XVIII”	50
1991	2	Nicolae Goga	Necrolog: Arh. Constantin Joja	57
1991	2	Alexandru Daia	Curier	60
1991	2	Radu Sc. Greceanu	„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1908-1945). „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1942-1943). Indici bibliografici (III)	62
1991	3	Mihai Sorin Rădulescu	Convorbire cu arh. Em. Miculescu	5
1991	3	Ioana Cristache-Panait	Biserici de lemn hunedorene. Documente de istorie și artă	10
1991	3	Vasile Opreșan	Considerații privind „Casa turcească” din Timișoara	20
1991	3	Gh. Diniță	Repertoriul monumentelor de tehnică populară de pe Valea Gurghiului și a Mureșului Superior	30
1991	3	Dan Basarab-Nanu	Pe marginea unor picturi pe lemn din sudul Moldovei	40
1991	3	Dan Mohanu	Hurezi. O problemă complexă privind conservarea patrimoniului artistic post-bizantin. Observații preliminare	51
1991	3	Ioan Mareș	Raport cu privire la umiditatea din ziduri și metode de eliminare	59
1991	3	Ștefan Balș	Sfaturi pentru tinerii arhitecți restauratori	63
1991	3	Andrei Pănoiu	Un memoriu adresat de arh. A. Orăscu Caimăcâniei Țării Românești în 1848	64
1991	3	Radu Popa	Simpozionul privind moștenirea culturală, organizat de Conferința pentru Securitate și Colaborare în Europa (CSCE), Cracovia, 28 mai-7 iunie 1991	65

1991	3	Georgeta Pop	Din activitatea CNMASI	66
1991	3	Georgeta Pop	Colaborare româno-franceză în domeniul restaurării monumentelor istorice	67
1991	3	***	Protocole de coopération concernant le patrimoine architectural	69
1991	3	Georgeta Pop	Conferința de presă organizată de DMSI cu ocazia încheierii protocolului de cooperare cu Direcția Patrimoniului din Franța	70
1991	3	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Moment aniversar la Muzeul Satului	71
1991	3	Doina Mândru	Simpozionul de la Suceava – Civilizația moldovenească în secolele XV-XVI	72
1991	3	Ina Postăvaru	Simpozionul de la Sibiu – Mărturii semnificative ale civilizației sătești din Transilvania	75
1991	3	Gh. Lenevski	Sesiunea științifică „Artă și arhitectură. Barocul”, Arad, 4-6 iunie 1991	78
1991	3	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Vizită la Comisia teritorială Oltenia	78
1991	4	Gheorghe Sion	Mănăstiri vechi – mănăstiri noi	5
1991	4	Aurelian Trișcu	Agapia Veche	7
1991	4	Virgiliu Z. Teodorescu	Monumentul eroilor pompieri	11
1991	4	E. Kovacs	Restoration Problems of Stone Facades in Hungary	15
1991	4	Sergiu Selian	Bisericile armenesiți din România	16
1991	4	Silvia Păun	La valeur de l'architecture populaire roumaine authentique	24
1991	4	Dan D.Ionescu	O veche casă bucureșteană în mahalaua Dudescului – „Casa Cilibiului”	39
1991	4	Sanda Ignat	Arhitectul Ștefan Balș despre restaurarea monumentelor istorice (interviu)	49
1991	4	Aurelian Trișcu	Ziua porților deschise	58
1991	4	Georgeta Pop	Din ședințele Comisiei Naționale (iulie-septembrie 1991)	74
1991	4	***	Constituirea Secțiunii Parcurilor și Siturilor Naturale Istorice	75
1991	4	Adriana Stroe	Vizita unor membri ai Comitetului Internațional ICOMOS și ai Comitetului Național German ICOMOS în România	76
1991	4	Georgeta Pop	Bursieri români ai DMSI în străinătate (1991)	77
1991	4	Cristina Crăciun	Simpozionul „Tehnici fotogrametrice și de teledetecție în ingineria mediului”, Suceava, 1991	78
1991	4	N. Gospodinov	Cel de-al XIV-lea Simpozion Internațional al CIPA de la Delfi – Grecia	79
1991	4	Sergiu Iosipescu	Misiune de studii la Paris, în Languedoc, la Marsilia și Lyon	79
1991	4	Gheorghe Cantacuzino	Colocviul internațional „Roma e le capitali europee dell'archeologia”	86
1991	4	Aurelian Stroe	Simpozionul internațional „850 de ani de la stabilirea primelor grupuri de sași în Transilvania”, București, noiembrie, 1991	87
1991	4	Georgeta Stoica	Kikos Kalagrou, <i>Greek Traditional Architecture Veroia</i>	90
1991	4	Dan Nicolae Busuioc - von Hasselbach	Din nou despre mănăstirea cisterciană Cârța în legătură cu o contribuție recentă : THALGOTT MICHAEL, <i>Die zisterzienser von Kerz. Zusammenhänge</i>	91
1991	4	Georgeta Pop	O istorie a Bucureștilor în cărți poștale ilustrate	95
1991	4	Andrei Pippidi	H. H. Stahl (necrolog)	96
1992	1	Paul Binder	Catedrala episcopală din Biertan	5
1992	1	Peter Derer	Unele aspecte privind conservarea bisericilor-cetăți ale sașilor din Transilvania	9
1992	1	Hermann Fabini	Biserica-cetate din Biertan	16
1992	1	Marina Iliescu	Considerații privind tipologia incintelor de apărare ale bisericilor-cetăți transilvănene	21
1992	1	Tereza Sinigalia	Pictură, sculptură și artă decorativă la Biertan	28
1992	1	Anne Heitz	Quelques églises fortifiées de France: formes et problématique	41
1992	1	Peter Derer	Reciclarea fondului clădit	45
1992	1	Andrei Pănoiu	Biserica „Sfântul Nicolae” din Târgu-Jiu. Portretele ctitorilor	56
1992	1	Gheorghe Cantacuzino	Cercetări arheologice la fortificațiile de la Hârșova	58
1992	1	Corneliu Mirescu	Hanul Dobrescu din Chiojdu, județul Buzău	68
1992	1	Andrei Pănoiu	Urmările cutremurului din 1838	71
1992	1	Radu Popa	Comitetul român ICOMOS în anul 1991	79

1992	1	***	UNESCO – Convenția patrimoniului mondial	81
1992	1	Virgil Pop	Pentru o istorie a artei românești – Convorbire cu academicianul Virgil Vătășianu cu prilejul împlinirii vârstei de 90 de ani	83
1992	1	Cezara Mucenic	Lista contractelor DMASI, 1991	87
1992	1	Ștefan Petre	Organizația “Tineretul și patrimonial”	114
1992	1	Aurel Stroe	Aventuri în Orient, recenzie	115
1992	2	CNMASI	Cazul Alba-Iulia	5
1992	2	***	Expoziția “Monumentele României 1977-1989”	9
1992	2	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Masa rotundă “Monumentele României după 1989”	35
1992	2	Corina Popa	Elemente de morfologie otomană din Țara Românească (sec. XVI-XVII)	37
1992	2	Luminița Dumitriu	Evoluția fostei mănăstiri Cobia (județul Dâmbovița) în lumina cercetărilor arheologice	54
1992	2	Florea Pavel Mircea	Identificarea unei pietre de mormânt de la începutul secolului al XVII-lea	66
1992	2	Varvara Ionescu	Restaurarea picturii la biserica de lemn din Techirghiol	68
1992	2	Radu Boroianu	Ministerul Culturii. Comunicat	85
1992	2	Cezara Mucenic	Din ședințele CNMASI	86
1992	2	***	Acordul comitetului româno-maghiar pentru monumente, ansambluri și situri istorice	87
1992	2	Georgeta Pop	Conferință de presă	89
1992	2	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Restaurarea ansamblului Cotroceni – artă și meșteșug	91
1992	2	Georgeta Pop	Zilele arhitecturii și urbanismului la Cluj, 8-10 aprilie 1992	91
1992	2	Adrian Silvan Ionescu	Szathmari – fotograf	93
1992	2	Daniela Marcu	Ars Transsilvaniae, 1/1991	95
1992	3	Aurelian Stroe	Câmpulung – un oraș amenințat	5
1992	3	Radu Popa	Muzeul Satului – Un caz viu sau dosar de arhivă ?	8
1992	3	***	Din dosarul « Muzeul satului »	10
1992	3	Andrei Pănoiu	Frescele de la Biserica Goranu	19
1992	3	Gh. I. Cantacuzino	Cercetări arheologice la mănăstirea Govora	21
1992	3	Eugenia Greceanu	Valori urbanistice și arhitecturale ale orașului Constanța văzute de arhitectul Dan Comeliu	35
1992	3	Gheorghe Vecerdea	Constanța, particularități arhitecturale în evoluția orașului modern	40
1992	3	Sergiu Nistor	Asupra unor sisteme de inventariere a patrimoniului cultural imobiliar	42
1992	3	Andrei Pănoiu	Moșii, sate, târguri și orașe: I. Râmnicu-Vâlcea	46
1992	3	***	Legea monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice (proiect)	60
1992	3	Eugenia Greceanu	Definițiile termenilor folosiți în Legea monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice	69
1992	3	***	Regulament de organizare a Comisiilor zonale a monumentelor ansamblurilor și siturilor istorice	73
1992	3	***	Protocolul de colaborare încheiat între Comisia Națională și Direcția Muzeelor și Colecțiilor și Comisia Națională și Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice	76
1992	3	Cezara Mucenic	Din ședințele CNMASI	78
1992	3	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Din activitatea Comisiei zonale Banat	80
1992	3	Adriana Stroe	Vizită la DMASI	82
1992	3	T. O. Gheorghiu	Crearea „Comisiei de istoria orașelor din România” și sesiunea de comunicări „Istoria orașelor în cercetările istoriografice românești”	83
1992	3	Daniela Marcu	Cea de-a XXVI-a Sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1991, Iași, 15-17 mai 1992	84
1992	3	Vionica Pistică	Simpozionul “Aspecte specifice ale restaurării monumentelor istorice și de arhitectură din județul Galați” (Galați, 21 mai 1992)	86
1992	3	Daniela Marcu	Ephemeris Napocensis, nr.1/91	87
1992	4	Peter Derer	Reciclarea fondului clădit (II)	5
1992	4	Oliver Velescu	Remember: demolările. Reflecții la un centenar	16

1992	4	Andrei Pănoiu	Monumente dispărute: Biserica de lemn din satul Fețeni, comuna Goranu, județul Vâlcea	21
1992	4	Tereza Sinigalia	Model și interpretare în arhitectura monastică din Țara Românească la mijlocul secolului al XVIII-lea	23
1992	4	Gh. I. Cantacuzino	Aspecte ale cercetării arheologice a orașului medieval din Țara Românească	29
1992	4	T. O. Gheorghiu	Elemente de compoziție spațială și funcționalitate urbanistică la începuturile orașelor medievale românești extracarpătice	34
1992	4	Andrei Pănoiu	Moșii, sate, târguri și orașe: II. Târgu-Jiu	61
1992	4	Consiliul Europei	Convenția pentru salvarea patrimoniului arhitectural al Europei	73
1992	4	Consiliul Europei	Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arheologic	76
1992	4	Doina Mândru	Conferință de presă la DMSI	80
1992	4	Cezara Mucenic	Raport de deplasare la Gyor (Ungaria), 3-5 iunie 1992	80
1992	4	Georgeta Pop	Simpozionul "Principii de consolidare antisismică a monumentelor istorice", Târgoviște, 3-5 iunie 1992	82
1992	4	Aurelian Trișcu	Duminică 20 septembrie. Ziua monumentelor – Ziua porților deschise	83
1992	4	***	Lista monumentelor propuse de DMSI	84
1992	4	Georgeta Pop	Ziua monumentelor	85
1992	4	Sanda Voiculescu	Necrolog – Profesorul Grigore Ionescu	87
1993	1-2	Radu Popa	Monumente, ansambluri și situri istorice din România - între centrul și sud-estul Europei	5
1993	1-2	Peter Derer	Reciclarea fondului clădit (III)	8
1993	1-2	Cezara Mucenic	Raportul dintre noile lăcașuri de cult și monumentele istorice	20
1993	1-2	Andrei Pănoiu	Biserica de lemn din Glodeni, județul Gorj	22
1993	1-2	Gh. I. Cantacuzino	Cercetări arheologice din incinta fostei mănăstiri Mărcața	26
1993	1-2	Anca Brătuleanu, Liviu Brătuleanu	Curtea de la Sâmburești	35
1993	1-2	Emil Crișan	Restaurarea casei Hermes din Sibiu	39
1993	1-2	Petre Munteanu-Beșliu	Cercetări arheologice la casa Hermes din Sibiu	43
1993	1-2	Cristina Crăciun	Completări și îndreptări la Lista siturilor arheologice din Dobrogea (I)	51
1993	1-2	Gabor Winkler	Lucrări de restaurare în așezări istorice din Ungaria de vest (traducere și adaptare de Daniela Marcu)	54
1993	1-2	Ioan Mareș	Mic îndrumar pentru studiul umidității în ziduri (II)	61
1993	1-2	Dan D. Ionescu	Despre planificarea urbană și ocrotirea patrimoniului în Israel – convorbire cu arhitectul Joe Sevitzyk consemnată de Dan D. Ionescu	77
1993	1-2	Andrei Pănoiu	Moșii, sate, târguri și orașe (III): Târgu-Neamț	80
1993	1-2	Marina Iliescu	Arhitectul Günther Schuler la 88 de ani – interviu realizat de Marina Iliescu	90
1993	1-2	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Activitatea DMSI în perioada 1990-1992	94
1993	1-2	Cezara Mucenic	Din ședințele DMSI, iulie-decembrie 1992	96
1993	1-2	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Cum sunt apărute monumentele istorice? – conferință de presă la DMSI	100
1993	1-2	Adriana Stroe, Raluca Verussi, Cristina Ionescu, Aurelian Stroe	Sesiunea aniversară „100 de ani de la înființarea Comisiei Monumentelor Istorice”, București, 29-31 octombrie 1992	103
1993	1-2	Marina Iliescu	Colocviul "Protecția monumentelor și patrimoniului lor artistic împotriva delictelor și distrugerilor voluntare", Anvers, 3-6 noiembrie 1992	106
1993	1-2	Daniela Marcu	Colocviul "Burg și modernitate", Bistrița, 26-27 noiembrie 1992	106
1993	1-2	I. Andron	Sesiunea națională de etnologie și muzeologie etnologică, Bran, 1-3 decembrie 1992	108
1993	1-2	Adriana Stroe	Monuments Historiques, nr.182, iulie-august 1992	109
1993	1-2	Cristina Ionescu	Historic Preservation, martie-aprilie 1992	110
1993	1-2	Camelia Sandor	Conseil de l'Europe. Assemblée parlementaire, februarie 1992	110
1993	1-2	Adrian Ioniță	Ephemeris Napocensis, II, 1992	111
1993	1-2	Daniela Marcu	Ars Transsilvaniae, II, 1992	113
1993	1-2	Sergiu Iosipescu	Un mare ardelean: dr. Radu Popa (necrolog)	115
1993	3-4	T. O. Gheorghiu	Despre Iași (ce a fost, ce este, ce ar putea fi)	5

1993	3-4	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	„În București nu-mi regălesc amintirile” - interviu cu Alexandru Ciorănescu	12
1993	3-4	Andrei Pănoiu	Biserica de lemn din Bibești, județul Gorj	14
1993	3-4	Anca Brătuleanu	Curtea din Balaci, județul Teleorman	17
1993	3-4	Gh. I. Cantacuzino	Sondajele arheologice de la conacul Rosetti-Balș din Pribești	23
1993	3-4	Sergiu Iosipescu, G.M. Cantacuzino	Parcul și palatul brâncovenesc de la Mogoșoaia – memoriu pentru reconstituirea integrală a sitului	29
1993	3-4	Daniela Marcu	Complexul roman de la Bumbești	32
1993	3-4	Ion Scheletti	Contribuție la cunoașterea arhitecturii bisericilor românești din zid din județul Cluj	39
1993	3-4	Ruxandra Nemțeanu	Inventaire architectural du village de Micșunești	47
1993	3-4	Sergiu Nistor	Sistemul european de inventariere a patrimoniului cultural	51
1993	3-4	Andrei Pănoiu	Moșii, sate, târguri și orașe (IV): Construirea unui oraș liber numit Turnu-Măgurele	53
1993	3-4	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Sesiunea de comunicări „Arta în spațiul românesc”, București, 25-26 mai 1993	62
1993	3-4	Aurelian Stroe	Sesiunea de comunicări „Cercetări privind patrimoniul cultural săsesc din Transilvania”, Cluj, octombrie, 1993	62
1993	3-4	Dan Kissilievici	Misiunea Apostolache	64
1993	3-4	Doina Mândru	Raport privind misiunea UNESCO la Probota	65
1993	3-4	Elisabeta Ancuța-Rușinaru	Călătorie documentară în județul Vâlcea	68
1993	3-4	Adriana Stroe	Colaborare româno-germană	70
1993	3-4	Aurelian Stroe	Ion Băcănar, Gh. Jacob, <i>Harta schiturilor și a mănăstirilor din România</i>	70
1993	3-4	Ana Bărcă	Muzeul westfalic în aer liber de la Detmold, Germania	71
1993	3-4	Daniela Marcu	Muzeul internațional al Ceramicii de la Faenza	74
1993	3-4	Viorica Pistică	Expoziție la Galați	75
1993	3-4	Virgil Pop	Virgil Vătășianu (necrolog)	76
1994	1-4	Sergiu Nistor	Reabilitarea vechilor cartiere - între metodologie și strategie	5
1994	1-4	Adina Nanu	O fărădelege – Repictarea bisericii Bălteni, județul Dâmbovița	7
1994	1-4	Gh. I. Cantacuzino	Cercetări arheologice la mănăstirea Polovragi	11
1994	1-4	Daniela Marcu	Șantierul arheologic de la Drăușeni	19
1994	1-4	Florin Dobrescu	Architecture et paysage des églises fortifiées de Transylvanie	25
1994	1-4	Adriana Stroe, Aurel Stroe	Localitatea Cincu, județul Brașov – Propuneri pentru impunerea calității de zonă protejată	32
1994	1-4	Ioan Mareș	Sisteme de încălzire a bisericilor	43
1994	1-4	Andrei Pănoiu	Moșii, sate, târguri și orașe (V): Brăila	49
1994	1-4	Oliver Velescu	Un concurs de pictură din anul 1904. Documente inedite privind istoria restaurării murale	61
1994	1-4	Cezara Mucenic	Activitatea CNMASI în anul 1993	77
1994	1-4	Adriana Stroe	Vizita delegației ICOMOS german la DMASI	79
1994	1-4	Daniela Marcu	Seminarul internațional „Protejarea și punerea în valoare a siturilor arheologice”, Dijon, 13-21 septembrie 1993	80
1994	1-4	Raluca Verussi, Cristina Vărzaru	Simpozionul „Teoria și practica reabilitării monumentelor istorice”, Tușnad, 21-26 februarie 1994	81
1994	1-4	Sergiu Iosipescu	Expoziția „Zsâmbek - Restaurarea bisericii și a mănăstirii premontreene”, februarie 1994	82
1994	1-4	Adriana Stroe	Ars Transsilvaniae, T. 3/1993	84
1994	1-4	Vlad Bulat	Materiale de istorie și muzeografie, T. XI/1992	85
1994	1-4	Daniela Marcu	Marie Claire Berducou, <i>La conservation en archéologie</i>	86
1994	1-4	Sergiu Iosipescu	Dinu Giurescu, <i>Distrușterea trecutului României</i>	
1994	1-4	Andrei Pippidi	Ioan Opriș, <i>Comisiunea Monumentelor Istorice</i>	89
1994	1-4	Sanda Ignat	Ștefan Balș (necrolog)	91
1994	1-4	Alexandru Ligor, Anelise Ilinca, Iuliu Șerban	Inventarul fondului CMI din arhiva DMASI (partea I, A-B)	92
1995	1-2	Sergiu Iosipescu	Comisiunea Monumentelor Istorice și peisajul istoric	5
1995	1-2	Anca Brătuleanu	Ipoteze. De la „albumele de modele” la reședințele brâncovenesti	7
1995	1-2	Oliver Velescu	Ușile unui iconostas bănățean de la începutul secolului al XIX-lea	12

1995	1-2	Liviu Brătuleanu	Propuneri de punere în valoare a unui patrimoniu amenințat cu dispariția – bisericile cu pictură exterioară din zona colinară a Valahiei	32
1995	1-2	Dan Căceu	Pictură murală de la biserica Sf. Gheorghe din Beregsăul Mare, jud. Timiș	38
1995	1-2	Marina Iliescu	Aspecte legate de restaurarea unui ansamblu de arhitectură civilă din epoca Renașterii – case din Piața Primăriei Brașov, nr. 15-16	38
1995	1-2	Hanna Derer	Evaluarea patrimoniului arhitectural. Studiu de caz : București	49
1995	1-2	Petre Oprea	Sculpturi decorative de pe clădiri bucureștene de la începutul veacului XX	55
1995	1-2	Teodora Speranța - Diaconescu, Adrian-Silvan Ionescu, Lucian Mașek, Alexandru Seferovici	Repertoriul monumentelor de for public și funerare ale sculptorilor Storck existente în București și în teritoriul aferent (partea I)	60
1995	1-2	Eugenia Greceanu	Reluarea activității de protecție a monumentelor istorice din România după desființarea în 1948 a Comisiunii Monumentelor Istorice	87
1995	1-2	***	Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, cu începere din 1952	91
1995	1-2	Cezara Mucenic	Activitatea CNMASI în 1993, partea a II-a	96
1995	1-2	Elisabeta Rușinaru	Muzeul Gorjului la 100 de ani, Târgu-Jiu, 6-8 octombrie 1994	101
1995	1-2	Marina Iliescu	Sesiunea anuală a restauratorilor din Austria, Graz, septembrie 1994	102
1995	1-2	Elisabeta Rușinaru	Buletin Informativ, nr. 45/1993	104
1995	3-4	Peter Derer	Intervențiile pe clădiri și statutul de monument	9
1995	3-4	Sanda Voiculescu	Dilemele restaurării. Între conservare integrală și compromisurile necesare	11
1995	3-4	Liviu Brătuleanu	Cuhnia de la Broșteni. O particularitate în boltirea monumentelor istorice din Țara Românească	16
1995	3-4	Hanna Derer	Despre activitatea de construcții în Sibiu secolului al XVIII-lea	21
1995	3-4	Petre Munteanu-Beșliu	Cetatea medievală de la Sadu	36
1995	3-4	Dan Ionescu	Arcul de Triumf din București	45
1995	3-4	Teodora Speranța – Diaconescu, Adrian-Silvan Ionescu, Lucian Mașek, Alexandru Seferovici	Repertoriul monumentelor de for public și funerare ale sculptorilor Storck existente în București și în teritoriul aferent. Monumente de for public (II)	62
1995	3-4	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Valchid-Waldhütten. Fișă de localitate	122
1995	3-4	Florin Dobrescu	Necesitatea organizării unui serviciu de evidență	131
1995	3-4	Eugenia Greceanu	Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, 1953	139
1996	1-2	Adriana Stroe	Valoarea de monument istoric a satelor din zona de colonizare săsească din Transilvania	5
1996	1-2	Adriana Stroe	Proiectul comun româno-german de inventariere a patrimoniului cultural-artistic al localităților de colonizare săsească din Transilvania	9
1996	1-2	Corina Popa	Arhitectura rurală și arhitectura de tip urban în Râșnov și Cristian (jud. Brașov) între 1820-1910	10
1996	1-2	Monica Lotreanu	Semnalarea unor elemente specifice arhitecturii orașenești în fondul rezidențial al comunei Biertan	24
1996	1-2	Corina Popa	Considerații privind tipologia pivnițelor din Biertan	35
1996	1-2	Ruxandra Beldiman	Tipologii de gospodării din satul Richiș	45
1996	1-2	Cecilia Teodoru	Sisteme constructive ale șarpantelor în localitățile Râșnov și Cristian	53
1996	1-2	Ruxandra Beldiman	Râșnov. Fișă de localitate	57
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Prejmer-Tartlau. Fișă de inventariere monumente	72
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer – Biserica Ortodoxă	84
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer - Școala	86
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer - Gospodărie	87

1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer - Gospodărie	88
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer - Casă	89
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer - Ansamblu moară de apă cu locuință	90
1996	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișă de inventariere Prejmer – Cimitirul evanghelic	91
1996	1-2	Eugenia Greceanu	Reluarea activității de protecție a monumentelor istorice din România după desființarea în 1948 a Comisiunii Monumentelor Istorice. Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții cu începere din 1952 (partea a III-a)	92
1996	1-2	Oliver Velescu	Indicele proceselor verbale ale Comisiei de avizare a CSCAS, 1952-1967	98
1996	1-2	Corina Popa	Salonul internațional al patrimoniului – conservare, restaurare, reconstituire, Paris, 6-9 aprilie 1995	112
1996	1-2	Liviu Brătuleanu	Cursurile Universității de vară pentru monumente istorice, Eger, Ungaria	113
1996	1-2	Cristina Ionescu	Ziua Porților Deschise, septembrie 1995	114
1996	1-2	Adriana Stroe	Simpozion româno-german, Sibiu, 3-5 noiembrie 1995	115
1996	1-2	Liviu Brătuleanu	Atelierul „Patrimoniul arhitectural în zone seismice”, București, 3-5 noiembrie 1995	116
1996	1-2	Adriana Stroe	Topografia monumentelor din Transilvania	117
1996	1-2	Viorica Pistică	Expoziția „Galați în imagini de epocă”	117
1996	1-2	Andrei Pippidi	Constantin Bălan – <i>Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș, sec.XIV- 1848</i>	118
1996	1-2	Constantin Chirculescu	Expoziție comemorativă. <i>Arta lui Nicolae Georgescu își omagiază autorul la București</i>	119
1996	1-2	Sergiu Dinculescu	Expoziție comemorativă. <i>Nostalgie la o torță</i>	120
1996	3-4	Sergiu Nistor	Operațiuni complexe de reabilitare a patrimoniului arhitectural în centre istorice	5
1996	3-4	Peter Bugod	Le Cardo de Jérusalem - intégration et restauration	23
1996	3-4	Marina Iliescu	Cetatea Făgăraș - restaurare și punere în valoare	32
1996	3-4	Irina Popa	Les peintures murales du pays du Zarand au début du XV-ème siècle. Considération sur la technique de la peinture murale	38
1996	3-4	Petre Munteanu-Beșliu	Cercetări arheologice la biserica nobiliară, astăzi dispărută, de la Dumbrăveni, județul Sibiu	49
1996	3-4	Petre Oprea	Clădiri din București cu sculpturi decorative pe fațade (II)	58
1996	3-4	Eugenia Greceanu	Procese verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, partea a IV-a, mai-iulie 1953	68
1996	3-4	Sergiu Nistor	Patrimoniul românesc în contextul reglementărilor internaționale ale protecției patrimoniului cultural	84
1996	3-4	Andrei Pippidi	Legea monumentelor istorice - proiect pregătit pentru Societatea Academică din România	89
1996	3-4	Marius Porumb	Raport asupra participării delegației Comitetului Național Român la cea de-a XI-a Adunare Generală ICOMOS, Sofia, 5-9 octombrie 1996	91
1996	3-4	Alexandru Avram, Ioan Bucur	Aspecte privind ocrotirea monumentelor istorice în județul Sibiu în perioada 1990-1996	93
1996	3-4	Dukret Geza	Activitatea Comitetului pentru protecția monumentelor istorice și a locurilor comemorative din Crișana și Banat	96
1996	3-4	Marina Iliescu	Destinul locuințelor nobiliare centrale est-europene. Simpozionul internațional de la Tușnad, martie 1996	97
1996	3-4	Liviu Brătuleanu	Posibilități de integrare a patrimoniului cultural românesc în programele itinerariilor culturale ale Consiliului Europei. Realități și perspective	101
1996	3-4	Liviu Brătuleanu	Simpozionul și expoziția "Principesa Martha Bibescu între arhitectură și literatură", 18-21 octombrie 1996	105
1996	3-4	Liviu Brătuleanu	Primul seminar internațional dedicat reabilitării patrimoniului arhitectural din România, București, World Trade Center, 28-29 noiembrie 1996	108

1996	3-4	***	<i>Sentimentul federal</i> , prezentarea tezei de doctorat a lui Alexandru Cornescu, București, ianuarie 1997	109
1996	3-4	Marina Iliescu	Expoziția U.N.R.M.I. "Restaurarea monumentelor istorice din România"	111
1996	3-4	Iuliu Șerban	Inventarul fondului CMI din arhiva DMI, partea a II-a (C)	112
1997	1-4	Petre Munteanu-Beșliu	Primăria Veche - 500 de ani din istoria Sibiului	5
1997	1-4	Hermann Fabini	Vechea primărie sibiană	6
1997	1-4	Irmgard Sedler	Tavanul casetat din Primăria Veche - mărturie a dorinței de reprezentare socială a burgheziei transilvănene la sfârșitul secolului al XVII-lea	22
1997	1-4	Olga Beșliu	Reprezentări grafice ale Primăriei Vechi din cabinetul de stampe al Muzeului Brukenthal	28
1997	1-4	Liliana Popa	Două documente despre amenajări la Primăria Veche în secolul al XIX-lea	31
1997	1-4	Ioan Albu	Die Inschriften am Hermannstädter Alten Rathaus	32
1997	1-4	Oltea Dudău	Egregius Magister Camerarius Urbis Cibiniensis Thomas Altemberger	36
1997	1-4	Ioan Hapca	Sibiu - Date geomorfologice și geologice	38
1997	1-4	Petre Munteanu-Beșliu	Cercetări arheologice de la Primăria Veche din Sibiu	39
1997	1-4	Thomas Nägler, Martin Rill, Petre Munteanu-Beșliu	Primăria Veche - Turnul de locuit	50
1997	1-4	Petre Munteanu-Beșliu	Groapa cu gunoarie arse de la Primăria Veche	55
1997	1-4	Horst Klusch	Keramikfunde aus den 17. und 18. Jahrhundert im Alten Rathaus von Hermannstadt	59
1997	1-4	Silvia Galea	Ceramică modernă descoperită la Primăria Veche, Sibiu - Analiza statistică	66
1997	1-4	S. Luca, N. Boroffka	Noi descoperiri preistorice din Sibiu	75
1997	1-4	Livia Bucșă, Alexandru Dobrescu	Analiza fragmentelor osoase descoperite în groapa de gunoi de la Primăria Veche din Sibiu	79
1997	1-4	Petre Munteanu-Beșliu	Cercetări inter- și multidisciplinare de la Primăria Veche din Sibiu: stadiu și perspective	81
1997	1-4	Agata Olariu	Characterization of the Fourteenth-Century Bell-Casting Pit from the Old Town Hall in Sibiu, Romania	89
1997	1-4	N. Deac, M. Guttman, V. Ciuntu	Primăria Veche: analiza probelor de mortar	94
1997	1-4	Dan Botezatu	Expertiza paleoantropologică asupra materialelor osteologice descoperite în curtea mică a Primăriei Vechi	98
1997	1-4	Eugenia Greceanu	Procesele-verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții	99
1997	1-4	Cezara Mucenic	Noua Comisie Națională a Monumentelor Istorice	113
1997	1-4	Daniela Enescu	Simpozionul științific internațional de teoria și practica reabilitării monumentelor istorice, Tușnad, 16-23 martie 1997	115
1997	1-4	Daniela Popescu	Conferința "Notre Diversité Creatrice" asupra Raportului Comisiei mondiale pentru cultură și dezvoltare, Jablona (Polonia), 6-7 mai 1997	118
1997	1-4	Marina Iliescu	Simpozionul Culturii Renascentiste "Castele din secolele XV-XVII din partea estică a bazinului carpatin", Sárospatak (Ungaria), 1-6 octombrie 1997	119
1997	1-4	Valeriu-Eugen Drăgan	Andrei Pănoiu, <i>Arhitectura tradițională gorjeană</i>	120
1997	1-4	Iuliu Șerban	Inventarul Fondului CMI din arhiva DMI (III, D-H)	122
1998	1-2	Sergiu Nistor	Sensul și rolul juridic al documentelor internaționale	11
1998	1-2	Cezara Mucenic, Mariana Niștelea	Lista principalelor Carte și Convenții europene și internaționale	12
1998	1-2	Mariana Niștelea, Sergiu Nistor	Norme juridice internaționale ratificate de România până în prezent	13
1998	1-2	Cezara Mucenic, Mariana Niștelea	Carte internaționale și europene privind protejarea monumentelor istorice - istoric și evoluția conceptelor	14
1998	1-2	Rodica Crișan	Metodă de analiză și decizie în reabilitarea clădirilor, pe baza conceptului de performanță	16
1998	1-2	Mircea Crișan	Stabilirea tipului de intervenție în restaurarea structurală	20

1998	1-2	***	Convenția de la Haga, privind protejarea patrimoniului cultural în caz de conflict armat, 1954	25
1998	1-2	***	Carta de la Veneția privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice, 1964	39
1998	1-2	***	Convenția privind patrimoniul cultural și natural mondial, UNESCO, 1972 (trad. Sergiu Nistor)	41
1998	1-2	***	Carta europeană a patrimoniului arhitectural, Amsterdam, 1975	48
1998	1-2	***	Declarația de la Amsterdam, 1975 (trad. Rodica Crișan)	50
1998	1-2	***	Carta turismului cultural, ICOMOS, 1976	55
1998	1-2	***	Carta de la Florența, ICOMOS, 1982	57
1998	1-2	***	Convenția de la Granada privind salvagardarea patrimoniului arhitectural european, Consiliul Europei, 1985 (trad. Rodica Crișan)	60
1998	1-2	***	Carta de la Toledo privind conservarea orașelor și zonelor istorice, ICOMOS, 1986 (trad. Sergiu Nistor)	64
1998	1-2	***	Carta de la Washington privind salvagardarea orașelor istorice, ICOMOS, 1987 (trad. Rodica Crișan)	66
1998	1-2	***	Carta de la Bura, ICOMOS, 1987	68
1998	1-2	***	Carta de la Lausanne, pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic, ICOMOS, 1990 (trad. Ioana Bogdan Cătănicu)	81
1998	1-2	***	Convenția de la La Valetta - revizuită -, Consiliul Europei pentru protejarea patrimoniului arheologic european, 1985-1986	84
1998	1-2	***	Carta de la Sofia privind protecția patrimoniului subacvatic, ICOMOS, 1996	88
1998	1-2	***	Convenția UNIDROIT privind bunurile culturale furate sau exportate ilicit, Consiliul Europei	92
1998	1-2	***	Cartele italiene de restaurare (Rodica Crișan)	98
1998	1-2	***	Convenția de la New Delhi, recomandări definind principiile internaționale de aplicat în domeniul săpăturilor arheologice, UNESCO, 1956 (trad. Ioana Bogdan Cătănicu)	110
1998	1-2	***	Recomandări referitoare la protejarea bunurilor culturale periclitate de lucrări publice sau private - extrase - UNESCO, 1968 (selecție și traducere Sergiu Nistor)	115
1998	1-2	***	Recomandări referitoare la protecția la nivel național a patrimoniului cultural și natural, extrase, UNESCO, 1972 (selecție și trad. Sergiu Nistor)	117
1998	1-2	***	Recomandări referitoare la protejarea și rolul contemporan al zonelor istorice - extrase - UNESCO, Nairobi, 1976 (selecție și trad. Sergiu Nistor)	119
1998	1-2	Mariana Nițelea	"Împreună pentru protecția monumentelor" - masă rotundă organizată la sediul GDS, aprilie 1998	125
1998	1-2	Eugenia Greceanu	Procesele-verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, partea a VI-a	126
1998	1-2	Liliana Roșiu	Patrimoniul universal. Natura și cultura protejate de UNESCO. Europa Centrală și de Nord, ed. Schei, Brașov	143
1998	1-2	Iuliu Șerban	Inventarul fondului CMI din arhiva DMI (I – L)	145
1998	3-4	Cornelia Stoica	Istoricul legislației privind ocrotirea patrimoniului arheologic imobil și mobil, cu privire specială la secolul al XIX-lea	7
1998	3-4	Thomas Naegler, Petre Munteanu-Beșliu	Fortificații medievale la marginea voievodatului Transilvaniei: Cetatea de la Rășinari, jud. Sibiu	13
1998	3-4	Liviu Brătuleanu	Les Koulas de Roumanie, XVI-ème - XVIII-ème	19
1998	3-4	Petre Oprea	Sculpturi decorative de pe clădiri bucureștene de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor (III)	24
1998	3-4	Laurențiu T. Spoială	Consolidări de biserici - probleme specifice	39
1998	3-4	Eugenia Greceanu	Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, partea a VI-a, nov.-dec., 1953 (îngrijite de Eugenia Greceanu)	47
1998	3-4	Liviu Brătuleanu	Prezențe românești - Salonul 1997	63
1998	3-4	Vasile Crișan, Alexe Tatu	Sinteza lucrărilor colocviului "Sibiu - confluente europene", 12-15 mai 1998	70

1998	3-4	Petre Munteanu-Beșliu	Un punct de vedere critic asupra lucrărilor colocviului "Sibiu - confluente europene"	72
1998	3-4	Marian Neagu	A XXXII-a Sesiune anuală de rapoarte arheologice, Călărași, 20-24 mai 1998	74
1998	3-4	Sanda Voiculescu	CEZARA MUCENIC, București - Un veac de arhitectură civilă	77
1998	3-4	Marina-Ruxandra Iliescu	G. I. IONESCU-GION, Istoria Bucureștilor	79
1998	3-4	Doina Florea, Sanda Ignat	În memoriam ELENA POPA, O făptură de abur	80
1998	3-4	Iuliu Șerban	Inventarul fondului CMI din arhiva DMI (M – T)	81
1999	1-4	Oliver Velescu	Intenția de demolare a Coloanei Înfinitului (1951) sau cum au devenit sculpturile lui Brâncuși de "Inspirație Folclorică "	5
1999	1-4	Anca Brătuleanu	Ansamblul de la Coțofenii din Față, Dolj. Studiu istoric - arhitectural (raport preliminar)	17
1999	1-4	Dana Mihai	Materiale și tehnici de construcție documentate arheologic în grupa monumentelor religioase și civile din Țara Românească, sec. XVI-XVII	29
1999	1-4	Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu	Ansamblul caselor domnești brâncovenești de la Potlogi	40
1999	1-4	Petre Munteanu-Beșliu	Fortificațiile medievale de la Tâlmăciu și Turnul Spart, Raport arheologic preliminar	47
1999	1-4	Zeno K. Pinter, Marian I. Țiplic	Cercetările arheologice de la biserica Sf. Nicolae din Hunedoara	60
1999	1-4	Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu	Castelul Bethlem - Criș, jud. Mureș, Raport de cercetare arheologică	68
1999	1-4	Cristian Moiescu	Din nou despre Tismana	80
1999	1-4	Cristian Luca	Activitatea ctitoricească a lui Petru Cercel (1583-1585), expresie a unei politici culturale consecutive	93
1999	1-4	Ruxandra Nemțeanu	Fostele clădiri ale Legației austro-ungare (str. Dem. Dobrescu, nr. 7-9). Studiu istoric-arhitectural	102
1999	1-4	Elena Ploșniță	Despre un centru de cultură al Basarabiei interbelice	131
1999	1-4	Florin Dobrescu	Situația patrimoniului în Austria	138
1999	1-4	Anca Brătuleanu	Raport privind participarea la UNESCO World Heritage Regional Thematic Meeting, Bialystak, Polonia, 29 septembrie - 4 octombrie 1999	141
1999	1-4	***	SIMPOZIONUL "Concepte și tematici de restaurare", Focșani, 26-29 Mai 1999	142
1999	1-4	Sabin Adrian Luca	Descrierea cercetărilor arheologice sistematice de la Turdaș-Luncă-campaniile de cercetare sistematică ale anilor 1992-1995	171
1999	1-4	Cezara Mucenic	Povestea caselor. București - orașul pierdut	186
1999	1-4	Iuliu Șerban	Inventarul arhivei C.M.I. (S – Z)	189
2000	1-4	Florin Dobrescu	Proiect de consolidare și restaurare a bisericii ortodoxe "Sf. Gheorghe" - sat Bicsad, jud. Covasna	7
2000	1-4	Ruxandra Nemțeanu	Palatul Legației Elene. Scurt istoric	29
2000	1-4	Dan D. Ionescu	Proiectul primei capele a Legației Regatului Elen din București	41
2000	1-4	Ioan George Andron	Evoluția istorică a orașului Dumbrăveni - jud. Sibiu	45
2000	1-4	Sorana Georgescu Gorjan	Istoricul realizării "Coloanei fără sfârșit" din Târgu-Jiu (1936-1937)	56
2000	1-4	Cezara Mucenic	Cronologia evenimentelor privind restaurarea "Coloanei fără sfârșit"	89
2000	1-4	Rodica Crișan	Coloana fără sfârșit - Principii de restaurare	94
2000	1-4	Dorin Dănilă	Coloana fără sfârșit - Restaurarea modulelor și a stâlpului central	104
2000	1-4	Mircea Crișan	Coloana fără sfârșit - Restaurarea structurală a stâlpului central	136
2000	1-4	Tatiana Pogonat	Instrucțiuni privind executarea mortarelor de var pe ziduri de cărămidă și piatră	143
2000	1-4	Simona Samoilă, Viorel Ciuntu, Petre Munteanu-Beșliu	Analiza comparativă a unor probe de mortar prelevate de la fortificațiile medievale din sudul Transilvaniei și Țara Loviștei	148
2000	1-4	Marta Guttman, Viorel Ciuntu	Analiza probelor de mortar prelevate la săpăturile arheologice de la Palatul Brukenthal	160
2000	1-4	Cezara Mucenic	Inventarierea patrimoniului construit al unei străzi bucureștene. Propunere metodologică	165
2000	1-4	Raluca Iosipescu	Metodologia cercetării și protejării patrimoniului maritim și fluvial	172

2000	1-4	Ruxandra Nemțeanu	Metodologia evidenței monumentelor istorice (rezumat)	175
2000	1-4	Sergiu Iosipescu	Cercetarea și restaurarea patrimoniului arheologic	186
2000	1-4	Eugenia Greceanu	Procesele verbale ale ședințelor de avizare organizate de Direcția Generală a Monumentelor Istorice din Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, cu începere din 1952. Stadiul publicării	190
2000	1-4	***	European Landscape Convention - Florence 2000	228
2000	1-4	***	Legea nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil	237
2000	1-4	***	Ordonanța de urgență nr. 228/2000 privind protejarea monumentelor istorice	258
2000	1-4	***	Ordonanța nr. 43/2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național	280
2000	1-4	***	Ordinul Ministrului culturii nr. 2032/1999 pentru înființarea Comisiei de Atestare în domeniul Monumentelor Istorice și aprobarea normelor și criteriilor de atestare a experților în domeniul protejării monumentelor istorice și a specialiștilor în domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice	290
2000	1-4	***	Ordonanța nr. 47/2000 privind stabilirea unor măsuri de protecție a monumentelor istorice ce fac parte din Lista patrimoniului mondial	304
2000	1-4	***	Ordinul ministrului Culturii nr. 2080/2000 privind lista membrilor Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice și componența structurilor acesteia	309
2000	1-4	***	Ordinul Ministrului Culturii nr. 2092/2000 referitor la Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice	327
2000	1-4	***	Ordinul nr. 2013/2000 privind aprobarea criteriilor generale pentru clasarea bunurilor culturale imobile în Lista monumentelor istorice	336
2000	1-4	***	Cartea albă a monumentelor	342
2000	1-4	Eugenia Greceanu	În memoriam Tatiana Pogonat	350
2001-2005	1	Mircea Iliescu	Vasile Drăguț – câteva lecții de atitudine și de ținută	11
2001-2005	1	Ioan Opriș	Vasile Drăguț, fondator de sistem cultural	16
2001-2005	1	Petre Oprea	Amintiri despre Vasile Drăguț	19
2001-2005	1	Cezara Mucenic	Domnul rector Vasile Drăguț	21
2001-2005	1	Barbu Cioculescu	Vasile Drăguț, camaradul de la colegiul "Sf. Sava" și prietenul de o viață	24
2001-2005	1	Constantin Blendea	Mărturisiri despre Vasile Drăguț	27
2001-2005	1	Gheorghe Leahu	În memoria profesorului Vasile Drăguț	30
2001-2005	1	Sorin Dumitrescu	Testamentul iconografic al lui Vasile Drăguț	32
2001-2005	1	Gabriela Pătulea Drăguț	Cuvânt de mulțumire	36
2001-2005	1	Oliver Velescu	1945, un an dramatic din istoria CMI	37
2001-2005	1	Virgiliu Z. Teodorescu	Vasile Drăguț și ansamblul istoric "Mihai Vodă" din București	39
2001-2005	1	Peter Derer	Atelierul de Integrare din Institutul de arte plastice "Nicolae Grigorescu" – București	48
2001-2005	1	Sergiu Iosipescu	Discuții și controverse privitoare la monumentele istorice în ultimii treizeci de ani	51
2001-2005	1	Gheorghe Cantacuzino	Observații arheologice privind pridvorul bisericii "Radu Vodă" din București	55
2001-2005	1	Nicolae Pușcașu, Voica Pușcașu	Prima biserică a mănăstirii "Sfântul Sava" din Iași	64
2001-2005	1	Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna	Despre acoperământul de mormânt al Episcopului Leontie de la Rădăuți	80

2001-2005	1	Mira Dordea	Pictura exterioară a monumentelor de arhitectură din Moldova – o ipoteză asupra influenței picturii exterioare a monumentelor civile și religioase din Germania și Transilvania	84
2001-2005	1	Dana Jenei	Imaginea Fecioarei cu Pruncul între Sfinte de la Biserica Neagră din Brașov	86
2001-2005	1	Liana Tugearu	O reprezentare iconografică aparte ilustrată de două manuscrise rusești din colecția Muzeului Național de Artă al României	95
2001-2005	1	Adrian-Silvan Ionescu	Pictori în slujba principelui Carol I	99
2001-2005	1	Tereza Sinigalia	Pridvoare cu clopotniță în arhitectura Țării Românești din secolul al XVII-lea	107
2001-2005	1	Dan Mohanu	Vasile Drăguț, creator sau purtător de doctrină în domeniul restaurării operei de artă?	110
2001-2005	1	Irina Mardare	Restaurare – știință – artă	117
2001-2005	1	Dan D. Ionescu	Biserica "Sfinții Apostoli" a mănăstirii Hotărani: date preliminare în vederea reconstituirii turlei de pe pronaos și a restaurării pridvorului	124
2001-2005	1	Șerban Popescu Dolj	Odissea a unei biserici de lemn	138
2001-2005	1	Hanna Derer	Biserica fortificată din Moșna / Meschen. Certitudini și ipoteze	141
2001-2005	1	Mihai Opreanu	Moșna – Biserica evanghelică fortificată. Probleme de conservare și restaurare	148
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu	Et in Athos ego	155
2001-2005	1	Kovacs Iosef	Monitorizarea monumentelor UNESCO	163
2001-2005	1	Iozefina Postăvaru	Vasile Drăguț. Repere biografice. Opera.	168
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	ITER – Metodă operativă de abordare a zonelor cu potențial balnear. Studiu pilot: tradiție și dezvoltare durabilă pentru stațiuni termale	193
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	Băile Herculane	195
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Baia Hebe</i>	199
2001-2005	1	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Casinoul</i>	203
2001-2005	1	Adriana Stroe	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Baia Diana</i>	211
2001-2005	1	Adriana Stroe	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Gara CFR</i>	215
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu, Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Hotel Roman</i>	221
2001-2005	1	Adriana Stroe	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Ediculul care adăpostește izvorul de ochi</i>	226
2001-2005	1	Adriana Stroe	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Ediculul care adăpostește izvorul de stomac</i>	229
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Baia Apollo</i>	232
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Băile Neptun</i>	237
2001-2005	1	Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Pavilionul de hidroterapie, cu bazinul termal deschis</i>	248
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile 1 Mai	255
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu, Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile 1 Mai - <i>Bazinul termal cu valuri</i>	256
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Felix	261
2001-2005	1	Liviu Brătuleanu, Ruxandra Nemțeanu	Fișe analitice de evidență a monumentelor istorice: Băile Herculane - <i>Ștrandul Apollo</i>	262

2001-2005	1	Cristina Crăciun	O fortificație necunoscută din județul Iași	266
2001-2005	1	Dana Mihai	Evidența monumentelor istorice, bilanț și perspective	269
2001-2005	1	Dan D. Ionescu	Simpozionul "Drumul înaintașilor – Săptămâna arhitecturii" – 1-8 oct. 2003	274
2001-2005	1	Iozefina Postăvaru	Simpozionul "Vasile Drăguț, 75 de ani de la naștere" – 19-20 dec. 2003	275
2006	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Biserica Sf. Nicolae a fostului schit Bălteni. Studiu istoric și de arhitectură	9
2006	1-2	Ruxandra Nemțeanu, Sergiu Iosipescu	"Institutul de Fiziologie Normală și Patologie – prof. dr. D. Danielopolu", parte a Așezămintelor spitalicești "Filantropia" din București	25
2006	1-2	Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu	Orașe porturi din România – un patrimoniu ignorat	43
2006	1-2	Ciprian Buzilă	Casa Mincu	71
2006	1-2	Irina Paveleț	Contribuții cu privire la moara de apă din satul Drajna de Jos, județul Prahova	84
2006	1-2	Ecaterina Țanțăreanu	O ctitorie de la cumpăna veacurilor XVII și XVIII. Biserica Adormirea Maicii Domnului a fostului schit Didești, județul Teleorman	100
2006	1-2	Cristina Crăciun	Observații privind topografia Drobeta în secolele II –III	105
2006	1-2	Emil Lupu	Ctitorii dispărute la curbura Carpaților în secolele XV-XVI (1)	145
2006	1-2	Dana Mihai	Biserici de lemn descoperite în urma investigațiilor arheologice, Țara Românească – Secolele XVI –XVII	166
2006	1-2	Ciprian Sandu	Scurtă analiză statistică a listelor monumentelor istorice publicate, (1903, 1955, 2004), pentru județul Vaslui	187
2006	1-2	Mircea Angelescu, Dana Mihai, Cristina Oana, Cristian Vasile, Laurențiu Ichim	A Centrally Managed GIS System for Protection of the Romanian Archaeological Sites and Historical Monuments	199
2006	1-2	Inge Podbrecky, traducere Iozefina Postăvaru	Inventarierea patrimoniului cultural construit în Austria	213
2006	1-2	Dana Mihai	RESTARH – Digitizarea arhivei INMI – un nou început	219
2006	1-2	Adriana Stroe, Ana Mojolic	Raport de monitorizare a bisericilor din lemn din jud. Maramureș, înscrise în Lista Patrimoniului Mondial	221
2006	1-2	Irina Ene	Credință și mentalitate în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea	233
2006	1-2	Alexandru Suceveanu	Din nou despre conservare și restaurare	240
2006	1-2	Liviu Brătuleanu	Considerații asupra unor posibile atitudini legate de conservarea integrată. Sulina, parte a peisajului cultural	255
2006	1-2	Oliver Velescu	Monumentele istorice. Valori spirituale – valoare turistică	264
2007	1-2	—	Legea 259/2006 modificări și completări la Legea 422/2001	7
2007	1-2	Dana Mihai	The National Framework for Protection and Administration. UNESCO monuments (proposal)	23
2007	1-2	Laurențiu Spoială	Câteva probleme privind consolidarea unor biserici	36
2007	1-2	Adriana Stroe, Aurelian Stroe	Casa monument istoric din Sighișoara, Strada Școlii nr. 13, județul Mureș	42
2007	1-2	Ciprian Buzilă	Case cu geamlăc. (I) Studiu de caz	53
2007	1-2	Marina Sabados, Aurelian Stroe	Zugravul Evghenie Lazăr de la Mănăstirea Căldărușani în documente inedite	68
2007	1-2	Emil Lupu	Ctitorii dispărute la curbura Carpaților în secolele XV-XVI (2)	75
2007	1-2	Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu	Din nou despre evoluția istorică și urbanistică a orașului Roman	113
2007	1-2	Irina Paveleț	Biserica Sf. Nicolae Tabaci din Vălenii de Munte, județul Prahova. Fișa analitică de evidență	130
2007	1-2	Ruxandra Nemțeanu	Raport bianual de monitorizare a Mănăstirii Hurezi, obiectiv înscris în Lista Patrimoniului Mondial	139
2007	1-2	Adrian Stroe	Verificarea Listei Monumentelor Istorice din municipiul Brașov, 2006	144
2007	1-2	Irina Paveleț	Verificarea Listei Monumentelor Istorice din comuna Măneciu, județul Prahova 2006 - 2007	149

2007	1-2	Iozefina Postăvaru	Verificarea Listei Monumentelor Istorice din comuna Malu cu Flori, - județul Dâmbovița, 2006	156
2007	1-2	Liviu Brătuleanu	Verificarea Listei Monumentelor Istorice din județul Olt, 2006	166
2007	1-2	Ruxandra Nemțeanu	O "listă" a monumentelor istorice din București, 1947	180
2007	1-2	Anca Păunescu	Un izvor cartografic referitor la ruinele Orașului de Floci	198

STUDIU PRELIMINAR PRIVIND TOPOGRAFIA SITULUI CARSIUM (SEC. 1-6 D.CHR.)

Cristina Crăciun

1. Actualul oraș Hârșova, în antichitate Carsium, își datorează poziția de prim ordin pe limesul *moesic*, ulterior *scythic* amplasamentului geografic, de o excepțională valoare strategică.

1.1. Brațul Borcea, care se desparte de Dunărea veche la est de Silistra se unește cu fluviul la 1 km sud de Hârșova, Dunărea având o singură albie majoră pe o distanță de câțiva kilometri. La 1,5 km în aval de Hârșova, se desprinde din fluviu privalul Băroiu, care urmând direcția sud-vest-nord-est, curge prin dreptul actualelor localități Ciobanu, Gârliciu și Dăieni pentru a se uni cu Dunărea veche în dreptul fortificației de la Beroe. Pe tronsonul Carsium-Beroe, privalul Băroiu sau Dunărea veche era în antichitate cursul navigabil al fluviului.

Cotul dublu al fluviului, la sud și nord-est de Hârșova face ca zona Hârșova - Ciobanu să se prezinte asemeni unui *propugnaculum* între bălțile fluviului și câmpia de pe malul stâng al fluviului. Poziția dominantă a malului drept favorizează supravegherea bazinelor hidrografice ale Ialomiței și Călmățuiului, ale căror guri spre Dunăre erau situate în apropiere.

Carsium a fost unul din punctele fortificate importante ale limesului. În perioada romană timpurie, trupele auxiliare documentate epigraphic sunt toate trupe de cavalerie, a căror mobilitate permitea o ripostă rapidă contra unor eventuale infiltrări dinspre Câmpia getică sau Moldova

În veacurile trecute Ialomița curgea paralel cu Dunărea, în porțiunea de la Brăilița până la Gura Ialomiței, iar punctul de la Vadu Oii a fost întotdeauna o trecere lesnicioasă pe malul stâng¹. (il.1) Necesitatea de a asigura controlul zonei explică o dată în plus importanța sitului atât în perioada traianee, dar mai ales după 118, când granița imperiului, respectiv *Moesiei inferior* este definitiv stabilită pe Dunăre. Ipoteza unui cap de pod la Gura Ialomiței, este argumentată de mărturiile

privind o fortificația patruleră din acest punct și de descoperirile arheologice întâmplătoare, cu toate rezervele exprimate față de locul real de descoperire al inscripției puse de Flavius Avitianus². Ipoteza unor *finis* pe malul drept al Ialomiței în zona din fața Hârșovei era impusă chiar de concepția tactică a organizării limesului atât în perioada ofensivă din sec. 1-3, cât și în sec. 4-6.³

2. Între toate aspectele istoriei sitului Carsium, relativ puțin cercetat⁴ sau cercetat prin săpături de salvare⁵ înainte de ultimele două decenii⁶, reconstituirea topografiei antice este obiectiv limitată de caracterul adeseori rezumativ al rapoartelor arheologice, de suprapunerea nivelelor antice de struc-

² ISM V,127 cu comentariul editorului, Emília Doruțiu-Boilă, p.149-150.

³ La Piuă Pietrei s-au descoperit de-a lungul timpului artefacte de epocă romană timpurie și romano-bizantină. Este de remarcat că singurul edificiu cu fundație de blocuri ecarisate prinse cu mortar de var, așa zisul edificiu cu contraforți, are dimensiunile (14,50 x 7,25m) și planimetria specifică unui *horreum de epocă romană*.

⁴ V. Brătulescu, *Cetatea Hârșova în legătură cu Dobrogea și cu ținuturile înconjurătoare*, BCMI, XXXIII, 1940, fasc. 105, p. 19-21; Gr. Florescu, *Raport asupra activității arheologice de la Hârșova în 1943*, ACMI, 1943, 1946, p. 179; Andrei Aricescu, *Date noi despre cetatea de la Hârșova*, Pontica 4, 1971, p. 356; E. Condurachi - *Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia Minor*, Studien zu den Militärgrenzen Roms, Köln, 1967, p.170.

⁵ Săpături efectuate de MNIR în colaborare cu MINAC în perioada 1987-1989.

⁶ Panait et alii 1995-1996 = Panait I. Panait, Adrian Rădulescu, Aristide Ștefănescu, Daniel Flaut - *Cercetările arheologice de la cetatea Hârșova. Campania 1995*, Pontica 28 - 29, 1995 - 1996, p. 123 - 134; Adrian Rădulescu, Constantin Nicolae, Gabriel Talmatchi, MINAC; Costel Chiriac, *Cetatea Carsium*, CCA 1997; Costel Chiriac I.A.I., Constantin Nicolae, Gabriel Talmatchi, *Cetatea Carsium*. CCA 1998; Rapoartele preliminare de săpătură privind Carsium în CCA. 1999; Adrian Rădulescu, Constantin Nicolae, Gabriel Talmatchi, Costel Chiriac, *Cetatea Carsium*, CCA 2000; Gabriel Gheorghe Custurea, Gabriel Talmatchi, Constantin Nicolae; Costel Chiriac, *Cetatea Carsium* în CCA 2001; Gabriel Custurea, Constantin Nicolae, Gabriel Talmatchi, Costel Chiriac, în CCA 2002; Zaharia Covaceff, Constantin Nicolae, Gabriel Talmatchi, Cătălin Dobrinescu, *Cetatea Carsium*, CCA 2004; Zaharia Covaceff, Constantin Nicolae, George Dumitru; CCA 2005; Zaharia Covaceff, C. Nicolae - *Sector Incinte vest*, în CCA, 2006.

¹ *General Karte des Fürstenthums Walachei, ausgeführt und herausgegeben durch das k.k. militärisch geographische Institut im Jahre 1867*. În antichitate cursul Ialomiței a fost mult mai la vest, după cum dovedesc cercetările arheologice de la Piuă Pietrei.

turi edilitare moderne și mai ales de cantitatea și calitatea documentației planimetrice și stratigrafice disponibile.

2.1. În lipsa unei ridicări topometrice premergătoare săpăturilor⁷ pe un areal mai mare decât cel al cetății Hârșova, o serie de informații despre întinderea sitului arheologic Carsium se datorează lui P. Polonic⁸ (il. 2a și b), M. D. Ionescu Dobrogianu⁹ (il. 3) sau hărților Marelui Stat Major Român (il. 4), care furnizează o documentație utilă privind configurația ruinelor, structura urbană, drumurile din zona Hârșova și identificarea unor repere pentru descoperirile epigrafice de la finele secolului 19. Astfel, marcarea pe harta din 1900 a cimitirului turcesc de la Hârșova în zona necropolei tumulare este un indiciu important pentru localizarea precisă a locului de descoperire a stâlpilor miliar¹⁰.

Documentele cartografice menționate înregistrează țesutul urban al orașului la începutul secolului 20, cu separația dintre nucleul vechi al orașului și așezările satelite Varoș și cea dezvoltată la est. Spațiul liber dintre cele trei locații, astăzi ocupat de construcții, delimitează la vest, nord și est nucleul urban, considerat astăzi centrul istoric al orașului (il. 5).

Harta adnotată de P. Polonic, pe lângă detaliile privind spațiul urban propriu-zis, oferă indicii obiective pentru analiza sistemului de mici fortificații din jurul orașului care controlau zona de la sud de Hârșova, dar mai ales frontul nord-vestic și nordic. (il. 2a). Sunt menționate micile fortificații otomane Ceanac Kale, tabia Kiopriu și tabia rușească de la Cetatea Oii¹¹. În apropierea punctelor strategice otomane fotografia aeriană descoperă fortificațiile minore din sistemul defensiv roman sau romano-bizantin.

Toate cele trei planuri topografice menționate indică o incintă mult extinsă către vest față de fortificația de pe dealul Cetății, unde s-au concentrat toate săpăturile sistematice. Curbele de nivel înregistrate de harta Marelui Stat Major Român explică cel mai bine rațiunile pentru care cele trei

zone mai înalte – Dealul Cetății, dealul situat în dreptul actualelor străzi Lunei, Venus, Revoluției (în jurul Școlii generale 1) și dealul dintre străzile Telegrafului, Canaralei și fosta stradă 6 Martie au fost incluse într-o incintă care proteja zona depresionară din interior (cotele de nivel cele mai joase se înregistrează pe strada Portului și la vest de aceasta).

2.2. Incinta mare AFDEB¹², (il. 6a), care cuprinde și dealul Belciug, corespunde imaginilor de pe stampele din sec. 19¹³ și fotografiilor de la mijlocul sec. 20. (il. 6c).

Pentru latura vestică a acestei incinte mari, planul lui Ionescu Dobrogianu este cel mai amănunțit (il. 3), indicând trei turnuri (sau mici forturi)¹⁴ rectangulare adosate incintei, unul chiar în zona stâncoasă a dealului Belciug, cu frontul orientat către vest. Al doilea, de formă rectangulară în plan, este desenat în dreptul intersecției actuale dintre str. Independenței și spațiul dintre str. Lunei și str. Minerva. Ultimul este figurat la vest de intersecția actualelor străzi Carsium și Venus. Pentru acesta din urmă, informația din schița menționată este confirmată și de observații recente¹⁵. Forma și poziția lor față de marea fortificație le încadrează mai degrabă în categoria bastioane decât în cea a unor turnuri de incintă.

Traseul incintei mari este vizibil și pe fotografiile aeriene (il. 6b). În ceea ce privește datarea, există ipoteze care o plasează în antichitatea târzie¹⁶. Primele referiri explicite îi aparțin lui A. Aricescu¹⁷ care vorbește de „un zid pătrundea adânc în intravilanul actual, care poate fi urmărit pe latura paralelă cu fluviul, și care ajungea să închidă dealul bisericii, în aval, unde de asemenea se constată urmele unor construcții antice, dar fără material X-XI. Putem conchide că zidul funcționa pe vremea lui Iustinian, nu

¹² Pentru a ne racorda la alte încercări de delimitare topografică, am optat pentru folosirea aceluiași simboluri ca și cele utilizate de C. Nicolae, *Despre topografia anticului Carsium*, Pontica 26, 1993, p. 217, fig. 1.

¹³ M. Boca, *Dobrogea veche în stampe și gravuri (1826-1882)*, Pontica 1, 1968, pl. 31-32; v. și I. Băcila, *Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei*, An. Dobr, II, 1928, (IX); p. 247- 279, passim.

¹⁴ Dimensiunile sunt prea mari pentru a le considera turnuri de incintă.

¹⁵ C. Nicolae - *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, Pontica 28-29, 1995-1996, p. 220 și nota 31 p. 220. V. și CCA 2003 (săpături Zaharia Covacef - responsabil, Constantin Nicolae, Gabriel Talmațchi, Cătălin Dobrinescu). Zidul către vest al mării incinte a fost semnalat și de Aricescu, loc. cit.

¹⁶ C. Nicolae, *Despre topografia anticului Carsium*, Pontica 26, 1993, p. 221 presupune că "cel puțin" zidul de incintă de pe actuala stradă Carsium ar fi putut fi construit în sec. VI.

¹⁷ A. Aricescu, op. cit, p.356

⁷ Primul plan topografic este cel publicat de E. Condurachi, op. cit, p. 170, reactualizat și refăcut pe baza cercetărilor din 1995, cf. Panait I. Panait, A. Rădulescu, Aristide Ștefănescu, Daniel Flaut, în Pontica, 28-29, p.123, fig. 1. Pe baza cercetărilor ulterioare un nou plan al fortificațiilor de pe dealul Cetății apare în CCA 2007.

⁸ *Harta Marelui Stat Major Român, scara 1.50 000* adnotată de P. Polonic (arhiva IA, fond MNA)

⁹ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, crochiul II

¹⁰ ISM V 95; ISM V 96; ISM V 97; ISM V 98; ISM V 99; ISM V 100.

¹¹ Vechimea fortificațiilor otomane, mai ales Tabia Kiupriu, ar justifică înscrierea lor în LMI.

putem preciza începuturile."

2.2.1. Înainte de a discuta o serie de indicii înregistrate în fotografiile aeriene, socotim utilă o sumară trecere în revistă a informațiilor arheologice existente pentru spațiul închis de incinta AFDEB. (il. 6 a și b).

a. În zona dealului Belciug au fost surprinse cu ocazia unor lucrări de canalizare fundațiile a trei ziduri dispuse paralel, aflate la distanțe de 8 și respectiv 20 m unul de celălalt¹⁸. Păstrarea lor numai la nivelul asizelor din fundație, ca și lipsa cercetărilor pe un spațiu mai mare nu a permis atribuirea lor vreuneia dintre etapele de fortificare ale orașului (romană, romano-bizantină, medievală, modernă)

b. Săpături arheologice de salvare, cu observații stratigrafice importante și încadrarea cronologică a inventarului au fost făcute numai la intersecția străzilor Carsium și Unirii (il. 6a și b), punct F (il. 7). Aici a fost descoperit un zid a cărui grosime de 3,30 m îl încadrează în tipul zidurilor de incintă, cu un turn în formă de U (dimensiuni interioare în dreptul zidului de incintă de 3,80 m și dimensiuni exterioare în același punct 8 m)¹⁹. La sud-est de acesta, a fost descoperit un alt turn în formă de U, care aparținea unui zid de incintă suprapus de carosabilul actual al străzii Unirii. Deși materialele arheologice, antrenate de nivelările ulterioare nu permit o datare a construcțiilor ca atare, este de reținut că cea mai mare parte a inventarului descoperit în secțiunile SII-S V se datează în sec. 4-6, iar restul în sec. 1-3. Având în vedere că nici unul dintre cele două turnuri nu are planimetria specifică unui turn de colț, ca și orientarea zidurilor de incintă descoperite, concluzia care se impune este continuarea zidului de incintă la est de str. Carsium.

c. Un alt fragment dintr-un zid de incintă a fost descoperit pe str. Vadului, în fața cinematografului orășenesc²⁰ (il. 6a și b), punct D. Lipsa unui releveu sau a oricărei indicații privind orientarea zidului sau încadrarea cronologică a inventarului mobil nu asigură conexarea lui cu una dintre cele două incinte descoperite de săpăturile arheologice de pe str. Carsium sau str. Unirii.

Subliniem că o eventuală datare a acestui fragment de incintă în sec. 4-6, ne-ar obliga să admitem o schimbare majoră de traseu al zidului în acest punct sau în imediata apropiere, datorită necropolei de înhumație din sec. 4-5.

Descoperirea altor segmente ale zidului/zidurilor de incintă pe străzile Lunei și Venus, în anul 1997 au permis „identificarea și cercetarea sumară a unui ansamblu fortificat (posibil chiar o fortificație de sine stătătoare, legată de celelalte, la un moment dat, printr-o incintă) a cărui datare se poate întinde, ipotetic, din perioada romano-bizantină până în secolul al XIX-lea, când cetatea medievală își încetează existența”²¹.

Având în vedere absența unor cercetări arheologice în partea de vest a orașului, ca și împrejurarea că între străzile Portului-Vadului și str. Telegrafului se întinde necropola de înhumație din sec. 4-5 (așa numită necropolă romano-bizantină II), datarea resturilor zidului de incintă de la vest de intersecția str. Vadului cu str. Carsium, ca și a celor din fața bisericii de pe strada Venus, de așteptat de la viitoarele cercetări, trebuie să ia în calcul posibilitatea ca incinta mare să fie posterioară antichității romane târzii. Spre această concluzie îndeamnă ansamblul datelor arheologice privind fazele fortificațiilor de pe limesul scythic, dar mai ales situația constatată arheologic la Capidava²² sau observațiile de fotointerpretare de la Slava Rusă²³. Reorganizarea și reconstrucția sistemului de fortificații de pe limes, începută sub Anastasius și terminată de Iustinian, documentată de izvoare și constatată arheologic va fi fost cu atât mai necesară în cazul Hârșovei după episodul hunic²⁴, dar nu a putut avea o asemenea amploare. Situația arheologică, așa cum reiese din cercetările efectuate până în prezent, plasează necropola romano bizantină II între două nuclee fortificate²⁵, unde s-au descoperit deopotrivă materiale romane-timpurii și de sec. 4-6²⁶.

d. Ocuparea arealului de la vest de fortificația de pe Dealul Cetății a mai fost investigată cu ocazia cercetării arheologice a celor trei edificii romano bizantine E1-E3 de pe străzile Alexandru cel Bun - Cetății (il. 6a) punct E. Imediat la sud de edificiul E1, a apărut în secțiune o porțiune dintr-un zid Z 10 orientat sud-vest-nord est, distrus de o groapă medievală și a cărui fundație are grosimea de 2,50 m²⁷. Orientarea lui

²¹ Covaceff et alii, op.cit., CCA, 2003.

²² Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, I, Buc., 1958, p. 70.

²³ Al. Suceveanu, Al. S. Ștefan, *Recherches de photointerpretation archéologique sur le limes de la Scythie Mineure à l'époque du Bas-Empire*, în Actes du IX-ème Congrès International d'études sur les frontières romaines, Bucarest-Köln-Wien, 1974, p. 105.

²⁴ Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, 1991, p. 183.

²⁵ C. Crăciun, comunicare la Sesiunea națională de rapoarte arheologice, Sibiu 1989.

²⁶ Covaceff et alii, 2003, loc.cit.

²⁷ Oana Danian, P. Damian - *Date preliminare despre un edificiu romano-bizantin descoperit la Hârșova (campaniile 1990, 1992)*, în CA X, 1997, p. 230, pl. 1.

¹⁸ Gh. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la fortificațiile de la Hârșova*, BCMI, 3, 1992, p. 67 și fig. 1, p. 59.

¹⁹ Gh. Cantacuzino, op.cit., p. 65.

²⁰ C. Nicolae, op. cit, p. 220.

este concordantă cu cea a zidului suprapus de carosabilul străzii Unirea, fiind până în prezent singura situație în care elemente ale unui plan apropiat de cel ortogonal au putut fi sesizate²⁸.

Din punctul de vedere al ocupării sitului în diferite epoci istorice, subliniem că autorii săpăturii din cele trei edificii romano-bizantine (dintre care edificiului E 1 trebuie să i se atribuie cu certitudine funcție termală) menționează în două cazuri așezarea nivelelor romano-bizantine direct pe stratul steril arheologic: pavajele din încăperile dispuse pe latura de nord a edificiului E1 și respectiv nivelul cel mai vechi din S VI (edificiile E 2 și E 3).²⁹

În cazul incintelor de pe dealul Cetății, unde situl a fost bulversat de carierele de piatră din perioada interbelică³⁰ ca și de lipsa de continuitate a săpăturilor arheologice, numai cercetarea arheologică este în măsură să stabilească succesiunea cronologică a fortificațiilor din acest punct.

2.2.2. În afara incintei mari AFDEB (il. 6a și 6b) descoperirile arheologice se referă la următoarele locații:

Arii de locuire civilă

a. Prima dintre ele, asimilată unei așezări getice de epocă romană a fost identificată în punctul "La moară", situat la cca 1,5 km est de dealul Cetății, practic pe malul Dunării. Din așezarea a cărei suprafață a fost estimată la 10-12 ha³¹, au fost cercetate prin 15 secțiuni câteva locuințe. Autorii săpăturilor de salvare subliniază caracterul unitar al artefactelor descoperite în singurul nivel arheologic, datat pe baza ceramicii romane, între mijlocul sec. 1 și mijlocul sec. 2, eventual sfârșitul aceluiași secol.

Observațiile privind existența unui șanț de apărare³², eventual anteroman, bazate pe vizita făcută pe șantierul unor colegi de breaslă, rămân, din păcate, imposibil de verificat, zona fiind acoperită de clădiri industriale. Relativ la șanțul de apărare atribuit unei așezări anterioare venirii trupelor romane sau perioadei de existență a sitului, "La moară", să ne fie permise următoarele observații:

- toate așezările fortificate Hallstatt sau Latene se așează într-un punct dominant față de formele de relief din jur, ceea ce nu se poate afirma în cazul acestui sit, descoperit pe o terasă a Dunării cu o cotă de nivel inferioară nu numai față de

Dealul Cetății, ci de tot relieful de la nord și est. Existența unei așezări deschise anterioare sec. 1, asemănătoare așezărilor corespondente descoperirilor funerare din punctele Abator, Rasim³³ poate fi presupusă, dar inventarele arheologice edite nu demonstrează suprapunerea nivelului arheologic identificat peste un altul, imediat anterior, fortificat sau nu.

- presupunerea că această așezare fortificată, getică sau getică în curs de romanizare (procentul ceramicii romane fiind de 60% din ceramica descoperită) ar mai fi putut funcționa în sec. 2 nu necesită nici un comentariu.

- faptul că apar și descoperiri posterioare nivelului indicat de autorii săpăturii de salvare³⁴ este o dovadă a continuării locuirii, fără aceeași intensitate ca în etapa inițială³⁵, așa cum s-a subliniat deja.

- în domeniul soluțiilor posibile, explicația pentru „șanțul de apărare în care s-au găsit resturi de vase romane” ar fi existența unei fortificații romane în acest punct, în care caz așezarea din punctul „La moară” ar fi de fapt *vicus*-ul militar al castrului respectiv, ipoteză spre care ne îndreaptă parțial adnotările lui Pamfil Polonic³⁶ (il.2), dar mai ales analogia cu situl de la Bugeac-Valea lui Marinciu, încadrat în același orizont cultural. În cazul acestuia din urmă, imaginile satelitare indică existența unei fortificații³⁷ de epocă romană imediat la sud, către Almalău. Aș adăuga că problema insuficient explicată arheologic și istoric a sitului „La moară”, ca de altfel și a celor de la Bugeac-Valea lui Marinciu sau Straja este aceea a începutului și sfârșitului lor brusc, niciodată violent, pentru care se așteaptă răspuns de la cercetările viitoare.

b. Așezarea civilă din zona adiacentă străzii Revoluției³⁸ (il. 6a) este documentată numai de descoperiri arheologice întâmplătoare făcute cu ocazia construcțiilor de blocuri. Dintre ele, cea mai semnificativă este tegula descoperită pe actualul amplasament al blocului A7, singura cu legenda AL·FL descoperită în afara zonei fortificației de pe dealul

³³ M. Irimia - *Date noi privind necropolele din Dobrogea din a doua epocă a fierului*, Pontica 16, 1983, p. 112-114.

³⁴ C. Nicolae, *Câteva opinii descoperite la Carsium*, Pontica 27, 1994, p. 199-207 și 1994, p. 199-207; Idem, *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, Pontica 28-29, 1995-1996, p. 135 și 140

³⁵ M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I-III p. Chr)* 2001, p. 102

³⁶ Bibl. Acad. Rom., mss. Polonic, caiet 12, f. 2

³⁷ C. Crăciun 2008, *Structuri antice descoperite prin fotointerpretarea imaginilor aeriene*, Pontica 41, în curs de apariție.

³⁸ C. Nicolae, *Despre topografia anticului Carsium*, Pontica, 26, 1993, p. 224-225, Victorița și C. Nicolae, *O tegula stampilată descoperită la Carsium*, SCIVA, 42, 1-2, 1991, p. 79-80.

²⁸ Aceste observații se bazează în exclusivitate pe articolele publicate și pe orientarea zidurilor în planurile publicate.

²⁹ O. Damian, P. Damian, *op.cit.*, p. 232.

³⁰ Arhiva INMI, fond CMI Hârșova.

³¹ Oct. Bounegru, Puiu Hasotti, Actuan Murat - *Așezarea dacoromană de la Hârșova și unele aspecte ale romanizării în Dobrogea*, SCIVA, 40, 3, 1989, p. 273 și urm.

³² C. Nicolae, *op.cit.*, nota 15, p. 227-228.

Cetății³⁹. Materialele arheologice edite⁴⁰ sunt datate în sec. 2-3. O concluzie posibilă pe baza datelor cunoscute din publicații este aceea că așezarea romană timpurie era extinsă pe o suprafață foarte mare, în zona de la nord de castrul roman timpuriu.

Mai trebuie spus că dacă inventarul descoperirilor înregistrează piese din sec. 4-6, identificarea incintei AFDEB ca incintă romano-bizantină plasează *extra muros* toate nucleele de locuire civilă semnalate de reconstituirea topografică din 1993.

c. Urme de locuire au fost sesizate și pe strada Vadului, la vest de dealul Cetății⁴¹.

2.2.3. a). În apropierea nucleului de locuire de pe str. Revoluției se află necropola romano-bizantină I (il. 6a), delimitată de centrala termică, străzile Vântului, str. Avram Iancu și DN Hârșova - Constanța și str. N. Bălcescu către vest⁴². Dintre cele trei necropole descoperite la Hârșova este și cea mai cunoscută, datorită calității excepționale a artefactelor descoperite.

b). În fine, la est de oraș, săpăturile de salvare din 1987-1989 au cercetat 6 tumuli ai necropolei tumulare, care este și prima necropolă de epocă romană de la Carsium⁴³.

2.2.4. Drumurile de epocă romană și romano-bizantină sunt clar documentate de itinerariile antice, dar și de descoperirile epigrafice, Hârșova fiind alături de Callatis, situl arheologic unde s-au descoperit cei mai mulți stâlpi miliari (Anexa 1). Faptul că în linii mari trama rutieră modernă, și cel mai probabil și cea medievală, reproduce orientarea drumurilor antice de pe fotografiile aeriene sau chiar utilizează porțiuni ale drumurilor antice, așa cum indică harta austriacă din 1867 (il. 1) ne determină să credem că miliarii descoperiți la sfârșitul secolului 19⁴⁴ în cimitirul turcesc se aflau chiar pe locul lor din antichitate.

3. Înregistrările fotografice aeriene.

În arhivele INMI se află un lot relativ numeros de înregistrări aeriene din anii 1953, 1959, 1960, 1961, 1968, 1969, 1977, 1990 (DTM, IGFCOT, ISPIF) și 2003-2004 (ortofotoplan color). Aceștia li

se adaugă singura înregistrare aeriană în scopuri arheologice, cea efectuată în 1977⁴⁵, pentru elaborarea planului la scara 1:1000 a fortificației de pe Dealul Cetății.

3.1. Dacă fotografia aeriană din 1953 (il. 6b) permite reconstituirea traseului incintei mari AFDEB, care din punctul nostru de vedere nu este fortificația romano-bizantină, detaliul preluat din înregistrarea aeriană din 1959 (Fig. 8) este semnificativ pentru amplasarea fortificației pe dealul Cetății, în pofida problemelor dificile pe care amenajarea patului de fundație la cote diferite ale terenului stâncos, drenarea apei sau egalizarea nivelului asizelor le-a pus în fața constructorilor. În acest punct, pe lângă poziția dominantă față de singurul braț favorabil navigației, fortificația avea cel mai eficient control asupra malului stâng peste ostrovul Chiciu, prelungire a ostrovului Gâsca Mare, mărginit la sud sud-vest de brațul Borcei. Fără ca fotografia aeriană să ofere indicii indubitabile, descoperirea unui turn de supraveghere pe ostrovul din fața dealului Cetății este de luat în considerare.

Toate imaginile aeriene, inclusiv cea din 1969 (il. 8 și 9), ca și planul stereorestituit al fortificației de pe dealul Cetății, arată că prelungirea ideală a zidului incintei (denumită convențional AFDEB) de pe strada Carsium se orientează pe direcția zidului incintei interioare de pe latura estică⁴⁶.

La nord și est de intersecția străzii Unirii cu str. Carsium, în dreptul actualei intersecții dintre ultima și str. Soarelui, fotografia aeriană din anul 1953 (il. 6b), ca și cea din 1959 (il. 8) indică un traseu posibil spre nord est al zidului de incintă cu turn în formă de U (il. 7), descoperit în 1987-1989 (secțiunile S II-S V)⁴⁷.

Existența unor bastioane ale incintei mari la est de str. Carsium până în dreptul străzii Gheorghe Doja sau către nord până la strada Soarelui este de asemeni posibilă și este susținută de trama stradală și rutieră de la începutul sec. 20, când o bună parte a ruinelor antice și medievale se detașa printre construcțiile recente (il. 4).

În ceea ce privește dealul Belciug, existența unei fortificații independente de epocă romană sau romano-bizantină este argumentată de trama drumurilor antice identificate la vest și nord-vest, despre care vom vorbi mai jos. Fotografia aeriană (il. 6b) din anul 1953 indică pentru zona Canarale suprapunerea zidului de incintă EB (zidul trece

³⁹ Contra atribuirii *ala Gallorum Flaviana* presupusă de toți descoperitorii, se singularizează opinia lui C. Petolescu, care consideră că ștampila aparține *alei I Gaetolorum* cf. F.I.M.Popescu, *Trupele auxiliare din Moesia Inferior*, în SCIVA, 52-53, 2001-2002, p. 181, nota 77.

⁴⁰ C. Nicolae, *op. cit.* nota 15, p. 224 și notele 38 și 39.

⁴¹ *Ibidem*, p. 224 și nota 36, p. 224.

⁴² *Ibidem*, p. 226.

⁴³ C. Buzdugan, D. Popovici, Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, Actuan Murat - *Cercetările preliminare în necropola tumulară de la Hârșova, jud. Constanta*, în CA XI/2, 1998 - 2000, p. 427; Liana Oța, *Busta în Moesia Inferior*, în Acta Terrae Septemcastrensis, VI, 1, 2007, p. 75-86 și în special p. 82.

⁴⁴ ISM V, nr. 95, 96, 97, 98, 99, 100.

⁴⁵ Arhiva INMI, L35-116-D-d Situl arheologic Hârșova, scară de zbor 1:4000 și plan stereorestituit scara 1:1000.

⁴⁶ Panait et alii, *op. cit.* p. 124 și fig. 1, p. 123.

⁴⁷ Gh. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 1, p. 59.

prin fața bisericii de pe strada Venus) peste o platformă stâncoasă de formă aproape pătrată în plan. Faptul că platforma coincide cu cea din planul lui Ionescu Dobrogeanu și ar putea deci aparține fortificației turcești, că nu cunoaștem descoperiri arheologice pe str. Școlii și Telegrafului (ultima fiind, cel puțin până acum, limita vestică a celei de a doua necropole) și că nu avem posibilitatea de a identifica drumuri antice în intravilanul actual, ne determină să lăsăm săpăturii arheologice sarcina de a lămuri mărimea și încadrarea cronologică a unei așezări fortificate în acest punct de pe malul Dunării.

3.2. O modalitate obiectivă de delimitare a spațiului construit antic este legată de traseul drumurilor antice, de cele mai multe ori ele fiind cele care indică o posibilă structură constructivă la *caput viae*.

Din acest motiv, delimitarea arealului primei necropole romane de la Hârșova, cea tumulară, este extrem de importantă pentru topografia sitului și stabilirea nucleului sau nucleelor de locuire.

Fotografia aeriană din 1953 (il. 10 a și b) indică suprafața apreciabilă a necropolei tumulare față de numărul tumulilor cercetați, precum și dispunerea tumulilor la est de prelungirea străzii Revoluției pe două direcții principale – către nord-est în direcția DN Hârșova - Tulcea și spre sud-est, în direcția DN Hârșova-Constanța.⁴⁸ Cel mai mare număr de tumuli apare în zona de la nord-vest de Mov. Țiganului, situație înregistrată și de harta din 1900 (il. 4). Un detaliu al înregistrării aeriene din 1969 permite și decelarea drumurilor din interiorul necropolei tumulare (il. 11). Un alt indiciu oferit de fotografia aeriană este descoperirea unor morminte tumulare (rarefiate) și în estul arealului necropolei plane de la nord-est de strada Nicolae Bălcescu. Amplasarea necropolei plane din acest punct, la vest de necropola tumulară din perioada romană timpurie, mai aproape de fortificație, semnifică restrângerea habitatului în perioada romano-bizantină.

Fotografia aeriană stabilește ferm, că deși o serie de tumuli apar dispuși pe drumul de la nord de așezarea din punctul "La moară", arealul principal al necropolei tumulare ca și drumurile principale antice despre care vom vorbi în continuare se leagă de zona de locuire de la nord de Dealul Cetății. De altfel, comparația dintre inventarele mormintelor de tip *busta* ale necropolei tumulare și inventarul mobil din situl respectiv suscitase deja primele dubii privind atribuirea

necropolei tumulare locuirii din acest punct"⁴⁹.

Observații asupra unei eventuale necropole tumulare imediat la vest dealul Cetății nu sunt posibile, datorită construcțiilor din această zonă. Singurii tumuli care mai apar pe fotografiile aeriene sunt cei de la vestul intravilanului actual, spre Vadu Oii. Alți tumuli au fost identificați la nord de intravilanul actual, de-a lungul drumurilor antice dintre Hârșova și Ciobanu.

O analiză completă a repartiției și evoluției topografice a spațiului funerar, și implicit a așezărilor corespondente, cu eventuale diferențieri etnice, semnalate deja de cercetarea antropologică, va fi posibilă după publicarea rezultatelor săpăturilor din cele două necropole plane.

3.3.1. Fotografia aeriană din anul 1953 (il. 10 a și b) permite identificarea unui punct de pornire major al drumurilor de la est de Hârșova - A1 în apropierea intersecției actuale dintre str. Păcii și str. Revoluției - chiar la extremitatea zonei așezării civile a delimitată pe baza descoperirilor întâmplătoare.

Din punctul A1 pleacă o serie de drumuri antice, care vor fi descrise în continuare. Menționăm că identificarea drumurilor antice este validată pe de o parte de tumulii înșirați de o parte și de alta a drumului (pentru perioada romană timpurie), iar pe de alta de trasee concordante cu spațiile de locuire sau spațiile funerare pentru secolele 4-6.

3.3.1.a. Drumul A1-A2, marcat de tumuli, are o direcție sud vest - nord - est (il. 10a și c). După ce trece prin valea din dealul Carierei, este tăiat de DN Hârșova Constanța Pe fotograma din 1953 (il. 10) poate fi urmărit până la intersectarea lui de DN Hârșova-Tulcea (punct A2 a), iar pe fotograma din 1960, la est de punctul A2a (il. 13). Traseul este vizibil și pe imaginile satelitare⁵⁰. La nord de punctul A2a se observă grupuri de tumuli de mici dimensiuni care indică un drum către nord, în direcția satului Ciobanu. În continuare, drumul A1 - A2 trece pe la coada lacului Gârliciu (il. 14) unde intersectează o necropolă tumulară compactă de epocă neprecizată. Tot la coada lacului Gârliciu se observă intersecția cu un drum antic, orientat nord-vest - sud-est dinspre actualul sat Ciobanu. Singura abatere de la traseul perfect rectiliniu spre coada lacului Gârliciu se petrece la est de punctul A2 (il. 12), unde direcția (în prelungire ideală) către malul de nord vest al lacului Gârliciu este părăsită, drumul urmând un traseu foarte apropiat de cel al drumului actual, spre coada lacului menționat. Între punctul în care traseul drumului antic este tăiat de DN Hârșova - Constanța și coada lacului Gârliciu - malul vestic, traseul A1 -

⁴⁸ V. Anexa 1.

⁴⁹ Liana Oța, *op.cit.*, p.82.

⁵⁰ Google Earth

A2, reconstituit pe baza fotografiilor aeriene, are o lungime de circa 7 km.

Pe traseul A1 - A2 este posibilă existența unui mici fortificații de supraveghere a drumului, la nord de drumul național Hârșova-Tulcea, relativ aproape de malul vestic al lacului Gârliciu. Locul se detașează net în peisaj, nefiind atins de arături (il. 12b) și nu este menționat ca movilă de documentația cartografică mai veche.⁵¹ Până la verificarea pe teren, încadrarea lui în categoria fortificațiilor romane minore, în absența unei incinte vizibile rămâne ipotetică.

3.3.1.b. Drumul A1 - A3 (il. 10a și b) este marcat de tumuli și are, după traversarea văii de la sud de Movila Țiganului, un traseu orientat nord-vest - sud-est, vizibil și pe imaginile satelitare. După ce este intersectat de actualul DN Hârșova - Constanța, trece pe la sud de valea pârâului Bentu, apoi prin punctul Trei movile, la sud de punctul de pornire al văii Bălăceanu (il. 15)

În dreptul văii Ceala Mare, la nord de drumul antic, înregistrarea aeriană din anul 1959 permite identificarea unui turn de supraveghere a drumului, amplasat pe unul din tumulii șirului cu direcția sud-nord, observați aici. Aceasta este cel puțin interpretarea pe care o dăm incintei patrate în plan care închide în interior tumulul respectiv (il. 16a și b). Folosirea unor movile pentru amplasarea unor fortificații de mici dimensiuni are analogii la Bugeac (jud. Constanța), unde un quadriburgium utilizează doi tumuli ca turnuri de colț⁵², la Traian (jud. Tulcea)⁵³, și foarte posibil la Mihai Viteazu, punctul Trei movile.⁵⁴ Mica fortificație de la nord de Ceala Mare este identificabilă pe ortofotoplanul din 2004.

La est de valea Ceala Mare, în dreptul unei ușoare flexiuni a drumului A1-A3 se observă un șir de tumuli dispus paralel cu colinele vestice ale dealului Dovlegelu, în direcția lacului Gârliciu și care, marchează, cel mai probabil, drumul antic de legătură între A1 - A3 și A1 - A2.

Drumul A1-A3 menține aproximativ aceeași orientare și același traseu rectiliniu și la est de valea Ceala Mare (il. 17). Traseul identificat al drumului antic identificat pe fotografiile aeriene de la est de

zona industrială Hârșova până în dreptul satului Horia este de 10,5 km.

Drumurile A1- A2 și drumul A1 - A3 sunt, după intensitatea indicilor de pe fotografiile aeriene, cele mai importante drumuri, din perioada antică, fapt explicabil, deoarece pe aceste trasee se asigura legătura cu fortificațiile și așezările de pe artera danubiană și din centrul provinciei. Fragmente ale drumurilor antice identificate pe fotografiile aeriene au fost folosite până în epoca modernă, după cum indică harta austriacă din 1867 pentru traseul A1-A2.

3.3.1.c. Drumul antic A4a -A4b A4 (il. 10b) se desprinde din drumul A1 - A2, în punctul A 4a situat puțin la răsărit față de limita estică a parcului industrial Hârșova. Drumul, cu tumulii care-l marchează poate fi urmărit și după ce este intersectat de drumul actual Hârșova-Constanța. Are un traseu foarte apropiat de axa vest-est. Traversază dealul Dovlegelu, unde se intersectează cu o semită care face legătura dintre A1 - A3 și A1 - A2. Tronsonul A4a-A4b este documentat cu certitudine ca drum prin necropola tumulară (Fig.11). Din cauza drumului modern (continuarea spre zona industrială a str. Revoluției) nu putem preciza o eventuală legătură directă cu drumul A1-A3, situație în care drumul prin necropolă ar fi drumul de legătură între cele două drumuri importante menționate. Traseul drumului A4a - A4b - A4 poate fi urmărit la nord de satul Miorița⁵⁵ (com. Sarai) până aproape de punctul de formare al văii Câșla. Traseul reconstituit pe baza fotografiilor aeriene și ortofotoplanului este de circa 8,5 km.

3.3.3.d. Drumul antic A5a - A5 a putut fi reconstituit numai pe traseul vizibil în înregistrarea aeriană verticală din 1953. Un tronson al acestui drum traversează de asemeni necropola tumulară (il.10b).

3.3.1.e. Drumul A1 - A6a - A6b (il. 18a) nu este marcat de tumuli și are un traseu mai puțin rectiliniu, datorită faptului că urmărind în amonte Dunărea se apropie sau se îndepărtează de mal în funcție de lungimea sau amplitudinea ravenelor de pe malul drept al fluviului. El poate fi, sub rezerva confirmării arheologice, un drum tardiv, de importanță secundară sau chiar un drum recent. Singura motivație a încadrării lui în categoria drumurilor antice se datorează traseului care lonjează imediat la nord-est siturile identificate în zona dealului Ceala Mică și Ceala Mare⁵⁶.

Pentru acestea din urmă, fotointerpretarea

⁵¹ Dimensiunile măsurate pe ortofotoplan-sunt de circa 30 x 30m.

⁵² Al. S. Ștefan, Contract ISPIF 1985, sub voce Bugeac.

⁵³ C. Crăciun, Proiect de delimitare a siturilor arheologice din județele Constanța și Tulcea, contract Prodomus - MLPAT 1994-1995. Fortificația se află pe versantul estic, iar quadriburgium-ul menționat de P. Polonic (mss I nr. 7 caiet 11, f. 51-52) și prezentat de Al. S.Ștefan (MCA Brașov) pe versantul vestic.

⁵⁴ C. Crăciun, comunicarea la sesiunea ARA 2007.

⁵⁵ Denumiri veche Bălăceanu și Pașa Câșla.

⁵⁶ C. Nicolae, *Descoperiri de epocă romană și bizantină la Carsium*, Pontica 28-29, 1995-1996, p.140, fig.1

confirmă și completează observațiile privind existența unor situri în punctele Ceala Mică și "La Lac".

Astfel, fotografia aeriană din 1969 (IGFCOT) (il. 18 a și b) evidențiază tumuli de dimensiuni mici și mijlocii, de o parte și de alta a drumului antic de la nord-est de Dealul Ceala. O structură pătrată, pe care o considerăm de asemeni o mică fortificație de supraveghere a rețelei rutiere se află amplasată în imediata apropiere a drumului de pe malul Dunării⁵⁷ (il. 18b). Un drum de legătură poate fi observat între turn și drumul A1 - A3. Un alt turn cu baza pătrată se observă pe dealul Ceala Mică (il. 19). Presupunem că în ruinele acestui turn a fost descoperit stâlpul miliar recent publicat⁵⁸. Între Ceala Mică și Ceala Mare, chiar pe malul Dunării, între două ravene se singularizează o structură rectangulară fortificată, ce poate fi bănuită a fi antică (il. 19).

Pentru zona sitului "La Lac" (il. 20) existența unui șanț care delimitează și apără situl este vizibilă pe fotografia aeriană din 1959.

Toate structurile fortificate menționate, care pot data din perioade diferite trebuie validate de cercetarea arheologică.

3.3.2. Un interes aparte trebuie acordat descoperirii pe fotografiile aeriene a drumurilor A7 - A7a - A7b și A8a - A8) (il. 10b).

Trebuie precizat că drumul A7 - A7a - A7b are un alt punct de plecare decât traseele drumurilor antice prezentate anterior. Traseul și observațiile referitoare la traseu sunt făcute în cele ce urmează

Zona de la nord de Hârșova, inclusiv satul Ciobanu era în antichitate frontul cel mai expus unor atacuri dinspre balta care separa Dobrogea de teritoriul Munteniei. Într-un context geografic mai larg, acelorași cauze li se datorează amplasarea fortificației de la Gârliciu - Cius pe malul estic al lacului omonim⁵⁹.

3.3.2.a. Deși la est de satul Ciobanu, în dreptul capătului dinspre lac al drumului numit "linia scurtă" de pe coasta dealului sunt semnalate descoperiri întâmplătoare de amfore romane fragmentare și monede Traianus, Constans, Maxentius, Iustin I⁶⁰, nu am descoperit pe înregistrările aeriene

eventuale structuri fortificate pe malul dinspre Ciobanu al lacului Gârliciu, situație la care ne-am fi așteptat, pe baza asemănării situației topografice de aici cu cea de la gura lacurilor Bugeac, Oltina, Dunăreni, etc. Nici verificarea imaginilor aeriene din zona dintre coada lacului Gârliciu și gura dinspre lac a văii Topologului nu a dus la descoperirea unor structuri fortificate, deși ele trebuiesc luate în calcul, având în vedere importanța strategică a acestui drum natural, care prin valea Topologului, lungă de 38 km, conduce prin Ciucurova, direct în valea Slavei.

Drumurile dinspre actualul sat Ciobanu, care se unesc cu drumul antic A1-A2 (il. 14 e și b), la coada lacului Gârliciu au putut fi reperate până la capetele lor, amplasate fără excepție, pe malul privalului Băroiu. Nu s-au descoperit structuri sau elemente de fortificație.

3.3.3. Un câștig real pentru topografia Carsium-ului, amplasarea fortificațiilor și a sistemului de drumuri în acest sector al limes-ului o reprezintă reperarea prin fotointerpretare a drumurilor antice de la nord și vest de Hârșova. (il. 22 a și b).

Zona de la nord de Hârșova din care aceste drumuri antice pot fi urmărite se află imediat la nord de strada Plantelor (punct B1). Precizăm că la sud de strada menționată, a fost individualizat un alt nucleu de locuire⁶¹ (il. 6a, punct b). Din punctul B1a, pleca un alt drum B1a-B2 identificat în apropierea necropolei tumulare.

3.3.3. Către punctul B1 (subliniem că punctul sau repera prezentate pentru stabilirea traseelor drumurilor antice sunt puncte de referință strict topografice) converg și drumurile antice sesizate la nord vest de Carsium în direcția punctului numit Cetatea sau Vadul Oii.

Este mai mult decât posibil ca în apropierea punctului de convergență al drumurilor menționate să existe o fortificație din categoria celor minore.

Referitor la drumurile antice marcate de tumuli de la nord de Hârșova în direcția Ciobanu sau Vadul Oii, consider necesare următoarele precizări

Nu cred că aceste drumuri semnifică că Hârșova a fost un vad de trecere sau o punte pentru schimburi economice pașnice între cele două maluri, așa cum s-a susținut destul de recent⁶², fie și numai dacă ne amintim de clauzele păcii din 369, care permitea practicarea comerțului dintre barbari și romani numai în două locuri

⁵⁷ Dimensiunile fortificației identificate sunt de circa 40 x 40 m, identice cu cea descoperită în cartierul Dunărea din Galați, cf. O. Țentea, S. Cleșiu, *Fortificația și necropola romană de la Galați, cartier Dunărea*, Raport arheologic C.A. 13, 2006, pp. 39-88.

⁵⁸ C. Nicolae, op. cit., p. 143 și pl. V, 1 (A și B).

⁵⁹ R. Vulpe, HAD, p.111 și 121.

⁶⁰ E. Comșa, *Limesul dobrogean - Cercetări de suprafață de-a lungul Dunării între Ostrov și Hârșova*, MCA, V, 1959, p. 765-766. V. și ISM V, 126. V și reticențele editorului privind proveniența locală a cippus-ului onorific, ISM V, p.147-148.

⁶¹ C. Nicolae, op.cit., p. 224 și fig.1, p. 217.

⁶² C. Nicolae, Vlad Nicolae, *Vadul Dunării de la Hârșova, Pontica*, 39, p. 295 și urm.

determinate.⁶³ Din acest motiv cred că descoperirea unor drumuri în direcția Câmpiei muntene (il. 22 a și b) nu este nici surprinzătoare și nici nu modifică contextul economic și militar specific așezărilor fortificate de pe limes.

Necesitățile apărării limesului au impus însă cu certitudine misiuni în *Vorland*, dovada cea mai pertinentă fiind fortificația de la Piua Petrii. După domnia lui Constantin cel Mare, fortificația de la Piua-Petrii a împărțășit soarta tuturor fortificațiilor de la nord de Dunăre, încetându-și existența la mijlocul secolului 4.⁶⁴

3.3.4. Analiza fotografiilor aeriene a permis identificarea unor mici fortificații din categoria *turres*, la vest de dealul Belciug

3.3.4. a. Primul turn, de formă pătrată în plan a fost identificat în punctul "La Rasim" la circa 3 km de fortificația de pe dealul Cetății și 1500 m nord-vest de dealul Belciug (il. 24). La sud-est și nord-vest de mica fortificație, apar indicii de fortificare a unei zone mai largi, în interiorul căreia se conturează urme de construcții.

3.3.4. b. Al doilea turn, tot de formă pătrată în plan, mai bine păstrat decât primul, se află la est de DN Hârșova – Slobozia, spre Vadu Oii.(il. 25 a și b).

Dimensiunile lor (30 x 30 m) le încadrează de asemeni în categoria fortificațiilor minore.

4. Elementele suplimentare privind topografia zonei arheologice Hârșova, datorate foto-interpretării impun un minim de considerații privind funcția topografică și încadrarea cronologică a celor descoperite.

4.1. Datarea drumurilor în epoca romană - și anume în secolele 1-3 - este asigurată de perfecta concordanță între traseul acestora și tumulii care le însoțesc. Deși admisă cu reticențe, poate și din cauza numărului redus de tumuli cercetați, concluzia arheologică a echipei care a cercetat în anii 1987-1989 necropola funerară, este aceea a datării ei în sec. 2-3. Subliniem de asemeni că punctele de convergență ale rețelei rutiere descoperite prin fotointerpretare coincid cu ariile în care descoperirile întâmplătoare sau cercetările arheologice au configurat ariile locuirii civile.

4.2. Nu putem discerne în țesutul urban actual puncte de convergență ale drumurilor mai apropiate de fortificația de pe dealul Cetății. Traiectoriile identificate ne determină să credem că

ele se subordonau mai degrabă drumurilor din așezarea/așezările din jurul castrului, decât axelor *cardo* și *decumanus maximus* ale fortificației militare, atât cât se pot bănui din rapoartele de cercetare arheologică.

4.3. Convergența tuturor drumurilor de la est de Carsium către un punct unic, destul de îndepărtat de castru și foarte apropiat de așezarea civilă rămâne deschisă ipotezei unei arii mult mai mari a așezării romane din sec. 2-3, ipoteză spre care ne îndreaptă și restrângerea spațiului funerar în perioada sec. 3 - 6 (poziționarea celor două necropole plane față de necropola tumulară) și analogia cu situațiile de la Capidava și Salsovia, asupra cărora vom reveni cu altă ocazie.

4.4. Cercetările viitoare vor trebui să definească mai bine aria așezării sau așezărilor civile *a* și *b*. Faptul că drumurile spre nord au alt punct de convergență față de marile artere identificate în necropola tumulară și la est de ea, și că numai unul din drumurile de la vest și dinspre nord se atașează rețelei rutiere de la est, impune verificarea existenței unei fortificații între nordul orașului Hârșova și actualul sat Ciobanu

4.5. Este, de asemenea, evident că aceste drumuri, sau cea mai mare parte a lor au rămas artere de circulație și în epoca romană - bizantină, chiar în condițiile dispersării spațiului de locuire sau ruralizării teritoriului, sesizabilă în numărul așezărilor de mici dimensiuni identificate atât la vest cât și la est de Carsium lângă dealul Ceala Mică și la "La Rasim".

4.6. Tot viitoarele cercetări vor trebui să rezolve o anumită incongruență a dispunerii drumurilor către nord, inclusiv în direcția Cius. Drumul identificat de noi pe fotografiile aeriene corespunde distanței de *X mp.* dintre Carsium și Cius din *Itinerarium Antonini* numai dacă de coada lacului Gârliciu urma un traseu cu direcția nord-nord-est și se unea la nord de vărsarea Topologului în lacul Gârliciu cu drumul ce pleca din fortificația Cius către acest punct. Acest tronson nu apare pe fotografiile aeriene, iar drumurile antice cu direcția nord-sud identificate pe sectorul Cius - Beroe, sau între Carsium și Capidava sunt situate mai departe de albia fluviului comparativ cu traseul identificat al drumului militar de pe tronsonul Izvoarele – Oltina – Muzait - Rasova Pescărie⁶⁵.

⁶³ Themistios, X, 133-140.

⁶⁴ R. Vulpe, I. Barnea, *DID*, II, p. 419 ; A; Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, p. 69; Dorel Bondoc, *Repertoriul fortificațiilor de pe ripa nordică a limesului Dunării de Jos în epoca romană târzie*, sub voce Piua Petrii.

⁶⁵ C. Crăciun, *Via miliaris pe tronsonul Durostorum-Rasova*, comunicare la sesiunea Pontica 2007.

Anexa 1

Daniela Bănoiu-Nicolae

**Recuperarea informației topografice
privind necropola tumulara de la Carsium⁶⁶**

În prezent, zona industrială a orașului Hârșova suprapune cea mai mare parte a necropolei tumulare și a sitului La moară, unde au fost descoperite structuri arheologice din epoca romană timpurie (sec.1-3). Au fost cercetați doar 6 tumuli identificați pe baza indiciilor de microrelief, restul, aplatizați deja de lucrări agricole, fiind foarte greu de delimitat⁶⁷, (il. 1a).

Toate aceste elemente motivează demersul de a recupera toate informațiile posibile privind întinderea și structura necropolei prin analiza fotografiilor aeriene ce acoperă zona și definirea unor zone în care mai există tumuli nedistruși de intervenția antropică modernă. Au fost utilizate înregistrările aeriene verticale din anii 1953 (il. 1b) (DTM), 1959 (il. 1c), 1960 (il. 1d), 1968 (il. 1e) (IGFCOT) și 1977 (INMI).

Pentru recuperarea informației arheologice am utilizat programul Sistemul Geografic Informațional, care permite colectarea, recuperarea, stocarea, transformarea, prelucrarea, analiza, vizualizarea și prezentarea informațiilor spațiale/geografice ca o reflectare a lumii reale.

Principalul avantaj al folosirii sistemelor geografice informaționale este reprezentat de capacitatea acestora de a combina tipuri diferite de date, atât de natură spațială cât și non-spațială, într-un mediu unitar, ceea ce reduce timpul necesar găsirii diferitelor informații și oferă un mod practic de stocare și manipulare a acestor informații. Alte avantaje sunt: organizarea mai bună a datelor, facilitarea actualizării și verificării informațiilor, căutării mult mai ușoare, manipularea intuitivă și rapidă a acestor tipuri de informații. O altă componentă importantă a unui astfel de sistem este posibilitatea de a produce hărți, atât pe hârtie cât și digitale, conținând diferite tipuri de date⁶⁸.

Aerofotogramele din zona Hârșova au fost georectificate prin identificarea unor puncte de control folosind ortofotoplanul zonei (de exemplu in-

tersecții de drumuri, marginea parcelelor, etc) (il. 1j).

Odată procesul de georeferențiere încheiat a fost creat un strat tematic separat în care au fost vectorizați tumulii identificați pe fotografiile aeriene, folosind diferite tehnici de procesare a imaginilor (il. 1e). Următorul pas a fost crearea unei baze de date conținând informații despre fiecare tumul în parte – anul fotografiei sau fotografiilor pe care a fost identificat; dacă a fost cercetat sau nu; în cazul în care a fost cercetat precizarea anului și a inventarului; referințe bibliografice, etc. și legarea acestei baze de date de stratul tematic respectiv.

Un avantaj major al folosirii sistemelor geografice informaționale față de simplele hărți sau planuri prelucrate cu alte programe este dat de faptul că informațiile sunt georeferențiate. În cazul acestui proiect aceasta se traduce prin faptul că fiecare tumul identificat și vectorizat este definit printr-un set de coordonate geografice. În prezent tumulii sunt greu de identificat pe teren, chiar și cu ajutorul reperelor, deoarece în majoritatea cazurilor nu mai este vizibilă nici o urmă la suprafața solului. Coordonatele și informațiile din SIG pot fi însă foarte ușor transferate într-un GPS cu ajutorul căruia tumulii individuali pot fi identificați pe teren cu o precizie destul de mare.

⁶⁶ Înregistrările aeriene verticale utilizate, copii sau originale se află în arhiva INMI.

⁶⁷ Nicolae C., 1993, *Despre topografia anticului Carsium*, Pontica, 26

⁶⁸ Abordarea teoretică a acestor tip de aplicații GIS la Conolly, J., Lake, M., 2006, *Geographical Information Systems in Archaeology*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 86.

Loc de descoperire	Anii 106-235	Anii 235-284	Anii 284-395	Distanța	Correspondența cu distanțe din itinerariile antice	Bibliografie	Observații, comentarii	Locație stâlpi miliari din aceeași perioadă
Hârșova 1 = Cimitirul turcesc	an 200 (Septimius Severus, Caracalla, Geta)		293-305 Diocletian			Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p.29-30, nr.6 = CIL III 7603 = ISM V, 95 și IGLR, 230		
Hârșova 2 = Cimitirul turcesc	an 200			X mp (14790 m)	<i>It. Ant 224.4: Carso -10 mp - Cio</i>	Gr. Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 29, nr. 5 = CIL III 7604 = ISM V, 96	E.Doruțiu -Boilă crede că stâlpul miliar a fost adus aici de la Cius (ISM,V) M.Barbulescu, A. Câțea, Pontica 31, p. 124 - distanța până la Topalu	- Seimeni (ISM V, 2) - Tomis (cf. E. Doruțiu Boilă, p. 24) - Topalu (M. Barbulescu, A. Rădulescu, Pontica 13, 1980, p. 140-144, nr. 1
Hârșova 3 = Cimitirul turcesc		C.Julius Verus Maximinus și Verus Maximus, (236-238)		mp		CIL III 7605 = ISM V, 97		- Capidava (cf. E. Doruțiu-Boilă, ISM V, 1980, nr. 9, p. 33-34) - Mănăstirea Saun (ISM V, 250 bis) - Corbu (CIL III 14462-ISM I, 320) - Histria ISM I, 321 Slava Rusă (ISM, V, 223
Hârșova 4 = Cimitirul turcesc		Gordian III (238-244)	293-305	II mp (2959 m)		Gr.Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 27, nr. 3 = CIL III 7606 = ISM V, 98 și IGLR, 231	distanța Hârșova - Ciobanu?	
Hârșova 5 = Cimitirul turcesc		Gordian III (238-244)				Gr.Tocilescu, AEM, 8, 1884, p.28,nr.4 = CIL III 7607 = ISM V, 99		

Hârșova 6 = Cimitirul turcesc		Valerianus și Galienus (254-258)		XVIII mp (26622 m)	<i>It. Ant</i> 224.4: <i>Capidava</i> -18 mp <i>Carso</i>	Gr.Tocilescu, AEM, 8, 1884, p. 31, nr. 7 = CIL III 7608 = ISM V, 100	Distanța Carsium- Capidava	- Tomis (2 exemplare) (M. Barbulescu, A. Rădulescu, Pontica 24, 1991, p. 131-138)
Hârșova 7			a) 293-305 b) 323-337			Gr. Tocilescu – O. Hirschfeld, AEM, 8, 1884, p. 31, nr. 8 = CIL III 7609 = IGLR, 232		
Hârșova 8 Celea Mică				mp		C. Nicolae, Pontica 28-29 (1995-1996), p.143 și pl.V, 1 (A și B) și Pontica, 37- 38 (2004-2005), p. 393		
Hârșova 9						C.Nicolae, Pontica 28-29(1995- 1996),p.143 și pl.V, 2		
Hârșova 10- Descoperit poziție secundară (emplectonu l unuia din zidurile de incintă de la Carsium- Hârșova (poziție secundară)				XI(I) mp		săpătură de salvare: Proiect Sala sport, str. Carsium, secțiune S I cf. Zaharia Covacef, Constantin Nicolae, Gabriel Talmațchi, Cătălin Dobrinescu, CCA 2003		

Anexa 3

**Inventarul obiectelor rezultate în urma
săpăturilor din 1939 ale
Comisiunii Monumentelor Istorice (Arhiva INMI,
Hârșova, fond CMI, fila 11)**

Raportul săpăturilor arheologice efectuate de Victor Brătulescu în cetatea Carsium, anunțat în scurta prezentare din 1940⁶⁹ nu a văzut lumina tiparului și nu apare în documentația de arhivă⁷⁰ a Comisiunii Monumentelor Istorice.

Dosarul cuprinde însă procesul verbal cu menționarea obiectelor ce au fost predate la 20 august 1939 de conservatorul colecțiilor CMI, Nicolae Chioreanu, directorului de atunci al muzeului Vasile Cotovu.

Având în vedere utilitatea unei astfel de documentații pentru depistarea locului de proveniență al unor piese arheologice, reproducem în cele ce urmează obiectele menționate:

- 1) o piatră cu inscripția romană (D.M. Ulpus, etc)
- 2) 11 ghiulele (D=27 cm) plus 2 sparte
- 3) O coloană de marmură cu inscripție turcească (D = 21 cm, h = 55 cm)
- 4) Câteva cărămizi romane fără inscripție și câteva cioburi de vase de pământ, iar piatra cu ornamente și 2 fragmente au rămas pe teren fiind grele de transportat.

Având în vedere că dintre inscripțiile funerare de la Carsium, *praenomen*-ul Ulpus apare numai în inscripția ISM V, 110, procesul verbal din arhiva INMI confirmă nota din Repertoriul arheologic, semnalată de Emilia Doruțiu Boilă, editorul ISM V, privind descoperirea altarului funerar în săpăturile din 1939.

SUMMARY

The reconstitution of the topography of the ancient habitat in the Hârșova area, a process objectively limited by the superposition, on the ancient levels, of modern municipal structures, is approached from the perspective of older cartographic data and, most important, from that of the vertical aerial images' interpretation.

The INMI archive has a rather large number of aerial recordings, dated 1953, 1959, 1960, 1961, 1968, 1969, 1977, 1990 (copies of aerial recordings made by

DTM, IGFCOT, INMI) and 2003-3004 (color ortho-photo plan).

The analysis of the archaeological data, combined with the photo-interpretation, points out a remarkable extent of the early roman site, also supported by the limits of the tumulus necropolis, which has, according to the aerial recordings, an area far larger than the one researched, by means of salvaging digging, during the period 1987-1989. The aerial recordings in the INMI archive also allowed the identification of a number of tumulus tombs unaffected by the construction activities carried on during 1988-1989 (appendix 1)

The Photo/interpretation of the aerial images does not confirm the hypotheses claiming the existence of fortified structures in the La moară (The Mill) site. As far as the author is concerned, the Getic settlement dating from the Roman era is interpreted either as a settlement dependent on an early roman fortification (vicus militar), or a satellite settlement within the territorium.

The plane necropolis identified, by archaeological means, in the north/east and the south/west of Dealul Cetății (The Fortress Hill), in positions which are closer to the Dealul Cetății fortifications than to the tumulus necropolis, point to a reductions of the habitat, in the fourth to the sixth centuries.

In the works' present state, the analysis of the archaeological discoveries (the Carsium, Unirii, Vadului, Lunii-Venus streets) and the photo-interpretation regarding the ancient causeways lead us to a reserved position in what concerns the dating of the AFDEB large enclosure to the late roman-Byzantine era.

The large enclosure seems to be more recent than the sixth century, but contains the two nuclei of ancient habitat, one encircling the Fortress Hill (with a maximum western limit between the Portului and Vadului streets and an Eastern limit to the East of Carsium street), and the other located in the Belciug Hill area.

The photo-interpretation of the aerial images allows the reconstitution of the ancient causeways from the present day's city limits to the East, North and West.

The A 1-A 2 road, guarded by tumuli, has a South West/North/East direction and can be followed up to the crossing of DN Hârșova-Tulcea (A2 a). The A1 A2 road then goes by the end of the Gârliciu Lake. By the end of the lake we notice an intersection with an ancient road, going to the North-West-South-East from the present-day Ciobanu village. The A1-A2 course between the intersection with DN Hârșova Constanța and the end of the Gârliciu Lake (the Western edge), as reconstituted based on aerial imaging, has a length of circa 7 km.

The A1 - A3 road (il. 10a and c) is guarded by tumuli and has, after crossing the valley, North of Movila Țiganului, a North-West - South-Eastern course. After crossing the present-day DN Hârșovă Constanța, it passes south of the Bentu creek, then by the

⁶⁹ V. Brătulescu, *Cetatea Hârșova în legătură cu Dobrogea și cu ținuturile înconjurătoare*, BCMI, XXXIII, 1940, fasc. 105, p. 19-21.

⁷⁰ Arhiva INMI, fond CMI, Hârșova.

Trei movile (Three Knolls) point, south of the Bălăceanu valley starting point (il. 15). The A1-A3 road keeps, roughly, the same course and straight route to the East of the Ceala Mare valley. The ancient road's course, as identified in the aerial photos, East of the Hârșova industrial area and up to the Horia village, has a length of 10,5 km.

The A4a –A4b A4 ancient road (il. 10b) appears from the A1 – A2 road, in point A 4a, slightly to the East of the Eastern limits of the Hârșova industrial park. The road has a course closely following the West-East direction. After crossing the present-day Hârșova-Constanța road, it crosses Dovlegelu Hill, where it intersects a semită connecting A1 - A3 and A1 – A2. The A4a-A4b-A4 road course may be followed, on the aerial images, for 8.5km (north of the Miorița village, Sarai commune, almost at the beginning of the Cășla valley). The roads of the present-day Ciobanu village, merging with the A1-A2 ancient road (il. 23 a and b) at the end of Gârliciu Lake have been traced up to their ends, all of them located on the banks of the Băroiu torrent. No fortified structures or elements have been identified on the aerial images.

A real gain for the Carsium topography comes in the form of identifying, by means of photo-interpretation, the ancient roads to the North and the West of Hârșova.

The area North of Hârșova in which these roads can be traced lies North of Str. Plantelor (point B1) (il. 23)

The aerial photos' analysis made possible the identifying of small fortifications West of Belciug Hill, close to the Danube banks. A plane square tower has been identified in the "La Rasim" point. To the South-East and the North-West of this small fortification lie clues of the fortification of a wider area, an area hosting remnants of buildings.

The second tower, similarly square and in a better state than the first, is found to the East of DN Hârșova – Slobozia, towards Vadu Oii (dimensions 30 x 30 m.). (il. 24, 25 a și b).

Based on the photo-interpretation of aerial

images, the following have been identified East of Hârșova:

- a square structure, possibly a small fortification related to the surveillance of the road network, found North of Ceala Mare valley.

- a square-based tower, on Ceala Mică Hill.

- South-East of Ceala Mică, on the very bank of the Danube, between two ravines, stands out a rectangular fortified structure, possibly dating from the ancient era (il.18b)

As for the "La Lac" (The Lake) site, identified following field research, the 1959 aerial photography reveals the existence of a ditch, defining and defending the site (il. 20).

The dating of most of the ancient roads to the early Roman era (namely to the 1st to the 3rd centuries) – is provided by the absolute congruence between their course and the tumuli guarding them. Moreover, the convergence points of the road network, discovered by means of photo-interpretation, are coherent with the areas in which random discoveries or archaeological research has delimited areas of civilian presence.

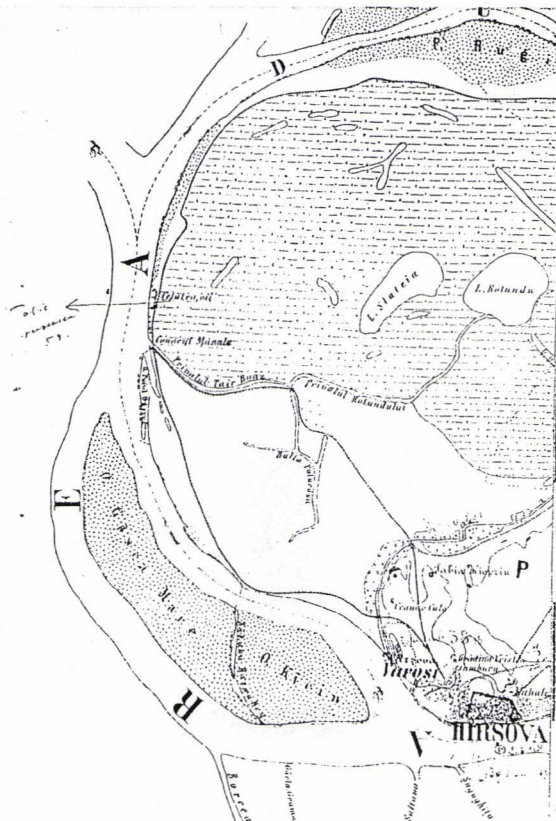
The convergence of all roads East of Carsium towards a unique point, rather far from the Fortress Hill fortification, also supports the theory proposing an extended Roman settlement in the 2nd and 3rd centuries.

The ancient road network North of Carsium, related mainly to the control of the area delimited by the Danube and the ancient course of Ialomița river, but also to the control of the left bank, implies the possible existence of fortified structures between the Northern part of Hârșova and the present-day Ciobanu village.

Compared to other segments of the Moesian and scythian limes (Izvoarele–Oltina-Muzait-Rasova Pescărie or Mahmudia–Murighiol), *via militaris* in the Carsium-Cius-Beroe segment is located quite far from the Danube, thus avoiding the crossing of the lower parts of the Danube's right-hand tributary streams (Topolog or Rostilor) .

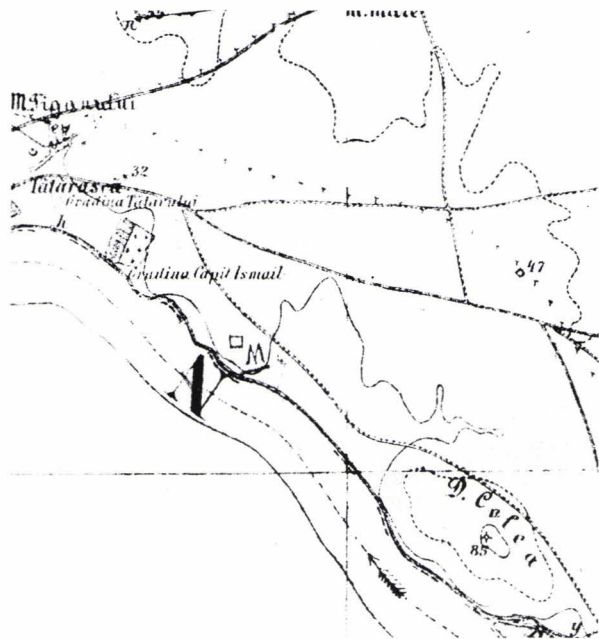
II. 1. Detaliu din harta austriacă din 1867, care înregistrează cursul paralel al Ialomiței cu Dunărea în dreptul Hârșovei. Pe teritoriul dobrogean sunt marcate principalele drumuri dinspre Vadu Oii și localitățile actuale Ghindărești și Sarai

II. 2. Harta Marelui Stat Major Român, scara 1:50.000, adnotată de P. Polonic, cu reprezentarea zidului mare de incintă. La vest și nord vest sunt marcate fortificațiile Ceanac-Cale, fortul circular-Tabia Chioprii și Tabia rusească de la Cetatea Oii.

II. 3. Detaliu al planului Hârșovei, cu fortificațiile de pe latura de vest a mării incinte (Ionescu Dobrogianu, Dobrogiia în pragul veacului al XX-lea, București, 1904 - crochiul 2)

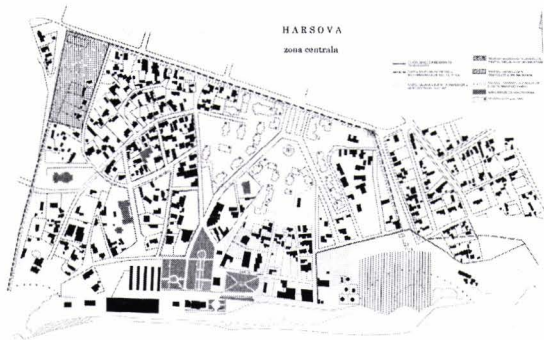

II. 2a. Harta Marelui Stat Major Român, scara 1:50.000, adnotată de P. Polonic, cu marcarea amplasamentului unei fortificații la nord-est de dealul Ceala Mică

II. 4. Detaliu din harta Marelui Stat Major Român, ediția 1900, scara 1.20000

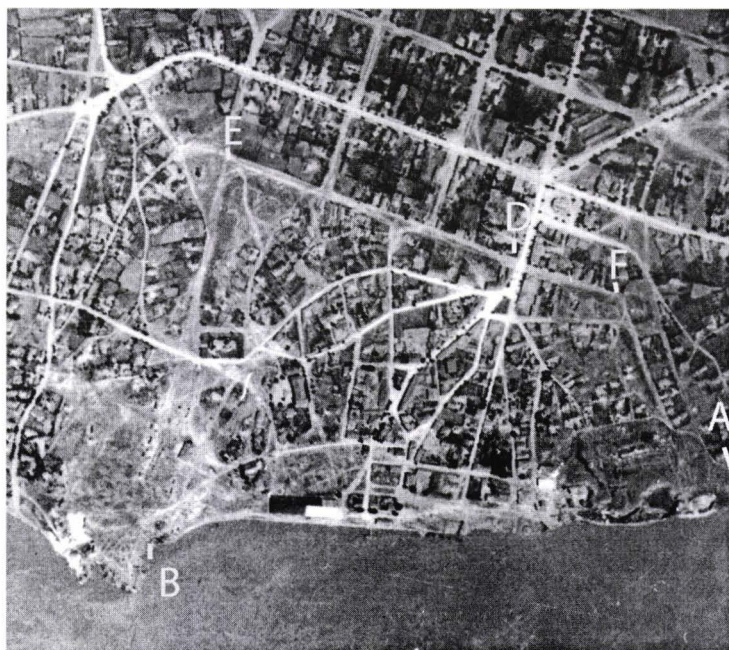
II. 5. Hârșova - harta zonei de protecție a monumentelor istorice, IPJ Constanța (arhiva INMI)

II. 6a. Dispunerea punctelor arheologice la Carsium apud Constantin Nicolae, Pontica 26, 1993, p.217

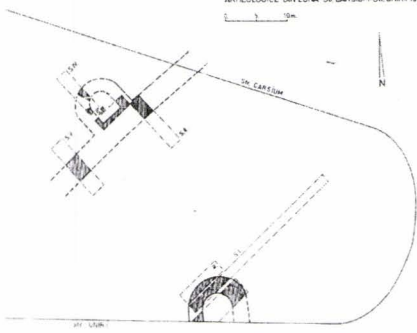

II. 6c.

II. 6b. Detaliu din înregistrarea aeriană din 1953 (DTM) cu ruinele vizibile ale incintei AFDEB. Punctele d, f, e, b1 marchează zonele cu diferențe de nivelment unde este posibilă existența altor ziduri

II. 7. Planimetria săpăturilor și structurilor de fortificație cercetate arheologic în 1988-1989 pe străzile carsium și Unirii (apud. Cantacuzino, BCMI, 1, 1992, p. 59). Se observă orientarea diferită a zidului de incintă descoperit la sud-vest de str. Carsium, față de turnul de incintă descoperit la nord de str. Unirii

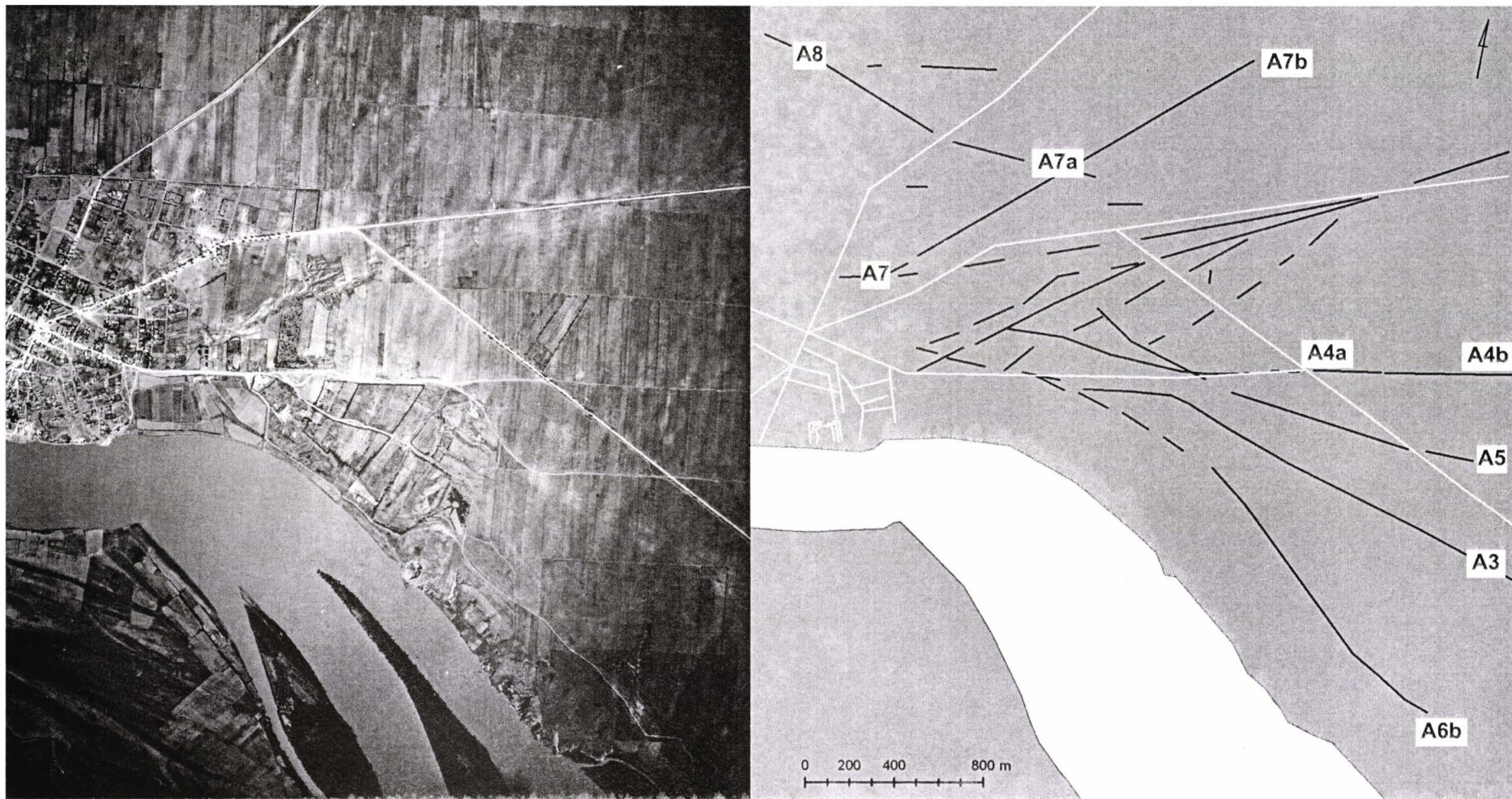

II. 8. Detaliu din înregistrarea aeriană din anul 1959 (IGFCOT). Disponerea zidurilor de incintă de pe dealul Cetății și urmele secțiunilor din săpătura lui V. Brătulescu pe latura vestică a incintelor și în sfertul sud-vestic al fortificației. Pe latura de est sunt vizibile cele trei incinte menționate în planurile publicate de E. Condurachi și P. I. Panait..

II. 9. Detaliu din înregistrarea aeriană verticală din 1969 (IGFCOT) cu înregistrarea săpăturilor efectuate în 1963 de A. Aricescu pe dealul Cetății

II. 10. Înregistrare aeriană verticală din anul 1959 (IGFCOT) - Sunt vizibile necropola tumulară, drumurile antice care pleacă din necropola tumulară și drumul marcat de tumuli din de la nord de oraș, care se unește cu drumul antic tăiat de DN Hârșova - Tulcea la est de stația Peco de pe Calea Constanței.

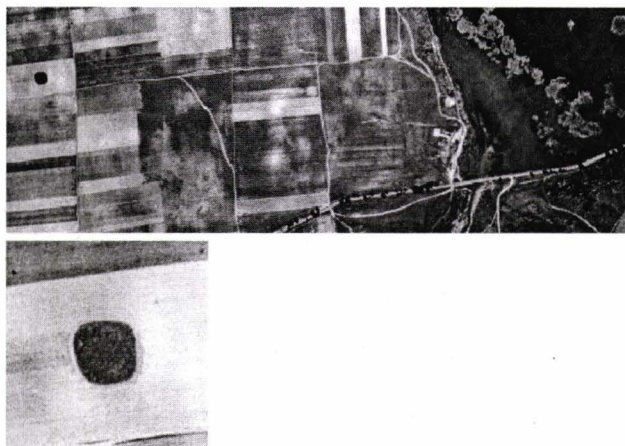

II.11. Detaliu din înregistrarea aeriană verticală din anul 1960. Drumurile antice în zona ceamai intens ocupată a necropolei tumulare.

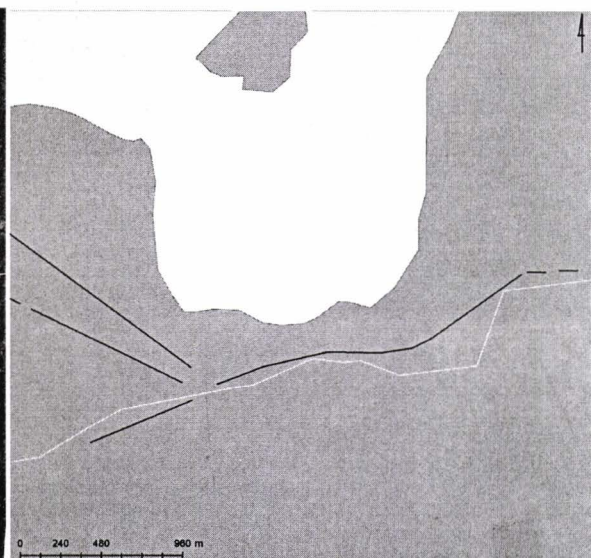
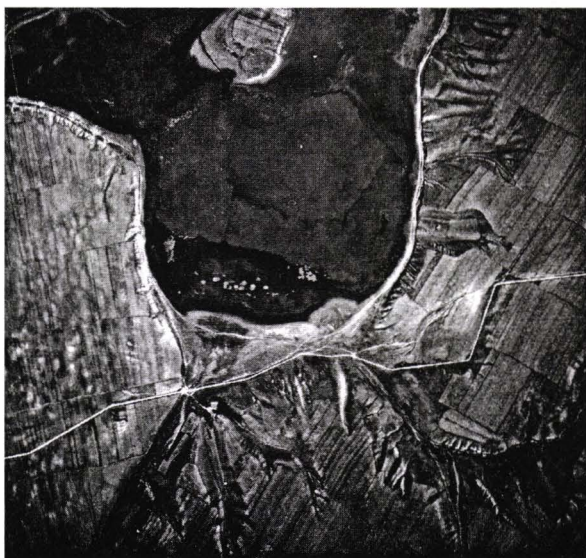

il.12a. Înregistrare aeriană verticală din anul 1953 (DTM) la nord de DN Hârșova - Tulcea. Drumuri antice marcate de tumuli în direcția Ciobanu și un drum cu direcția nord-est către malul dinspre privalul Băroiu (caput viae la est de Ciobanu)

il.12b. Posibil turn de supraveghere al drumului la nord de drumul antic A1-A2 și la vest de lacul Gârliciu

il.13. Înregistrare aeriană verticală din anul 1960 (IGFCOT). Intersecția dintre drumul antic dinspre estul localității Ciobanu cu drumul antic A1-A2

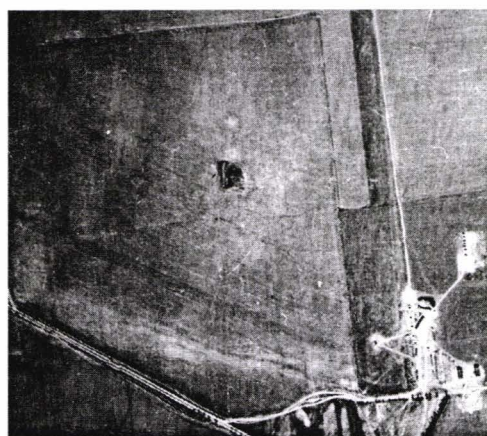
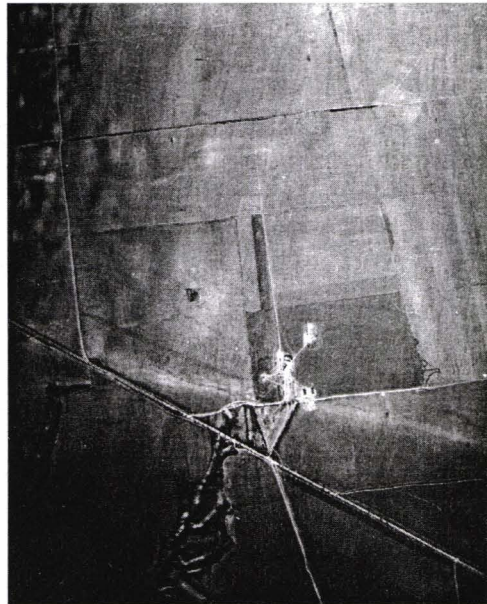

il.14.a,b. Înregistrare aeriană verticală din anul 1977 (IGFCOT). Coada lacului Gârliciu: intersecția dintre drumul antic A1-A2 și drumurile orientate nord-vest sud-est din direcția Ciobanu. Pe malul sud-estic al lacului, necropolă tumulară de epocă neprecizată. În partea de sus a imaginii, fortificația de la Cius-Gârliciu.

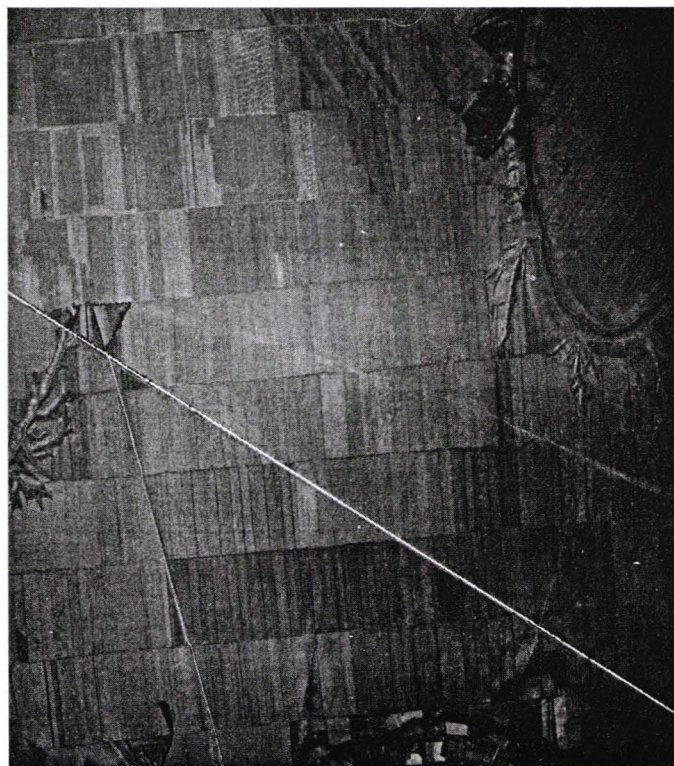

II. 15. Înregistrare aeriană verticală din anul 1959 (IGF-COT). Drumul antic A1-A3 la nord de dealul Ceala Mică și de situl "La Lac". Câțiva tumuli sunt vizibili între Ceala Mică și drumul antic A1-A3.

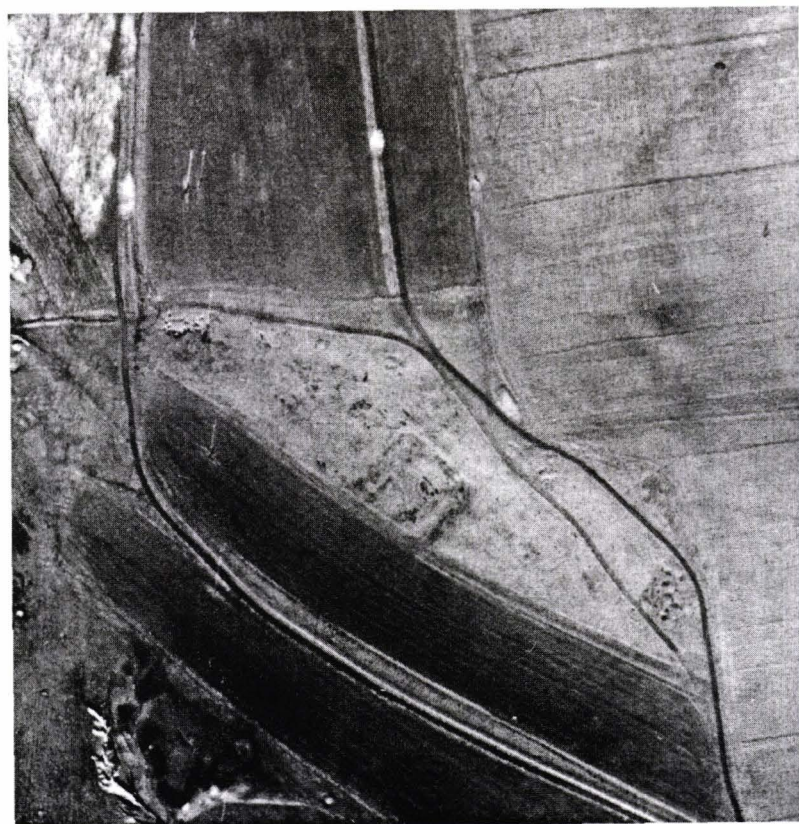
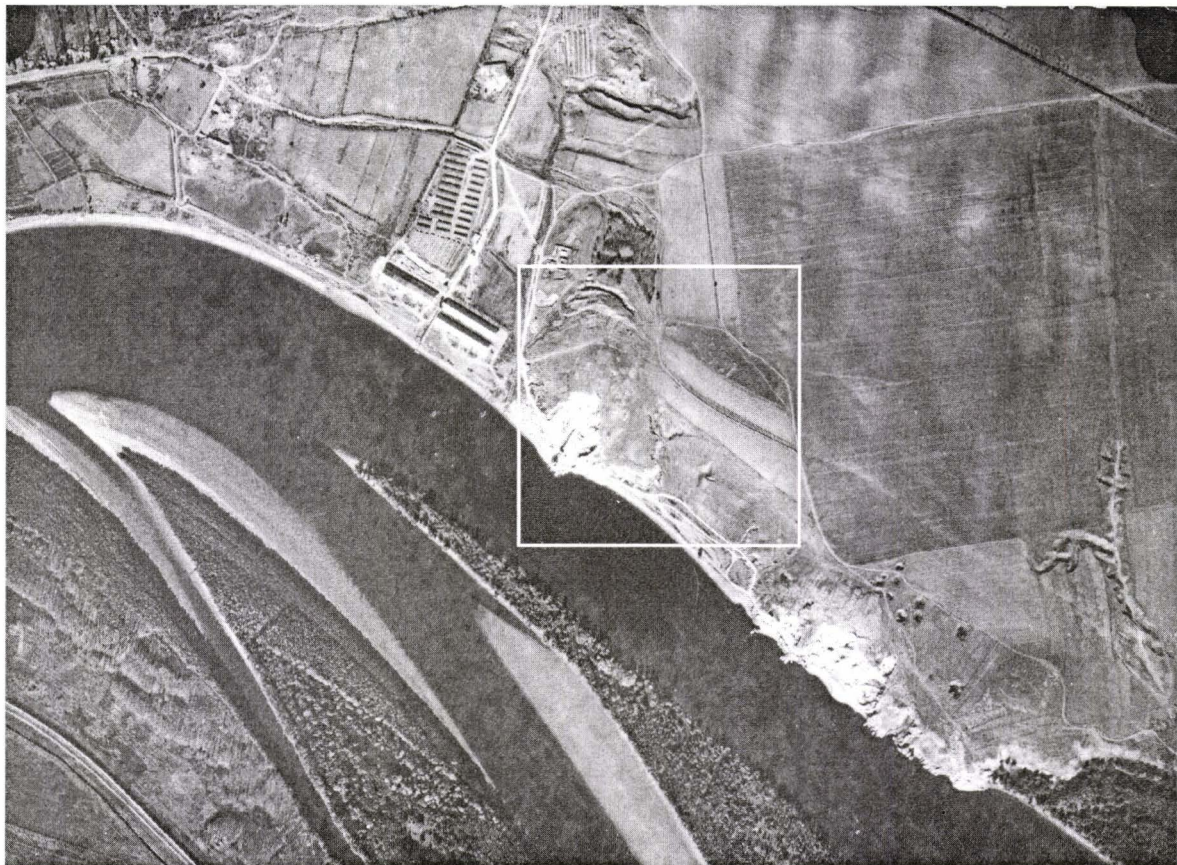

II. 16a, b. Înregistrare aeriană verticală din anul 1959 (IGFCOT). Drumul A1-A3 în dreptul văii Ceala Mare și turnul de supraveghere a drumului (detaliu)

il.17. Înregistrare aeriană verticală din anul 1953 (DTM). Drumul antic A1-A3, la sud est de valea Ceala Mare și la sud de dealul Dovlegelu. La sud-est de dealul Dovlegelu, necropolă tumulară de epocă neprecizată

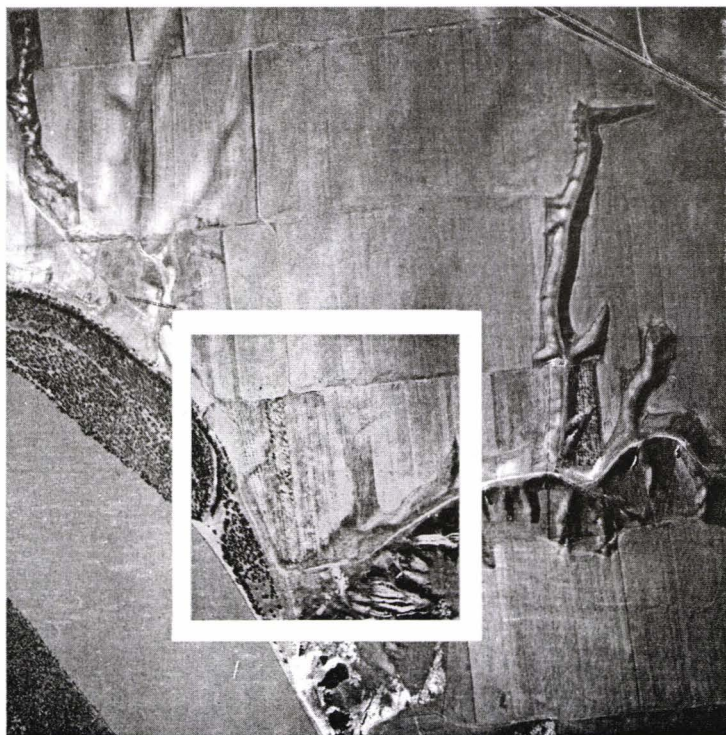

II. 18. Turn pe o mică înălțime între Ceala Mică și Ceala Mare. Inregistrare aeriană din anul 1969 (IGFCOT). În imaginea de detaliu se observă drumul antic care merge paralel cu malul fluviului și drumul către mica fortificație

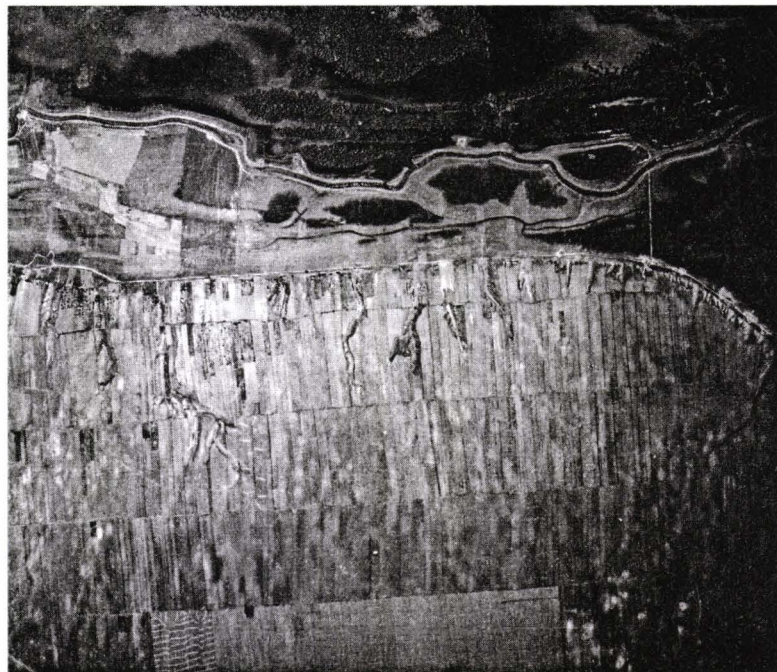

II.19. Punctul de observație de pe dealul Ceala Mică. Turn circular înscris în incintă rectangulară

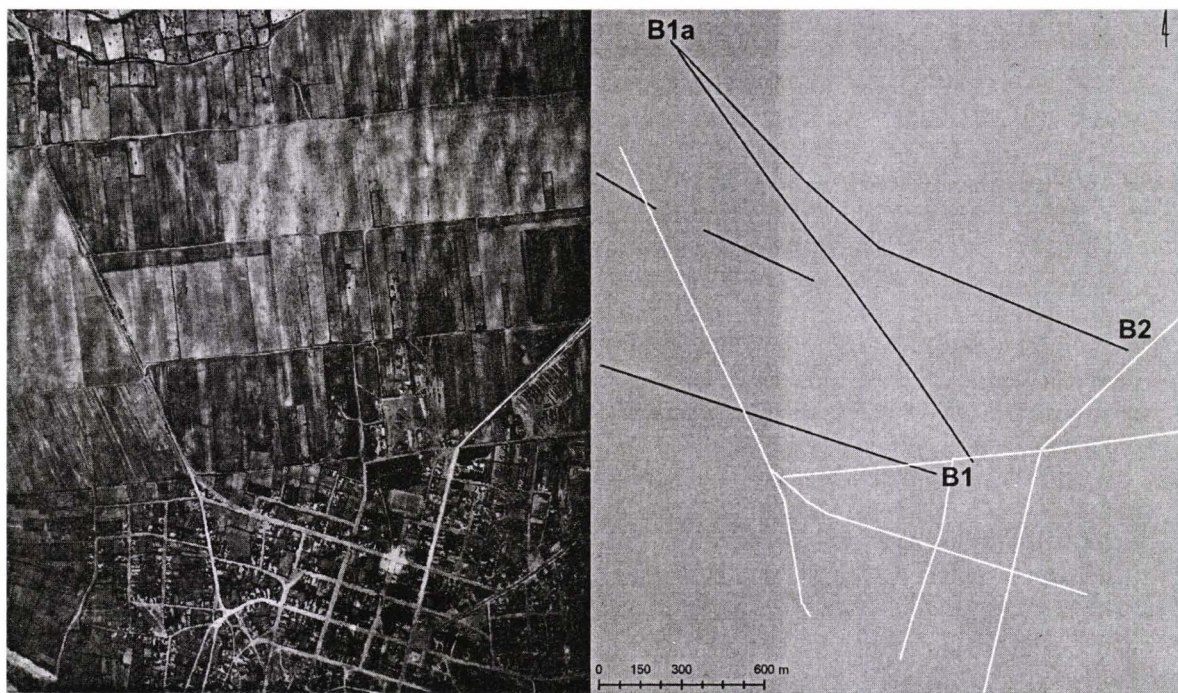

II. 20. Punctul "La lac" identificat de arheologul C. Nicolae. Înregistrare aeriană din anul 1959 (IGFCOT), care indică o posibilă structură fortificată

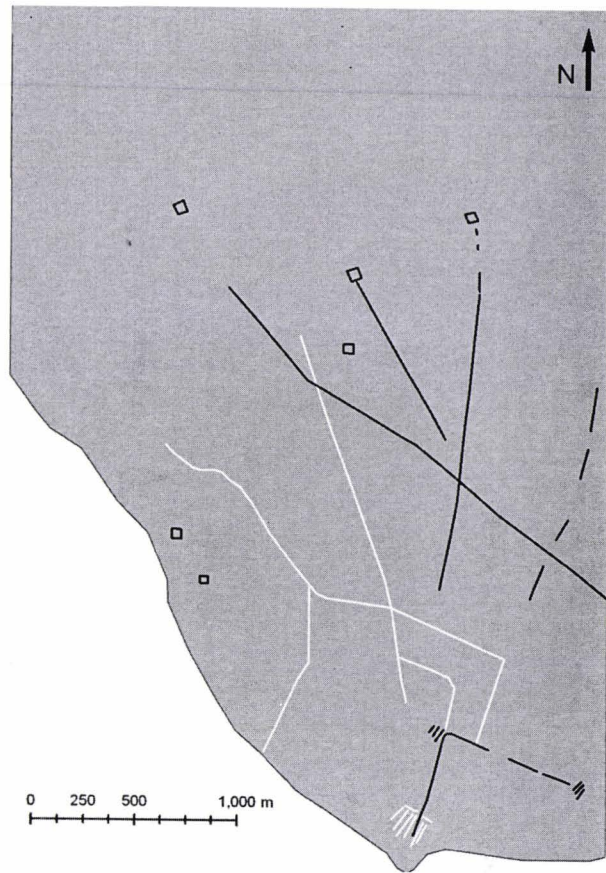
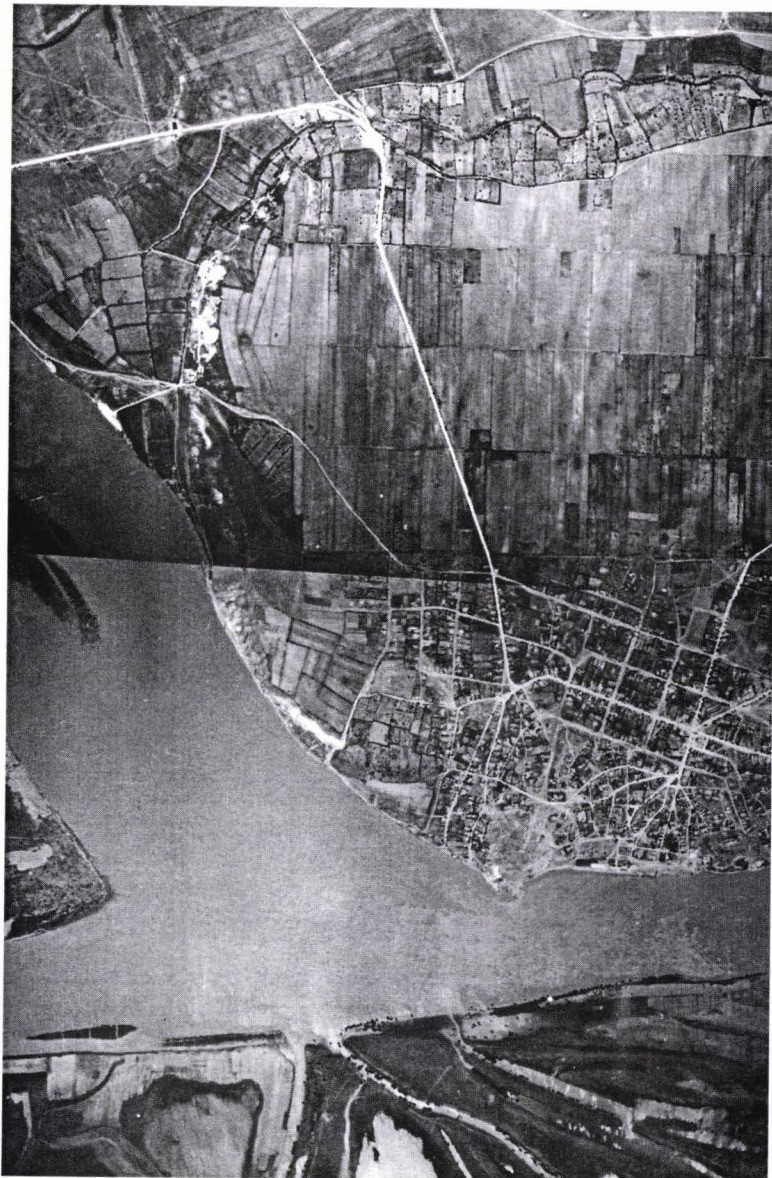
II. 21. Înregistrare aeriană din anul 1953 (DTM). Drumuri cu direcția generală sud-est - nord-vest la vest de localitatea Ciobanu, pe care le presupunem drumuri de legătură cu turnurile de supraveghere sau alte fortificații minore de pe malul bălții, azi dispărute datorită modificării cursului Dunării

il. 23 a,b. Drumuri antice identificate între Hârșova și Ciobanu. Dispunerea lor în plan sugerează existența unei structuri fortificate în nordul orașului actual. Drumul antic a asigurat comunicațiile dintre sistemul de turnuri din zona Vadu Oii și cele de la sud-est de Carsium, continuarea lui fiind identificată în necropola tumulară.

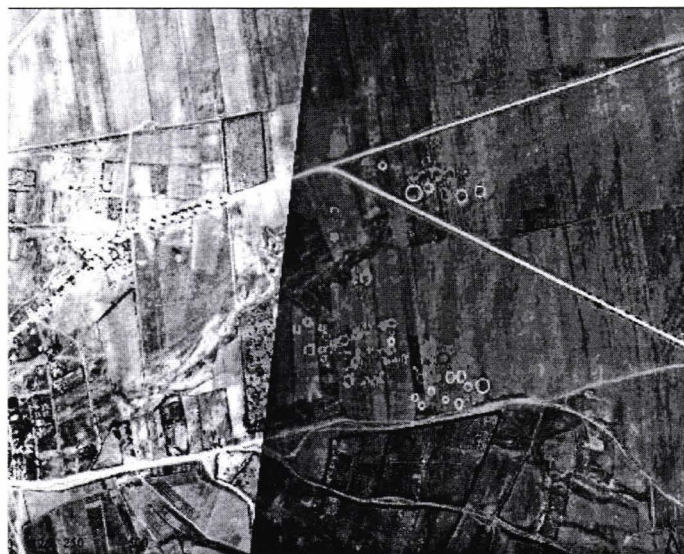

il. 22. a,b. Înregistrare aeriană din anul 1953 (DTM). Zona dintre Hârșova și Vadu Oii, cu drumurile antice identificate și turnurile care de pe malul Dunării și din puncte de La Rasim și Vadu Oii

II.1.a. Tumuli cercetați în necropola tumulară de la Carsium, apud Buzdugan et alii, CA
 XI-2,1998-2000.p. 427 fig.2a

Fotografii aeriene:

- 1953 ✓
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

Tumuli vizibili pe fotografiile aeriene din:

- 1953 ✓
- 1959 ✓
- 1960 ✓
- 1968 ✓
- prezent ✓

harta **Info**

cercetat	da/nu
an	
inventar	
bibliografie	
...	

II.b. Suprapunerea tumulilor pe fotografia aeriana din 1953 și exemplu extras din baza de date

Fotografii aeriene:

- 1953
- 1959 ✓
- 1960
- 1968
- prezent

Tumuli vizibili pe fotografiile aeriene din:

- 1953 ✓
- 1959 ✓
- 1960 ✓
- 1968 ✓
- prezent ✓

harta **Info**

II.1.c. Suprapunerea tumulilor pe fotografia aeriana din 1959

Fotografii aeriene:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

Tumuli vizibili pe fotografiile aeriene din:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

harta **Info**

II.1d. Suprapunerea tumulilor pe fotografia aeriana din 1960

Fotografii aeriene:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

Tumuli vizibili pe fotografiile aeriene din:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

harta **Info**

II.1e. Suprapunerea tumulilor pe fotografia aeriana din 1968

Fotografii aeriene:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

Tumuli vizibili pe fotografiile aeriene din:

- 1953
- 1959
- 1960
- 1968
- prezent

harta **Info**

II.1f. Suprapunerea tumulilor pe ortofotoplan

Proces-Verbal.

La data 20 August 1939, încheiându-se Campania săpăturilor de la Cetatea „Cassini” (Hârșova), începută la 10 Iunie 1939, de către Comisiunea Monumentelor istorice, sub conducerea domnului Profesor Victor Brătulescu, Directorul General al Comisiunii:

În urma acestor săpături au rezultat următoarele obiecte, depunându-se în pastrele Muzeului regional din Hârșova, rămânând la dispoziția Comisiunii Monumentelor istorice:

- 1) O piatră cu inscripție română (D. M. - Ulpian etc.)
- 2) 11 ghiulele (D = 27 cm) plus 2 sparte; 1 buc. (D = 25,7 cm); 22 buc. (D = 22,3); 1 buc. (D = 22,2); 2 buc. (D = 17 cm); 1 buc. (D = 16,5 cm); 80 buc. (circa 23 cm); 5 buc. (circa 30 cm); 300 buc. (circa 22 cm); 9 buc. (D = 5 cm); 14 buc. (D = 3,5 cm); 3 buc. (D = 3 cm); 418 buc. (circa 16 cm). Toate acestea sunt de fontă (trăche).
- 3) Două ghiulele de piatră calcară (circa 71 cm); 2 buc. (circa 16 cm) și alte câteva de diferite dimensiuni.
- 4) O colană de marmură cu inscripție turcească (D. 31 cm în. 55 cm)
- 5) Câteva cărămizi române fără inscripții și câteva cachelor de ulei de pământ, sau piatră cu ornamente și 2 fragmente care rămăsese pe teren fiind greu de transportat.

Directorul Muzeului Național Cetatea, Muzeului...

Conservatorul Colectiilor C.M.I.

V. Brătulescu

LOCUIŢE DATÂND DIN SECOLUL XVI ÎN CETATEA BRAŞOVULUI

Adriana Stroe

Ca și în cazul altor orașe medievale din România, patrimoniul arhitectural al Cetății (Innere Stadt), centrul istoric al Braşovului, este cunoscut prin monumente aparținând arhitecturii de cult, arhitecturii militare sau prin clădiri de folosință publică pentru care există fie studii, fie suficiente surse scrise credibile, arhitectura locuințelor fiind mai puțin studiată și, deci, mai puțin cunoscută.

Importante pentru cunoașterea arhitecturii locuințelor din Cetate din perioada susmenționată sunt monografia din 1928 a orașului (*Das Burzenland, Dritter Band, Kronstadt, I. Teil, Verlag Burzenländer Sächs Museum, Kronstadt, 1928*) și studiile lui Paul Niedermaier privitoare la dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor localități de colonizare săsească din Transilvania, printre care se numără și Cetatea Braşovului.

Monografia din 1928 a orașului schițează evoluția locuinței din Cetate din sec. 13 până în sec. 18 și prezintă câteva locuințe databile sau datate 2/2 sec. 16 (în prezent dispărute), iar Paul Niedermaier punctează, în studiile sale, evoluția generală a casei orașenești din Braşov între sec. 12-16, fără analiza unor cazuri concrete.

În cercetarea arhitecturii locuințelor din Cetate, data de 21 aprilie 1689, când oraşul a fost mistuit de un incendiu generalizat, este o dată de referință. Distrugerile au fost atât de mari, încât, chiar luând în considerație cu prudență relatările contemporanilor privitoare la imaginea oraşului după catastrofă, pierderile suferite au fost impresionante: au rămas intacte structura stradală și parcelarul, clădirile din piatră și cărămidă au pierdut părțile din lemn și o parte a zidurilor. Pentru completarea imaginii trebuie luată în considerație existența, menționată și de bibliografie, a clădirilor (locuințe sau anexe) din lemn – blockbau sau fachwerk cu diferite umpluturi –, pradă sigură și pentru un incendiu de proporții mai reduse.

Stadiul actual al cercetărilor nu permite decât în mică măsură reconstituirea imaginii oraşului anterioară anului 1689. Ceea ce este cunoscut prin bibliografie¹ este completat de părți

și fragmente păstrate, anterioare acestui an fatidic, identificate în decursul inventarierii cartierului Cetate (1997 și 1998).

Cele mai vechi exemplare de locuințe păstrate în bună stare de conservare datează din sec. 16. Este vorba de două locuințe de zid, una datată 1571, aflată în str. Poarta Schei 35 și cealaltă databilă sec. 16, aflată în Piața Enescu nr. 11B.

Locuința din str. Poarta Schei 35² (II. 1), cea mai bine păstrată, se află la parter, în latura dreapta a construcției de la această adresă. Construcția este așezată la limita vestică a uneia din cele mai vechi străzi ale Cetății, în imediata apropiere a fostului drum de-a lungul fortificației (azi str. G. Coşbuc). Are plan dreptunghiular, cu latura îngustă la stradă, pivniță semiîngropată și parter cu două încăperi în filă: spre stradă se afla încăperea de locuit, iar spre curte, bucătăria, prin care se făcea și accesul în locuință. Încăperea spre stradă, amplă (cca. 5x7 m) și nu foarte înaltă (cca. 2,3 m), are plafon de grinzi aparente, transversale, din stejar, groase de cca. 40 cm, cu muchiile rotunjite subliniate de caneluri. Aceste grinzi sunt sprijinite pe grinzi din lemn longitudinale, încastrate în pereții spre curte și spre clădirea învecinată, de la nr. 37. Grinda datată „1571” se află la locul convențional (la mijlocul încăperii); datarea și ornamentele vegetale care o încadrează sunt incizate superficial (și, din păcate, acoperite de straturi vopsea). Încăperea este luminată de două ferestre spre stradă (lărgite), dar păstrează și ambrazurile interioare ale celor două ferestre spre curte; acestea din urmă au fost obturate o dată cu apariția pasajului acoperit. Bucătăria a fost transformată în hol-casă a scărilor, atunci când locuința a fost extinsă și nu mai păstrează sistemul de acoperire original, ci este acoperită cu boltă cu penetrații datând de la extinderea din sec. 18; vatra liberă, care se păstrează în colțul de nord-vest, are o formă tipică pentru 2/2 sec. 18. Prin analogie cu o locuință de sec. 16 similară, care se afla pe str.

cu națiunea română. *Naționalitatea germană*, vol. I, Ed. Politică, București, 1976, p. 160-202.

² Semnalată într-o notă în "Mitteilungen des Burzenlander Museums", 1944, nr. 1-4, p. 28.

¹ *Das Burzenland...*, p. 183-211 (*Das Bürgerhaus*) și *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor*

Postăvarului, la nr. 54³, putem presupune că bucătăria avea inițial o vatră liberă care ocupa toată latura de fund a încăperii, iar pivnița un plafon de grinzi aparente și acces din încăperea de locuit, printr-un chepeng.

În sec. 17, locuinței de la 1571 i-au fost adăugate, în filă, o pivniță înaltă, supraînălțată de o amplă încăpere de locuit, iar în prima jumătate a sec. 18 (vezi ancadramentele din gresie de la nivelul doi, tipice pentru perioada menționată) întreaga clădire a fost supraetajată și unificată cu cea din latura stânga a parcelei, prin construirea pasajului acoperit. Acest mod de extindere a spațiului locuibil constituie o evoluție exemplară pentru un număr de locuințe din Cetate (ex. Piața Sfatului 25). Pivnița a fost, și ea, modernizată cu prilejul extinderii locuinței și are în prezent o boltă semicilindrică longitudinală și acces dinspre pivnița semiîngropată a extinderii din sec. 17.

Nucleul casei vecine, de la nr. 37 (II. 2), este constituit, de asemenea, de o locuință databilă în sec. 16. Regăsim aici încăperea de locuit, scundă și amplă, având același sistem de sprijinire a grinzilor transversale ale plafonului pe grinzi longitudinale (și console) încastrate în pereți. Pivnița semiîngropată, luminată de guri de aerisire înguste, este acoperită cu o boltă semicilindrică longitudinală, care datează, probabil, de la extinderea locuinței din deceniul trei al sec. 18.

O grindă de stejar, cu datarea incizată „1581”, se găsește în casa de pe str. Castelului 42 (în fosta Kotzenmarkt), dar nu se mai află pe amplasamentul original, ci a fost reamplasată la construirea casei alăturate (Castelului 44). Datorită faptului că nu a fost supraetajată, locuința din str. Castelului 42 păstrează, însă, silueta originală (II.3), cu acoperișul înalt cu pinion decorat cu friză de arcaturi asemănătoare celor ale barbacanei de la Prejmer și ale Bastionului Țesătorilor, databile tot sec. 16.

Locuința databilă sec. 16 din Piața Enescu 11B se află în imediata apropiere a punctului de greutate al Cetății – Piața Sfatului (fosta Marktplatz); Piața Enescu, a cărei denumire istorică este Rosenanger, era, la începuturile așezării, o zonă protejată cu o împrejmuire din mărăciniș (vezi numele istoric al pieței) în care erau ținute noaptea vitele, iar mai apoi spațiu-anexă al Pieței, care a fost separat de aceasta, prin gangul de la Piața Sfatului nr. 4, abia prin sec. 18. Casa, care nu a avut inițial număr propriu, făcând parte din parcela situată în str. Republicii 15, este încorporată într-o construcție

(locuință și depozit) realizată în etape în sec. 18 și a servit ca bucătărie, respectiv cămară a acesteia.

Era, ca și casa din Poarta Schei 35, o locuință parter, cu plan dreptunghiular cu latura îngustă spre stradă, cu 2 încăperi în filă, dintre care încăperea de locuit, situată spre stradă, foarte amplă. Pereții încăperii de locuit sunt din piatră de râu și de carieră, legați cu mortar, iar cei ai fostei bucătării, din piatră în amestec cu puțină cărămidă. Încăperea de locuit păstrează, pe fațada estică, o fereastră mică/nișă, în arc frânt la partea superioară (II. 4). Materialele și tehnica de construcție, ca și forma ferestrei sunt tipice pentru sec. 16 (în ceea ce privește materialele și tehnica de construcție, vezi, de exemplu, clădirile din Piața Sfatului nr. 15 și 16, care au, în părțile cele mai vechi, aceleași materiale și tehnici de construcție; casa de la nr. 16 este databilă, în nucleu, 1566 printr-un fragment de ancadrament aflat în pivniță (II. 5) și prin alte ancadramente similare contemporane, reamplasate în clădire (II. 6), iar casa de la nr. 15 păstrează fragmente de ancadramente tripartite și pile din zidărie de la fosta galerie aflată la parter, tipice aceleiași perioade; ambele case nu pot fi anterioare sec. 16, deoarece se aflau pe locul/pe drumul de circulație în jurul incintei Bisericii Parohiale, care exista încă la 1516 și care și-a pierdut importanța defensivă abia după ce fortificația orașului a fost desăvârșită). Așezarea nișei/ferestrei din încăperea de locuit indică înălțimea redusă a casei din Piața Enescu 11B; diferența de materiale de construcție între cele două încăperi ar putea indica faptul că încăperea de locuit aparține unui nucleu anterior al clădirii. Ambele încăperi sunt acoperite cu bolți semicilindrice, transversale, din cărămidă, datând de la una din extinderile locuinței. Spre deosebire de casa din str. Poarta Schei, casa din Piața Enescu nu avea pivniță datorită terenului foarte umed din zonă în acea epocă (vezi și denumirea istorică a locului, Rosenanger – Prundul Rozelor) și, poate, datorită faptului că locuința aflându-se inițial pe fundul parcelei din str. Republicii 15, era una din locuințele secundare ale acesteia.

În 1714 (datare prin inscripție incizată pe grindă, cu monogram MT și simbolul breslei tâmplarilor) locuința a fost extinsă cu o pivniță, supraînălțată de o încăpere de locuit. Încăperea de locuit a casei de sec. 16 a devenit bucătărie a noii construcții, cu acest prilej pe latura estică a acesteia fiind amenajată o vatră liberă amplă, care a suprapus fereastra în arc frânt menționată mai sus; tot atunci din bucătărie a fost amenajat accesul spre pivniță și spre camera situată deasupra acesteia. În 1737 (datare incizată pe grindă și monogram IS) locuința a fost din nou extinsă cu o încăpere așezată

³ "Mitteilungen des Burzenlander Museums", 1944, nr. 1-4, p. 28-30.

peste bucătărie și cămară; coșul vetrei libere servea drept sursă de căldură pentru noua încăpere; tot acum cele două încăperi de la demisol au primit bolți semicilindrice transversale. Acest mod de extindere a spațiului locuibil e întâlnit la multe clădiri din Cetate, ex. clădiri de pe latura estică și sudică a Pieței (nr. 5, 11, 12, 13, 15), și este frecvent întâlnit în fostele localități de colonizare săsească din Țara Bârsei, ex. Hărman, Prejmer.

Spre sfârșitul sec. 18 pe parcela alăturată locuinței susmenționate a fost construit un depozit, fațada a fost unificată, a fost creat gangul de acces, deasupra locuinței, a gangului și a depozitului fiind ridicat un pod amplu, cu trei niveluri, care păstrează una din cele mai frumoase șarpante de sec. 18 din oraș.

O locuință similară celei din Piața Enescu 11B, semnalată de literatura de specialitate⁴, exista, încă, pe str. Poarta Schei, dar a fost demolată la începutul sec. 20.

Locuințele prezentate mai sus – cea datată 1571, aflată în str. Poarta Schei 35 și cele databile sec. 16, aflate în Piața Enescu nr. 11B și în str. Poarta Schei 37, ne ajută să reconstituim imaginea locuințelor aparținând păturilor mijlocii ale cartierului.

De asemenea, prin așezarea la limita vestică a str. Poarta Schei, locuințele de la nr. 35 și 37 documentează faptul că spre sfârșitul sec. 16 întreaga suprafață a Cetății era ocupată. Prin așezarea pe fundul parcelei de pe str. Republicii 15, casa din Piața Enescu 11B indică faptul că, la data construcției, în Cetate se manifesta deja lipsa de spațiu construibil, una din modalitățile de rezolvare a acestei probleme fiind modificarea modului de ocupare a parcelei prin construirea unei locuințe suplimentare pe linia de fund a parcelelor cu ieșire în două străzi paralele; procedee similare au fost documentate, de exemplu, pe latura de sud a Pieței Sfatului, între nr. 10-14.

Fragmentele de piatră păstrate, în special ancadramente sau fragmente de ancadramente de uși și ferestre, sunt înglobate în construcții situate în Piața Sfatului (fosta Marktplatz) sau pe străzile „mai nobile” ale cartierului – Mureșenilor (fosta Klostersgasse) și Republicii (fosta Purzengasse) și pot sugera aspectul locuințelor elitelor economice și sociale ale Cetății. Trăsătura caracteristică a majorității acestor ancadramente sunt elementele decorative renascentiste: profile-baghete cu capetele întoarse, cornișe profilate subliniate de denticuli și cu motive heraldice, vegetale sau animaliere la cheie. Dintre acestea merită menționate, datorită atât stării de conservare cât și datorită valorii

artistice, ancadramentul datat „1550” al casei din str. Mureșenilor 9 (și ancadramentele de ferestre de la aceeași adresă), cel datat 1587 din Piața Sfatului 1 sau ancadramentele de ferestre dateate 1583 ale clădirii din str. Republicii 2.

Ancadramentul de ușă, datat „1550”, din str. Mureșenilor 9 (II. 7), se află în aripa dreapta a clădirii. Este un ancadrament dreptunghiular, decorat cu baghete cu capetele întoarse; baghetele de pe lintou sunt intersectate de o baghetă în acoladă. Cornișa profilată, subliniată de denticuli, are în ax un scut cu datare și monogram (MB?). La aceeași adresă, în aripa dreapta a clădirii, se află două ancadramente de fereastră, de asemenea din piatră, dreptunghiulare, bipartite, decorate cu baghete cu capetele întoarse; unul dintre ancadramente păstrează și cornișa subliniată de denticuli. În aripa de la stradă a aceleiași clădiri se află un ancadrament de fereastră similar precedentelor, dar tripartit. Acest ancadrament păstrează, pe lângă cornișa subliniată de denticuli, și sohlbankul profilat (II. 8).

În clădirea din Piața Sfatului 1 se află un fragment de antablament compus dintr-o cornișă cu multiple profile și un panou dreptunghiular încadrat de baluștri scunzi, pătrați, decorați cu rozete; în câmpul panoului, de o parte și alta a unui scut cu monogramul GW, se află datarea „1587” (II. 9). Restul ancadramentului a fost pierdut la demolarea, în anii '20 ai sec. 20, a părții la stradă a clădirii. Un alt ancadrament de ușă, din aceeași perioadă și care se afla în aceeași clădire, a fost reamplasat la nivelul trei al Liceului Honterus (Curtea Honterus 3) în 1928, cu același prilej (II. 10). Acesta din urmă are usciori canelați, cu baze scunde, decorate cu rozete și capiteli profilate, care susțin un lintou masiv, pe al cărui extradados se află un relief – un medalion circular, cu motivul pelicanului (parțial distrus în anii '50 ai sec. 20) susținut de îngeri. Panoul este încadrat de baluștri scunzi, pătrați, decorați cu măști de faun; aceștia susțin o cornișă cu profile în alternanță cu ove și frunze de acant; cornișa are în ax un cap de putto. Potrivit articolului al lui Gernot Nussbächer, „Cine a fost W. G., comanditarul casei din Brașov, Piața Sfatului nr. 1” (Wer war W. G. der Erbauer des Hauses Kronstadt, Marktplatz, Kornzeile nr. 1)⁵, clădirea căreia aparțineau cele două ancadramente a fost construită de un Valentinus Gernerle, aurar (Goldschmidt), membru al Sfatului orașului, înnobilit de principele Sigismund Báthory.

Clădirea din str. Republicii 2 păstrează, reamplasate la nivelul 2, șapte cornișe duble, din

⁴ *Kronstadt*, 1928, p. 198.

⁵ „Karpaterndschau”, 11 Septembrie 2008, p. III.

piatră, subliniate de denticuli (II. 11); fiecare cornișă are în ax un scut cu datare (15/ /83), monogram (IS) sau semne de meșter (o parte a acestora se regăsesc pe ancadramele de ferestre din fostele Hale).

O pivniță cu două compartimente, bine păstrată, aparținând aceleiași perioade, se află în Piața Sfatului 25 (Casa Mureșenilor); atât pereții cât și bolțile semicilindrice sunt din piatră de carieră legată cu mortar, accesul făcându-se printr-o ușă cu deschidere în arc frânt, cu traseu imprecis. Aceeași clădire păstrează, la parter, un ancadrament din piatră, dreptunghiular, cu baghete cu capetele întoarse și o încăpere cu bolți pe nervuri din cărămidă.

Alt element arhitectural tipic acestei perioade, identificat în construcții din Piață și zonele adiacente, este galeria pe pile din piatră, similară celei a fostelor Hale. Astfel de pile sunt încastrate în zidurile caselor din Piața Sfatului nr. 14, 15 și 16, iar un fragment de galerie este păstrat în casa parohială evanghelică (Curtea Honterus 2). La aceleași clădiri sunt păstrate pietrele fasonate care marcau colțurile (II. 12 și II. 13). Pentru a completa aspectul arhitecturii din zona centrală a orașului în sec. 16, trebuie să amintim bowindow-ul de colț existent la construcția de pe locul actualei case din str. G. Barițiu 1, menționat atât documentar cât și într-un desen de la sfârșitul sec. 18.

Formele renascentiste coexistă cu forme ale goticului târziu, ex. ancadramele treflate sau în arc frânt de la nivelul 1 al casei parohiale evanghelice (Curtea Honterus 2), ancadramentul în arc frânt de la fostele Hale, cel din clădirea din str. Republicii 2 sau cel menționat de bibliografie ca aparținând casei din Piața Sfatului 29⁶.

Elementele menționate permit să schițăm, pentru zona centrală a Cetății, imaginea unei arhitecturi de calitate comparabilă cu cea a clădirilor patriatului, păstrate încă în centrele istorice ale Sibiuului, Mediașului, Bistriței.

SUMMARY

In researching the architecture of the housing within the Fortress, we found April 21st 1689 to be a reference date, the date of a generalized fire that swept the town. The present state of related research allows only limited reconstruction of the town's image, prior to 1689. Information passed on by means of bibliography is completed with preserved parts and fragments from before that fateful year, identified during the procedures related to the inventory of the Cetate neighborhood (1997 and 1998). The oldest well preserved housing dates from

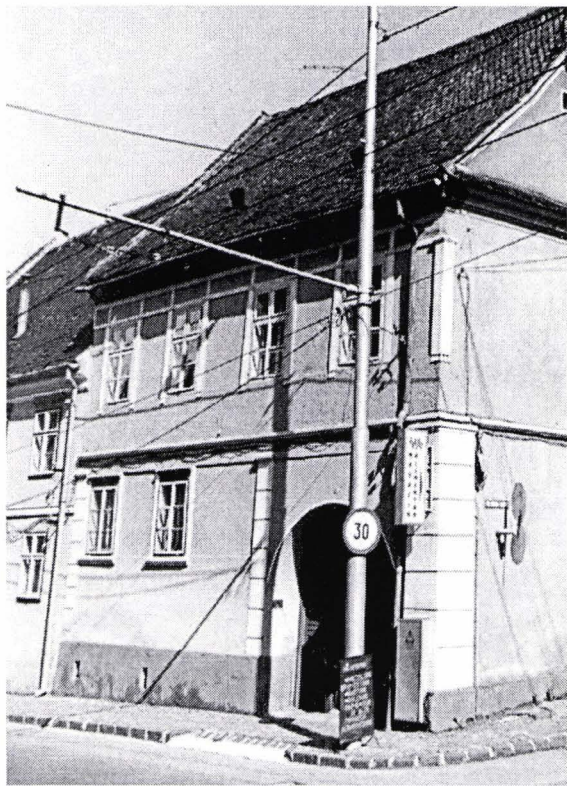
the 16th century. Specifically, there are two masonry dwellings, dated 1571 (the one at the address Str. Poarta Schei nr. 35), respectively datable to the 16th century (the one at the address Piața Enescu nr. 11B). The above mentioned housing helps us reconstruct the image of the neighborhood's middle class housing.

⁶ Kronstadt, 1928, il. 213.

II. 1. Fațada casei din str. Poarta Schei 35

II. 2. Fațada casei din str. Poarta Schei 37

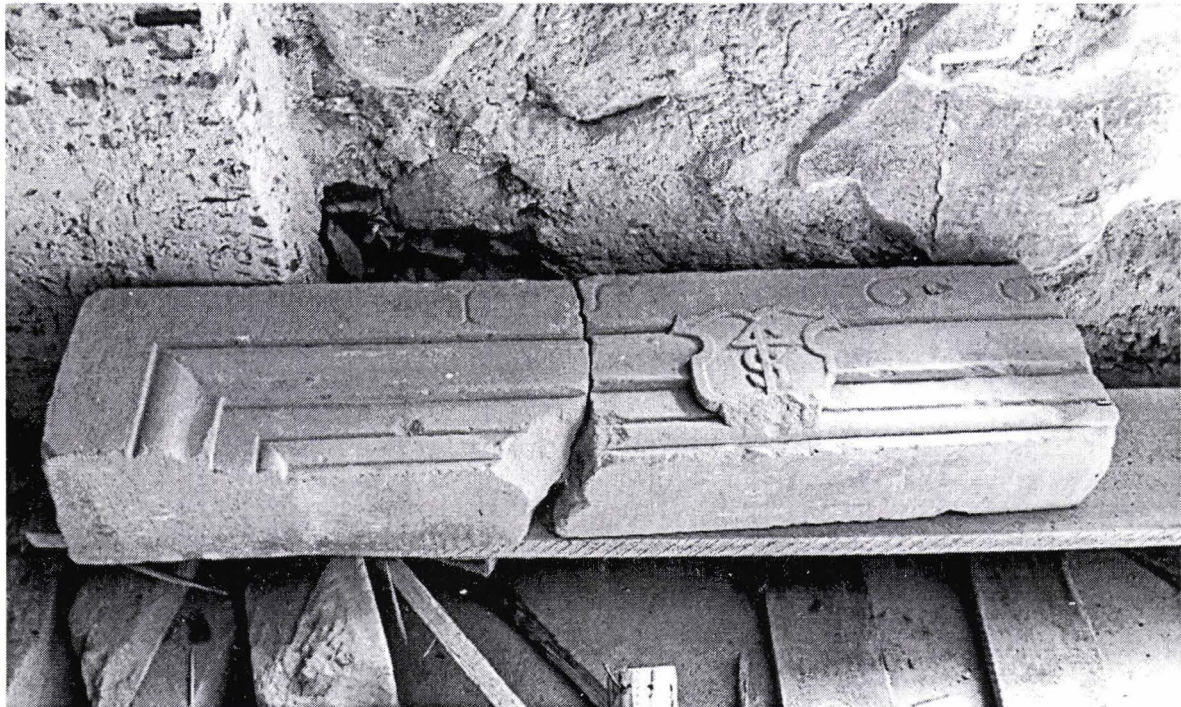

II. 3. Fațada casei din str. Castelului 42

II. 4. Ferestruică în arc frânt din Piața Enescu 11B

II. 5. Fragment de ancadrament de ușă, datat 1566, din casa din Piața Sfatului 16

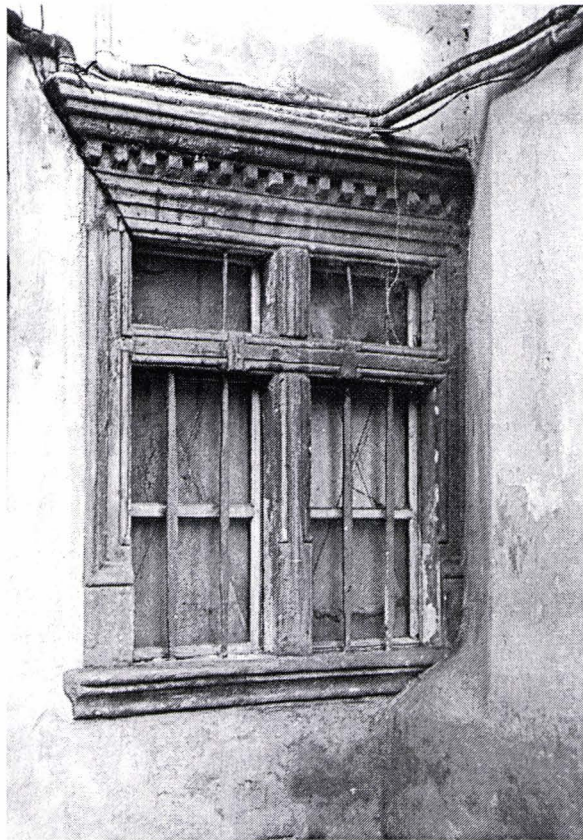

II. 6. Ancadrament de ușă din casa din Piața Sfatului 16

II. 7. Ancadrament de ușă, datat 1550 din casa din str. Mureșenilor 9

II. 8. Ancadrament de fereastră din casa din str. Mureșenilor 9

II. 9. Ancadrament în casa din Piața Sfatului 1

II. 10. Ancadrament din clădirea Liceului Johannes Honterus (Curtea Honterus 3), mutat aici din casa din Piața Sfatului 1

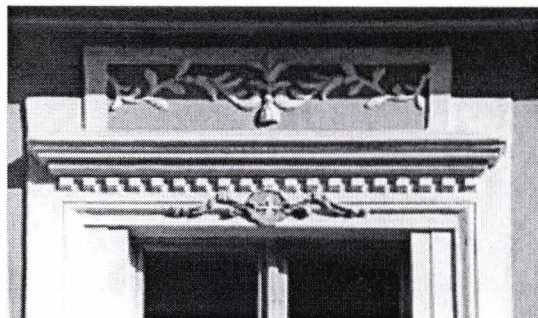

II. 12. Blocuri de piatră fasonată în clădirea din Piața Sfatului 15

II. 13. Colț de clădire marcat cu blocuri de piatră fasonată în clădirea din Piața Sfatului 16

II. 11. Cornișe de ancadramenet din casa din str. Republicii 2

CTITORIILE ROMÂNEȘTI DE LA ATHOS CONSIDERAȚII ARHITECTURALE

Liviu Brătuleanu

„Uitați-vă la ea, e zidită cu cărămizi bine potrivite,
Această zidărie într-adevăr e minunată:
Bolta înaltă sub care tămâia îmbată;
Zidarul a făcut-o și arhitectul a conceput-o”
(G. M. Cantacuzino – *O biserică oltenească*)

În anul 1997 Salonic a fost *Capitala Culturală a Europei*; pentru acest eveniment a fost construit Muzeul Civilizației Bizantine care a adăpostit cu acel prilej o colecție reunită a unor obiecte tezurizate în așezămintele monastice de la Sfântul Munte Athos. Bisericile, bibliotecile și arhivele de la Sfântul Munte cuprind un uriaș tezaur de obiecte cu mare valoare artistică și istorică, un fond de documente încă necercetat în întregime. Cercetări și studii izolate, au fost făcute mai ales în domeniul artelor plastice dar o imagine de ansamblu oferită publicului, a fost posibilă abia în anul 1997.

Atunci au fost făcute pentru prima dată cunoscute publicului valorile tezurizate în peste un mileniu de existență a comunității monastice de la Sfântul Munte - documente, manuscrise, incunabule, artefacte, fotografii și două-trei machete de ansambluri mănăstirești (a fost editat și un voluminos catalog al expoziției). Am recunoscut câteva piese de artă donate de principii români - printre acestea portretul atribuit lui Neagoe Basarab și chivotul cu moaștele sfântului Nifon. Ceea ce a fost aproape neglijat atunci în 1997, a fost - ca de altfel și în ce s-a publicat anterior și după 1997 - componenta arhitecturală - clădirile cu diferite destinații care alcătuiesc ansamblurile. Aceasta m-a interesat mai întâi atunci ca și în urmă cu trei ani când am călcat pe teritoriul Athonit.

Ca orice român am dorit apoi să văd dovezi palpabile ale moștenirii lăsate de un Neagoe Basarab, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu, să văd ceea ce s-ar numi amprenta românească. Atunci nu eram pregătit să înțeleg (nu artefactele aduse în muzee) arhitectura ansamblurilor monastice de la Athos.

ATHOSUL, UN LOC APROAPE IGNORAT

Legat de trecutul românilor mai mult decât alte locuri, cel mai complex ansamblu monastic al lumii creștine, Muntele Athos - Sfeta Gora pentru

înaintașii noștri - este foarte puțin cunoscut la noi. Acele puține albume-ghid accesibile pe piața europeană sau în Grecia, menționează și rolul țărilor române care, printre numeroși alții (Ungaria, Rusia, Serbia, Bizanțul etc.) au susținut monahismul de la Sfântul Munte. Scrierile datorate românilor, de la Dimitrie Bolintineanu la Virgil Cândea, unele albume cu fotografii, nu pot decât să fie un îndemn, dar nicidecum să ofere o imagine reală. Este cu atât mai frustrant pentru acei foarte puțini români care vizitează Athosul, să constate că la fața locului nu există nici un semn al prezenței țărilor române, să nu vadă o pisanie, un tablou votiv, o plăcuță scrisă măcar, care să ateste prezența înaintașilor. Ca să nu mai spunem de acele elemente grafice care pot diferenția vizualizând etape constructive relevante (desigur la Agion Oros debarci ca pelerin nu ca turist, dar pentru cine are urechi de auzit și ochi pentru văzut în puținele ore disponibile pentru contemplație, ar fi suficiente și cele 4-5 zile cât se poate ședează în acel teritoriu)¹.

Singurul care dă relații asupra amplasării, alcătuirii și tipologiei clădirilor - mai mult decât o notiță, o relatare, sau simplă impresie - care nu localizează, nu exprimă amploarea și nu dă infor-

¹ Este vorba aici de planurile de sinteză care, coroborând cercetarea de arhivă și cercetarea arheologică, cu cercetarea de arhitectură și de istorie a artei, să ilustreze în planurile generale și pe planurile clădirilor principale prin mijloace grafice - etapele constructive. Astfel de planuri de sinteză nu e de așteptat să fie afișate la fața locului, la fiecare mănăstire, deoarece Athosul nu este obiectiv turistic. Trebuie să apară însă în cărțile dedicate ansamblului Sfântul Munte Athos, în afara unor fotografii mai mult sau mai puțin lămuritoare asupra alcătuirii ansamblurilor ca și a clădirilor principale. Că este un tărâm aproape necunoscut o dovedește și menționarea regatului Ungar alături de statele întemeietoare; asta face dovada slabei cunoașteri a acestei părți a Europei fiind deja de notorietate confundările făcute, de altfel de persoane importante, între Budapesta și București. Probabil că menționarea Ungrovlahiei - Țara Românească, plus o anume ignoranță, a dus la asemenea erori.

mații asupra gradului de implicare a donatorului român - este G. Balș. G. Balș este primul și ultimul care la 1913 privește cu ochiul specialistului, face observații și, ceea ce este mai important oferă imagini pe baza cărora cel interesat poate face o evaluare; dă planuri și secțiuni ale clădirilor componente ale ansamblurilor, descriind cu ochiul specialistului. Deși numită „notiță” lucrarea lui G. Balș dă primele informații privind funcțiunile unor clădiri care compun un ansamblu mănăstiresc. Aflăm astfel ce este un pirg², o arsana³, o trapeză⁴, un catolicon⁵, o cuhnie⁶, o fială⁷. Aflăm astfel cum sunt alcătuite bisericile principale (catoliconul) prin planurile publicate: tipul planimetric al catolicoanelor - proporțiile, încăperile componente (altarul, pastoforiile, naosul, nartexul, exonartexul), forma și dimensiunile trapezelor și cuhniilor.

Mă voi referi la trei programe de arhitectură despre care avem informații mulțumită lui G. Balș: bisericile, trapezele și cuhniile. Aflăm astfel că predominant este tipul planimetric „cruce greacă înscrisă cu abside laterale” (cu patru reazeme coloane sau stâlpi care susțin turla Pantocrator), alcătuire ce seamănă mult cu biserica mănăstirii Snagov. Am numit „predominant” planul cruce greacă înscrisă absidată deoarece mai există un tip planimetric fără abside laterale la Stavronikita și la Docheiariou. Lipsa absidelor laterale, poate fi explicată prin marea înghesuială din incinta mănăstirilor Stavronikita și Docheiariou, sau mergând mai departe, se poate explica, știind cine este ctitorul care a făcut în Moldova în aceeași perioadă o biserică fără abside laterale - biserica mănăstirii Slatina. Și aici se poate spune, chiar dacă nu sunt dovezi ci doar coincidențe, că Moldova a avut înrâuriri asupra arhitecturii athonite.

Aflăm cum sunt făcute cuhniile - proporțiile și dimensiunile cuhniilor. Poate nu întâmplător G. Balș acordă importanță acestei funcțiuni, alături de catolicon. Cuhniile mănăstirilor de la Athos din punct de vedere structural-volumetric sunt, unele, construcții simple ca alcătuire cu o boltire simplă, așa cum este la noi cuhnia de la Cozia sau cea de la

Plumbuita. Altele însă, ajung la dimensiuni importante așa cum numai la Topcapi Sarayi se mai putea vedea în această parte a Europei. Structural, cuhniile mai evoluate amintesc de cele din Țara Românească - cele de la mănăstirile Cotroceni, Hurezi, Văcărești, sunt însă probabil mai târzii și de-așemenea mai complicate (acestea au în plus cele patru coșuri laterale la baza coșului-lanternou central). Cele de mai sus sunt relatări făcute cu un secol în urmă și, rămase până astăzi cele mai relevante.

Imaginea mediatizată a prezenței românești la cel mai complex ansamblu monastic, nu numai în lumea ortodoxiei, Muntele Athos, este aceea de continuatori ai Bizanțului pe toată durata stăpânirii otomane. Comunitatea athonită a fost susținută direct cu sume importante de bani de voievozi și marea boierime în refacerea, extinderea și întreținerea marilor ansambluri mănăstirești.

Este un aspect arhicunoscut, dar ceea ce nu se cunoaște la noi, este ponderea acestei contribuții și anume ce este făcut de români.

Practic nu există mănăstire la Athos în care să nu fie implicate țările române. Există un număr imens de documente (neinvestigate în totalitate) care probează vocația de ctitor al românilor⁸.

Mari ansambluri, mănăstirile athonite au suferit numeroase distrugerii, care au necesitat extinderi, refaceri, reparații - intervenții care constituie tot atâtea etape istorice. De aceea nu este ușor (și uneori poate că este imposibil) de a stabili corect etapele de construcție, de la edificiile primei întemeieri până la ansamblurile complexe actuale.

Menționarea distinctă a edificiilor care există încă, grație efortului susținut de populația românească pe durata unei jumătăți de mileniu, cercetarea aplicată în viziunea proprie, este o datorie științifică și un omagiu adus înaintașilor, care cu mari eforturi au susținut și finanțat cel mai important ansamblu monastic creștin. Susținerea materială a fost consistentă, practic neexistând mănăstire care să nu fi fost întreținută, reparată, sau extinsă cu bani sau cu veniturile asigurate de bunurile imobile închinat. Danile și bunurile imobile - moșiile, mănăstirile și schiturile închinat - au asigurat existența și bunăstarea marilor așezăminte athonite. Practic nu

² Pirgos - turn de apărare

³ arsana, pristaniește - turn de veghe pentru corăbii - construcție portuară care deservește o mănăstire, fortificată uneori și având un pirgos așa cum este arsana mănăstirilor Zograf, Marea Lavră, Ivir, Caracal „... făcu o pristaniește la Ascalon, la mare să fie de corăbii... și o au zidit cu zid împrejur și au făcut o culă cu arme și cu tunuri ...”

⁴ trapeza, refectoriul - îndeobște situat în fața catoliconului și cu orientarea inversă bisericii

⁵ catolicon, biserica principală (catedrala mănăstirii).

⁶ cuhnie, magherion - bucătăria, magherniță.

⁷ fiala, aghiazmatarul. Alte clădiri funcționale: Magopia - brutăria; Archontarion - arhondaricul

⁸ Deficitara percepere a ansamblurilor athonite ca spațiu cultural și patrimoniu arhitectural, de care românii privesc istoricește nu erau străini, am simțit-o încă din anii 1990-1991 când solicitasem (fără succes) sprijinul Comisiei Naționale a Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice (CNMASI) pentru a accede în teritoriul athonit. La acea vreme când tot românul privea doar spre vest, o astfel de dorință părise desigur năstrușnică (deși Athosul era și pe atunci parte a unei țări membră a Uniunii Europene).

există mănăstire la Athos în care să nu fie implicate principalele române.

Nu trebuie să așteptăm ca alții să releve rolul, nu de participant anonim, ci determinant, al Țării Românești și al Moldovei de ctitori și protectori ai Sfântului Munte. Nu o vor face nici marile edituri, nici specialiștii străini cu credibilitate și formatori de opinii.

O primă descindere la Sfântul Munte pe cont propriu, în pripă, trebuie recunoscut, este un prim contact care permite doar culegerea unor impresii și cunoașteri facile. Existența multor șantiere deschise în ultimii ani, ne face să deducem că au la bază nu numai proiecte ci și releve și studii de sintetiză arhitecturale⁹. Existența unor studii de arhitectură a ansamblurilor, bazate pe cercetare arhivistică, arheologică, de istorie a artei pentru componenta picturală, ar putea fi edificatoare pentru cel ce vrea să cunoască unde se păstrează substanța originală și în consecință ceea ce este o etapă pe parcurs, respectiv contribuție românească¹⁰.

UN MARE ANSAMBLU MONASTIC, UNIC ÎN LUME

Sfântul Munte Athos numit și Grădina Maicii Domnului este un peisaj cultural recunoscut din anul 1988 ca parte a Patrimoniului Cultural Mondial (World Heritage); are statut special întrunind valori ale peisajului natural și ale patrimoniului arhitectural („patrimoniul arhitectural” în înțelesul legislației europene - cuprinzând monumente, ansambluri, situri). La Sfântul Munte este o nemai-întâlnită concentrare de așezăminte monastice; poate doar Lassa din Tibet și Mecca musulmană pot fi comparate ca vastitate și importanță cu Athosul.

Peninsula nu este mai lungă de 60 km. și lată de 20 km. Cea mai mare parte a peninsulei are un relief muntos, cu coline împădurite ca în zona Obcinelor spre continent și, din ce în ce mai acci-

dentat, mai aspru, pe măsură ce ne apropiem de extremitatea estică unde se înalță muntele Athos cu cei 2030 m. Aici sunt 20 mănăstiri suverane (Megas Lavras fiind întâia în ierarhia mănăstirilor athonite); cele 12 schituri și câteva sute de mai mici edificii răspândite pe cuprinsul peninsulei sunt situate pe pământul mănăstirilor suverane, dependente de acestea. Cea mai mare parte a mănăstirilor care-și împart teritoriul peninsulei¹¹, sunt situate pe țărm sau în apropierea acestuia (afară de Zografou, Kastamonitou, Hilandariou, Koutloumousiou- retrase mult de la țărm).

În evul mediu înainte și după cucerirea Bizanțului de către cruciați Sfântul Munte a fost o comunitate multiculturală, pluriethnică - chiar și catolicii aveau o mănăstire cu călugări amalfitani, Morfono.

Istoria consemnează o alternanță de perioade de înflorire a monahismului și perioade de declin când mănăstirile ajung în pragul părăsirii sau la abandonare¹². Comunitatea athonită s-a bucurat de autonomia conferită de bazei, apoi de sultani - Mahomed Cuceritorul respectând locul unde *numele lui Dumnezeu este glorificat ziua și noaptea*. Elenizarea peninsulei care aduce în ochii noștri a purificare etnică aparține ultimului secol, negreștii rămânând doar trei mănăstiri: Hilandariou (sârbească), Zografou (bulgărească) și parțial Agiou Panteleimonos - Russicon (rusească și grecească) - acum autonomia Athosului tinde a rămâne în fapt doar *descentralizare* (este teritoriu autonom al statului grec, dependent dogmatic de Patriarhia Ecumenică).

După cum se știe cea mai bună conservare se asigură prin menținerea funcțiunii specifice. Având în vedere adevărul celor de mai sus și

⁹ Unele ansambluri au fost cel puțin parțial „restaurate” (Ossiou Grigoriou, Agiou Dionysiou, Agiou Pavlou, Pantokratoros, Stavronikita, Koutloumousiou, Ivion, Philotheou, Megiste Lavra). Existența schelelor la Docheiariou, Xenofontos, Xeropotamou, Agiou Panteleimonos, Agiou Dionysiou, Vatopediou, Karacalou, dovedește că reabilitarea mănăstirilor este în curs.

¹⁰ Centrul pentru Salvagardarea Patrimoniului Athonit (Kentron Diaphylaxeos Agioreitikiis Klironomias - K.D.A.K.) cu sediul în Thessaloniki, asigură planificarea și realizarea programelor de documentare și intervenție asupra patrimoniului arhitectural și natural athonit cu bani proprii sau ai Comunității Europene. Aceasta este instituția care asemenea fostelor D.M.I. și D.M.A.S.I. deține fondul documentar, care ar trebui să fie investigat de cercetătorii români.

¹¹ Situația celor 20 mănăstiri pe cei doi versanți ai peninsulei: la sud-vest - Zografou, Kastamonitou, Docheiariou (Dohiariou), Xenofontos, Xeropotamou, Agiou Panteleimonos (Russicon), Simonopetra (Simon Petras), Ossiou Grigoriou, Agiou Dionysiou, Agiou Pavlou; la nord-est - Hilandariou (Chelandariou), Esphigmenou, Vatopediou, Pantokrator (Pantokratoros), Stavronikita, Koutloumousiou (Koutloumousiou), Ivion, Philotheou, Karacalou, Megiste Lavra (Megas Lavras). Schiturile (*Sketes*), chiliile (*Kellia*), colibele (*Kalyves*, *Kathismata*) și adăposturile eremișilor (*Isylustrion*, *Asketaria*), sunt situate pe pământul mănăstirilor suverane, dependente de acestea.

¹² Așa s-a întâmplat cu cele mai multe mănăstiri care după cucerirea cruciată (Imperiul Latin) au fost grav afectate. Mai târziu, în secolul al XVII-lea spre exemplu Marea Lavră ajunge de la 700 călugări la doar 5 în jumătate de secol, iar mănăstirile Dohiar, Filoteu, Russicon, Costamonitu sunt părăsite. Jafurile, uzura, dar mai ales incendiile au cauzat ruina; ceea ce a determinat reconstrucții și reveniri, așa s-a întâmplat cu Simonopetra, Koutloumousiou, Zografou, Ag. Pavlou, recent Hilandariou care a ars, ș.a.

dorința păstrării identității cultural-spirituale Comunitatea athonită, cu tot ajutorul primit din exterior, nu dorește transformarea teritoriului într-o zonă turistică (asemenea unei rezervații, tipică pentru societatea de consum) - ceea ce ar altera inevitabil caracterul unic al Sfântului Munte. Athoniților li se aduce acuza că sunt ultraconservatori, ei însă, se consideră păstrători ai dreptei credințe creștine, singurii care se pot opune globalizării, contaminării culturii de consum, ofensivei sectelor neoprotestante. Nu islamul este perceput ca potențial agresor, ci neoprotestantismul și catolicismul – amintirea stăpânirii latinilor nefiind ștearsă încă. Am remarcat, deși aparent nu s-a schimbat nimic, dotările moderne mergând de la „barăcile” de șantier până la bateriile solare și, până la hidranții de incendiu amplasați pe coastele împădurite – toate acestea sunt făcute fără a frapa sau altera caracterul monastic medieval sau specificul vernacular¹³.

După cum caracteriza G. M. Cantacuzino arhitectura bizantină, aceasta este prin excelență (opus arhitecturii catolice) o arhitectură a intradusului - interioarele bisericilor sunt strălucitoare, în contrast cu exteriorul care este mai degrabă modest. La Athos mai mult ca în alte locuri, bisericile și celelalte clădiri mănăstirești se caracterizează prin sobrietate cazonă, prin austeritate - unele accente de culoare sunt mai degrabă accidentale și relativ recente (culorile vii în care s zugrăvite după restaurările recente chiliile exterioare, trapezele, catolicoanele de la Pantocrator, Ivir, Lavra, Vatoped, sau arhondaricul de la Caracal, sunt o modalitate curent utilizată de a mai atenua caracterul cazon). Sobrietatea catolicoanelor apare cu atât mai evidentă dacă se face o comparație cu paramentul prețios al bisericilor mănăstirilor românești Dealu, Curtea de Argeș, Golia, Trei Ierarhi sau ale bisericilor cu pictură exterioară din nordul Moldovei.

Remarcabilă la Athos este pictura, practic neafumată deoarece lumânările au fost folosite (ca și în prezent) cu zgârcenie.

CE IMPRESIONEAZĂ PRIVITORUL LA ATHOS?

În 2003 am pășit pe teritoriul Sfântului Munte ca pelerin. Aceasta este singura modalitate obișnuită de vizitare a mănăstirilor athonite, unde după cum se știe accesul este drastic restricționat. Cinci zile cât am stat la Athos (se permit de regulă,

maxim patru nopți de ședere), sunt extrem de puține pentru a cuprinde o asemenea aglomerație de edificii cultice, de aceea semnez câteva aspecte care frapează de la bun început:

Totul aici depășește scara cunoașterii obișnuite.

Scara arhitecturală - este alta față de ceea ce se poate vedea în țările balcanice și în România. Cele mai multe mănăstiri sunt mari ansambluri - adevărate burguri medievale, precum Marea Lavră (*Megistis Lavras*), Russicon (*Agiou Panteleimonos*), Vatoped (*Vatopediou*), Ivir (*Iviron*), sau schitul fost rusec *Agiou Andreiou*. Doar mănăstirile rusești și Rila bulgară se pot compara cu aceste uriașe ansambluri care adăposteau sute de persoane (la 1902 Lavra avea 1187 viețuitori, Vatoped 966, Ivir 456, Russicon 1928, schitul Sf. Andrei aproape 1000)¹⁴.

Aspectul de fortăreață inexpugnabilă - toate mănăstirile sunt înconjurate de ziduri înalte și puternice, aproape toate au un donjon (pirg) care pare a fi de ne cucerit. Unele sunt situate pe promotorii sau stânci care le fac și mai puțin vulnerabile: *Simonopetra*, *Agiou Dionysiou*, *Ossiou Grigoriou*, *Stavronikita*. Totuși, în afara așezării pe stânci greu accesibile a zidurilor înalte și a crenelurilor, nu am observat amenajări defensive asemenea celor ce se pot vedea, spre exemplu, la bisericile fortificate din Transilvania. Pirgurile fac excepție ele dovedindu-se deopotrivă invulnerabile în fața atacatorilor și a flăcărilor – acestea sunt cele care au salvat tezaurele și bibliotecile.

Specificul vernacular - marile ansambluri ca și mai micile clădiri au un specific local ce se încadrează în arhitectura produsă în spațiul balcanic-otoman.

Arhitectura Athosului este deci, un produs de sinteză balcanică ce exprimă caracterul pluriethnic al Sfântului Munte. Imperiul Otoman a fost pluriconfesional, pluriethnic, pluricultural, a fost un factor unificator, cel puțin în ceea ce privește arhitectura - anumite elemente de morfologie arhitecturală și de detaliu, ceea ce aș numi "sigiliul otoman", pot fi văzute în toată zona balcanică¹⁵. Specificul vernacular este conferit în primul rând de chiliile multietajate ieșite în afara zidurilor, de învelitorile din plăci de piatră, de vechile catolicoane mari și greoaie tencuite și zugrăvite cele mai multe în roșu sau vișiniu. Este totuși o arhitectură diferită de cea balcanică propriu zisă,

¹³ Noile clădiri și amenajări sunt făcute într-o viziune manieristă - vernaculară, folosind forme și materiale ale locului.

¹⁴ Rapocsany Laszlo, „ATHOSZ” A SZENT NEGY ES LAKOI, Ed. Gondolat, 1979, pag. 44.

¹⁵ Se poate vorbi de un commonwealth otoman în care a apărut o arhitectură cu specific balcanic

care se poate vedea în Albania, în Turcia la Edirne și Antalia, în Bulgaria la Târnovo, Plovdiv sau Melik, în fosta Jugoslavie la Bitola, Sarajevo sau Ohrid, în Grecia la Meteora, Mega Spileo (Peloponez), Xanti sau Salonic.

Un talmeș-balmeș de etape constructive - nenumăratele refaceri sau reparații radicale, extinderile suferite de mai toate mănăstirile, fac ansamblurile deosebit de eterogene, greu de descifrat ca vechime a clădirilor sau a etapizărilor. Doar Marea Lavră, Ivron, Chilandarul, Vatopedul par a fi mai puțin atinse de înnoiri și de focul care în alte cazuri a avut caracter nimicitor.

Istoria consemnează o alternanță de perioade de înflorire a monahismului și perioade de declin când mănăstirile ajung în pragul părăsirii sau la abandonare. Jafurile, incendiile, uzura, lipsa fondurilor, au cauzat ruina urmată de refaceri totale sau parțiale (sau de repictări).

CINE AU FOST ÎNTEMEIETORII ȘI CTITORII?

- Bazileii înainte de Imperiul latin
- Bazileii după alungarea latinilor și refacerea Imperiului Bizantin - împărații Comneni și Paleologi
- Regii iviri (georgieni)
- Țarii bulgari
- Cnezii ruși, înainte de invazia mongolă. Din secolul al XVII-lea țarii Rusiei până-n secolul XX se implică masiv ca protectori și finanțatori.
- Kralii și despoții sârbi
- Înalții prelați sau persoane avute din imperiu (patriarhi, arhonți, negustori, bancheri).
- Principatele române extracarpatic. După căderea Constantinopolului dispărând celelalte entități statale creștine de rit oriental înglobate în imperiul Otoman, intră în scenă cu adevărat voievozii români și se implică împreună cu marea boierime până-n secolul al XX-lea ca protectori și finanțatori.

Amintesc ca un aspect insolit, rolul de protectori, chiar de ctitori, pe care l-au avut Sultanii și sultanele: Mara Brancovici soția lui Murad II, Mohamed II, Selim I, Roxelana, soția lui Soliman Magnificul, sau soția lui Ali Pașa Tepelene - Kyra Vassiliki.

OARE PARTICIPAREA CELOR DOUĂ PRINCIPATE EXTRACARPATICE ESTE DOAR UN MIT ?

Știm ca o axiomă, că țările române au susținut mai mult ca alții cu bani și cu averile moșilor și mănăstirilor închinată așezămintele athonite. O spune Porfirie Uspenski, o spune și Nicolae Iorga. Dar atunci de ce nu au și românii o

mănăstire a lor, ci doar un schit, Prodromul, e drept important, dar recent întemeiat. Românii nu au întemeiat mănăstiri la fel ca bulgarii, rușii, georgienii (ivirii), sârbii. Se pune întrebarea, de ce?

Românii nu au întemeiat mănăstiri proprii, deoarece la data la care intră în scenă domniile din principate, după căderea Constantinopolului, așezămintele monastice erau deja statornicite, unele cu jumătate de mileniu mai înainte. Românii doar continuă reconstruind și completând, reabilitând ansamblurile, reparând clădiri existente (nu știm dacă și cu mâna de lucru așa cum se întâmplă în prezent când lucrează numeroși români). Românii continuă să mențină în funcțiune ansamblurile aflate în pragul părăsirii, asigurând repopularea și bunăstarea. În sec. XVI când Basarabii și Mușatinii ctioresc ceea ce pot fi considerate „etape constructive”, refăcând mai vechile edificii, fie decăzute fie distruse de incendii – ei pot fi socotiți ca principali ctitori pentru o mare parte din ansamblurile mănăstirești¹⁶.

A fost, e drept, o primă implicare ctitoricească românească în secolul al XIV-lea prin primii Basarabi, în special Vladislav vv la *Cutlumușul lui Hariton* (era mitropolit al Ungrovlahiei¹⁷ și Protos al Sfântului Munte). Oare Hariton numind Cutlumușul cel grecesc *Lavra Țării Românești*, nu urmărea doar obținerea banilor de la Vlaicu, din moment ce călugării români erau doar tolerați și datori de a da ascultare deplină călugărilor greci? Cutlumuș deși rămâne în continuare mănăstire grecească (Hariton a cerut și ajutor bulgar și sârbesc) este încă considerată la noi, poate din orgoliu, ca fiind românească. Oare numind Zograful (dintotdeauna al bulgarilor) *Lavra Moldovei* nu se urmărea așa cum se făcuse pe vremea lui Hariton, doar atragerea banilor lui Ștefan cel Mare? M-am rezumat doar la două exemple rămase stereotipuri.

În cele ce urmează sunt prezentate acele ansambluri și clădiri cu certă paternitate muntească și moldovenească reieșită în urma selectării informațiilor oferite de inscripții (traduse) și portrete ctitoricești.

RECUNOAȘTEREA „AMPRENTEI ROMÂNEȘTI”

Lucrările datorate implicării domnitorilor și boierimii române sunt menționate vag sau doar semnalate de cei ce au scris despre Athos. Această

¹⁶ Se detașează în primul rând Neagoe Basarab, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, care au o activitate aici la Athos mai prodigioasă decât în țările lor.

¹⁷ Poate că plecând de la titulatura medievală *Ungrovlahia*, unui autori occidentali enumără regatul ungar ca susținător al Athosului.

semnalare nu este convingătoare și nu asigură chiar la fața locului o reală percepere a gradului de implicare a ctitorilor și donatorilor români. Este greu să identifiți spre exemplu inscripții (pisanii pe plăci de piatră) sau portrete ctitoricești care să ateste prezența românească doar pe baza unei semnalări. Nici albumele de fotografii oricât de minuțios făcute, nu ne vor ajuta prea mult, dacă ele nu vor fi anexe ale unor studii de specialitate (ca documentar fotografic). O reală percepere cred că este posibilă doar vizualizând pe documente critice: planuri generale, planuri, elevații, secțiuni pe care să fie transpuse concluziile studiilor și investigațiilor. Un plan al ansamblului *Hilandariou* au publicat sârbii - catoliconul acestuia, fiind păstrat fără modificări (biserica, care de altfel, nu seamănă cel puțin în exterior cu celelalte catolicoane, a constituit după cum se poate lesne observa, modelul pentru arhitectura religioasă sârbească de mai târziu, și la rândul-i pentru primele biserici din vestul Țării Românești din sec. XIV).

Probabil că slaba percepere a teritoriului Sfântului Munte la noi și numărul extrem de mic al românilor care au cunoscut Athosul pleacă, așa cum menționasem anterior și de la lipsa aproape totală a unor publicații serioase¹⁸. G. Balș¹⁹, Mircea Iliescu²⁰ - publică doar planuri sumare ale unor catolicoane, cuhnii și trapeze. Numai din cele scrise, de la G. Balș și Nicolae Iorga, Teodor Bodogac, Virgil Căndea ș.a.²¹ cuprinzând și mai recente statistici (liste cu danii sau cu contribuții ctitoricești - daniile în bani, moșii și așezămintele monastice închinat Athosului), nu poți avea o imagine reală, care să depășească nivelul legendei și care în ultimă instanță să convingă și să faciliteze identificarea.

¹⁸ *Românii și Muntele Athos*, Editura Paralela 45, București, 2002 – aceasta este o colecție memorabilă de articole și comunicări.

¹⁹ *Notiță despre arhitectura Sfântului Munte*, BCMI, VI, fasc. 21, ianuarie-martie 1913, pag. 1

²⁰ Mircea Iliescu, *Exonartex*, Stockholm, 2001, pag. 156-157

²¹ Cele mai interesante informații, dar care nu ajută la a stabili implicarea concretă, sintezele făcute de Pr. prof. dr. Teodor Bodogac: *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos (Situția daniilor în bani făcute de voievozii români la Athos; Tabloul clădirilor, reparațiilor și picturilor făcute de voievozii români la Athos)*; Sibiu, 1940. Sunt menționate cheltuieli: curente asigurând viețuirea – prin danii și venituri din principalele extracarpatice; extinderi refaceri fortuite după jafuri, seisme, incendii pustiitoare sau parțiale. Nu se pot face aprecieri cantitative și nuanțate privind amploarea lucrării, sau asupra daniilor fără a se cunoaște și daniile altora și mai ales ce era folosit pentru reconstrucție și ce pentru cheltuieli curente.

Mari ansambluri, mănăstirile athonite au suferit numeroase distrugereri, care au necesitat extinderi, refaceri, reparații. Trebuie avut în vedere că ceea ce au construit sau restaurat voievozii valahi sau moldoveni constituie etape istorice, care în cele mai multe cazuri nu se mai păstrează în teren. Construcții făcute integral sau în asociere de către Vlaicu, Ștefan, Neagoe, Rareș sau Lăpușneanu au fost mare parte refăcute ulterior - la Zografu de exemplu aproape toate clădirile ansamblului sunt din secolul al XIX-lea. Unele ansambluri ca Agiou Panteleimonos, Simonopetra, Agiou Andreiou, Agiou Pavlou, Esphigmenou, sunt construite cu beton și profile din oțel laminat. Ceea ce se vede astăzi sunt refaceri parțiale sau reconstrucții ulterioare din ultimul secol.

Poți să te întrebi, de bună seamă, dacă se mai păstrează și, în ce măsură, *substanța originală* a zidirii datorate lui Neagoe Basarab, Petru Rareș sau Alexandru Lăpușneanu?

Dacă o anume clădire este ridicată sau reparată nemijlocit cu ajutor românesc, cu coparticipare, sau din daniile făcute de domnitori?

Ceea ce se înfățișează azi pelerinului sunt refaceri din epoca contemporană?

Refaceri, a câta oară? Această ultimă întrebare apare cu atât mai mult cu cât ca arhitectură, ca alcătuire în detaliu, se pot găsi greu asemănări cu arhitectura extracarpatică.

Revenind la ceea ce numisem *amprenta românească*, aceasta poate fi observată la Dochiar (Dokiariou) și la Vatoped (Vatopediou) și cam atât.

Este vorba de catoliconul de la Dochiar, ctitorit de Alexandru Lăpușneanu (care ține macheta bisericii), singurul catolicon care nu are abside laterale - ele sunt săpate în grosimea zidului scos în rezalit - (doar micul catolicon de la Stavronikita are plan drept) și, cu contraforți. Alt aspect demn de a fi remarcat, este pridvorul catoliconului, închis, ce nu-și găsește corespondent ca alcătuire, la Athos ci mai degrabă la bisericile moldovenești din secolele XVI-XVII. Exonartexul (pridvorul) asemenea bisericilor mănăstirilor Moldovița (1532) și Slatina (1553-1564) este îngust, așezat transversal, slab luminat; bolta este împărțită în trei sectoare prin arce transversale. Considerăm semnificativ și faptul că biserica mănăstirii Slatina a lui Lăpușneanu este anterioară catoliconului de la Dochiar (1568) ridicat „din temelie” de către acesta. De asemeni diferit de celelalte catolicoane, la Dochiar sunt folosiți contraforți, elemente structurale ce au o largă utilizare în Moldova.

Paraclisul Sf. Brâu de la Vatoped (cca. 1526, restaurat la 1794) atribuit lui Neagoe Basarab amintește prin parament, turla și proporții de

bisericile valahe. Poate din acest motiv paraclisul atrage atenția din primul moment după ce se intră în vasta incintă a Vatopedului.

Nu lipsită de interes este prezența la Sfântul Munte a uneia din cele mai mari personalități a ortodoxiei secolului al XVIII-lea – Paisie Velicovschi. Paisie Velicovschi este autorul curentului de înprospătare duhovnicească, ascetică și teologică, pornit la Athos și continuat în Moldova la Dragomirna și Neamț (unde a fost înmormântat). Înainte de a se stabili la 1763, în Moldova, Paisie fost egumen al Pantocratorului a refăcut mănăstirea Simonopetra (cca. 1762) și a întemeiat marele schit rusesc Profetul Ilie.

SFÂNTUL MUNTE PENTRU ROMÂNI - ÎNTRE ADEVĂR ȘI MIT

... *acest turn de apărare (e făcut) în amintirea Dumnezeuului meu*"

(inscripție pe pîrgul de la Sfântul Pavel)

Văzând cât de complexă este o mănăstire althonită, ce volum uriaș și efort constructiv a necesitat construcția ansamblului, te întrebi ce poate să însemne un apeduct, un paraclis, o fială, o arsana, un pîrg făcut de Neagoe Basarab sau Petru Rareș? Este o întrebare ce apare inevitabil când observi vastitatea ansamblurilor mănăstirești de la Athos, ce nu-și găsesc corespondent în România. Asemenea clădiri, scoase din context, atribuite unui ctitor român par importante dar, privit față de o mare mănăstire precum Marea Lavră sau Vatoped, pot fi nimicuri față de întregul ansamblu.

Dacă românii au făcut doar câte o clădire, atunci se ridică întrebarea cine a făcut catoliconul, aripile de chilii multietajate, paraclisele, trapezele, fortificațiile?

Acestea sunt întrebări ce apar invariabil în fața unui ansamblu constituit în secolul X, XI, sau XIII precum Zografou, Iviron, Xiropotamou, Vatopediou sau Megiste Lavra.

Nu cumva este vorba de o dezinformare și necunoaștere a celui mai important centru religios și totodată cel mai vast din lumea creștină? Ce teme mai pot avea spusele lui Porfirie Uspenschi despre rolul prim al românilor în susținerea Sfântului Munte? Oare numitele reîntemeieri ale Cutlumușului sau Zografului nu sunt doar etape de revigorare, de reabilitare a unor mănăstiri decăzute și care au fost doar salvate prin ajutorul bănesc al voievozilor români? Daniile nu asigurau contravaloarea lucrărilor pentru clădiri importante precum un catolicon sau arsana, nu erau anuale și existau diferențe mari între o mănăstire sau alta. Unele mănăstiri primesc numeroase danii (îndeobște sunt danii sporadice) printre primele ca

frecvență sunt: Xenofont, Russicon, Megiste Lavra. Altele primesc foarte rar precum Xiropotam sau Stavronikita. Valoric erau puțin importante rar depășind 10000 de aspri pentru o mănăstire. Pentru a avea o comparație, Ștefan cel Mare dă 25000 aspri pentru cumpărarea unei chilii Sf. Trifon la Caryes, iar Doamna Ruxandra Lăpușneanu alocă pentru răscumpărarea datoriilor mănăstirii Dohiar (*Docheiarionu*) 165.000 aspri - o sumă care pare imensă (comparată cu daniile celorlalți domnitori).

Pentru a aprecia corect implicarea boierilor și domnitorilor din cele două principate extracarpatice a trebuit să elimin acele referiri confuze sau neverificabile²² – reținând în acest sens doar textele unor inscripții și portrete ctitoricești identificate. Au fost întâmpinate greutăți în interpretarea unor relatări făcute la modul general, descriptiv și cu exprimări confuze - fără a se ține seama de mărimea unei mănăstiri de la Athos, fie fără a se stăpâni terminologia²³.

Care a fost coparticiparea românească știind că mănăstirile trimeteau colectori în țările ortodoxe așa cum făcuse Hariton sau Arhiepiscopul Macarie al Antiohiei²⁴?

Cum se pot interpreta formulările din inscripțiile identificate și traduse: *cu cheltuiala...*, *cu banii...*, *cu ajutorul...*, *prin contribuția și cheltuielile...*, *a contribuit...* (ca unic finanțator, sau copărtaș ?)

Ce este facere din nou (de iznoavă), ce este reparație capitală, ce este extindere, ce este doar o reabilitare a ansamblului? Sau, cum se pot interpreta formulările din inscripții: *a făcut...*, *a refăcut din temelie...*, *s-a ridicat din temelie...*, *s-a înnoit din temelie...*, *a zidit...* (construcție nouă, refacere mai mult sau mai puțin totală, reparație, completare)²⁵?

²² În multe cazuri atribuirea unor anumite etape (clădiri) se face în baza a ceea ce se numește *tradiție* - poate nicăieri în altă parte tradiția/folclorul nu are o asemenea pondere ca la Athos - din păcate acestea sunt dovezile aduse de mulți autori care se referă la prezența românească.

²³ Se confundă *mănăstire* cu *biserici*, se atribuie un an pentru rezidirea unei mănăstiri (a se citi biserici), se confundă facerea din nou cu refacerea parțială sau reparația capitală ș.a și nu se face nici o referire la participarea altora drept cofinanțatori sau contribuabili.

²⁴ Categori de intervenții: reconstrucție - **rectitorire** mai mult sau mai puțin totală după calamități (Cutlumuș, Simonopetra), **facerea din nou** a unor clădiri noi sau completări - refacere componente: catolicon, paraclis, fială, magazie, arsana, apeduct, pîrg ș.a. (Dochiar, Lavra, Vatoped, Zografu, Sf. Pavel, Grigoriu, Zografu, Caracal.); **reparații** mai mult sau mai puțin radicale; **întreținere** (conservare) cu danii și veniturile asigurate de metocuri, moșii ș.a.

²⁵ Forme de ajutor. Implicarea voievozilor români ca protectori ai Sfântului Munte: sub formă de principal finanțator când apare ca ctitor (eventual asigurând mâna de lucru urmărind cum se desfășoară lucrările); sub formă de

Informațiile asupra finanțării sau a daniilor sunt relative și nu pot fi luate decât cu titlu informativ. Trebuie amintit dintru început, că multe construcții datorate românilor au dispărut, fiind refăcute ulterior după calamități ce au avut loc uneori după doar câteva decenii după reconstrucție - așa a fost la Simonopetra sau la Cutlumuș. Nu trebuie uitat că foarte puține edificii mai păstrează pisani și plăci de piatră sau inscripții. Nu trebuie uitat de asemenea că unele portrete aflate în diferite clădiri reconstruite sau refăcute, sunt repictări – putem doar presupune că în acele locuri existaseră tablouri ctitoricești care certifica implicarea voievozilor români. Având în vedere dificultatea descifrării înțelesurilor textelor inscripțiilor traduse considerăm că nu putem face o evaluare cât de cât reală, doar cu aceste texte fără a utiliza și elementele de reprezentare picturală grafică. Din acest motiv am selectat în tabelul ce urmează doar acele ansambluri și clădiri a căror edificare poate fi localizată și poate fi atribuită cert unui anumit personaj pe bază de documente – grafice și picturale. Gradul de implicare a fost apreciat pe baza documentelor amintite pe de o parte și pe de altă parte în urma interpretării textelor publicate. Unele portrete ce au fost identificate - aflate în diferite clădiri reconstruite (refăcute) sunt repictări. Acestea cred că nu au rol documentar ci doar informativ (vezi Simonopetra sau Zografu) și pot confirma afirmațiile din textele unor pisani.

Relevarea distinctă a edificiilor care există încă, grație efortului susținut de populația românească pe durata unei jumătăți de mileniu, cercetarea aplicată în viziunea proprie este o datorie științifică și un omagiu adus înaintașilor care cu mari eforturi au putut finanța cel mai important ansamblu monastic creștin.

Iată în cele ce urmează mănăstirile situate pe cei doi versanți ai peninsulei la care se certifică

---

cofinanțare - contribuții cu bani (coparticipanți, când emisarii athoniți plecau în țările ortodoxe pentru a colecta ajutoare); sub formă de danii către o anumită mănăstire (nu permanente, ci cu intermitențe din secolul XIV, până în secolul XX); sub formă de venit permanent asigurat de veniturile aduse de moșile și mănăstirile închinat și care au asigurat reabilitarea și bunăstarea așezămintelor monastice.

Diverse scrieri semnalează numeroase danii, sau finanțarea construcției a nenumărate clădiri – catolicoane, paraclise, chilii, ziduri numindu-le anume ca și pe ctitorii acestora. Netrimiteră la o publicație anume sau măcar reproducerea unor texte originale (traduse) ne obligă să le amintim doar sub titlu de inventar ca o știre neconfirmată. Asemenea nenumărate atribuiri nu le putem lua în seamă fiind parte a unui folclor, neputând fi verificate și în nici un caz să stea în picioare în fața criticilor unor străini nedispuși să recunoască rolul jucat de ctitorii români.

calitatea de ctitor a domnilor moldoveni și munteni, pentru o anume clădire. O parte din obiectivele menționate au fost văzute și fotografiate de subsemnatul:

- pe coasta sudică: Zografou, Docheiariou, Agiou Panteleimonos, Simonopetra, Ossiou Grigoriou, Agiou Dionysiou, Agiou Pavlou;
- pe coasta nordică: Philoteou, Vatopediou, Pantocrator, Karacalou, Karyes).

CTITORII ALE DOMNITORILOR DIN MOLDOVA CUNOSUTE, SELECTATE PENTRU A COROBORA IZVOARELE SCRISE (PISANII) ȘI IMAGINILE PICTURALE:

Zografou

- 972 atestată documentar
- 1307 – incendiu
- după 1453 - Ștefan cel Mare construiește arsana (turn de veghe pentru corăbii)
- 1976 – incendiu
- aproape toate clădirile ansamblului sunt din secolul al XIX-lea

- pisanie piatră - arsana: „*Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod am făcut acest turn de corăbii la anul 6983 (1474-1475)*”²⁶

- Inscripție slavonă pe piatră pe turnul arsenaliei Zografu „*Binecredinciosul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voievod a zidit acest turn în numele Sfântului mucenic Nicolae. În anul 7025 (1517)*”

- pisanie (dispărută): „*...binecredinciosul Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, am făcut această trapezărie, în anul 7003 (1495)... s-a zidit și s-a săvârșit în luna lui iunie 7, iar a Domniei Sale, anul al 40-lea curgător*”

- portrete ctitoricești (în pridvor): Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușeanu, Vasile Lupu, Antioch Cantemir (repictare)

Docheiariou

- 1045 - atestată documentar
- după 1453 - jefuită, părăsită
- 1567-1568 - voievozii Moldovei construiesc, reîntemeind mănăstirea - fac trapeza, clopnița, catoliconul (refacere și pictare)
- înc. sec. XVII - completări – pîrgul, aripa de chilii Vest

- mormântul mitropolitului Teofan cu pisanie a doamnei Elisabeta Movilă

- pisanie (catolicon, deasupra ușii): „*Acest sfânt și faimos locaș al Dumnezeieștii și sacrei mănăstiri a prea mărtiților Taxiarihi Mihai și Gavril, pomenit Dohiariu s-a ridicat din temelie și împodobit prin contribuția și*

---

²⁶ Citatele reprezentând textele pisaniilor și inscripțiilor sunt preluate din lucrarea de sinteză *România și Muntele Athos*, Editura Paralela 45, București, 2002.

cheltuielile prea slăvitului domn Io Alexandru Voievod a toată Moldovlachia, care a domnit pe timpul lui Teofil, an 7076 (1567-1568), luna decembrie 8"

▪ pisanie (deasupra portretelor ctitorilor): „Întru Hristos Dumnezeu, evlaviosul și credinciosul Domn a toată Moldova, Io Alexandru Voievod și ctitor al mănăstirii acesteia”; „Io Bogdan, ctitor”; „Prea evlavioasa Doamnă Ruxandra”

▪ portrete ctitoricești: Alexandru Lăpușneanu (ține macheta bisericii) și copiii Constantin și Petru
 ▪ portret al doamnei Ruxandra (trapeza, clopotnița, bolnița)

Agiu Pantelimonos

- Sec. X - întemeiată de ruși

- După 1453 – sec XIX – susținută intens cu bani de domnitorii principatelor române

- 1812 – 1821 – Scarlat Callimachi face catoliconul, Russicon devine cea mai mare din Athos

- Sec. XX – incendii și abandon

▪ pisanie: *“Această preafrumoasă biserică a sfântului și slăvitului Marelui Mucenic și tămăduitoriu Pantelimon s-a ridicat din temelii, precum și toată sfânta și venerabila mănăstire acesta, ce se zice rusească, de către prea cucernicul domn a toată Moldova, Scarlat Callimachi... de la 1812 până la 1821...”*

Simonopetra

- 1368 - atestată documentar

- 1580 – incendiu distrugător

- 1599 - refacere datorată lui Mihai Viteazul (este a cincea refacere)

- 1625 - incendiu distrugător

- 1762 – Paisie Velicicovschi vine cu discipolii săi pentru a reînnoa viața mănăstirii distrusă de incendiul ce a urmat etapei de construcție datorată lui Mihai Viteazul

- 1891 - incendiu distrugător

▪ inscripție - Pîrgul e construit de „...Oxotie Aga, mare dregător la curtea lui Petru cel Tânăr la 7075 (1557), indicția 10, luna martie”

▪ portret (în trapeză) - Mihai Viteazul (spre aducere aminte; pictura e de dată târzie)

Ossiou Grigoriou

- 1347 - atestată documentar

- 1394 – locul 22 în ierarhia mănăstirilor

- 1497 - abandonată

- 1502 – Ștefan cel Mare și Bogdan Voievod reconstruiesc (refac) clădirile ruinate (conform pisanie – pe turnul clopotniță)

- 1/2 sec. XV – ruinată

- 1/2 sec. XV - revitalizată de voievozii Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și Doamna Ruxandra

- 1761 - incendiu distrugător

- 1762–1783–1762 - revitalizare datorată suveranilor români (1779 - pictura) - catoliconul; 1783 – finalizarea refacerii prin mitropolitul Ungrovlahiei

Agiu Dionysiou

- 1347 - atestată (chrysobul)

- 1553 - etapă Radu cel Mare și Neagoe Basarab (pirgul)

- 1534 -1535 - incendiu distrugător

- 1537-1547 refacere Petru Rareș (noul catolicon și chilii aripa E)

- 1568 - Alexandru Lăpușneanu (trapeza și chilii aripa S)

▪ inscripție pe piatră (Pîrg): *„S-a ridicat din temelie acest turn cu ajutorul și cheltuiala prea cucernicului domn Io Neagoe Voievod al Țării Românești, în anul 7028 (1520)”* - etapa Neagoe Basarab

▪ Inscripție: (în limba greacă): *„s-a înălțat din temelii și s-a zugrăvit această sfântă și venerabilă mănăstire...cu ajutorul și cheltuiala prea cucernicului domn Io Petru Voievod a toată Moldovlachia...”*

▪ portrete ctitoricești: (în catolicon ținând „macheta” bisericii): Petru Rareș, Prințesa Elena, Alexandru Lăpușneanu și fiul (lui) Constantin

▪ (în catolicon): Neagoe și copii; Petru Voievod cu doi fii

▪ (în trapeză): Doamna Ruxandra

▪ mănăstirea deține cunoscutele portrete atribuite lui Neagoe Basarab și Teodosie (atribuite ca atare în publicațiile românești și străine) care reprezintă așa cum demonstrase dr. Tereza Sinigalia în realitate pe voievodul Petru Rareș, cu fiul său.

Agiu Pavlou

- 1259 – atestată (chrysobul)

- înc. sec. XVI – Ștefan aduce apă, Bogdan începe pîrgul (*după N. Iorga*); etapă Radu cel Mare și Neagoe Basarab (1522) Pîrgul este singura construcție veche păstrată

- înc. sec. XIX - distrusă în timpul războiului de independență

- 1902 - incendiu distrugător

- 1911 - inundație distrugătoare

- 1920 - incendiu distrugător

▪ inscripție pe pîrgul lui Neagoe: *„Bine credinciosul Io Ștefan Voievod și domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, au adus această apă și au făcut și cristelnița și canalul de apă din aceasta, în anul 7009 (1501), al Domniei lui curgător anul 45, sub egumenul de la Sfântul Pavel Nectarie ieromonah”.*

▪ inscripție: *„Bine credinciosul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voievod a făcut acest turn întru numele Sfântului Nicolae, la anul 7025 (1516-1517)”*

Vatopediou

- 972 - atestată (primul Typikon) - extinsă de suveranii sârbi

- 1496 – Ștefan cel Mare face arsana (transformată la 1672)

- cca. 1526 – Neagoe Basarab face pîrgul, magazii, paraclisul Sf. Brău (restaurat la 1794)

▪ Inscripție pe marmură: „*Prea cucernicul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voievod, anul 7004 (1496), egumen fiind Chiril ieromonahul*”. Pe placă este sculptat bourul Moldovei și chipul lui Ștefan ce închină clădirea arsanei către Maica Domnului.

▪ frescă cu Vasile Lupu și Logofătul Golia ținând chivotul bisericii (?)

Esphigmenou

- 1030 - atestată

- sec. XIV - incendiu distrugător

- înc. sec. XIX – revitalizare cu contribuție românească

▪ portrete ctitoricești (în catolicon) – mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi

Pantocratoros

- 1337 - atestată

- 1390 - incendiu distrugător

- 1759 - Paisie Velicicovschi a venit și a fondat schitul rusec Profiti Elia, (a fost egumen; la 1763, urmat de 100 călugări pleacă în Moldova - schitul se află în teritoriul și sub autoritatea mănăstirii Pantocratoros)

- 1773 - incendiu distrugător

- 1817 – incendiu

- 1864 – incendiu

- 1879 – incendiu

- după 1945 – incendiu (distruge chili, aripa N)

▪ Inscripție pe placă de marmură – aducțiunea de apă este făcută de Gavriil Troțușanu

Karacalou

- 1087 – atestată

- sec. XIV – ruinare

- 1535 - Soliman Magnificul autorizează prin firman reconstruirea, numai pe vechile fundații fără a adăuga construcții noi

- 1535 - Petru Rareș - face arsana, face pîrgul și reface ansamblul

- 1548-1563 - Doamna Ruxandra comandă ornamentația catoliconului

- 1879 - incendiu distrugător.

▪ Firman de la Suleiman (Soliman Magnificul): „*Către Înalta mea Poartă a venit scrisoare, cum că dintru început ctitorii năstirii Caracalu a Sfântului Munte se trag din Voievozii Moldovlahiei și pe vremuri înoirile dâșii le-au făcut. Încât și acum, aceste noi clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce-au nevoe de înoire, din partea pomenitelor raiale, cei numiți Ioan și Petru, ne aduc la cunoștință și ne cer a face înoiri pe vechile temelii...*”²⁷

▪ Portrete ctitoricești - Două portrete de călugări în straie stărețești (în stânga pronaosului): “*Ctitorii noi*

ai acestei sfinte mănăstiri Petru și Pahomie (Pahomie = Lăpușneanu?; după alte surse: Pahomie și Pahomie)”

Karyes Protaton;

- Sec. X – atestată

▪ Inscripție pe placă de marmoră - Pronaosul și catuhecumenele făcute de „*Binecredinciosul Io Bogdan Voievod al Moldovlahiei a zidit în anul 7016 (1507-1508)*” - dispărută

▪ Inscripție - „*Neagoe Basarab, ctitor a toată Sfeta Gora*”

La următoarele mănăstiri (care au fost ajutate prin diverse danii) nu am identificat ctitorii ale domnilor din Moldova și din Țara Românească (prin pisani și portrete).

Kastamonitou

- 1097 - atestată documentar

- 1288 – distrusă

- 1438-1442 - incendiu

- 1553 – incendiu

- 1650 - 1722 – părăsită

- 1788 – 1822 - refacere cu participarea soției lui Ali Pașa din Ianina – Kyra Vassiliki

Xiropotamou

- 972 - atestată documentar

- 1507 - incendiu distrugător

- 1520 - refăcută cu sprijinul lui Selim I și care ia Muntele Athos sub protecție împărătească

- 1609 - incendiu distrugător

- 1952 - incendiu distrugător

- 1974 - incendiu distrugător

Hilandariou

- Sf. sec. XII - recunoscută ca sârbească (chrysobul)

- 1722 – incendiu

- 2004 – incendiu

Philotheou

- 1015 – atestată

- 1650 – părăsită

- 1746, 1764 - cu banii dați de domnitorii C. Mavrocordat și Grigore Ghika se reface catoliconul, fiala, pictura trapezei, clopotnița,

- 1871 – incendiu

Stavronikita

- 1533 - atestată

- 1607 - incendiu

²⁷ Marcu Beza, *Urme românești la Muntele Athos*, Boabe de grâu, anul IV, Nr. 10, 1933

CTITORII ALE DOMNITORILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ CUNOSCUTE, SELECTATE PENTRU A COROBORA IZVOARELE SCRISE (PISANII) ȘI IMAGINILE PICTURALE:

„Iar mănăstirea lui Hariton, care de obște se chiamă Cothumuz, care au început a o zidi den temelie Radu vodă, Neagoe vodă o au săvârșit, și cu toate frumusețile și podoabele o au împodobit denlăuntru și denafară, iar împrejur o au îngrădit cu zid. Și au făcut biserică sfântului Nicolae făcătorul de minune, cu turlă, chilii și trapezărie, pinnița, mașhernița și magazia, grădina și poartă mică și mare, bolniță și ospătărie și dohirie, jitrniță și vistierie și alte case de toată treaba. Iar biserica și chiliile le-au umplut de frumusețe și le-au săvârșit de acoperământ, iar biserica și tinda o au învâlit cu plumb, și au pus sticle pre la toate ferestrele .... Iar lavra sfântului Athanasie..., iar în lavra Iverului..., iar la mănăstirea Pandocrator..., iar în lăudata mănăstire a Vatopedului... și marea mănăstire Xeropotan..., iar la șfeti Pavel au zidit o culă den temelie...”

Megiste Lavra (Megas Lavras)

- 963 – întemeiată de Sf. Athanasie, dobândește întâietatea față de celelalte mănăstiri și o menține până în prezent

- 1621 - aproape părăsită – avea 5 călugări

- 1653 – Matei Basarab face paraclisul „Sf. Mihail Mărturisitorul”

▪ Inscripție: *„S-a ridicat și s-a înnoit din temelie, din pământ, dumnezeiescul și prea venerabilul lăcașul acesta...de către prea luminatul domn Io Matei Voievod a toată Ungrovlahia...”*

▪ Portrete ctitoricești: *„Sfântul Mihail. Io Matei Basarab Voievod, Doamna lui Elena”*

Koutloumousiou

- 1169 – atestată

- sec. XII, XIII, înc. XIV distrugerii (cruciați, pirați, mercenari catalani)

- 2/2 sec. XIV - Hariton mitropolitul Țării Românești și Egumen, reface mănăstirea cu ajutorul lui Io Vladislav Voievod (și cu ajutor bulgar și sârb). Deși Hariton o numește nu fără interes ascuns *Lavra Țării Românești*; rămâne în continuare grecească, (fusesse un timp scurt bulgărească), cu egumen grec, călugării români fiind doar tolerați (sub deplina ascultare)

- 1497 - incendiu distrugător

- după 1497 - Radu cel Mare finanțează refacerea mănăstirii lui Hariton (pirgul 1508)

- după 1512 - Neagoe Basarab continuă reconstrucția anamblului (Pirgul - există placă piatră cu inscripție?)

- 1540 - refacerea catoliconului

- 1767 - incendiu (distruge chiliile, aripa E)

- 1857 - incendiu (nu afectează catoliconul – cel refăcut la 1540 - tezaurul, biblioteca)

- 1870 - incendiu (nu afectează catoliconul, tezaurul, biblioteca)

- 1893 - incendiu (distruge chiliile, aripa E)

- 1980 - incendiu

▪ Pirgul este singura construcție veche păstrată – (etapa Neagoe Basarab)

Xenofontos

- 1033 - atestată documentar

- 1225 - devastată

- după 1453 - principatele române asigură refacerea și prosperitatea

- 1564 - paraclisul Sf. Gheorghe e făcut de boierul (Nil Coman ?)

- 1637 - Matei Basarab rezidește catoliconul și trapeza (contribuție?). Paisie Velicovschi atrage aici mari fonduri

- 1817 - incendiu distrugător (catoliconul este din 1819)

▪ portrete ctitoricești: în pronaos, la intrare, erau pictați Matei Basarab și Doamna Elena care țin macheta bisericii

Iviron

- Sec. X - atestată

- 1525 - turnul orologiului datorat lui Visarion din București

- 1737 - paraclisul Sf. Nicolae datorat lui Visarion

- 1845 - incendiu

- 1865 - incendiu

▪ Inscripție - (în catolicon): *„Io Mihnea Radu Voievod. Preasfințitul kategumen chir Gavriil. De trei ori fericitul Marcu Ivireanul și zugrav”*

▪ Portrete ctitoricești (în naosul catoliconului – zugrăvit la 1610): Mihnea Turcitul cu un copil și Radu Mihnea și între ei mitropolitul Theodosios (idem în nartex *Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia*)

Pantocratoros

- 1537 - atestată

- 1390 - incendiu distrugător

- 1759 - Paisie Velicovschi a venit și a fondat schitul rusc Profiti Elia (a fost egumen; la 1763, urmat de 100 călugări pleacă în Moldova)

- 1773 - incendiu distrugător

- după 1945 - incendiu (distruge chiliile, aripa N)

- 1817 - incendiu

- 1864 - incendiu

- 1879 - incendiu

▪ Inscripție (în catolicon - distrusă la 1847): *„Robul lui Dumnezeu Barbul marele logofăt al Țării Românești, ctitor al acestei mănăstiri”* (pictat ca ctitor la 1536 !). O altă sursă menționează pe Barbu (Craiovescu?) și Gavriil *arhonți valahi*.

Timiou Prodromou

- mijl. Sec. XIX - schit românesc

Agiou Pavlou

- 1259 - atestată (chryسوبul)

- înc. sec. XVI - Ștefan aduce apă, Bogdan începe pîrgul (*după N. Iorga*);

- înc. sec. XVI - etapă Radu cel Mare și Neagoe Basarab (1522) Pîrgul (este singura construcție veche păstrată)

- înc. sec. XIX - distrusă în timpul războiului de independență

- 1902 - incendiu distrugător

- 1911 - inundație distrugătoare

- 1920 - incendiu distrugător

▪ inscripție pe pîrgul lui Neagoe: „...acest turn de apărare (e făcut) în amintirea Dumnezeuului meu”

▪ inscripție: „Cu voia Tatălui și cu învoirea Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh, întru Hristos Dumnezeu iubitorul și binecredinciosul Io Neagoe Voievod și domn al Țării Românești, și ctitori ai acestui sfânt hram, am făcut acest pîrg pentru asigurarea acestei mănăstiri și pomenirea domniei mele; s-a făcut în anul 7030 (1522)”.

▪ inscripție (pe scara de marmură a pîrgului): „A început acest pîrg Neagoe Voievod și l-a sfârșit (l-a săvârșit) Petru Voievod (Petru cel Tânăr, sau după N. Iorga, Radu Paisie) și Teodor Clucerul”.

Cum ar fi anterior nu există mănăstire la Athos în care să nu fie implicate țările române. Există un număr imens de documente (ne investigate în totalitate) care probează vocația de ctitor a boierimii și a voievozilor români.

Mai mult, imaginea mediatizată a prezenței principatelor românești - este aceea de continuatori ai Bizanțului pe toată durata stăpânirii otomane. De aceea consider că din nici un manual școlar de istorie nu trebuie să lipsească capitolul care să releve locul Sfântului Munte în trecutul poporului român.

Consider, repetând cele afirmate anterior, că cele mai convingătoare dovezi în a recunoaște *in situ* amprenta ctitoricească românească asupra componentelor ansamblului, sunt clădiri ce mai păstrau sau mai păstrează în exterior sau interior inscripțiile și portretele ctitoricești (cele mai multe inscripții descifrate și redată textual de Nicolae Iorga, probabil că nu mai există acum după un secol). Bazându-mă pe aceste criterii consider că nu putem avea o evaluare cât de cât reală, doar pe baza textelor și portretelor. Acestea au fost avute în vedere în cele de mai sus ca demne a reține atenția și a suscita interesul pentru viitoare investigații fără riscul de a cădea în populism. O primă descindere la Sfântul Munte pe cont propriu, trebuie recunoscut, este un prim contact care permite doar

culegerea unor impresii, însă care îndeamnă la o revenire mai în tihnă, mai temeinică.

Este o lucrare ce cade în sarcina viitorilor cercetători români, cu atât mai mult cu cât actualii ocupanți ai mănăstirilor: greci, bulgari, sârbi, ruși nu au interesul să o facă.

SUMMARY

Although with a stronger connection to the Romanians' past than many other places, the most complex monastic ensemble of the Christian world, Mount Athos, is very little known in our country. The publicized image of the Romanian presence at Mount Athos is that of Byzantine forbearers during the entire ottoman domination.

The athonite community has been directly supported with large amounts of money by rulers and the notable boyars, in rebuilding, extending and maintaining the great monastic ensembles / an endless list of contributions. This is commonly known; what remains unknown is the importance of this contribution and the location of the remaining buildings belonging to Romanian rulers and acknowledged as such.

Various writings point out numerous donations or the financing of numerous new buildings – chapels, towers, walls, specifically identifying them and the donors. The lack of a certain publication or at least of a reproduction of the original texts (which cannot be verified) obliges us to name them only for inventory purposes or as folklore.

Large ensembles, the athonite monasteries have been subject to ample destruction, therefore finding themselves in need of extensions, reconstructions, repairs – interventions that are also historical stages. There is no actual monastery in Athos not related, in some way, to the Romanian countries. The most convincing proofs for the in situ recognition of the Romanian patronage of the ensemble's elements, there are buildings still bearing or which used to bear, on the inner or outer walls, portraits of the patrons. Therefore, we only selected in the following table only the ensembles and buildings whose building may be localized and attributed without any doubt to a certain character, based upon documents – graphic and pictorial – buildings still bearing or which used to bear, on the inner or outer walls, portraits of the patrons.

Π. 2. Muntele Aton văzut de la Karakallou

Π. 1. Sfântul Munte Athos – situarea mănăstirilor athonite

Π. 3. Karyes - sediul Sfintei Comunități (Iera Kinetita)

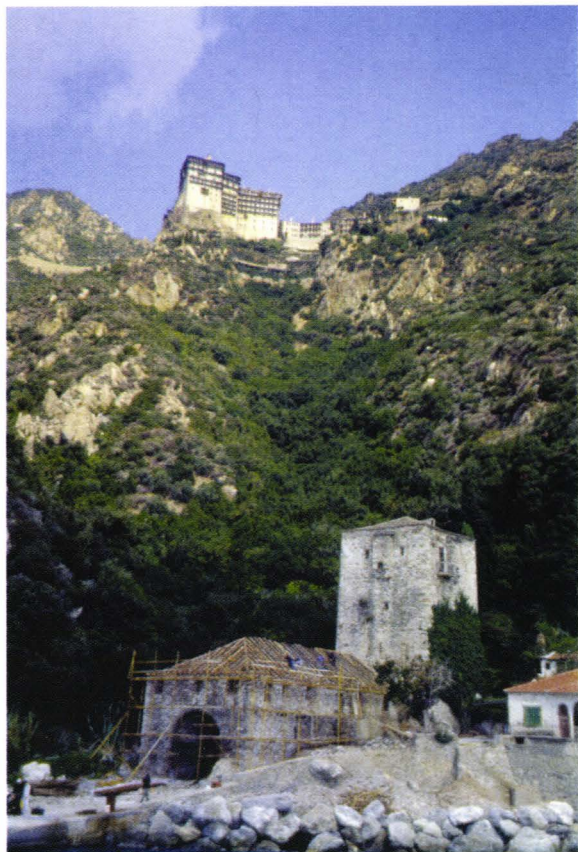

II. 4. O veritabilă cetate medievală (Megas Lavras)

II. 5. Fortăreața Megas Lavras (în planul ultim, pîrgul)

II. 6. Inexpugnabila Simonopetra (în prim plan, arsana).

II. 7. Fortăreața Agiou Dionyssiou (unul din multele șantiere de restaurare).

II. 8. Culori aprinse - (Ivion)

II. 9. Clădiri multi-etajate - (Koutloumousiou)

II. 10. Arhitectură vernaculară - (Agiou Panteleimonos-Russicon)

II. 11. Megas Lavras - fiala

II. 12. Megas Lavras - fiala. Capitel en stalactite

II. 13. Megas Lavras - fiala panou de parapet

II. 14. Zografou - arsana lui Ștefan cel Mare

II. 15. Docheiariou

II. 16. Docheiariou - biserica lui Alexandru Lăpușneanu

II. 17. Karakallou - pirgul

II. 18. Karakallou- arsana lui Petru Rareș

II. 19. Koutloumoussiou - pîrgul lui Neagoe Basarab (în plan secund)

II. 20. Karakallou - nartex - ctitorii (Petru și Pahomie)

II. 21. Agiou Pavlou - pîrgul lui Neagoe Basarab

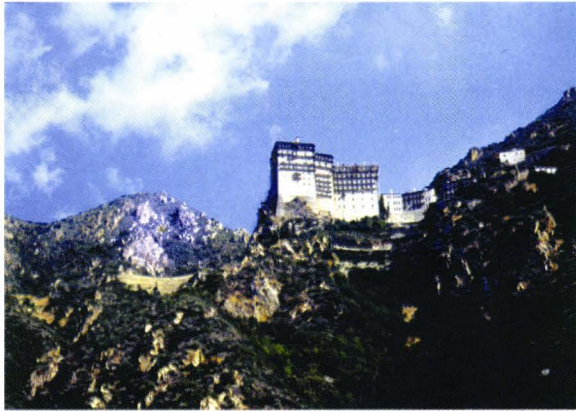

II. 22.. Vatopediou - paraclisul Sfântului Brâu (Neagoe Basarab)

II. 23. Iviron- catoliconul (Radu Mihnea)

II. 24. Simonopetra (Mihai Viteazul,1599)

II. 25. Agiou Dionyissiou (Neagoe Basarab, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu)

II. 26. Un mare duhovnic - Avva Dionisie (Ignat) - chilia românească Colciu, septembrie 2003

SCHITUL ROBAIA ȘI ALTE MONUMENTE PIERDUTE DIN JUDEȚUL ARGEȘ

Iozefina Postăvaru

Pierderile în domeniul patrimoniului cultural sunt percepute cel mai concret în momentele de bilanț. Actualizarea, în vederea republicării, în anul 2009, a Listei Monumentelor Istorice este un astfel de moment, întrucât permite o nouă evaluare a patrimoniului protejat prin lege.

Verificarea pe teren a LMI 2004 a relevat un număr important de monumente a căror substanță istorică s-a diminuat sau a fost pierdută în totalitate.

Articolul de față propune un exercițiu asupra metodei prin care diferitele forme și grade de distrugere ale unui monument istoric pot fi reflectate corect în LMI, interfața publică și juridică a inventarierii monumentelor istorice.

Au fost analizate trei astfel de cazuri din județul Argeș: *Casa Felicia Proca* din Domnești, demolată de proprietar și reconstruită de primărie, *Poarta de zid pictată* a bisericii „Intrarea în biserică a Maicii Domnului” din Domnești, distrusă aproape total într-un accident auto și *Schitul Robaia*, desființat ca monument istoric prin „restaurare”.

I. Dacă pentru primele două exemple documentația este minimală, *Schitul Robaia*, monument reprezentativ pentru arhitectura epocii lui Matei Basarab este subiectul unei bibliografii suficient de ample¹, pe care o sintetizăm în continuare:

Așezământul monahal este citat documentar începând din secolul al XIV-lea. O biserică din lemn atribuită banului Armeș a precedat bisericii din piatră, cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe” construită în 1644 (dată antequem) de către Sava Sifarul și soția sa, Livera. Închinată de aceasta din urmă Mănăstirii Argeșului după 1671, a fost restaurată de Episcopul Iosif I (1793-1820). O refacere importantă este consemnată în 1848.

Probabil, cu această ocazie se montează deasupra naosului o turlă de scânduri iar accesul de pe latura de sud a pronaosului se transferă pe fațada de vest, unde se adaugă pridvorul de lemn. Turnul clopotniță este construit după întocmirea Catagrafiei eparhiei Argeș din 1824 întrucât acesta nu-l citează². Biserica a fost repictată în anii 1848, 1901 și 1951. La Robaia s-a refugiat Sofronie de la Cioara (1764-1766), lider al rezistenței anti-uniaționiste din Transilvania (canonizat) și s-a călugărit, în ultimii ani din viață pictorul muralist Părvu Mutu (1657-1735). În 1935, din dispoziția episcopului Cozma al Argeșului, pe latura de nord a incintei a fost construită clădirea Stăreției.

Biserica schitului Robaia (il. 1), așa cum s-a consacrat ca reper al arhitecturii din epoca lui Matei Basarab, ilustrând *Tipul structural al bisericilor de plan triconc*³ este un edificiu de dimensiuni mici (12,93 x 7,99), cu o înălțime de 5,02 m la cornișă și de 8,24 m la coama acoperișului (il. 2, 3). Fațadele sunt decorate doar cu specificul brâu median dispus la două treimi din înălțime. Șarpanta acoperișului are pantă moderată și învelitoare de șindrilă.

Turnul clopotniță, masiv, de plan pătrat, cu 3 nivele (gang, tainiță, camera clopotelor) și acoperiș piramidal scund, din șindrilă, împreună cu corpul de chilii alipit pe latura de vest se armonizează cu biserica, în ciuda epocilor diferite de construcție. Pe latura de nord, Stăreția, clădire interbelică tipizată⁴, este construită din piatră de râu și lemn pentru a se integra ansamblului și peisajului. În aceeași perioadă a fost construită casa monahală amplasată la sud-est de incintă, lângă cimitir.

Aceasta este configurația sub care Schitul Robaia a fost pus sub protecție legală prin clasarea ca Monument Istoric prin HCM 1160, în 1955⁵. Prin

¹ Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, 1-2, Craiova, 1970, p. 547; Uritescu, Gheorghe, *Schitul Robaia – Argeș*, în *Glasul Bisericii*, 1934, nr. 11-12, p. 1123; Nicolae, Veniamin, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, p. 200; *Arta creștină în România*, vol V, sec. al XVI - lea, Ed. Institutului Biblic și de misiune al B.O.R., Buc. 1989, p. 51; Sinigalia, Tereza, *Repertoriul arhitecturii în Țara Românească, 1600-1680*, vol. I, București, 2002, p. 84-85; Moisescu, Cristian, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab. II. Repertoriul edificiilor de cult*, Ed. Meridiane, București, 2003, p. 60, 117-118.

² Ghika-Budești, Nicolae, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia IV, veac XVII*, BCMI, 1936; tip. Datina Română, Vălenii de Munte, fig. 967. Datorită formelor sale arhaice, turnul este atribuit secolului al XVIII-lea.

³ Moisescu, Cristian, *Arhitectura epocii*, p. 60.

⁴ construită de Episcopia Argeșului în 1935, similară celei de la mănăstirea Vălenii.

⁵ Arhiva INMI deține în fondul CMI, 1892-1948, Dosarul 2899, *Robaia*, chestionar, corespondență, schițe, relevee, autori N. Ghika Budești și Virgil Drăghiceanu, 1921-1923.

acest statut îi era garantată ansamblului prezervarea ca martor semnificativ al istoriei.

În *Lista Monumentelor de Cultură de pe teritoriul RPR din 1955*, schitul Robaia (cu turnul - clopotniță) din com. Mușetetești, Raion Curtea de Argeș figurează cu codul 1980. Fișa de evidență CSCAS/DMI din 1965 enumeră în componența ansamblului, *Biserica "Sf. Gheorghe", Clopotnița cu 2 chilii, Stăreția și Casa veche*. La rubrica inscripții este transcrisă pisania zugrăvită în pridvor deasupra intrării în pronaos (repictată scrupulos în 1951 după pisania originală din 1848)⁶: *Întru slava Sfintei și cei de o funtă făcătoare și nedespărțitei Troiță și întru cinstea și lauda Sf. Mr. M. Gheorghie purtătorul de biruință s-au zidit din temelie această Sf. biserică de Dumnealor Ctitori: Sava, Livera, Mușat, Mușetetești și a s-au înzestrat cu moșia aceasta pe care este zidită biserica încă și un munte ce-i zice Dara și o vie. Iar într-o vreme risipindu-să călugării și rămâind Skitu pustiu, s-au luat moșia, muntele, via, sub comanda Sf. Episcopii Argeși. Apoi iar adunându-să călugări pe vremea răposatului Iosif Episcopu fiind iubitor de Dumnezeu. Iară la leat 1843 s-au orânduie stareț și îngrijitor Sfinția Sa, părintele Visarion Ieromonah de Prea o Sfinția Sa Kiriu Kir. Ilarion Episcop al Argeșului. Deci având râvnă și dragoste acest Părinte Stareț s-au nevoit de au întemeiat acest Sf. Schit. Iar la 1848 aflându-să biserica cu totul întunecoasă și afumată și iarăși nevoindu-să a să împodobi și aduna părinți ca un bun părinte s-au îndemnat și Sfinția sa zmeritul Ieromonahu Teodosie Duhoivnicu de au zugrăvit, nouăzeci galbeni spre podoaba și ajutorul bisericii. Asemenea tâmpla s-au săpat cu toată podoaba ei de sus până jos de Sfinția sa părintele Naum monah. Încă s-au mai îndemnat și alți făcători de bine care cu ce s-au îndurat a ajuta ca să aibă pomenire vecinică. În fișă este transcrisă și inscripția votivă a picturii din 1951, scrisă în continuarea pisaniei: *Cu ajutorul lui Dumnezeu, prin stăruința viețuitorilor sfintei mănăstiri și contribuția bine credincioșilor Toma, Ana și Valeriu și altor buni creștini, s-a pictat din nou acest anvon (advon / pridvor) sfânt în anul 1951 luna iulie. Theodor Petrescu, pictor, Tutana-Argeș 1951.**

În LMI 1992 *Ansamblul schitului Robaia*, datat sec. XVII-XIX figurează sub codul 3 B 388, cu componentele: *Biserica „Sf. Gheorghe”, 1644 și „Clopotnița”*.

În 1991 se constituise noua comunitate de călugărițe, caracterizată printr-un ridicat spirit întreprinzător, susținut pe cale ierarhică. Când, în martie 1997 mănăstirea a cerut fonduri pentru restaurare, o comisie a CNMI a constatat executarea

unei picturi noi, de proastă calitate, în biserică și construcții noi executate fără aviz (chioșcul și un corp de chilii). Finanțarea nu a fost acordată iar DMI a solicitat remedierea intervențiilor ilegale și elaborarea unui proiect de restaurare pentru elementele valoroase care încă se păstrau. Biserica a fost pictată din nou, pe baza unui proiect. Pentru restaurarea bisericii a fost elaborat un proiect de restaurare științific, avizat de CNMI⁷ (il. 4). Lucrurile cu adevărat grave au urmat începând cu anul 2000 când s-a intervenit incisiv asupra bisericii ignorându-se proiectul avizat. Locul restaurării a fost luat de frenezia ctitoricească iar cultura a pierdut teren în fața cultelor. În urma „restaurării” biserica și-a dublat volumul: planul a fost extins spre vest (în locul pridvorului de lemn) cu un „exonartex” compact⁸, zidurile au fost înălțate cu cca. 2 m și prevăzute cu o friză de ocnițe sub cornișă. Șarpanta, cu o formă elansată este excesiv evazată deasupra fațadei de vest. În incintă au apărut construcții colosale. După 2002 cauza mănăstirii a fost asumată de către MCC, care a prevăzut în PNR finanțarea unor proiecte de remediere a intervențiilor la biserică, restaurarea turnului clopotniță, a stăreției și „temperarea” construcțiilor noi⁹.

În LMI 2004, Schitul Robaia figurează cu codul de ansamblu AG-II-a-A-13778, și componentele: *Biserica „Sf. Gheorghe”, Turnul clopotniță și Stăreția*, cu subcoduri de monument. Încadrarea ansamblului în *Grupa valorică A* a fost argumentată de către DJCCPCN prin întrunirea calificativului *exceptional* la toate criteriile de clasare prevăzute în OM nr. 2682 /2003 (vechime, valoare arhitecturală, raritate, valoare memorial simbolică). Încadrarea în grupa valorică A (monument de importanță națională) impune supravegherea strictă a intervențiilor asupra monumentului prin avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice și permite accesarea fondurilor publice prin Planul Național de Restaurare. Lucrările efectuate după 2004 prin cofinanțare PNR/ISC (vezi rapoartele ONMI din anii 2005 și 2006) au avut caracterul unor rectificări și integrări ale intervențiilor neautorizate. În 2005 ferestrele au primit ancadrame de piatră sculptată iar accesele în exonartex și în pronaos au fost înzestrate cu portaluri sculpta-

⁷ Proiectant REMON PROIECT SRL, șef proiect arh. Constanța Carp, 1999, Aviz CNMI nr. 589/M/09.08.1999.

⁸ Avizul CNMI insistă pe varianta fără pridvor care pune în valoare imaginea originală a bisericii.

⁹ Sinteza eforturilor MCC de stopare și contracarare a efectelor intervențiilor ilegale de la Robaia ne-a fost pusă la dispoziție de d-na arhitect Daniela Enescu, inspector de zonă, drept pentru care îi mulțumim.

⁶ Textul a fost confruntat cu transcrierea pisaniei din 1848 publicată de Alexandru Frunzescu în BCMI, anul XXXV-Fasc 113-114, 1942, p.190. Îl redăm aici datorită bogăției documentare și pentru că inscripția a fost distrusă la „restaurarea” din 1997.

te somptuoase. Atât turnul cât și biserica au primit acoperișuri ascuțite, învelite în tablă de cupru.

În expoziția "Monumentele istorice, repere ale identității culturale românești", organizată de Institutul Cultural Român, Comisia Națională a Monumentelor Istorice și Uniunea Națională a Restauratorilor de Monumente Istorice din România, deschisă în 2007 la Institutul Cultural Român, Robaia figurează cu noua înfățișare drept unul dintre "monumente istorice de referință, restaurate în perioada 1990-2006, în România" (alături de Mănăstirea Aninoasa și capela înhumării regelui Carol al II-lea din județul Argeș).

Substanța istorică a monumentului este însă grav prejudiciată (il. 5, il. 6). Mica biserică muntenească din secolul al XVII-lea a fost „corectată” pe gustul comanditarului și al pelerinilor și a dispărut sub grefe de inspirație moldovenească (siluetă, ocnife, acoperiș) și sub podoaba excesivă a pietrării care imită ancadramentele bisericii Domnești „Sf. Gheorghe” din Pitești (il. 7). În PNR 2008 sunt prevăzute noi lucrări la Stăreție (il. 8).

Publicarea periodică (5 ani) a LMI, instrumentul juridic de primă importanță în politica de protejare a monumentelor istorice are rolul de a reflecta cu acuratețe situația reală, "la zi" a monumentelor clasate. Intervențiile efectuate asupra Schitului Robaia (îndeosebi asupra bisericii) au ridicat problema declasării și a radierii din LMI¹⁰. În LMI 2009 transformările trebuie să se reflecte în conținutul rubricilor ei. La biserică, *Grupa valorică A* conținută în cod nu mai poate fi susținută prin aplicarea criteriilor *vechime, valoare arhitecturală și unicitate* care tind spre valoare nulă. Criteriul *valorii memoriale* poate fi menținut ca *exceptional* dar nu compensează celelalte 3 criterii pentru menținerea în categoria II - monumente de arhitectură, însă poate argumenta transferul la categoria III - monumente memoriale. Și într-un caz și în altul schimbările de grupă valorică sau de categorie "după natură" trebuie să urmeze procedura prevăzută în lege și avizul CNMI. Varianta minimă este menționarea transformărilor radicale dintre anii 1997-2006 la rubrica *Datate*.

Varianta ideală ar fi însă aducerea monumentului cât mai aproape de starea originală și menținerea în LMI în *Grupa valorică A*. Este datorია morală impusă de moștenirea lăsată de Matei Basarab Voevod printr-un hrisov domnesc din 15 Aprilie 1644, dat în timpul Egumenului Damas-

chin, prin care, pentru că mănăstirea era săracă și fără venit, o scutește de orice *dijmărit ca stupi, oi, vinăriciu domnesc, cal împărătesc și o înzestreață cu moșie, păduri, vite, și alte ajutoare*, cum însuși zice: *Pentru pomeană, ca să fie Domniei mele și răposaților părinților Domniei mele, vecinică pomenire, iar Sfânta Mănăstire Robaia și dumnezeștilor călugări de întărire și de hrană*¹¹.

II. Comuna Domnești de lângă care se deschide sălbatica vale a Robaei se află la jumătatea drumului dintre vechile reședințe domnești de la Curtea de Argeș și Câmpulung. Parcursul acestei artere istorice prin fostul sat Domneștii de Sus era jalonat, până în anul 2007 de două monumente istorice amplasate în două puncte de schimbare a direcției drumului, mobilând capete de perspectivă pitorești, veritabile *landmark*-uri ale localității (il. 9).

Casa Felicia Proca a fost inclusă în LMI în 1992. În LMI 2004 figurează cu codul AG-II-m-B-13673. La verificarea pe teren a LMI în 2006 (il. 10) imobilul urma să fie achiziționat de primărie și organizat ca muzeu de etnografie de către Asociația Culturală Domnești. Casa a fost demontată însă de către proprietar în anul 2007, terenul a fost ocupat cu rezervoare de butan - gaz iar primăria s-a angajat, față de DJCCPCN să reconstruiască casa pe alt amplasament. Chiar dacă succesul operațiunii de restituire va argumenta menținerea obiectivului în LMI (cu specificarea datei strămutării și a proporției materialului prezervat), dispariția casei de pe amplasamentul său original este o importantă pierdere urbanistică pentru localitate.

III. În centrul vechiului sat Domneștii de Sus, drumul descrie o curba accentuată în dreptul Ansamblului bisericii „Intrarea în biserică a Maicii Domnului” (cod AG-II-a-B-13675), format din biserică, incintă și poartă de zid, ridicate de ctitori țărani moșneni, în 1828. Biserica nouă - implantată în 1907 în incintă - a rupt relația funcțională dintre biserică veche și poarta ei, situată pe latura de sud (il.11). În bibliografia destul de vastă privitoare la biserică¹², poarta cu picturi murale este menționată laconic, de regulă doar ca element pitoresc (il. 12). Monumentul s-a impus însă în memoria colectivă ca simbol al comunei, fiind chiar logo-ul Asociației Culturale Domnești.

¹¹ Citat de Alexandru Frunzescu, în *Comunicări, Biserica Mănăstirii Robnaia*, în BCMI, anul XXXV-Fasc 113-114, 1942, p.190.

¹² Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, 1-2, Craiova, 1970; Ghika-Budești, *L'ancienne architecture religieuse de la Valachie*, în BCMI, 1937, p. 52, PL. XXVIII. Biserica a fost restaurată prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice între anii 1907-1909.

¹⁰ Subiectul *declasării* Schitului Robaia din motivul denaturării prin intervenții neautorizate a fost dezbătut într-o ședință a CNMI în anul 1997. S-a convenit atunci că scoaterea de sub protecția legală nu este benefică mai ales atâta timp cât șantierul de reconstrucție era în desfășurare.

La începutul anului 2008, poarta a fost distrusă în proporție de 80% într-un accident auto. Din compoziția tripartită a porții (cu un arc central mare, deschis, între două arce scunde, pline) a fost cruțat doar arcul estic.

Documentația fotografică realizată în timpul verificării LMI¹³ din anul 2006 mi-a permis identificarea iconografiei picturii murale și transcrierea inscripțiilor, operație ce poate recupera lipsa informațiilor despre monumentul dispărut și poate fi utilă la o eventuală reconstituire.

Cele două fațade ale porții (cea sudică orientată spre drum și cea nordică spre incintă) au programe iconografice distincte, adaptate traseului ritualic parcurs de credincios între lume, biserică și viață veșnică.

Fațada de sud, menită să avertizeze privitorul asupra condiției sale de păcătos și să-l purifice pentru intrarea în spațiul sacru este reprezentarea ilustrată a *Evangeliei despre Înfricoșata Judecată* după Matei, Capitolul 25, versetele 31- 46. Arhivolta arcului central este dominată de reprezentarea lui Iisus în ziua *Judecății de Apoi*, care desparte sufletele drepte de cele păcătoase, repartizându-le la dreapta și la stânga Sa (il. 13). De o parte și de alta sunt transcrise, în caractere chirilice, textele versetelor biblice, pornind din centru. Textul din dreapta este transcris în oglindă, de la dreapta la stânga pentru a sublinia sursa mesajului: *Veniți blagosloviți părintelui/ Meu, moștenii împărăția ce e gătită vouă/ de la întemeierea lumii*. Cel din stânga este scris în sens normal: *Duceți-vă de la Mine, blestemaților/ în focul cel de veci, care e gătit diavolului / și îngerilor lui*.

În registrul de dedesubt, de o parte și de alta a deschiderii arcului sunt reprezentate grupurile dreptilor și damnaților. Personajele din dreapta, intitulate prin inscripție *Cetele dreptilor*, converg în trei grupuri compacte spre Iisus. În stânga, 2 grupuri de damnați sunt împinși de doi arhangheli roșii în jos, spre stânga, spre gura monstrului Leviatan.

Registrul de dedesubt corespunde nișelor laterale în care sunt reprezentați Arhangheli (în câmpul central) și sfinți militari în medalioane, pe arhivele. De la mâna Arhanghelului Gabriel pornește, diagonal, spre scena superioară, inscripția ce rezumă textul *Evangeliei* după Matei, Capitolul 7, versetele: 13 și 14 (*Intrați prin poarta cea strâmtă, că largă este poarta și lată este calea care duce la pieire și mulți sunt cei care o află. Și strâmtă este calea care duce la viață și puțini sunt aceia care o află*). Pe poarta de la Domnești, ea însăși întruchipare a "porții strâmte" textul transcris în partea dreaptă este: *Intrați prin*

poarta strâmtă/ care duce la viață iar cel din partea stângă, deasupra damnaților: Lată e calea largă e poarta / care duce la peire.

Întreaga compoziție a fațadei de sud este încadrată de simboluri exhatologice, serafimi, în colțurile superioare și heruvimi pictați pe fațetele turnulețelor laterale.

Fațada de nord (spre interiorul incintei) (il. 14), ce conduce credinciosii spre întoarcerea în lume are o iconografie menită să-i încredințeze pe aceștia de protecția divină și mai ales de cea a Fecioarei Maria, patroana bisericii. Deasupra arcului este reprezentat *Acoperământul Maicii Domnului*, ca în Viziunea Sfântului Andrei în care Fecioara apare *strălucind cu lumină și acoperind pe popor cu cinstitul sau omofoar*, încadrată de Sfântul Ioan Înaintemergătorul și Evanghelistul Ioan. Registrul median este ocupat, la dreapta deschiderii arcului, de scena *Sf. Gheorghe omorând balaurul*, iar la stânga, de scena denumită prin inscripție *Taina Ispovedaniei* în care două personaje definite ca *Duhul Drept* sunt călăuzite de îngeri spre Judecata lui Iisus, reprezentat în nimb, în colțul din stânga. Fețele turnulețelor sunt decorate cu motive florale.

Similitudinea cu picturile exterioare de la biserică, semnate, pe masivul sud-vestic al pridvorului de "Ștefan i Nicola zografi, 1831" îndreptătesc atribuirea picturii porții acelorasi meșteri și aceleiasi campanii de înfrumusețare.

Dispariția porții pictate de la Domnești corespunde pierderii unui unicat în arhitectura muntenească. Prezența, între ctitori, a unui Irimia, originar din Rășinari induce supoziția unei posibile contaminări transilvănene având ca reper concret poarta de zid pictată a bisericii ortodoxe din Boița, ridicată între 1812-1822 (il. 15).

În LMI 2009, monumentul se va numi "Fragment din poarta de zid pictată".

Ca oglindă a situației patrimoniului istoric, LMI înregistrează pierderi care pot fi cauzate de neștiință sau fatalitate. Cea mai gravă este însă pervertirea moștenirii istorice cu bună știință, așa cum s-a întâmplat în cazul Schitului Robaia. De o dureroasă actualitate este observația arhitectului Paul Smărăndescu dintr-o recenzie din 1942: *După cum am arătat, Comisia Monumentelor Istorice are marele merit de a repune, acolo unde ea are posibilitatea să lucreze, monumentele noastre în starea lor primitivă...Cu mare durere trebuie, totuși, să afirm că și astăzi sunt preoți, epitropi, cari - fără învoirea Comisiei Monumentelor Istorice, transformă, adaugă și vopsesc operele de artă ale trecutului nostru*¹⁴.

¹⁴ Paul Smărăndescu, *Note și reflexii la Istoria Bucureștiului de N. Iorga*, în BCMI, anul XXXV - Fasc 113-114, 1942, p.193.

¹³ Realizată de fotografii INMI, dl. George Dumitriu.

SUMMARY

The losses from the cultural patrimony are most actual and painful when the balance is made. Such a moment is the actualization, in 2009, of the List of Historical Monuments, as it makes possible global evaluations, percentages and quantitative comparisons.

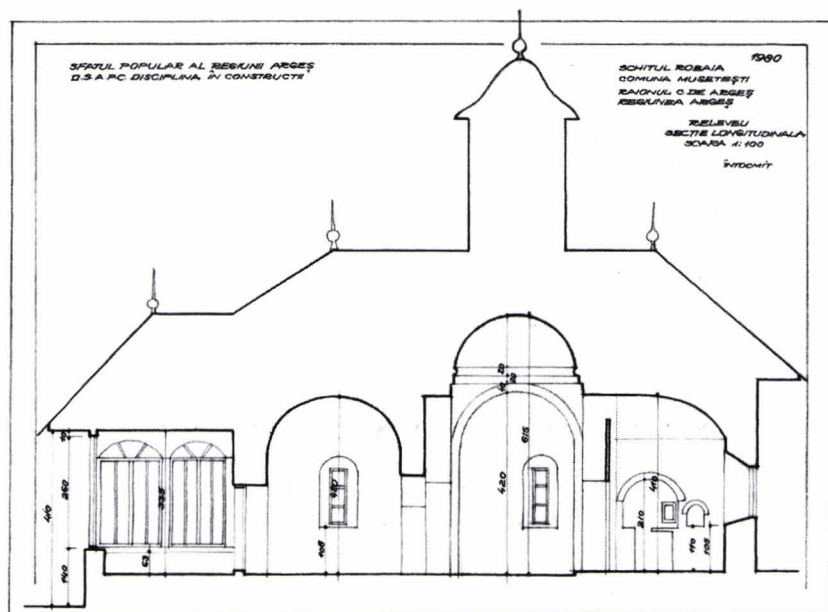
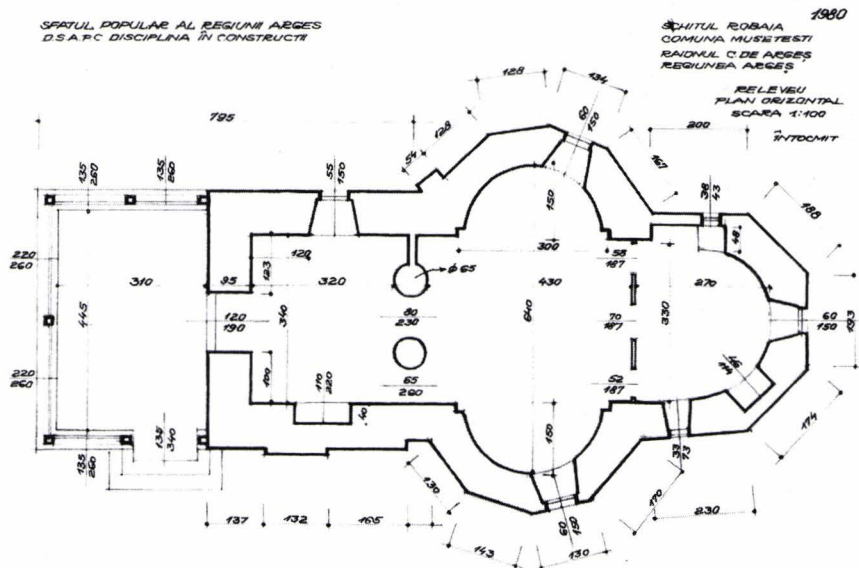
The article raises the problem of the method which allows the accurate reflection in the LHM of the various forms and degrees of destruction of an historical monument, making the LHM an interface of public and

judicial inventory of the historical monuments. Three such cases have been analyzed in the Argeș district: Casa Proca of Domnești, demolished by the owner and rebuilt by the local administration, Poarta de zid pictată (The painted masonry gateway) of the „Intrarea în biserică a Maicii Domnului” church in Domnești, almost completely destroyed in an auto accident, and Schitul Robaia, destroyed by restoration. The paper also has a recovery-oriented character, as two of the aforementioned documents have not made the subject of scientific research.

II. 1. Schitul Robaia. Fotografie din fișa de evidență DMI, 1965

II. 2-3 Biserica schitulului Robaia. Plan și secțiune din fișa de evidență DMI, 1965

II. 5. Biserica și turnul clopotniță ale schitului Robaia. Fotografie din fișa de evidență DMI, 1965

II. 6. Biserica și turnul clopotniță ale schitului Robaia. Foto 2008

II. 7. Biserica schitului Robaia. Fațada sud. Foto 2008

II. 8. Stăreția schitului Robaia, 1935. Foto 2008

II. 9. Casa Felicia Proca și o fântână din Domnești, pe șoseaua Câmpulung-Curtea de Argeș. Foto 2006

II. 10. Casa Felicia Proca din Domnești. Foto 2006

II. 11. Bisericile din Domneștii de Sus. Foto 2006

II. 12. Poarta de zid a bisericii vechi din Domneștii de Sus. Fațada sud. Foto 2006

II. 13. Detaliu de pictură murală. Foto 2006

II. 14. Poarta de zid a bisericii vechi din Domneștii de Sus. Fațada nord. Foto 2006

II. 15. Poarta de zid a bisericii din Boița, jud. Sibiu. După Kurt Hielscher, *România*, 1933

CÂTEVA DRUMURI COMERCIALE ȘI ORAȘE MEDIEVALE DE LA CURBURA CARPAȚILOR (BUZĂU ȘI RÂMNICU SĂRAT PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA)

Emil Lupu

Interesul istoriografiei române privind problema drumurilor „internaționale” și a începuturilor vieții urbane medievale beneficiază de puține date concrete, oferite de „studiul pe obiect”. Aflată, paradoxal – după mai bine de 100 de ani de cercetare arheologică - abia la început, cunoașterea civilizației urbane¹ presupune cunoașterea vechimii și importanței drumurilor comerciale de legătură. Dacă produsele materiale și spirituale ale civilizației urbane au determinat evoluția societății locale și au influențat atât elitele, cât și civilizația rurală, atunci este necesară o mai atentă studiere a modelului urban medieval românesc, chiar dacă partajarea sa de modelul rural nu poate fi atât de lesne realizată.

Problematica axelor comerciale internaționale ce au tranzitat teritoriul Țărilor Române și a influențelor pe care acestea le-au exercitat în procesul genezei statelor medievale Țara Românească și Moldova, dar și în planul apariției orașelor medievale românești, a devenit o constantă a istoriografiei române; Nicolae Iorga a formulat o teorie, larg acceptată și dezvoltată de alți istorici români, potrivit căreia, drumurile comerciale de legătură între Europa Centrală și de Vest, pe de o parte, și *Orientul mătăsiu*, pe de alta, și dintre bazinul Mării Baltice și Constantinopol, au fost factori determinanți în cristalizarea vieții statale la sud și răsărit de Carpați².

O poziție asemănătoare a avut Gheorghe Brătianu, adept al lui H. Pirenne în ceea ce privește influența comerțului internațional în viața internă a

statelor feudale europene. În ampla sa operă de analiză a influenței exercitate de bazinul Mării Negre asupra popoarelor ce au gravitat pe lângă aceasta în decursul epocilor istorice, Gh. Brătianu a afirmat nu o dată că „navigația de pe Dunăre dobândise o importanță nouă, datorită negustorilor din orașele Transilvaniei și ale Ungariei, care îi folosesc resursele. Pe de altă parte „drumul Moldovenesc” deschidea comerțului orașelor din Galiția, Cracovia și Lvov, accesul la porturile de pe coasta Mării Negre. Aceste împrejurări noi de ordin economic explică bruscă dezvoltare a principatelor românești în a doua jumătate a secolului al XIV-lea”³.

Un alt promotor al determinismului economic în înțelegerea organizării statelor medievale românești, de la est și sud de Carpați, a fost P. P. Panaitescu. El considera că „dualitatea formei de stat corespunde unor cauze adânci, unor deosebiri organice, geografice și economice”⁴. Astfel, „(...) între drumurile de comerț din Țara Românească și cele din Moldova nu era, deci, nici o legătură, cele două țări aveau orientări economice deosebite (...)”⁵, prin urmare, ele „(...) erau două zone deosebite de influență politică, ce erau urmarea zonelor de influență comercială: zona ungurească era în Muntenia, iar Moldova cădea în zona de interese și de influențe polone”⁶. Ceva mai târziu, P. P. Panaitescu își reconsideră concepția, contestând tezele lui Nicolae Iorga și Gheorghe Brătianu (după apariția unui punct de vedere contrar, exprimat de Barbu T. Cămpina⁷), afirmând că: „Drumurile comerciale n-au creat orașele și cu atât mai puțin statele”⁸.

O primă sinteză asupra punctelor de vedere privind influența drumurilor comerciale asupra Țării Românești și Moldovei a fost realizată de către

¹ Pentru cel mai recent studiu în domeniu, vezi L. Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, 2004.

² Nicolae Iorga a dezbătut această temă în numeroase lucrări, din care cităm doar câteva: N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*, Vălenii de Munte, 1912; Idem, *Drumuri vechi*, București, 1920; Idem, *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, București, 1928; Idem, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche* (vol. I), *Epoca mai nouă* (vol. II), ediția a II-a, București, 1937, *passim*. Către sfârșitul vieții, această poziție a fost ușor atenuată, identificând și alți factori în apariția primelor state medievale românești (Idem, *Elemente economice în cultura noastră*, în vol. *Conferințe și prelegeri*, București, 1943).

³ Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*, ediție îngrijită de V. Spinei, vol. II, București, 1988, p. 144.

⁴ P. P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Postfață, note și comentarii de Șt. S. Gorovei și M. M. Székely, ediția a II-a, București, 1994, p. 99.

⁵ *Ibidem*, p. 103.

⁶ *Ibidem*, p. 104.

⁷ Barbu T. Cămpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XIII-XIV*, în *Studii*, anul VI (1953), nr. 1, p. 191-236 și nr. 3, p. 79-119.

⁸ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 281.

Sergiu Iosipescu⁹, apoi de Șerban Papacostea, care concluziona: „(...) drumul nu a «creat» statul, cum afirmase marele istoric (Nicolae Iorga, n.n.), în exuberanța descoperirii unei deosebit de însemnate corelații a istoriei noastre; și totuși nu e mai puțin adevărat că drumul comercial și lupta pentru controlul acestuia a fost o componentă hotărâtoare a etapei finale de constituire a statului feudal, atât în cazul Țării Românești cât și al Moldovei”¹⁰.

Dacă rolul drumurilor comerciale a fost apreciat la adevărata sa dimensiune în ce privește organizarea vieții statale, el nu trebuia neglijat nici în privința influențării componentelor sociale și culturale ale zonelor pe care le traversează. Pe șleaurile adânc săpate de roțile cărușelor încărcate cu mărfuri, se deplasau și constructorii catedralelor, artiștii și tipograful de mai târziu. Locurile de popas, târgurile și orașele de tranzit erau toate marcate de influențele locurilor îndepărtate de plecare și de destinație ale acestor drumuri.

Spațiul exterior al curburii Carpaților a fost recordat din zorii evului mediu românesc la o axă internațională de circulație, la vest reprezentată de orașele hanseatice și la est de marile antrepozite conectate la drumul mătăsi. Fiind o deviație secundară a acestei axe, creată prin efortul militar și politic al coroanei maghiare și prin calitățile sașilor colonizați în Transilvania, acest drum comercial a apărut odată cu orașul Brașov. Beneficiind de scutiri și o largă autonomie comună, Brașovul a monopolizat comercial spațiul dintre gura râului Ialomița și cea a râului Siret, încă din secolele XIII-XIV.

Negustorii brașoveni au fost marii beneficiari ai eforturilor complexe ale regalității maghiare, directe sau prin intermediari, de prelungire a graniței estice până la Dunăre. Ei au fost favorizați de protecția inițială a cavalerilor teutoni¹¹ (care au curățat nu numai acest spațiu extracarpatic de grupurile nomade ale cumanilor), apoi de Episcopatul Cumaniei (care încerca să pună în practică o vastă campanie de colonizare cu *popoare* de diverse etnii, aduse din Transilvania și de pacificare prin creștinare a triburilor turanice¹²), într-un spațiu ce depășea cu mult granițele eparhiei catolice.

Deocamdată, primul document ce atestă existența unui *coridor* comercial în zona curburii exterioare a Munților Carpați este privilegiul comercial acordat la 28 iunie 1358 de regele Ungariei, Ludovic cel Mare, negustorilor brașoveni. Binecunoscut și intens analizat de istoriografia românească, documentul nu mai poate suporta nici un fel de interpretări noi. „*Controversa provocată în istoriografia română de interpretarea acestui document se poate rezuma la două poziții principale: a lui Nicolae Iorga și Emil Lăzărescu ce deduc existența unui culoar angevin și a Mariei Holban care îl socoate un act de pretenție într-un moment de criză a relațiilor dintre voievodul Nicolae Alexandru și regele Ludovic I*”¹³. Privilegiul semnifică un gest de autoritate al regatului maghiar față de voievodul Țării Românești, în subordonarea căruia se afla și teritoriul cuprins între vărsarea râurilor Ialomița și Siret, teritoriu care ar corespunde unei părți din fostul Episcopat al Cumaniei. Documentul confirma negustorilor brașoveni dreptul exclusiv de liberă circulație prin acest „*coridor*”, care le permitea astfel accesul la porturile de la Marea Neagră și Dunăre. Pentru ca accesul brașovenilor să fie asigurat în totalitate, la scurt timp după ce Vladislav Vlaicu le dădea și el un privilegiu comercial, la 20 ianuarie 1368, textul fiind probabil conceput de cancelaria regală de la Buda¹⁴, „*regele Ludovic, după cererea anume a brașovenilor, îngăduie ca „negustorii domnului Demetrius, princeps Tartarorum» (Dimitrie, principe al tatarilor), să nu-i mai plătească lui tricesima obișnuită, așa încât și voi în pământul (terre) aceluiași domn Dimitrie să puteți trece sigur și liber, fără plata tricesimei, cu lucrurile și mărfurile voastre*”¹⁵.

Relațiile comerciale din acest coridor comercial erau cu multă vreme înainte stabilite, pe baza unor înțelegeri care nu presupuneau obligatoriu emiterea unor documente scrise. Spre exemplu, negustorii sibieni nu au solicitat și n-au primit (sau nu s-au păstrat), acte privind de drepturi de liberă trecere (nici din partea regelui Ungariei, ca putere suzerană, nici din partea domnitorului Țării Românești sau a cnezilor și voievozilor locali de dinainte de constituirea statului Ungrovlahiei, ce își exercitau autoritatea asupra drumurilor tranzitate de aceștia), totuși au desfășurat obișnuitele activități comerciale la sud de Carpați și au beneficiat de dreptul de depozit, pentru mărfurile aduse din Țara Românească.

⁹ S. Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV-XVI)*, în AIIA, XDX, 1982, p. 265-284.

¹⁰ Ș. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 204. Subiectul a fost reluat de curând în Iden, *Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre*, în SMIM, XVIII, 2000, p. 45-56.

¹¹ DIR, C, *veacul: XI, XII și XIII*, vol. I, nr. 77, p. 150-151.

¹² *Ibidem*, nr. 185, p. 228; nr. 188, p. 230-231; nr. 189, p. 231; nr. 193, p. 235; nr. 194, p. 235-236; nr. 228, p. 273-274; nr. 230, p. 275-276.

¹³ S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 275, care și conchide că „*întreaga construcție a Mariei Holban întărește caracterul de excepție al drumului Brăilei față de căile comerciale ale Țării Românești*”.

¹⁴ M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 152-153.

¹⁵ Iorga, *Istoria comerțului*, p. 457; doc. republicat în DRH, D, vol. I, nr. 49, p. 90.

De la Brașov, pentru intrarea în Țara Românească erau folosite patru căi importante: *drumul Branului*, *drumul Prahovei*, *drumul Teleajenului* și *drumul Buzăului*, toate pomenite explicit într-un salvconduct acordat brașovenilor în noiembrie-decembrie 1476, de către Vlad Țepeș¹⁶. Dintre acestea, două tranzitau zona care ne interesează: *drumul Teleajenului* și *drumul Buzăului*. Plecând de la Brașov, acest drum al Teleajenului, avea două ramificații: pe *Calea Zizinului* și *Calea Teliului* până în depresiunea Întorsurii Buzăului. De aici, drumul urca pe valea Buzoelului, pe Tabla Buții (un platou aflat la peste 1300 de metri altitudine), de unde, pe lângă cetatea Teleajenului, cobora pe *drumul Teleajenului*¹⁷ sau *drumul Buților*, pe la Vălenii de Munte, Bucov; de aici se bifurca spre Târgșor (pentru a se îndrepta către București) și Gherghița (pentru a urma traseul către Orașul de Floci, Brăila, București și Buzău)¹⁸.

De sub Tabla Buții se desfăcea și *drumul Buzăului*, care cobora fie pe apa Bâscii Chiojdului, fie pe apa Siriului și apoi, mai sus de Nehoiașu, însoțea apa Buzăului. Acest drum, care a reprezentat un foarte important catalizator pentru creșterea economică a zonei de curbură exterioară a Carpaților, cobora până la Buzău, iar de aici se îndrepta către Brăila. Către sfârșitul secolului al XIV-lea, după stabilirea contactelor politice și comerciale între Țara Românească și Polonia, crește în importanță *drumul Bogdanului*, ce făcea legătura între Târgoviște și Suceava, apoi București și Suceava. Acest drum intra în zona de curbură pe sub Dealul Istrița, pe moșiile satelor Greci, Bădeni, Lipia, Cucuteni, venind dinspre Gherghița și Bucov, se intersecta cu *drumul Brăilei* la Buzău, apoi mergea tot pe sub poala dealurilor, pe la Potârnicești, Poșta Călnău, Sinești, Râmnicu Sărat, Dumbrăveni, Tâmboiești, trecând apa Milcovului pe raza orașelor ce apar în jurul unor puncte de vamă de hotar, în secolul al XVII-lea, Focșanii Munteni și Moldoveni.

Aceste mari drumuri comerciale ale zonei erau completate în acea vreme de un număr de poteci și drumuri secundare, pe care se făcea *spartul plaiului* (*umblatul plaiului* sau *vama cucului*), pentru evitarea punctelor de vamă în comerțul de

contrabandă; unele dintre aceste poteci vor deveni, în timp, drumuri oficiale, prin amplasarea unor puncte de vamă și control pe traseul lor.

Cea mai importantă influență a drumurilor comerciale asupra zonelor pe care le-au traversat s-a manifestat în domeniul economic. Pe traseul drumurilor enumerate au apărut hanuri, stații de schimbare a cailor, puncte de vamă, iarmaroace, ce au implicat populația locală în activități comerciale și manufacturiere. Multe din localitățile rurale aflate de-a lungul acestor drumuri apar mai devreme în documentele medievale păstrate, decât cele aflate în afara zonei de influență. Dintre locuitorii acestor localități sunt „recrutați” negustorii ce participă la comerțul cu Brașovul¹⁹, în aceste localități apare cea mai intensă circulație monetară (la nivel rural), ce demonstrează nevoia de bani și determină mai rapid dezagregarea obștilor țărănești devălmașe; boierimea ce deține proprietăți în prejma acestor drumuri manifestă interes pentru participarea la activități de comerț. Efectele benefice ale acestor drumuri sunt reprezentate de dezvoltarea economică mai rapidă a localităților, ajungându-se la realizări în plan edilitar, prin construcții civile și religioase: biserici parohiale, mori, poduri, conace boierești; ele determină și stabilirea unor elemente umane alogene²⁰. Dincolo de prosperitate, drumurile aduc însă locuitorilor îndatoriri și neplăceri: trebuie să asigure întreținerea și paza lor, răspunzând solidar pentru infracțiuni petrecute pe raza localităților de reședință. Au obligația de a asigura cai de olac precum și cazarea și hrana soliilor importante. Aceste drumuri sunt folosite și de armatele de invazie și de cele ale Țării Românești, determinând de multe ori exodul populației în timpul campaniilor militare și distrugerii ale edificiilor. Pe aceste drumuri se deplasează totodată și marile molime ale epocii, locuitorii din preajmă fiind primii afectați.

Dar, dincolo de toate neajunsurile, existența rutelor comerciale dintre Brașov și Brăila, apoi apariția *drumului Bogdanului*, a adus zonei de curbură o dezvoltare sesizabilă în toate planurile vieții medievale. De departe, beneficiul cel mai evident este evoluția civilizației urbane. Singurele orașe din zonă în perioada de timp investigată sunt Buzăul și Râmnicul Sărat, fiecare dintre ele având un specific și o cale proprie de apariție și dezvoltare.

¹⁶ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I (1413 – 1508), București, 1905, p. 98.

¹⁷ Pentru descrierea amănunțită a traseului transilvănean, v. P. Binder, *Drumurile și plaiurile Țării Birsei*, în SAI, XIV, 1969, p. 209-211.

¹⁸ G. M. Petrescu-Sava, *Târguri și orașe între Buzău, Târgoviște și București, în dezvoltarea istorico-geografică și economică și socială*, București, 1937, p. 110.

¹⁹ R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV-XVI)*, București, 1965, p. 259-303.

²⁰ E. Zaharescu, *Vechiul județ al Saacului în lumina istorică și antropogeografică*, București, 1923 (extras din *Buletinul Societății Geografice Române*, tom. XLI (1922), p. 149-173).

Orașul Buzău a apărut ca loc de târg permanent, într-o zonă de concentrare a unor așezări rurale, atestate documentar în evul mediu, reperate arheologic sau păstrate și astăzi. Aleatoriu, menționăm satele Băncești (înglobat în cartierul Simileasca), Gârlași, Balta Plopului, Vernești, Mărăcineni, Vadu Pașii, Focșănei, Atârnați, Lipia. Nu există nici un izvor intern, nici o legendă despre întemeierea orașului și nici o știre despre un personaj fondator, dar analiza numelui acestuia, preluat de la cel al râului pe malul căruia s-a format, ne poate oferi o cale de înțelegere a acestui îndelungat proces, plecând de la terminația cu rezonanță maghiară –*ău*.

Apariția așezării a fost favorizată de poziția sa geografică, la un vad de trecere peste râul Buzău, la răscrucea unor drumuri străvechi, într-un loc de contact a două zone naturale cu bogății și produse complementare (câmpie și deal), ideal pentru schimburi comerciale. Orașul s-a format pe malul drept al râului Buzău, la ieșirea acestuia dintre dealuri, pe o câmpie aluvionară (formată de râu), cu un pământ extrem de fertil și cu o climă blândă. La acestea se adăuga poziția strategică, care îi oferea o oarecare siguranță, fiind apărat pe de o parte de râu, ce nu putea fi trecut decât prin vad, pe de altă parte de pădure și de brațele moarte ale râului. La începuturile sale, așezarea s-a ivit probabil într-o poiană din întinsa pădure care pomea de pe dealul Istrița și care acoperea cea mai mare parte a actualului oraș. Resturile acelei păduri sunt astăzi Crângul Buzăului, pădurile Frasinul și Spătarul. Din râu pomeau mai multe brațe, dintre care o parte, în timp, au secat dând naștere unui teren mlăștinos, unele s-au transformat în bălți iar în altele, locuitorii au amenajat numeroase iazuri, pentru creșterea peștelui sau pentru funcționarea morilor de apă.

La un moment dat, contextul istoric (întemeierea statului medieval Țara Românească, privilegiile comerciale acordate de domni negustorilor străini) a asigurat un climat de anumită stabilitate în zonă, care a permis dezvoltarea activităților comerciale, ceea ce a făcut ca așezarea rurală să capete un loc de târg permanent și apoi, ca urmare a prosperității aduse de acesta, să-și dezvolte caracteristici urbane, transformându-se în oraș. Credem că începuturile orașului Buzău sunt aproape sincrone cu începuturile celor mai vechi orașe sud-carpatice: Câmpulung, Argeș, Brăila, Slatina, Târgoviște, Târgșor, Gherghița și Râmnicu Vâlcea.

O probabilă tradiție, înregistrată pe la sfârșitul secolului al XVI-lea de raguzanul Giacomo di Pietro Luccari (care a vizitat Țara Românească în timpul domniei lui Mihai Viteazul), considera

Buzăul printre primele orașe ale Țării Românești, fortificate de legendarul Negru Vodă. Informația a fost inclusă în lucrarea sa *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, publicată la Veneția în 1605: „*Negru Vodă – legendarul întemeietor al Țării – a fondat orașul Câmpulung și a tras câteva întărituri de cărămidă arsă la: București, Târgoviște, Cetatea de Floci și Buzău*”²¹. Negru-Vodă și descălecatul încep să apară în cronici pe la începutul secolului al XVI-lea și transfigurează fapte istorice mult mai complexe, petrecute într-o perioadă mai lungă de timp. Important ar fi să avem confirmarea faptului că tradiția plasează Buzăul printre cele mai vechi orașe ale Țării Românești. El a devenit cu timpul capitală a județului cu același nume și reședință episcopală.

Deși știrile documentare lipsesc, putem presupune că așezarea de pe râul Buzău a căpătat caracteristici urbane pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, simultan cu procesul de centralizare a statului medieval Țara Românească. Prima pomenire a Buzăului ca târg și punct de vamă apare într-un document din 1431, după 30 ianuarie, emis de Dan al II-lea (1420-1431). După reînnoirea privilegiului comercial acordat negustorilor brașoveni, domnul trimitea o poruncă „*târgurilor și vămilor*” țării, anunțându-le că s-a înțeles cu brașovenii ca negustorii locali să poată vinde și cumpăra produse din Brașov, iar negustorii brașovenii să aibă deplina libertate de a cumpăra și vinde în Țara Românească, vama urmând să se ia ca și în vremea lui Mircea cel Bătrân. „*Ioan Dan, marele voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei. Scrie domnia mea întregii țări a domniei mele, celor mici și celor mari și tuturor târgurilor domniei mele și vămilor: rucărenilor și câmpulungenilor și arghișanilor și târgoviștenilor și târgșorenilor și săcuianilor și gherghiceanilor și brăilenilor și buzăenilor (s.n.) și flocenilor și cetății de la Câmpulung și tuturor celorlalte târguri și vămi și altora, mici și mari. Și aceasta să știți, că s-a întocmit domnia mea cu brașovenii, ca să neguțătorească oamenii domniei mele și să ducă la Brașov ce le va plăcea: fie ceară, fie său, fie argint, fie aur, fie mărgăritar, fie ce le va plăcea (...). Și iarăși, din Brașov să aducă în țara domniei mele, ce le va plăcea și să neguțătorească: fie postav, fie argint, fie florini, fie ce le va plăcea (...)*”²².

Se reconfirma astfel vechiul privilegiu comercial acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor brașoveni în 1413, prin care se stabileau și taxele vamale ce trebuiau plătite pentru mărfurile exportate, importate sau tranzitate prin Țara Româ-

²¹ Apud P. Simionescu, P. Cernovodeanu, *Cetatea de scaun a Bucureștilor*, București, 1976, p. 92.

²² DRH, B, vol. I, nr. 69, p. 130.

nească²³. Târgul Buzău nu este expres menționat în acest prim document, dar existența sa se subînțelege din enumerarea buzoienilor în calitatea lor de târgoveți sau vameși, alături de brăileni, câmpulungeni, argeșeni, târgșoreni, gherghiceni, secuieni, etc., adică alături de cele mai importante grupări negustorești din Țara Românească. Prin urmare, orașul (sau târgul) Buzăului ființa în prima treime a secolului al XV-lea, având o comunitate negustorească implicată în relații comerciale cu brașovenii și brăilenii, aici existând și un punct vamal important.

Întrebarea care persistă este aceea a momentului sau perioadei de apariție a orașului. Izvoare scrise mai vechi de anul 1431, nu avem încă. Sursele nescrise, reprezentate în principal de inventare arheologice, sunt încă foarte puține. Prezența unor situri arheologice aparținând unor așezări, cimitire, tezaure (cercetate arheologic sau doar semnalate prin descoperiri întâmplătoare), asigură suportul pentru a afirma că teritoriul ocupat de actualul oraș Buzău a fost folosit de comunitățile umane încă din neolitic.

Pe teritoriul ocupat de Parcul „Crâng”, în perimetrul dintre sere și obelisc, au fost descoperite fragmente ceramice, obiecte din silex, fragmente de chirpic, provenind dintr-o așezare aparținând culturii Gumelnița. Tot din această epocă, la kilometrul 5 al căii ferate Buzău-Nehoiășu a fost reperată o altă așezare a acestei culturi²⁴.

În epoca bronzului, teritoriul acesta propice pentru locuire a fost folosit de către comunitățile culturii Monteoru. S-a descoperit un mormânt de inhumație la circa 15 metri sud de statuia „Leu cu mistreț”, o așezare monteoreană la vest de castelul de apă din „Crâng” și o alta, la același punct al căii ferate Buzău-Nehoiășu²⁵.

Din prima epocă a fierului (Hallstatt) datează o așezare aflată în zona suburbană actuală a orașului, în vecinătatea pădurii Frasinul; din a doua epocă a fierului (Latène) este așezarea descoperită la vest de castelul de apă din Parcul Crâng²⁶ și o alta, în perimetrul cuprins între strada Bucegi, Centrul Militar și Liceul de Muzică și Artă, unde a fost determinată și o necropolă din aceeași epocă (Latène)²⁷.

După ocuparea unei părți a Daciei de către romani și apoi după retragerea administrației imperiale din provincia Dacia, în zona orașului Buzău se dezvoltă un sistem de așezări, din care una a fost reperată în zona străzii Bucegi și a Liceului de Muzică și Artă, o alta în Parcul „Crâng” și o altă așezare, între Cimitirul evreiesc și Pădurea Frasinu²⁸.

Din aria de ocupare a culturii Ciurel face parte o importantă așezare aflată tot în Parcul Crâng, la vest de castelul de apă²⁹, iar din perioada culturii Dridu și din secolele XI-XIII, au fost descoperite mai multe monede bizantine și emisiuni imitative ale celui de-al doilea țarat bulgar (fără o localizare precisă a lor)³⁰, fapt ce demonstrează că teritoriul orașului a fost cuprins în zona de schimburi comerciale și influență culturală a centrelor comerciale din Dobrogea și sudul Dunării.

În afara fostei moșii a orașului, la 2 kilometri sud-est de fosta uzină Metalurgica, pe malul drept al râului Buzău, în anul 1977 a fost descoperită și investigată arheologic o necropolă de inhumație, datată la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, care a aparținut cu siguranță unei așezări din vecinătatea sudică a orașului, pe drumul Brăilei, așezare probabil acoperită de actuala groapă de gunoi sau de balastieră³¹.

Din câte se poate observa, există un hiatus între momentul primei atestări a orașului și perioada acoperită numai de documente arheologice, care se termină în primii ani ai secolului al XI-lea. Izvoarele numismatice prezentate în lucrări de istorie locală suferă de absența contextului și locului de descoperire, fapt pentru care a fost deja contestată apartenența unora dintre ele la arealul actualului oraș Buzău³². De fapt, în perioada secolelor XIII-XIV trebuie căutată constituirea orașului, care nu credem că poate fi abordată decât printr-o metodă de cercetare regresivă (sau contextualistă³³), pomindu-se de la analiza orașului

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ E. Oberlander-Tâmboveanu, E. M. Constantinescu, *Monede romane târzii și bizantine din colecția Muzeului județean Buzău*, în *Mousaios*, IV, partea I, 1994, p. 323-326.

³¹ V. Drâmbocianu, *Săpăturile arheologice de salvare în necropola feudală din punctul „Balastiera” (Buzău-est)*, în *Mousaios*, II, 1978, p. 26-33.

³² B. Mîtreă, *Un mic tezaur de monede bizantine de bronz din secolele XII-XIII*, în *SCN*, III, 1960, p. 499.

³³ T. O. Gheorghiu, *Buzău – Orașul medieval*, în *Arhitectura*, anul XXXIV (1986), nr. 6, p. 41; mai recent, același model de cercetare este prezentat, cu rezultate excepționale în *Idem*, *Începuturi ale urbanisticii medievale românești extracarpatice – secolele XIII-XVI*, în *Arheologia Moldovei*, XXVII, 2004, p. 137-163.

²³ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4-6.

²⁴ Gh. Diaconu, *Buzăul din cele mai vechi timpuri până în anul 1000*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților* (sub îngrijirea dr. Antonie Plămădeală), (în continuare, *Spirit. și ist.*), vol. I, p. 32.

²⁵ Drâmbocianu, *Repertoriul arheologic al județului Buzău*, (în continuare *Rep. arh.*), ms.

²⁶ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 35.

²⁷ Vasile Drâmbocianu, *Rep. arh.*, ms., descoperiri ale lui Victor Teodorescu.

(a relației dintre arealul său geografic și cel construit), în perioada bine acoperită de documente scrise și din care se păstrează complexe monumentale și arheologice.

Potrivit celor mai vechi hărți păstrate (o schiță din 1830, - il. 2 - restituire a lui Basil Iorgulescu, apoi hărțile din anii 1881 și 1892 - il. 4), teritoriul orașului era organizat în trei moșii, cu hotarele mai vag sau mai corect precizate: moșia târgului, moșia domnească și moșia Episcopiei³⁴. Moșia Episcopiei începe să se constituie în primul sfert al secolului al XVI-lea, printr-un proces continuu de cumpărare și donație de terenuri de la orașeni și domnie către Episcopie. De asemenea, din moșia domnească, preexistentă apariției moșiei episcopale, Episcopia primește „braniștea târgului”, înainte de 7 aprilie 1536-1540³⁵. Moșia Episcopiei ocupă toată partea de nord, vest și est a hinterlandului, fiind adiacentă moșiei domnești și moșiei orașului. La sud, între vatra orașului și moșia acestuia, se afla moșia mănăstirii Banu, mănăstire care datează de la sfârșitul secolului al XVI-lea³⁶, fiind construită pe o moșie particulară, probabil cumpărată de la orașeni.

Astfel, încorsetat de proprietăți diferite, orașul a funcționat cel puțin 400 de ani pe aceeași vatră. Nucleul său medieval (il. 3) timpuriu se consideră a se afla în perimetrul cuprins între biserica *Greci (Negustori)*, sinagogă, clădirea *Bazar și Piața Dacia*³⁷. *Iazul morilor* - un braț al râului Buzău folosit pentru alimentarea cu apă a 19 mori în evul mediu și a 10 mori la sfârșitul secolului al XIX-lea - este considerat o lucrare hidrografică artificială, având o lungime de 8-10 kilometri, ce închidea hotarul orașului la est³⁸. Prezența unor arbori seculari - martori ai întinderii inițiale a *braniștei* sau *crângului târgului* - ne ajută să estimăm că acesta înconjură orașul la nord, vest și sud. Biserica *Sfinții Îngeri* a fost cunoscută, până târziu, cu supranumele *Biserica din pădure*. Spațiul pentru sediul Episcopiei, situat în afara vetrei orașului, a fost obținut prin defrișarea unei părți din *crângul târgului*. Nu întâmplător, aceasta a fost amplasată într-un punct din care se puteau controla drumurile care mer-

geau către nord, pe valea Buzăului și est, către Râmnicu Sărat, respectiv Focșani, prin vadul Buzăului de la Mărăcineni (*drumul Bogdanului*). (il. 1)

Analiza tramei stradale păstrată până la sfârșitul secolului al XIX-lea - efectuată de experții în urbanism - a dus la încadrarea Buzăului în categoria *Angersdorf*³⁹, a orașelor cu structură fusiformă (alături de Pitești, Câmpulung, eventual Roman); această structură a fost determinată de evoluția așezării între doi poli comerciali importanți: piața permanentă - *parazul* (bazarul) - și piața temporară - *oborul, târgul, iarmarocul, dejuțătoarea*, poli legați prin intermediul uneia sau mai multor ulițe-străzi, cu denumirea generică de *ulița târgului, ulița tăbăcarilor, ulița boiangiilor* etc. În cazul Buzăului se cunoaște sigur doar locația târgului periodic - *oborul* - aflat pe locul actualei clădiri „*Bazar*”. Pentru localizarea celui alt pol comercial (bazarul), un indiciu prețios ne oferă amplasarea bisericii *Greci-Negustori* și a cartierului negustoresc; negustorii se așezau întotdeauna în vecinătatea bazarului, iar biserica lor ne sugerează că bazarul buzoian medieval trebuie căutat în vecinătate. Meșteșugarii (boiangii, tăbăcarii, brutarii și măcelarii) și-au stabilit cartierele în preajma oborului - târgul periodic, de unde se puteau aproviziona cu materia primă necesară; până la sfârșitul secolului al XIX-lea, mahalalele lor erau situate între *obor și iazul morilor*. *Ulița târgului* era, la sfârșitul secolului XIX, actuala stradă Cuza Vodă, însă traseul său a fost configurat în a doua jumătate a secolului respectiv, pentru a asigura relația între *Piața Dacia* (o mlaștină asanată, pe care regele Carol I a putut vâna rațe sălbatic), spațiu administrativ de epocă modernă, și *Hala de carne și pește*, de asemenea o creație târzie, din anul 1890. Fronturile de clădiri ce mărginesc *Ulița târgului* se datează (prin stil și feronierele balcoanelor) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De aceea, amplasarea *parazului* trebuie căutată în preajma bisericii *Negustori*, atât cât procesul de sistematizare din ultimele decenii ale secolului XX a mai lăsat nealterat.

Pornindu-se de la afirmațiile lui Giacomo Luccari, i-a fost atribuită orașului Buzău o fortificație din cărămidă⁴⁰, în interiorul căreia viața

³⁴ V. și descrierea orașului la Basil Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892 (în continuare, *Dicț. al jud. Bz.*), p. 116-123.

³⁵ DRH, B, vol. IV, nr. 9, p. 11.

³⁶ Pentru datarea și evoluția ansamblului, v. Lădat Vasilescu, *Biserica Banu din orașul Buzău*, în GB, anul XVII (1958), nr. 11, p. 1070-1078; Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în GB, anul XXIV (1965), nr. 1-2, p. 83-103.

³⁷ Idem, *Istoria orașului Buzău. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1980, p. 91-92.

³⁸ Gh. Ceaușel, M. Vlad, *Contribuții cu privire la morile de la Buzău*, în SAI, II, 1957, p. 209-236.

³⁹ Gheorghiu, *Metodă de abordare și modele ale genezei unor orașe medievale românești extracarpatice*, în *Arhitectura*, anul XXXVI (1988), nr. 1, p. 39.

⁴⁰ „După consolidarea orașului medieval, târgul (locul acestuia) s-a stabilit, mai întâi, în incinta fortificată, din necesități lesne de înțeles, mai apoi, odată cu dezvoltarea economică a orașului și extinderea spațiului construit destinat locuirii, târgul se făcea în afara incintei fortificate, la est de aceasta (în 1624 este amintit «Târgul de Jos»), unde a funcționat până la începutul secolului al XIX-lea, pentru ca, după o întrerupere de câțiva ani (1806-1812-1831?), să se mute la sud-vest de oraș, pe locul unde se organizează

urbană se desfășura după modelul orașelor săsești. Cronica evenimentelor petrecute la Buzău în toamna anului 1600, când trupele poloneze staționează aici înaintea bătăliei din apropierea Năenilor, ne înfățișează imaginea orașului, realizată de un anonim ofițer polon: „La 10 octombrie (1600, n.n.) sunt așezate tunuri de bronz în trei biserici mai înalte din orașul Buzău, pentru a apăra cu ele câmpia dinspre sud de eventualele atacuri neașteptate (...) căci dinspre sud locul este apărat de biserici, ca niște întărituri făcute anume, iar dinspre răsărit și apus de carele legate în șir”⁴¹. Dacă această fortificație de cărămidă a orașului ar fi fost prezentă, suntem convinși că polonezii ar fi folosit-o pentru apărare și ar fi fost pomenită în cronică. Nici Paul de Alep, aproape 60 de ani mai târziu, nu vorbește de vreo fortificație a orașului, ca de altfel nici un alt document scris, cu excepția menționată a lui Giacomo Luccari. Prezența unei astfel de fortificații, nu ar fi trecut neobservată de strategii epocii și nici o cronică de epocă nu o menționează.

În fapt, orașul a beneficiat de minima apărare naturală asigurată de *crângul târgului* (la nord, vest și sud) și *iazul morilor* (la est), la care s-au adăugat incinta ansamblului episcopal (la nord), incinta mănăstirii *Blagoveștenia-Banu* și *biserica Grecilor* (la sud) și *biserica Sfinții Îngeri* (la vest). Fără a deține capacități economice necesare pentru edificarea și întreținerea unui sistem defensiv, fără disciplina organizării de breaslă, care crea și obligativități militare, orașul s-a rezumat permanent la asigurarea pazei împotriva tâlharilor, ceși făceau deseori sălaş în *crângul târgului*. „Tradiția” vehiculată de izvorul literar italian, care atribuie Buzăului o fortificație medievală, nu se regăsește în tradiția locală și nici nu a găsit un suport arheologic pentru confirmare, devenind o „tradiție cultă” preluată și vehiculată doar de istoriografia locală⁴².

și astăzi” (Eugen Marius Constantinescu, *Buzău*, București, 1988, p. 20). Autorul confundă *pașarul* (piața permanentă) cu târgul anual *Drișnică* și târgul săptămânal (oborul).

⁴¹ *Călători străini*, vol. IV, p. 233-235.

⁴² C. Gh. Dumitrescu (*Orașul Buzău. Studiu monografic*, Buzău, 1926, p. 20-25) nu face nici o referire la o astfel de fortificație, deși are meritul unei serioase documentări de teren; Ionescu (*Istoria orașului Buzău*, p. 34) preia o schiță a arhitectului Gustav Treiber, despre care precizează că: „*șirul să cunoască istoria orașului, îi descoperă însă vechile temelii*” (p. 92, n. 268), pe care „*distinge nucleul primitiv, bine hașurat, iar tot ce se vede în afara lui, mai slab hașurat, precum și zidul împrejmuitor* (s.n.), *pot fi atribuite secolelor XII-XIV*” (p. 92); E. M. Constantinescu, afirmă că „*existența orașului Buzău, înainte de constituirea statutului feudal Țara Românească a Munteniei, este menționată în unele documente externe. Astfel, cronicarul raguzan Giacomo di Pietro Lucari, în lucrarea «De gli annali de Rausa» (1601), valorificând o cronică mai veche, a lui Nicolo Lucari, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, menționează Buzău printre*

Buzăul medieval era un oraș deschis, cu o tendință de maximă concentrare a locuirii în prejma *pașarului*. Cu excepția zonelor comerciale, deja pomenite, existau o serie de cartiere – *mahalale* –, reprezentând aglomerări de case, prăvălii, biserici și ateliere, legate între ele de obișnuitele ulițe întortocheate. În imediata apropiere a aglomerării comerciale și de locuire se afla *câmpul orașului*. În privința acestuia, nu se poate face o precizare strictă a hotarului, el fiind alcătuit din loturi agricole aflate în proprietate privată. Chiar și după ce Episcopia primește prin danie domnească *crângul târgului*, acest pâlcc de pădure va continua să fie defrișat de buzoieni pentru extinderea vetrei orașului, pentru lucrări agricole și pentru obținerea lemnului de foc și construcție. Aceste încălcări de proprietate vor constitui sursa conflictelor periodice dintre Episcopie și orașenime.

În afara vetrei orașului s-au constituit și mari proprietăți boierești și mănăstirești. La nord și vest se afla moșia Episcopiei, pe care, după 1500, se înființează *șigănia episcopiei* (numită și *mahalaua episcopiei* în secolul al XVII, iar mai târziu *Simileasca*). La început, era alcătuită numai din sălașele de țigani robi, aflați în proprietatea și serviciul casnic al Episcopiei. Cu timpul, aici se vor așeza și scutelnicii, ruștii, poslușnicii sau alți oameni aflați în serviciul reședinței eparhiale. Intrată abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în componența orașului, *Simileasca* a fost mai degrabă o localitate rurală, ce a apărut pentru necesitățile Episcopiei și a existat pe seama orașului.

La marginea de sud a Buzăului, în *jos de târg*, a apărut în jurul anului 1586 *mănăstirea Banului*, deținând o întinsă proprietate funciară. În imediata ei apropiere a fost întemeiată *șigănia Banului*, iar ceva mai la vest, tot în afara perimetrului „urban”, s-au constituit mai multe proprietăți boierești. La sfârșitul secolului al XVII-lea, cea mai importantă dintre acestea aparținea căpitanului Mănăilă⁴³. Prezența unor arbori seculari din pădurea *crângul târgului* pe fosta proprietate a lui Mănăilă, ne determină să credem că extinderea proprietăților la vest și sud-vest de oraș, s-a făcut tot prin încălcarea drepturilor Episcopiei, respectiv prin defrișare.

Alături de izvoarele scrise și de analiza evoluției urbane, cercetarea arheologică urbană ar fi putut avea rolul cel mai important, atât în stabilirea perioadei în care a apărut orașul Buzău, cât și în

cele cinci orașe din Țara Românească unde existau cetăți din cărămidă (...)” (op.cit., p. 8).

⁴³ D. Gh. Ionescu, *Casa Vergu-Mănăilă*, în *Revista Muzeelor*, V, 1968, nr. 2, p. 174.

clarificarea organizării sale teritoriale. Din păcate, până la această dată nu a fost realizată decât o singură campanie arheologică în presupusa vatră medievală a orașului⁴⁴. Încă înainte de debutul activității de teren, indispensabilul acord al autorităților locale, al proprietarilor de terenuri, al posesorilor de rețele subterane de distribuție a fost condiționat de atât de multe servituți, încât am fost nevoiți să ne rezumăm cercetarea doar la sondarea a două terenuri virane, nerevendicate la acea dată.

Prima secțiune a fost trasată în apropierea clădirii „Bazar” (il. 5) (o hală de carne și pește, construită la sfârșitul secolului al XIX-lea), pe un teren viran rezultat în urma demolării (înainte de 1989) unor clădiri de secol XIX⁴⁵. În acest perimetru, situat pe un mic mamelon natural, se presupunea că s-ar fi aflat „fortificația” din cărămidă, citată de Giacomo Luccari. Stratigrafia sectorului era următoarea: sub solul actual, reprezentat de un nivel de moloz rezultat din demolările de sfârșit de secol XX, au fost surprinse trei straturi (de arsură, nisip și apoi moloz), care suprapuneau un pavaj, realizat din bolovani de râu de dimensiuni medii, ce se datează în perioada interbelică; acest pavaj a fost așezat pe un suport de nisip și fragmente de cărămizi. Sub acesta a fost determinat nivelul de construcție al parterului clădirii de secol XIX (demolată înainte de 1989), ce suprapunea un strat de pământ purtat, conținând pigment de mortar, fragmente de cărămizi, nisip, pietricele. Acest strat de nivelare acoperea calota semisferică a unei pivnițe, construită din cărămizi de epocă medievală. Cheia de boltă era prăbușită în interiorul pivniței umplută, până la nivelul nașterii calotei, cu moloz. Pe latura sa estică, pivnița a fost parțial demantelată în zona de naștere a calotei, cu ocazia săpării unui șanț pentru instalarea unei conducte de dejecție, de secol XX. Pereții pivniței erau din cărămizi de epocă, dispuse în asize regulate, legate cu mortar de var și nisip, având un plan circular (în secțiune orizontală). Sub nivelul de construcție al pivniței, reprezentat de un strat de loess aruncat, pigmentat cu mortar de var și nisip și pământ brun, au fost surprinse niveluri de humus afânat cu mult cărbune și chirpic ars, conținând fragmente ceramice, care se datează larg în secolele XVI-XVII; sub această depunere se afla pământul

steril, fără urme antropice, reprezentat de loess cu urme de combustii vegetale.

Pivnița surprinsă *in situ* avea aspectul unui cuptor pentru ceramică, dar nu prezenta urme de ardere internă. Ea făcea parte dintr-un complex de pivnițe, datate larg în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care ar putea aparține hanului Episcopiei, ce a funcționat aici până la desființarea oborului de vite, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (pe amplasamentul căruia s-a construit clădirea „Bazar”). Pivnițele au fost funcționale până la demolarea din anii '80 ai secolului XX.

A doua secțiune a fost realizată lângă biserica „Negustori, în afara curții sale actuale, la aproximativ 100 de metri sud-vest de punctul „Bazar”. Pe acest amplasament, cu ocazia demolării caselor din preajmă și a săpării fundațiilor blocurilor din jur (în perioada „sistemizării” centrului istoric, în anii '80), au fost descoperite morminte de inhumație de epocă medievală, dar nu a fost efectuată nici măcar o supraveghere arheologică.

Stratigrafia sectorului respectiv era următoarea: sub stratul de humus actual (adus pentru nivelare, după terminarea blocurilor din preajmă), se afla un nivel de moloz aparținând etapei de demolare a caselor din secolele XIX-XX, în anii '80 ai secolului XX. Acest strat suprapunea imediat pavajul din piatră de râu al unei străzi, anterioară anului 1985, iar la capătul de sud al secțiunii, resturile fundației gardului din secolul al XIX-lea, aparținând curții bisericii „Negustori”. Între acest gard și capătul de sud al secțiunii au fost surprinse *in situ* două morminte de inhumație din secolul al XIX-lea. Parțial suprapusă de gardul din secolul al XIX-lea, a fost surprinsă o groapă menajeră de la începutul secolului al XIX-lea, iar în capătul de nord al secțiunii o altă groapă, ce conținea fragmente ceramice din secolele XVI-XVII, ambele gropi fiind săpate până în pământul viu. Cel mai vechi nivel, suprapunând imediat pământul viu, era reprezentat de un humus vechi de pădure, care prezenta la partea superioară urme de incendiere. Groapa, datată în secolele XVI-XVII, pornea de la partea superioară a acestui strat de humus vechi.

Cele două sondaje arheologice din anul 1995 nu au produs dovezi ale existenței unei locuiri umane mai vechi de secolul al XVI-lea. Amplasamentele alese erau creditate, până atunci, cu cele mai mari șanse de a deține urme ale orașului din secolele XIV-XV, însă nu au probat prezența unor urme antropice din această perioadă.

Tot în perioada 1994-1996, au fost efectuate sondaje arheologice, pentru „descărcare de sarcină arheologică”, pe actualele amplasamente ale Banc-

⁴⁴ Cercetările au fost realizate în vara anului 1995, de către Emil Lupu, în calitate de responsabil științific într-un colectiv alcătuit din prof. univ. dr. arh. Teodor Octavian Gheorghiu și arh. Carmen Magazin.

⁴⁵ Emil Lupu, Teodor Octavian Gheorghiu, *Raport de cercetare arheologică - Buzău*, în CCA, Campania 1995, Brăila, 1996, p. 20-21.

Post, sucursala Buzău și magazinul Husqvarna, aflate în același perimetru, considerat a aparține vetrei medievale a orașului. Nici în aceste puncte nu au fost surprinse complexe arheologice anterioare secolelor XVII-XVIII.

Pe de altă parte, în perioada 1992-1998, au fost urmărite săpăturile efectuate⁴⁶ în perimetrul cuprins între bulevardele N. Bălcescu, Unirii, Transilvaniei și Palatul Comunal. În vecinătatea bisericii „Sf. Sava Gotul”, aflată în construcție, au fost descoperite mai multe morminte de înhumăție cu urme de sicrie din lemn iar pe amplasamentul sucursalei Buzău a Băncii Naționale au apărut, la adâncimea de 3,5-4 metri față de cota terenului actual, resturile unui pod din lemn și ale unui canal sau iaz.

Pe amplasamentul sucursalei Buzău a Băncii Agricole au fost descoperite de cupa excavatorului resturile unei pivnițe cu boltă în leagăn, realizată din cărămizi de epocă medievală, dar prezentând în interior gunoaie de secol XX și amenajări pentru o rețea de alimentare cu energie electrică. În partea de sud-vest a așa numitei vetre istorice a orașului, pe strada Crizantemelor, au fost secționare mai multe cuptoare medievale, iar în perimetrul cuprins între străzile Pompiliu Ștefu, Gării, Crizantemelor au fost descoperite morminte de înhumăție, unul dintre acestea conținând ca inventar o paftă⁴⁷. Din păcate, toate aceste complexe, necunoscute până la data dezvelirii lor, au fost distruse fără nici o posibilitate de cercetare de specialitate. Important rămâne faptul că prin punctarea acestor descoperiri fortuite ajungem la concluzia că aspectul orașului medieval avea altă configurație decât cea apreciată până acum și că ocupa o suprafață mult mai extinsă decât se credea.

În ordinea cronologică dată de atestarea documentară, al doilea oraș din zona curbării Carpaților este Râmnicu Sărat. El a fost menționat pentru prima dată într-un privilegiu comercial acordat de voievodul Vlad Dracu, la 8 septembrie 1439, negustorilor poloni, ruși și moldoveni. Privilegiul avea următorul conținut: „*În Cristos Dumnezeu prea credincios și prea-pios și de Cristos iubitor și de Dumnezeu uns și singur stăpânitor Ioan Vlad Vodă cu mila lui Dumnezeu și cu dumnezeiasca bună voință stăpânind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei până la Mare și duce al Amlășului și*

Făgărașului (...) am binevoit domnia mea (...) și am eliberat acest (...) hrisov al domniei mele (...) înștiințând pe toți negustorii și pe toți oamenii care ar dori să vină în țara domniei mele din toată țara polonă, (...) din Galiția, din Moldova, (...) să vină în pace și în libertate fără nici o frică; iar vama se va plăti la Râmnic, de car câte doi florini ungurești iar în celelalte locuri vama cea dreaptă precum plătesc și oamenii mei (...). Dată în Argeș iar scrisă la Târgoviște, septembrie 8, anul 6948 (1439)”⁴⁸.

Râmnicul a apărut la încrucișarea a două căi importante: drumul Bogdanului, care venea din Polonia, prin Moldova, trecând prin Suceava, Bacău, Adjudul Vechi, îndreptându-se spre Buzău-Târgoviște sau București și drumul care cobora din Transilvania către Brăila, un drum comercial secundar, dar foarte cunoscut ca drum de transhumanță⁴⁹. De altfel, până în 1862, când are loc mutarea reședinței județului Slam Râmnic de la Focșanii Munteni la Râmnicu Sărat, orașul a avut o importanță comercială mai mică față de Buzău. Probabil că a cunoscut o dezvoltare impresionantă după anul 1439, ca punct de intrare și ieșire obligatoriu pentru drumul comercial de legătură cu Moldova, dar după mutarea punctului de vamă la Focșanii Munteni (la sfârșitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea) a rămas cunoscut doar ca un loc de schimb pentru satele din zonele de deal și câmpie din preajmă. Mai mult decât în cazul Buzăului, numărul redus al documentelor scrise referitoare la existența orașului în secolele XIV-XV, plasează în zona probabilităților participarea Râmnicului la marile evenimente ale istoriei românilor.

Înconjurat de tăcerea documentelor, orașul a continuat să existe după anul 1439, la fel precum probabil că exista încă de pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, odată cu stabilirea graniței dintre Țara Românească și Moldova sau poate cu mult mai devreme, odată cu organizarea județelor. O scrisoare din 15 martie 1481, trimisă de Ștefan cel Mare din tabăra de la Roman, readuce Râmnicul în prim-plan, atunci când domnitorul se adresează „*tuturor boierilor mari și mici și tuturor judecilor și tuturor judecătorilor și tuturor săracilor, de la mic până la mare, din ținutul Buzăului și Râmnicului*”⁵⁰, solicitându-le să-l recunoască drept domn pe

⁴⁶ Lucrările au fost realizate fără contract de supraveghere arheologică și fără aplicarea măsurilor de protecție a sitului arheologic, stipulate în certificatele de urbanism eliberate (care prevedeau obligația beneficiarilor de a realiza măcar o așa-zisă „descărcare de sarcină arheologică”).

⁴⁷ Informație oferită de către Valentin Constantinescu (desenator tehnic la Muzeul județean Buzău).

⁴⁸ B. P. Hasdeu, *Documente inedite în limbi străine*, în *Arhiva istorică a României*, tom I, partea 1, București, 1865, p. 84-85, nr. 108.

⁴⁹ Constanța Tănase, Alexandru Gaiță, *O pagină de istorie economică. Transhumanța transilvăneană la Curbura Carpaților*, în vol. *Diracția județeană Bacău a Arhivelor Naționale – semicentenar* -, vol. II, București, 2001, p. 21-22.

⁵⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 155.

pretendentul Mircea. Insolitul (dar și insolentul) răspuns al acestora, redactat pe spatele scrisorii lui Ștefan, venea „de la toți boierii buzoieni și râmniceni și de la toți cnejii și de la toți rumâni”⁵¹. Fără a face vreo precizare directă în acest sens, cele două documente sunt primele atestări ale existenței județului Slam Râmnic și implicit a reședinței sale. Deoarece la acea vreme nu exista încă târgul Focșanii Munteni, considerăm că cele două scrisori sunt și dovezi indirecte privind continuitatea existenței orașului Râmnic în tot cursul secolului al XV-lea.

Răspunsul dat de buzoieni, râmniceni și brăileni la scrisoarea lui Ștefan cel Mare și refuzul de a-l sprijini pe pretendentul Mircea a determinat intervenția oștilor moldovene în Țara Românească. Spre deosebire de campania din anul 1473, de această dată a avut loc o confruntare amplă în preajma orașului Râmnic, la 8 iulie 1481, descrisă pe larg de *Letopisețul de la Bistrița*: „În anul 6989, luna lui Iulie în 8, într-o Duminică, au fost războiul cu Muntenii și cu Țepeluș la Râmnic și au biruit iarăși Ștefan voevod cu mila lui Dumnezeu și cu rugăciunile prea curatei Născătoare de Dumnezeu și a tuturor sfinților și cu rugăciunea sfântului și slăvitului marelui mucenic Procopie; și mare și nenumărată mulțime de oameni fură bătuiți cu totul și toate steagurile lor fură luate și nici unul nu le rămase, și toți vitejii și boierii căzură atunci; și-și vor aduce aminte de acea luptă și de acea moarte până la sfârșitul lumii. Atunci au căzut și Șandrea în acel război și au fost dus și îngropat lângă tatăl său, la Doljești (...) În anul 6990, Martie în 10, luat-au Ștefan voevod cetatea Crăciunei și au așezat într-însa pârcaľabii săi Vâlcea și Ivanco”⁵².

Urmare a acestei bătălii a fost și ridicarea unei biserici în târgul Râmnicului (cunoscută sub numele de *Piatra*)⁵³, probabil în timpul scurtei domnii a lui Mircea sau poate după ce a fost ocupată cetatea Crăciunei, de pe Siret; această cucerire dovedește că, pentru o scurtă perioadă, un teritoriu muntenesc din jurul cetății (în care putea să se afle și Râmnicul) a intrat în componența Țării Moldovei. Pentru excursul nostru, prezența acestei biserici și poziția pe care a ocupat-o în cadrul orașului reprezintă una dintre puținele posibilități de a realiza o hartă istorică a orașului medieval.

Între orașele medievale românești, Râmnicul Sărat a rămas (încă) una din necunoscutele istorice.

O hartă a siturilor arheologice nu a fost realizată, pentru că, exceptând două intervenții arheologice (din ultimii 12 ani), nu au fost efectuate nici măcar periegeze și supravegheri de specialitate în perioada sistematizării sălbatice a centrului istoric urban, în anii '80 ai secolului XX. Până acum a fost determinată prezența a două situri arheologice, aparținând culturii Boian, în perimetrul cartierului Dărămați și pe locul magazinului Victoria. De asemenea, pe Strada Mare a fost descoperită o seceră de bronz, atribuită culturii Monteoru⁵⁴ iar în apropierea sa, o amforă databilă în secolele III-IV p. Chr. În Parcul Municipal, situat în fața Primăriei, a fost descoperit în perioada interbelică un cimitir otoman din secolul al XVIII-lea⁵⁵, la intersecția dintre Strada Mare și strada Al. I. Cuza, mai multe morminte medievale iar în zona Străzii Digului, fragmente ceramice medievale, inclusiv un sfeșnic de lut, smălțuit, pe care le-am datat în a doua jumătate a secolului al XV-lea⁵⁶. Nu știm pe baza căror argumente a fost stabilită vatra istorică a orașului între sediul actual al Primăriei, Casa de cultură și fosta mănăstire „Adormirea Maicii Domnului”⁵⁷.

Primele cercetări arheologice sistematice în orașul Râmnic au fost efectuate de către Ion Motzoi-Chicideanu în anul 1977, în incinta fostei mănăstiri „Adormirea Maicii Domnului”, aflată acum între străzile Constantin Brâncoveanu și Primăverii. (il. 8) A fost efectuată atunci o secțiune și două casete adiacente, parte a unui plan amplu de investigație arheologică a fostei mănăstiri. Lucrările au fost abandonate din cauza desființării DMI. Cu acea ocazie, au fost surprinse două morminte de inhumație, anterioare Casei Domnești de pe latura vestică a incintei mănăstirești, acestea „tâind” un complex arheologic reprezentat de un nivel de chirpic ars, aparținând pereților unei locuințe. În acest nivel a fost descoperită o cahlă decorată cu scena „Sfântul Gheorghe omorând balaurul”, datată în secolele XV-XVI⁵⁸.

Cercetările arheologice necesare realizării proiectului de restaurare a ansamblului monahal,

⁵¹ *Ibidem*, p. 282.

⁵² I. Vlădescu, (*Isovoarele istoriei românilor, I.*) *Letopisețul de la Bistrița și Letopisețul de la Putna*, București, f.a., p. 123-125.

⁵³ Al. Lapedatu, *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească*, în BCMI, anul III (1910), p. 107-109 și H. Constantinescu, *Ctitorie a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească*, în GB, anul XXIV (1965), nr. 7-8, p. 684-690, consideră că Ștefan cel Mare a ctitorit o biserică la Râmnic după bătălia de la „Cursul Apei” din 1473, situând acest punct lângă Râmnic.

⁵⁴ Informație prof. Florentin Liviu Cristea, fost arheolog la Muzeul Municipal Râmnicu Sărat.

⁵⁵ Informație prof. Mihai Ceaușu, fost director al Muzeului Municipal Râmnicu Sărat.

⁵⁶ Obiectele au fost recoltate de prof. Mihai Ceaușu, cu ocazia demolărilor din anii '80 ai sec. XX, prin amabilitatea dumealui având posibilitatea de a le studia.

⁵⁷ Conform *Listei monumentelor istorice. Județul Buzău*, ms., realizată la Muzeul Județean Buzău.

⁵⁸ Ion Chicideanu, *Raport preliminar de cercetare arheologică la Fosta Mănăstire Adormirea din Râmnicu Sărat*, ms., în Arhiva INMI București.

au fost reluate în anul 1991⁵⁹, fiind efectuate până acum șapte campanii arheologice. Astfel, au fost descoperite în jumătatea vestică a incintei fostei mănăstiri, patru complexe reprezentate de locuințe de suprafață de plan rectangular, cu podeaua lutuită, cu resturi de vetre din lut și o groapă menajeră, toate locuințele fiind distruse, după evacuarea lor pașnică, prin incendiere. S-au găsit puține fragmente ceramice, mai ales în interiorul gropii menajere. Pe lângă ceramica de tip comun, aparținând unor oale cu toartă, au fost descoperite și fragmente ceramice smălțuite, cu decor sgrafitat, cu decor policrom, aparținând unor străchini cu fundul inelar, cu două perforații pe fund, cu o bună datare în secolul al XV-lea, și fragmente ceramice cenușii, fine, lucrate la roata rapidă, cu decor lustruit în rețea, cu analogii în grupul ceramicii de tip sășesc. Mormintele care suprapuneau (și perforau cu gropile lor) locuințele descoperite, au putut fi datate absolut, pe baza inventarului numismatic, între anii 1558 și 1590. Numai că, între acest orizont de înmormântări și locuințele descoperite, exista un strat de pământ brun-închis, fără urme antropice, ce ne-a determinat să considerăm că distrugerea locuințelor a intervenit cu mult timp înainte de primele înmormântări. Prin urmare, nivelul de locuire a fost datat relativ numai pe baza fragmentelor ceramice descoperite, între sfârșitul secolului al XIV-lea și sfârșitul secolului al XV-lea. Abandonarea locuințelor ar putea fi coroborată cu prima sau a doua incursiune a oștilor lui Ștefan cel Mare în Țara Românească, fie în 1473, fie în 1481. Orizontul de înmormântări descoperit, căruia îi aparțin morminte de ambele sexe, adulți și copii, suprapus de prima incintă mănăstirească (atestată documentar în anul 1593), este legat de construirea unei biserici de lemn, cu hramul „*Sfântul Gheorghe*”, ce deservea probabil o mahala dispărută a orașului Râmnic.

Tot în anul 1991, pe amplasamentul filialei râmnicene a Băncii Agricole a fost efectuată o cercetare arheologică de salvare, de către Muzeul Municipal Râmnicu Sărat⁶⁰. Cercetarea s-a concentrat asupra unor pivnițe cu boltă în leagăn, aparținând frontului de prăvălii de secol XIX, ce existaseră până în anii '80 ai secolului XX pe Strada Mare. Au fost însă surprinse și gropi menajere,

conținând ceramică cu monograma mănăstirii Râmnic („MP”)⁶¹, datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și fragmente ceramice smălțuite, cu decor sgrafitat, ce aparțin aceleiași nivel de locuire de secol XIV-XV, din perimetrul mănăstirii. Nu se precizează în raport, dacă au fost descoperite și complexe de locuire aparținând acestei epoci.

Harta descoperirilor și a cercetărilor arheologice din actualul oraș Râmnic, coroborată cu poziționarea vechilor biserici din urbe, ne permite să conturăm un areal de locuire medievală în perimetrul cuprins între: biserica „*Sfânta Paraschiva*” (ridicată pe locul ctitoriei lui Ștefan cel Mare) și biserica *Câța*, la nord; malul stâng al râului Râmnicu Sărat, la vest; fosta mănăstire „*Adormirea Maicii Domnului*”, la sud; parcul central al orașului, la est. Credem că acest areal înglobează vatra medievală a orașului. (il. 7) Vatra se situează cu latura sa de nord pe drumul comercial „al Bogdanului”, de legătură între Țara Românească și Moldova; latura de vest controla vadul de pe apa Râmnicului și lanțul de mori de apă așezate pe *lazul Morilor* (un canal artificial ce se aproviziona cu apă din râul Râmnic, mergând paralel cu acesta, care trecea pe lângă zidurile de vest ale mănăstirii „*Adormirea Maicii Domnului*”, la aproximativ 30 de metri de ea); între *lazul Morilor* și talvegul actual al râului, în dreptul mănăstirii, se afla oborul (târgul săptămânal), iar de la fosta biserică *Piatra*, a lui Ștefan cel Mare, pe traseul actual al Străzii Mari, marcând începutul drumului către Brăila, se afla *Ulița târgului*. Nu avem până acum nici o mărturie privind existența unui bazar al orașului, dar acesta probabil că se afla la intersecția dintre *Ulița târgului* și *Drumul Bogdanului*, deci în vecinătatea bisericii *Piatra*.

Din documentele din secolul al XIX-lea, aflate în fondul fostei comune urbane Râmnic⁶², știm că exista o moșie a orașului, ocupând o suprafață mare la nord și est de oraș; moșii boierești și moșia mănăstirii *Precista*, la sud și vest. Orașul medieval (il. 6) era înconjurat de o rețea densă de așezări rurale, care participau la viața economică a acestuia: Zgârçiți, Jideni, Barasca, Costieni, Domirești, Poșta, Râmnicelu.

De la primele lor atestări documentare, Buzăul și Râmnicul au fost cunoscute drept centre urbane cu funcție comercială; locuri de vamă obligatorii, pe drumurile dintre Brașov și Brăila

⁵⁹ Responsabil științific Emil Lupu. Rapoartele arheologice se află în arhiva DMI iar rezumatele au fost publicate în CCAR, anii 1993-2001; v. și Idem, *Date arheologice privind Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” din Râmnicu Sărat, județul Buzău (secolele XVI-XIX)*, în Mousaios, IV, partea I, 1994, p. 269-309.

⁶⁰ Manuscrisul raportului ne-a fost oferit pentru studiu de către responsabilul șantierului, Florentin Liviu Cristea, căruia îi mulțumim.

⁶¹ Astfel de ceramică, produsă într-un atelier al mănăstirii „*Adormirea Maicii Domnului*”, a fost descoperită anterior, în complexe închise datate absolut în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea.

⁶² DJANBz, Fond. Primăria Râmnicu Sărat, dosar 18/1866, f. 3-114.

(Buzăul) și dintre Moldova și Țara Românească (Râmnicul), au avut parte de o amplă dezvoltare economică în secolul al XV-lea, în domeniul schimbului de mărfuri efectuat în prăvăliile din bazarele celor două orașe. Spre deosebire de Râmnic, Buzăul este constant prezent în relațiile comerciale cu Brașovul, primul neavând decât prezențe singulare, sporadice. Prin urmare, este foarte posibil ca Râmnicul să fi fost, de la începuturile sale, loc de tranzit pentru mărfurile vehiculate între Liov, Succava și schela Brăilei. În secolul al XVI-lea, Buzăul primește un nou impuls economic datorită înființării Episcopiei Buzăului, ce-și stabilește reședința la marginea vetrei orașului; după anul 1571, aici apare o importantă colonie de negustori greci, refugiați din Cipru după căderea insulei sub ocupație otomană, care înființează prima companie comercială din oraș. Spre deosebire de Buzău, Râmnicul primește o dublă lovitură; organizarea raialei Brăilei, aduce posibilitatea raidurilor otomane la doar câteva ore distanță de oraș, apoi mutarea punctului de vamă și a reședinței județului la Focșanii Munteni. Această conjunctură scade și mai mult activitatea comercială a Râmnicului, la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Nu încapse nici o îndoială că Buzăul și Râmnicul existau cu mult înainte de primele lor atestări documentare. Însă geneza, modul și motivele evoluției lor de la așezări rurale la târguri sau orașe se înscriu în problematica specifică tuturor orașelor extracarpătice românești. Absența, pentru o lungă perioadă de timp, a acestui subiect din preocupările specialiștilor a lăsat istoria de început a acestor două orașe în domeniul speculațiilor.

Pentru începuturile medievale ale Buzăului au făcut „școală” afirmațiile lui Giacomo di Pietro Luccari⁶³. Teoria privind existența de o mie sau chiar două mii de ani în urmă a orașului, ca sediu al unei organizări politice locale, în preajma căruia și-ar fi găsit tragicul sfârșit mucenicul Sava Gotul (la 12 aprilie 372 d. Chr.), a fost insistent vehiculată de istoriografia locală. Cea mai importantă monografie istorică publicată până acum, consideră că „orașul Buzău însumează o existență certă de peste o mie de ani. Mai întâi – loc de popas pentru neguțătorii și cărăușii în trecere, dar, totodată și loc propice unor activități productive ale unor meșteșugari sătești (lemnari, fierari, rotari, curelari, zidari etc.) ce se aglomerează, prin diviziunea socială a muncii – unii devenind cu timpul și negustori ai propriilor produse (...). Bineînțeles, apariția acestei așezări, cu o zi de târg periodic, nu însemna

constituirea orașului, cu toate că, în secolele X-XIII se înregistrează o concentrare vizibilă de așezări (...) când drumul de pe sub dealuri, care lega Țara Românească cu Moldova, iese în câmpie”⁶⁴.

În cazul Râmnicului, terenul a rămas în continuare deschis oricăror speculații⁶⁵. În singura lucrare monografică a fostului județ Râmnic, se afirmă că „nu se cunosc fapte relative la fundarea orașului; nu se știe când și de cine s-a fundat. Pe la anul 1474 exista, căci vedem pe Ștefan cel Mare în războiul lui cu Radu cel Frumos, că intră în oraș și pune temeliiile bisericii catedrale”⁶⁶. C. C. Giurescu încadra spațiul acestui județ medieval într-o presupusă Țară a Buzăului⁶⁷, afirmând apoi, într-o scurtă notiță, că târgul Râmnicului exista poate chiar din secolul al XIII-lea⁶⁸.

Toate aprecierile privind premisele vieții urbane la Buzău și Râmnic sunt împedate influențate de teoriile istoriografiei interbelice⁶⁹, ce plecau de la postulatul lui H. Pirenne, conform căruia comerțul și drumurile au creat și asigurat dezvoltarea orașelor⁷⁰ sau de aprecierile marilor noștri istorici postbelici⁷¹. O primă premisă a apariției vieții urbane în cele două așezări ar fi existența unor drumuri comerciale, care se intersectau la Buzău și Râmnic. În strânsă legătură cu aceasta ar fi existența unor grupări de așezări umane în preajma intersecțiilor comerciale, adevărate furnizoare de resurse umane și materii prime, atrase de târgurile periodice care se desfășurau în spațiul cele două viitoare orașe. Tot în perioada interbelică se conturează și o a treia premisă, cea a elementelor alogene, cu un rol determinant în apariția orașelor. Prezența unor negustori transilvăneni, ce făceau popasuri în aceste locuri, ar fi stimulat interesul elementelor locale, apte să participe la activități comerciale.

⁶⁴ Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, p. 31.

⁶⁵ Istoria orașului a fost doar tangențial abordată, începând cu bătălia lui Ștefan cel Mare, de la Râmnic; alături de lucrările citate, adăugăm, N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904, p. 133-136; O. Moșescu, *Râmnicu Sărat. Căltăuză întocmită de...*, București, 1931.

⁶⁶ Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Râmnicu Sărat*, București, 1896, p. 241.

⁶⁷ C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1977, p. 83.

⁶⁸ Idem, în *Magazin istoric*, anul VII (1973), nr. 7 (76), p. 96.

⁶⁹ Iorga, *Istoria comerțului, passim*; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. V. Răpeanu, București, 1980, *passim*.

⁷⁰ H. Pirenne, *Les villes du Moyen-Âge. Essai d'histoire économique et sociale*, Bruxelles, 1927, p. 114.

⁷¹ Panaitescu, *Introducere, passim*; Giurescu, *Târguri sau orașe, passim*.

⁶³ *Supra*, p. 129.

Pentru a nu fi acuzați de părtinire, se impune o trecere în revistă a tuturor premiselor propuse de istoriografia privitoare la orașele medievale românești extracarpătice, care ar fi putut concura la apariția vieții orașenești la Buzău și Râmnic:

1. existența unor drumuri comerciale, care se intersectau la Buzău și Râmnic.
2. existența unor grupări de așezări umane în preajma intersecțiilor comerciale, ce au funcționat ca rezervoare umane și de materii prime pentru cele două viitoare orașe.
3. afirmarea celor două așezări ca târguri de vale, centre de schimb periodice.
4. concentrarea în târgurile periodice a unor grupuri de meșteșugari, care înființează centre de producție pentru piețele locale.
5. existența unei autorități politice locale, care captează în prejma reședinței boierești fortificate grupuri umane cu activități preponderente de schimb și producție, pentru piața ce funcționează sub controlul feudalului local sau liber.
6. intervenția autorității feudale, locale (pentru epoca anterioară constituirii statului centralizat Țara Românească) sau centrale (domnitorul), pentru înființarea și organizarea activităților de tip orașenesc.
7. apariția centrelor urbane sub influența unor factori religioși (preexistența unei reședințe eparhiale sau a unei organizări cenobitice).

Observăm că există o gamă întreagă de posibilități; în stadiul actual al informației privitoare la existența celor două așezări în perioada secolelor XIV-XV, avem o posibilitate redusă de a stabili premisa sau grupul de premise care au favorizat cu prioritate trecerea la etapa orașenească.

Pe de altă parte, caracterul orașenesc al vieții unei așezări este la fel de greu de stabilit pentru perioada de început a evului mediu românesc. Pentru vestul Europei, caracterul urban al unei așezări poate fi recunoscut pe baza prezenței următoarelor elemente:

1. Creșterea populației, prin imigrarea unor grupuri de meșteșugari și negustori.
2. Existența unei incinte fortificate, în interiorul căreia să se grupeze centrul negustoresc, administrativ, eclesiastic, laic.
3. Existența unui drept particular al orașului.
4. Organizarea comunității burgheze, pe bază de jurământ.
5. Poziția superioară a negustorilor, în cadrul comunității.

6. Autonomia așezării față de puterea feudală locală⁷².

Dacă acest model de analiză ar fi aplicat orașelor extracarpătice românești, toate ar fi descalificate, deoarece nici una dintre ele nu întrunește caracteristicile enunțate la punctul 2. De asemenea, numărul mic al documentelor de epocă păstrate, care sunt departe de a oferi datele necesare reconstituirii structurii sociale, economice și aspectelor demografice ale celor două localități până în secolele XVII-XVIII, face inoperant acest model de clasificare. Penuria documentelor interne se datorează, printre altele, și distrugerii arhivelor orașenești⁷³. Actele care s-au păstrat au ca subiect o serie de interese funciare sau fiscale ale așezămintelor religioase⁷⁴. Toate acestea sunt ulterioare începutului de secol XVI și oferă doar mărturii indirecte (prin pomenirea ca părți contractuale a unor locuitori ai orașelor), privind structurile sociale și economice existente la acea vreme.

Singurele documente importante rămân cele citate anterior, care atestă cele două localități ca puncte vamale obligatorii, în 1431 (Buzăul) și 1439 (Râmnicul). Dacă acceptăm că vechimea unei localități poate fi estimată cu cel puțin 25-30 de ani înainte de prima ei atestare documentară, existența unor puncte de vamă la Buzău și Râmnic ar începe la pragul dintre secolele XIV-XV. Prezența acestor puncte vamale este oglinda unei politici comerciale active, dusă de domnia Țării Românești încă din vremea lui Vladislav Vlaicu. Interesul puterii centrale pentru controlul activităților comerciale desfășurate pe teritoriul statului este determinat în primul rând de obținerea de venituri, dar, din timpul domniei lui Mircea cel Bătrân se păstrează și dovezi despre o politică comercială protecționistă, atunci când sunt stipulate condițiile tranzitării țării de către negustorii brașoveni și poloni.

Cele două puncte vamale sunt, în mod evident, puncte obligatorii de trecere pentru toți cei ce se deplasează în zona de nord-est a Munteniei. Ele sunt, implicit, așezate pe rute comerciale importante, însă nu suntem de acord că prezența acestor rute a determinat apariția așezărilor urbane respective. De la intrarea dinspre Brașov, pe teritoriul județului medieval al Buzăului și până la

⁷² Ph. Dollinger, *La Hanse (XIIe-XIIIe siècles)*, Paris, 1964, p. 27.

⁷³ Câteva documente, din 20 februarie și 28 mai 1619, vorbesc despre actele de proprietate rupte sau arse de poloni sau tătari (*DIR, B, veacul XVII*, vol. III, nr. 287, p. 321-323 și nr. 335, p. 372-373).

⁷⁴ În special acte de danie și cumpărare, grupate în fondurile Episcopiei Buzău și mănăstirilor Banu, Râmnic, Dedulești, Băbeni, Ciolanu.

Brăila nu a existat în epoca medievală (și nu numai) nici o altă așezare urbană pe *drumul Brăilei*, cu excepția orașului Buzău. Multe din localitățile de pe parcurs au beneficiat de privilegiul feudal de a ține târguri periodice⁷⁵, dar nici una, deși se aflau în poziții geografice favorabile, nu s-a ridicat la rangul de oraș. Și Râmnicul, până la sfârșitul secolului al XVI-lea – când vama țării este mutată la Focșanii Munteni – nu are nici o localitate orașenească concurentă, pe tot cuprinsul județului.

Desigur că prezența drumurilor comerciale a alimentat dezvoltarea celor două localități, însă nu credem că a determinat saltul lor la statutul urban. Este evident de observat că nici Buzăul nu se află pe cea mai scurtă cale între Brașov și Brăila (aceasta având de fapt un traseu mai direct pe ruta Brașov-Teleajen-Vălenii de Munte-Gherghița-Brăila), și nici Râmnicul nu se află pe cea mai scurtă relație între Lwow-Suceava-Bacău-Adjud-Brăila (care ar fi trebuit să treacă prin Tecuci). Pentru explicarea acestei situații, credem că teoria lui P. P. Panaitescu referitoare la preexistența unor *târguri de vale*⁷⁶, necesare schimbului între areale geografice complementare economic, este cea mai potrivită. Așa cum bine se știe, încă din antichitate s-a creat o interdependență între spațiul intracarpatic, deținător și producător de metale și teritoriile extracarpatic. Această situație s-a perpetuat și s-a accentuat în evul mediu, când Țara Românească și Moldova s-au străduit să evite orice embargou pe care l-ar fi putut institui singura lor sursă de produse metalifere, orașele săsești transilvănene. Tot de aici proveneau majoritatea produselor manufacturate mărunte, pentru care nu a existat niciodată o producție internă suficientă, produse obținute din materii prime, livrate de spațiul extracarpatic. Numai prezența (anterioară înființării rutelor Brașov-Brăila și Suceava-Brăila) acestor două *târguri de vale*, periodice sau permanente, poate explica traseul acestor variante de drumuri.

Preexistența unor grupări de așezări în jurul viitoarelor orașe, nu a fost până acum probată, nici documentar și nici arheologic. Toate localitățile pomenite deja, gravitând în secolele XVI-XVIII în jurul Buzăului și Râmnicului, au o atestare documentară ulterioară celor două. Dispărute sau înglobate în vetrele actualelor orașe, ele nu au păstrat nici monumente de arhitectură, care să probeze vechimea lor. Descoperirea, izolată și fără un context clar, a unor monede din secolele XI-XIII, în preajma sau pe raza celor două orașe, nu ne dă posibilitatea de a le considera dovezi privind

existența unor așezări în locurile respective. Singura prezentă materială care ar putea aparține secolului al XII-lea, reprezentată de fragmente ceramice cu analogii la Garvăn-Dinogetia, în ceramica din grupa a VI-a, a fost surprinsă la poalele dealului Cetățuia de la Sărata Monteoru, în anul 1939⁷⁷.

Ipoteza privind capacitarea unor grupuri alogene de negustori și meșteșugari, care ar fi pus bazele unei colonii urbane în teritoriul extracarpatic, întemeiată pe exemplele orașelor Câmpulung, Baia și Siret, este în continuare viabilă, fără a putea fi probată. Acum se cunoaște că negustorii buzoieni au fost participanți activi la comerțul cu Brașovul⁷⁸, dar nu se regăsesc în aceste registre nume de origine străină decât în proporție mică⁷⁹, fără să știm când au intrat în comunitatea locală. Prezența unor grupuri alogene în cele două orașe, în epoca de început, ar fi trebuit să lase urme materiale importante. Ne referim în special la segregarea comunităților în jurul unor biserici parohiale proprii, așa cum la Buzău s-a întâmplat cu orașenii de origine greacă-cipriotă, așezați pe lângă *biserica Greci (Negustori)*, după anul 1571; la cei de origine bulgară, colonizați în oraș după războiul din 1806-1812, care ridică *biserica Sârbi (Sf. Nicolae)*; la comunitatea mozaică, ce ridică o sinagogă pe Calea Brăilei în secolul al XIX-lea. Singura biserică catolică din Buzău datează de la începutul secolului XX.

În privința Râmnicului, a fost în mod repetat comisă o enormă confuzie între relatările unor călători străini privind Râmnicul Vâlcii și Slam Râmnic⁸⁰, astfel că este necesară precizarea că nu există nici o informație scrisă privind existența unei comunități catolice la Râmnic Sărat în epoca medievală.

Pentru Buzău, a fost prezumată de mai multe ori, ca etapă dirijată, urmând celei spontane (orașenesc-incipientă), edificarea unui ansamblu

⁷⁷ I. Barnea, M. Comșa, Gh. Ștefan, *Dinogetia*, I, București, 1967, p. 186, 203, fig. 123/4,8,10 și fig. 125/1-2. Informația și posibilitatea studierii materialului, ne-a fost oferită de d-na Eugenia Zaharia, responsabil științific al șantierului arheologic.

⁷⁸ R. Manolescu, *op. cit.*, p. 259-303.

⁷⁹ Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, p. 81 și 84, care a beneficiat de listele manuscrise de participanți din jud. Buzău, oferite de Radu Manolescu, nepublicate în volumul citat al acestuia din urmă.

⁸⁰ Valeriu Nicolescu, *Argumente documentare privind ansamblul monumental „Adormirea Maicii Domnului” Râmnicu Sărat*, în Mousaios, IV, partea a II-a, 1994, p. 70-71; Idem, *Buzăul și Râmnicul în mărturie externe*, în Mousaios, VII, 2001, p. 135, 136, 138.

⁷⁵ Iorgulescu, *Dicț. al jud. Bz.*, p. 545-549.

⁷⁶ Panaitescu, *Introducere*, p. 232.

fortificat, în prima jumătate a secolului al XIV-lea⁸¹ sau constituirea spontană a așezării (orășenesc-incipientă), lângă reședința feudală preexistentă⁸². În ceea ce privește Râmnicul, acesta nu beneficiază de aprecieri privind existența unei fortificații preorășenești, considerându-se că ocupă un spațiu nou, fără tradiție de locuire, fiind sincron cu o formațiune prestatală sau cu întemeierea statului muntean. Interesul puterii muntenești pentru acte de ctitorire, se manifestă în cazul Râmnicului la aproape un secol, după cel al lui Ștefan cel Mare⁸³.

Singurul aspect care poate fi argumentat privește intervenția autorității centrale în viața economică a celor două orașe. Așa cum am mai precizat, cele mai vechi documente ce atestă existența celor două localități sunt privilegiile comerciale, adresate unor negustori străini, în care sunt precizate punctele vamale ale țării. Între acestea se află cele de la Buzău și Râmnic, deci în aceste locuri fusese implantată o instituție a domniei, având un reprezentant local, însărcinat cu strângerea taxelor vamale.

Existența unei autorități religioase importante, eparhiale sau mănăstirești în perioada preorășenească, nu poate fi luată în calcul. Se cunoaște destul de bine că la Buzău a fost stabilit sediul unei episcopii ortodoxe, imediat după anul 1500. Anterior acestei date, populația ortodoxă din zona Carpaților de curbură se supunea direct Mitropoliei Țării Românești, având probabil reședința la Curtea de Argeș, apoi la Târgoviște. Până acum nu a fost determinată prezența vreunei reședințe nobiliare, din secolele XIV-XV, în vatra orașului. Cu privire la sediul Episcopiei s-a emis și ipoteza ridicării sale pe amplasamentul unui fost metoh al mănăstirii Vintilă Vodă, schitul Frâsinet, anterior secolului al XVI-lea. Astfel, cu ocazia lucrărilor de restaurare la palatul episcopal, din anul 1981, au fost descoperite fundațiile unui foișor de epocă brâncovenească, contemporane cu pivnițele palatului, ce suprapuneau fundațiile unei clădiri anterioare⁸⁴. În absența oricărei investigații sau supravegheri arheologice în timpul lucrărilor de săpătură din biserică și de la palatul episcopal, se consideră și în momentul de față, că fundațiile clădirii din prima etapă ar aparține perioadei de refacere din vremea lui Matei Basarab. În ceea ce ne privește, credem că,

la fel de bine ele ar putea aparține unei clădiri anterioare chiar și catedralei episcopale, având în vedere că pivnița palatului se adosează la aceste fundații, aflate între intrarea în biserica episcopală și palat.

La Râmnic, autoritatea religioasă locală a fost considerată a fi reprezentată de personalul ce deservea biserica lui Ștefan cel Mare. Cunoscută în secolul al XVII-lea cu apelativul de *biserica domnească din Râmnic*⁸⁵, ea a polarizat o parte a locuirii urbane, fiind cel mai important obiectiv arhitectonic din perimetru. Abia la sfârșitul secolului al XVI-lea, după ridicarea *mănăstirii Grecilor*⁸⁶ (în preajma iarmarocului), ce beneficia de o centură de ziduri de apărare, securitatea locuitorilor se va îmbunătăți substanțial, iar monumentul emblematic de până atunci va fi eclipsat de acest ansamblu.

Așa precum se înțelege, părerea noastră este că cele două orașe medievale existau deja la granița dintre secolele XIV și XV. Absența unor documente scrise sau arheologice, nu ne permite să coborâm, deocamdată, perioada preorășenească mai jos de mijlocul secolului al XIV-lea. Suntem într-un tot de acord că „*premisele civilizației urbane s-au format în cadrul procesului de feudalizare a societății românești și într-o legătură directă și indisolubilă cu acela al organizării politice a acesteia*”⁸⁷. Orice propunere de coborâre a perioadei de întemeiere a celor două orașe în secolul al XIII-lea, comportă cea mai mare doză de relativitate.

Nu considerăm că pot fi aplicate șabloane evolutive procesului de apariție și dezvoltare a acestor două orașe, ca de altfel nici celorlalte din teritoriul extracarpatic. Este foarte adevărat că formarea și dezvoltarea lor a fost influențată și de componente economice. Suntem de părere că cele două așezări au avut o etapă preorășenească în care au funcționat ca *târguri de vale*, servind ca locuri de schimb pentru zone complementare economic. Apariția lor nu a fost influențată de crearea sau existența prealabilă a unor rute comerciale „internaționale” ci dimpotrivă, au determinat crearea unor rute paralele care le puteau introduce pe traseele importante ale comerțului. Situate la două stații de poștă unul față de celălalt, ca și față de cele mai apropiate orașe (Gherghița, Focșanii Munteni, Bucov), cele două orașe au beneficiat de condiții de mediu diferite. Buzăul s-a aflat într-o

⁸¹ Gheorghiu, *Metodă și modele*, p. 39.

⁸² Idem, *Așezări umane. Fascicolul I. Istoria așezărilor umane de la origini până la renaștere*, Timișoara, 1996, p. 244; Idem, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei în Evul Mediu*, București, 2000, p. 98.

⁸³ *Ibidem*, p. 89, 102, 104.

⁸⁴ Antonie Plămădeală, *Trei descoperiri recente la Episcopia Buzăului*, în *Spirit. și ist.*, vol. II, p. 33 și pl. I.

⁸⁵ DRH, B, vol. XXIV, nr. 391 (la 20 octombrie 1634).

⁸⁶ I. R. Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești. 1369-1699. Secția Istorică de la Arhivele Statului din București*, București, 1947, p. 241, nr. 1671 (doc. din 13 decembrie 1593).

⁸⁷ M. D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească. Până în secolul al XVII-lea*, Iași, 1997, p. 78.

luncă adăpostită de marele codru al Vlășiei, beneficiind de o bună aprovizionare cu apă potabilă, lemn, pământ argilos potrivit ca materie primă pentru cărămizi, pământ agricol foarte mănos. Râmnicul s-a amplasat pe un strat de loess nisipos, pe malul unui râu cu apă sărăturoasă, improprie consumului sau irigațiilor; până la începutul secolului XX, a suferit o permanentă criză de apă potabilă; nu a beneficiat de materii prime pentru construcții, solurile argiloase și nisipoase conținând un mare procent de sare, iar lemnul trebuia adus din păduri situate la mari distanțe. Ambele au fost orașe deschise; prezența unor sisteme fortificate de apărare ar fi contravenit principiilor de tactică militară defensivă, utilizate pe tot parcursul epocii medievale românești.

Evoluția urbană a celor două așezări nu a fost determinată de existența prealabilă a unor reședințe feudale locale. Apariția Episcopiei Buzăului, cu apetență de constituire și apoi de mărire a domeniului funciar propriu, a generat lungi procese cu orășenimea buzoiană, pentru braniștea orașului⁸⁸, ca și pentru tentativele de control și suprainpozitare a activităților comerciale. În aceeași măsură, construirea de reședințe boierești – în vetrele orașelor sau la periferie - a provocat permanente tulburări reciproce de posesie cu orășeni. Nici veleitățile negustorești pe care le manifestau familiile boierești locale, care se prevalau de privilegiul de clasă, încălcând regulile corporative ale negustorilor, nu au reprezentat, în linii principale, un factor de progres pentru Râmnic și Buzău.

Cele două orașe au atras forța de muncă excedentară din lumea satelor și meșteri, oameni de cultură, militari și clerici. Pentru zona de întorsură a Carpaților ele au fost centre de civilizație, alimentate de arterele comerciale care le tranzitau. Deși pentru unii călători – chiar și în prima jumătate a secolului al XIX-lea – erau mai mult niște „sate adorabile”⁸⁹, cu mult sub orice standard de civilizație urbană occidentală, cele două așezări nu pot fi apreciate potrivit punctajului propus de Dollinger. Absența unor documente scrise, pentru secolele XIV-XV, care să ateste prezența unei conduceri autonome a orașelor, a breslelor, a normelor particulare de drept sau a existenței unei piețe permanente (bazarul), ne împiedică să facem aprecieri privind calitatea vieții urbane la Râmnic și Buzău. Tentativele de reconstituire a nucleelor

primitive orășenești, plecând de la tramele stradale cunoscute⁹⁰, credem că nu au decât o valoare orientativă. Între secolele XV-XIX, cele două orașe au trecut prin nenumărate distrugerii totale, urmate de reconstrucții ample. Până acum, datele oferite de observațiile arheologice ne determină să afirmăm că toate construcțiile monumentale, subterane sau supraterane, ce au reușit să ajungă întregi sau în stare de ruină până în secolul XX, nu sunt anterioare sfârșitului de secol XVIII⁹¹. Mai mult decât atât, după anul 1831, străzile celor două orașe au suferit ample regularizări⁹², fiind organizate fronturile liniare de prăvălii de pe ulițele târgului, ce nu puteau decât să șteargă orice date privind structura urbană din perioada de început.

SUMMARY

The Romanian historiography's interest in the commercial routes is more than one century old. A certain theory, supported by Nicolae Iorga and Gheorghe Bratianu, claims the commercial routes had an essential role in the birth of the medieval states. Barbu T. Câmpina and P. P. Panaitescu have realized a critical analysis of the economical determinism in the organization of the medieval Romanian cities and states. The synthesis of the theories and currents on this subject belongs to Sergiu Iosipescu and, later on, to Șerban Papacostea, both of them aware of the interdependence between the roads, the states and the cities.

Following the latter historiography current, we have analyzed the road connecting the city of Brașov with the Danube, a road which used several gorges in the Buzău Mountains. We also presented an equally important route traversing the area, connecting the medieval states Wallachia and Moldavia. Both roads were already in existence in the 13th century, in a relationship of interdependence with the local towns: Brașov, Brăila, Buzău, Râmnicu Sărat. Given their economical significance, they have been a subject of conflict between the three medieval states: Wallachia, Moldavia and Transylvania.

In what concerns the city of Buzău, we reached the conclusion that its existence is dating, at the very least, from the second half of the 14th century, a vital role

⁹⁰ Gheorghiu, *Metodă și modele, passim*.

⁹¹ Un punct de vedere diferit la E. M. Constantinescu: „Însuși traseul străzii Cuza Vodă îl păstrează pe cel al străzii principale din târgul protejat, în secolele XIV-XVI, de o incintă fortificată. În aceste pionișe, suprapuse, care comunicau între ele printr-un complex sistem de scări și tunele, se ascundea populația orașului atunci când, nu rareori, acesta cădea pradă tătarilor sau otomanilor” (Buzău, p. 23).

⁹² Pentru Buzău, v. DJANBZ, Fond. Primăria orașului Buzău, dos. 18/1835-1838, f. 3-45; pentru Râmnic, v. DJANBZ, Fond. Primăria orașului Râmnicu Sărat, dos.: 10/1834, f. 1-5; 7/1837, f. 1-10; 8/1839, f. 1-10; 7/1897, f. 1-33.

⁸⁸ D. Gh. Ionescu, *Lupta orășenilor din Buzău cu Episcopia (1550-1850)*, în SAI, VIII, 1966, p. 83-103.

⁸⁹ Apud Al. Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în Țările Române acum o sută de ani*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria a III-a, tom. XV (1934), p. 185.

in its birth being played by the German merchants in Brașov. We believe that its medieval center laid between the two commercial points of interest: the permanent market (the bazaar) and the temporary market (the cattle-fair). The mapping of the known sites and the few archaeological inquiries conducted so far have not provided information related to the beginnings and the development of the town. An important element of evolutionary coherence is the settlement, in this town, of the Seat of the Bishop of Buzău, in the early 16th century.

Râmnicu Sărat remains a great archaeological unknown, as its site has not been mapped yet and has

hosted only two archaeological investigations. Its evolutionary nucleus is believed to lay between the „Sf. Paraschiua” and „Câța” churches, the left bank of the Râmnic river, the former „Adormirea Maicii Domnului” monastery and the Central Park.

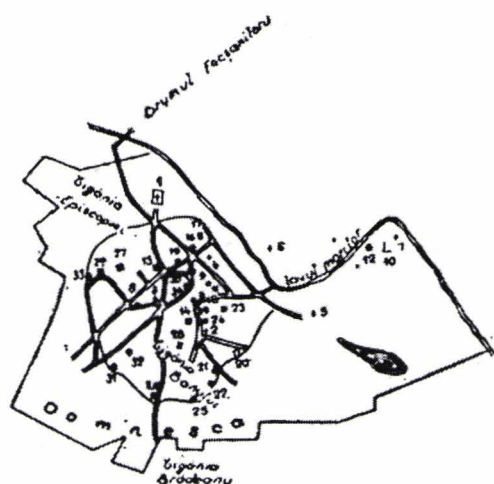
Both towns are documented in the early 15th century, and their existence may be extended towards the end of the 14th century. We have found the towns to be inconsistent with existing birth and evolution models of the central and western European medieval towns< the development of the two towns is atypical, consistent with the geo-political status of the medieval state they belonged to.

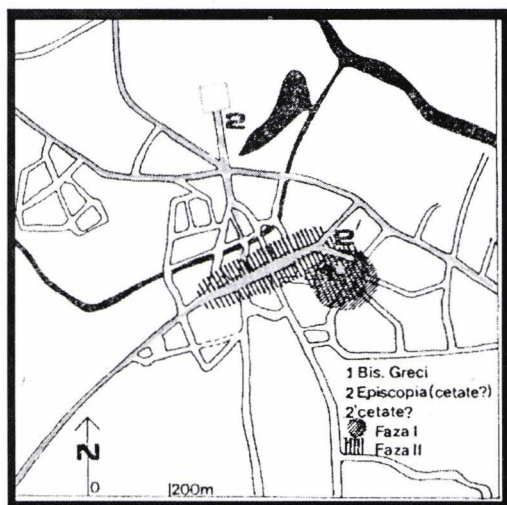

II. 1 . Harta Specht (1791), detaliu asupra orașului Buzău.

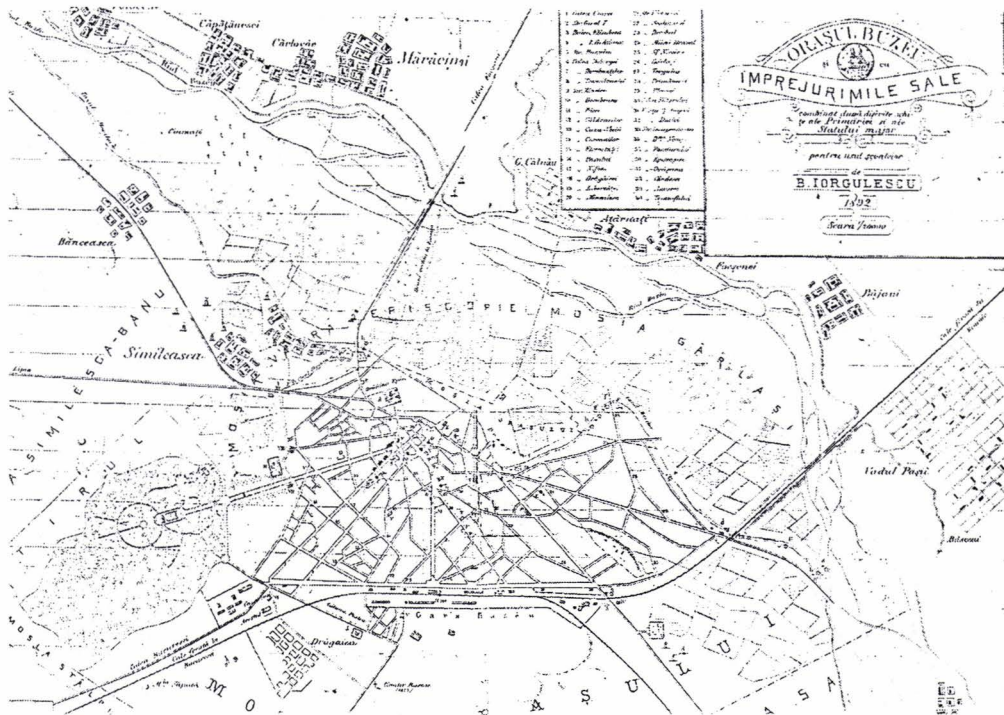

II. 2. Planul orașului Buzău din 1830
(Apud D. Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, București, 1979, p. 126)

II. 3. Evoluția orașului Buzău (apud Teodor Octavian Gheorghiu, *Metodă de abordare și modele ale genezei unor orașe medievale românești*, în „Arhitectura”, anul XXXVI, nr. 1988, fig. 15).

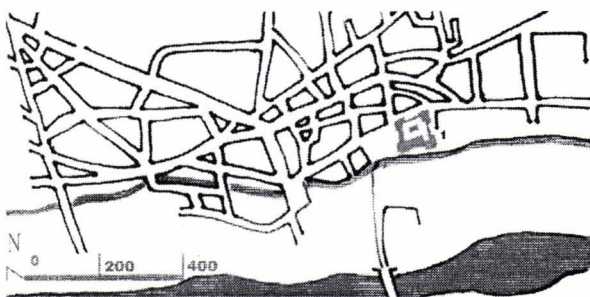
II. 4. Planul orașului Buzău din anul 1892 (apud Basil Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzău*, București, 1892).

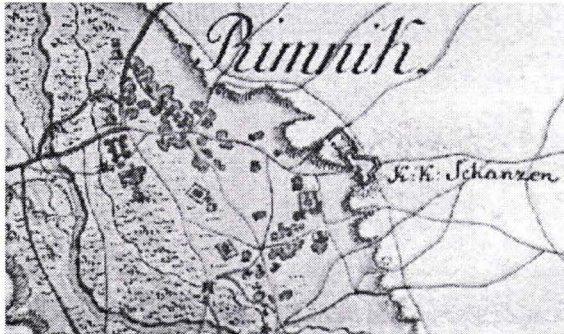
II. 5. Orașul Buzău, vedere satelitară
<http://maps.google.com/maps/>

II. 8. Orașul Râmnicu Sărat, vedere satelitară
<http://maps.google.com/maps/>

II. 7. Râmnicul medieval. (apud Teodor Octavian Gheorghiu, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei în Evul Mediu*, fig. XMIV).

II. 6. Harta Specht (1791), detaliu asupra orașului Râmnicu Sărat.

CURTEA ÎNTĂRITĂ A BĂLĂCENILOR DIN TĂTĂRĂȘTII DE SUS

Dana Mihai, Raluca Iosipescu,
Ciprian Sandu, Ecaterina Țântăreanu

Cercetările arheologice s-au desfășurat în luna iulie 2006, fiind demarate în vederea obținerii datelor arheologice pentru proiectul de restaurare realizat de S.C. Proiect Argeș S.A. „Curtea întărită a Bălăcenilor”, se află în localitatea Tătăraștii de Sus, jud. Teleorman, pe malul stâng al râului Teleorman, la 60 km de Pitești, pe traseul șoselei Pitești-Alexandria. (il. 1, il. 1.1).

Ansamblul este situat în centrul localității, pe un vechi drum comercial ce făcea legătura între Dunăre și munți. Satul Tătăraștii de Sus este atestat documentar pentru prima dată în anul 1538. Boierii Bălăceni, proprietari de moșie în aceste locuri, sunt menționați mult mai târziu, spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, prin șetrarul Ioniță Bălăceanu. Deși începuturile lucrărilor de edificare a curții rămân aproape necunoscute, este sigur că ele au fost terminate de Zoița Bălăceanu înainte de 1798, când își îngroapă soțul, pe Anghelache Amiras, în biserica de la Tătăraștii de Sus. Mai târziu, în anul 1817, ea cedează drepturile de proprietate asupra curții de la Tătăraștii de Sus lui Ștefan Bellu, cu condiția îngrijirii lor și a unei rente pentru donatoare. Neîndeplinirea condițiilor de către epitrop va conduce la un șir de procese cu moștenitorii Zoiței și colateral la degradarea și ruinarea acestei reședințe boierești.

Curtea de la Tătăraștii de Sus, corespunzătoare programului arhitectonic al epocii, se prezintă ca un ansamblu unic, ridicat după un plan încheșat, perfect axat, care integrează atât locuința și acareturile, cât și biserica și turnul-clopotniță. Din păcate, deși încă se prezintă ca un ansamblu de arhitectură monumental, starea de conservare este destul de precară, astfel încât turnul - clopotniță este amenințat cu prăbușirea. Celelalte elemente ale ansamblului suportă urmările nefaste ale lipsei de întreținere, precum și a unei degradări continue, din cauza lipsei unei restaurări recente.

Ansamblul „Curtea întărită a Bălăcenilor” ocupă o suprafață de aproximativ 5400 mp. Ansamblul este format din două incinte, inegale ca întindere și diferite ca formă, din care incinta mare este de cca. 3774 mp, iar incinta mică de cca. 1628

mp, incintă în care este situată și biserica paraclis. Întregul ansamblu este construit din cărămidă, în afara ancadramentelor intrărilor dintre cele două incinte, care sunt realizate din piatră. La curtea boierească de la Tătăraștii de Sus, *caracterul de apărare este dominant, el subordonând toate celelalte funcțiuni, chiar și pe cea de reprezentare.*

Prima incintă, de formă pătrată, este înconjurată de un zid de cărămidă înalt de aproximativ 7 m, care dispune la colțuri de câte un turn circular dotat cu metereze, singurul păstrat fiind cel de SE. Celelalte turnuri se păstrează la nivelul fundațiilor, distrugerea lor datând de la mijlocul sec. XX. Dispozitivul principal de apărare era turnul-clopotniță, situat deasupra porții principale, dispunând de metereze care traversează pieziș zidurile și de un sistem de barcadare a ușilor masive. (il.2)

În interior dispunerea construcțiilor respectă compoziția simetrică față de axul longitudinal al ansamblului. Pe latura sudică este locuința boierească, din care se păstrează numai pivnița acoperită cu o boltă în leagăn. Pe latura de nord erau magazinele și grajdurile. Pe latura de est, pe lângă bucătărie, adosată zidului de nord-est, existau trei deschideri: două porți de acces în exterior, iar în centru poarta către al doilea sector al curții, la rândul lor dotate cu un sistem de barcadare. Cea de-a doua incintă este mai mică, de formă poligonală, pe latura estică zidurile fiind fortificate în interior cu 12 contraforturi. O clădire de mai mari dimensiuni, care cuprindea trei încăperi, era amplasată în colțul de sud-vest. Edificiul cel mai important era biserica, aliniată pe axul longitudinal ce traversează cele două incinte. Înscrișă într-un plan dreptunghiular, cu absida altarului semicirculară în interior și poligonală în exterior, cu pridvor deschis, biserica a fost cel mai probabil lipsită de turlă. În interior arcadele care permiteau accesul dintre pronaos și naos, cât și deschiderile de la tâmpla de zid sunt închise cu arc frânt, în timp ce arcadele pridvorului sunt semicirculare și inegale. Intrarea în biserică se făcea printr-o ușă masivă de lemn, înzestrată cu o grindă pentru barcadare în interior.

Scopul principal al cercetării a fost acela de a pune în valoare etapele de construcție ale ansamblului, precum și de a oferi date inedite proiectului de restaurare care s-a lovit tocmai de lipsa acestor investigații.

Suprafața finală cercetată a fost de cca. 65 mp, fiind trasate trei secțiuni și trei casete.

S.I a avut ca scop stabilirea stratigrafiei în incinta mică și eventual descoperirea unei amenajări de tip alee principală. S.I a fost trasată de la intrarea în incinta mică până la intrarea în pridvorul bisericii, ulterior fiind lărgită prin două casete laterale (C.1 și C.2), cu dimensiunile de 1,75 x 0,75 m.

S.II a fost trasată pentru a stabili relația stratigrafică între zidul de incintă nordic și biserică. S.II a fost trasată perpendicular pe latura de N a bisericii, la joncțiunea dintre pridvor și pronaos, suprapunând o parte din primul contrafort.

În incinta mare a fost trasată o secțiune, denumită S.III, cu dimensiunile de 10 x 1,5 m, al cărei scop a fost de a pune în evidență zidul despărțitor al celor două construcții, care cad perpendicular pe latura nordică a incintei.

În pronaosul bisericii a fost trasată o casetă, denumită C.3, pentru a se verifica existența mormântului ctitorului, având dimensiunile de 2 x 2 m.

În fața bisericii a fost descoperită *intrarea în biserică*, ce are deschiderea maximă de 2,62 m. Nivelul de amenajare al intrării este format din cel puțin două rânduri de cărămizi (cu lățimea de 0,35 cm) legate cu mortar. (il.3)

A putut fi cercetată *fundația bisericii* și a contrafortului amplasat între pridvor și pronaos. Talpa fundației bisericii se găsește la -1,92 m față de nivelul actual de călcare, iar talpa fundației contrafortului este la -1,45 m sub nivelul actual de călcare, fapt ce indică o succesiune în timp a fazelor de construcție ale bisericii. Succesiunea este confirmată și de faptul că contrafortul este construit peste brăul soclului bisericii, realizat din cărămizi profilate. Fundația bisericii are înălțimea de 0,85 m. A fost surprins nivelul de distrugere al bisericii, având în compoziție fragmente de cărămidă și mortar. Conform stratigrafiei, se poate deduce faptul că mai întâi s-a ruinat biserică și apoi zidul de incintă. Zidul de incintă nordic are fundație de cărămidă înecată în mortar. Fundația are o înălțime de 0,40 m, deasupra înălțându-se 10 asize de cărămidă până la nivelul actual de călcare. (il.4)

S.III a surprins zidul exterior (Z1) al unei construcții, a cărei funcționalitate probabil că era aceea de grajduri. În C.1 și 2, la -0,50 m față de nivelul actual de călcare, a apărut un zid de

compartimentare (Z2) al aceleiași construcții, perpendicular pe zidul exterior (Z1). (il.5)

În capătul nordic al S.III s-au putut face următoarele observații în legătură cu fundația și elevația zidului de incintă nordic. Astfel, talpa fundației zidului de incintă, construit din cărămidă înecată în mortar este la -1,30 m, având un decroș de la fața zidului, de 0,20 m. Pe zid mai sunt încă vizibile urme de tencuială. Zidul de compartimentare (Z2), perpendicular pe incintă, suprapune decroșul fundației incintei, dar asizele de mortar fac masă comună cu cele ale incintei. Elevația păstrată are maxim 0,22m, iar grosimea fundației zidului de compartimentare (Z2) este de 0,40 m. Talpa fundației este la -1,12 m față de nivelul solului. Zidul exterior (Z1) are o lățime de 0,58 m. Elevația este înaltă de 0,50 m (7 asize de cărămidă). Fundația din mortar amestecat cu fragmente de cărămidă, se păstrează pe o înălțime de 0,40 m și este așezată pe un strat de amenajare, din piatră de râu și nisip. Talpa fundației este la -1,07 m față de nivelul solului. În interior, zidul are un decroș lat de 0,20 m cu grosimea de 0,40 m (4 rânduri de cărămizi).

Pe latura sudică a pronaosului, s-a trasat o casetă, constatându-se sub nivelul actual de călcare, un nivel de demolare, conținând: mortar, tencuială, pământ și fragmente de cărămidă. Sub acest nivel de demolare, la -0,30 m s-a descoperit *nivelul de călcare din interiorul bisericii*, fiind vizibilă o porțiune dintr-un paviment de cărămidă profilată cu dimensiunile de: 30x20x5 cm. Singura informație cu privire la înmormântările efectuate în biserică se referă la piatra de mormânt a lui Anghelache Amiras, pusă la 1798 de soția sa Zoia Bălăceanu, piatră care apărea figurată într-un plan aflat în arhiva INMI, realizat de arh. V. Moisescu, datat 1945, din păcate neconfirmat arheologic. (il. 6, 7)

Cercetarea arheologică, dublată de cea de parament, a pus în evidență faptul că ansamblul de la Tătăraștii de Sus, nu a beneficiat până în prezent de investigații sistematice, aducând date preliminare noi cu privire la fazele de construcție ale ansamblului. Cercetările din acest an au avut un caracter de sondare a problematicei acestui sit. Astfel, s-a putut constata faptul că din punct de vedere stratigrafic, biserică a fost primul edificiu care a suferit distrugerii masive, urmând apoi prăbușirea zidului de incintă de pe latura de nord.

Cercetarea arheologică efectuată la fundația bisericii și a contrafortului a pus în evidență faptul că contrafortul este construit peste brăul soclului bisericii, construit din cărămizi profilate, deci este adosat. Se constată în același timp existența unei diferențe de 0,47 m între adâncimea de fundare a acestuia și cea a bisericii. Contrafortul face corp

comun cu zidul bisericii doar la partea superioară a acestuia. Se mai remarcă faptul că fundația bisericii a fost tencuită cu mortar pentru o mai bună izolație.

Biserica a avut cel puțin două faze de distrugere, puse în evidență stratigrafic. Cercetarea arheologică a descoperit amenajarea din fața intrării în pridvor despre care nu existau informații până în acest moment, treptele semicirculare din cărămidă și piatră. Nu s-a constatat arheologic existența unei alei care să facă legătura între biserică și intrarea în incinta acesteia.

În interiorul bisericii, în pronaos, a fost descoperit nivelul de călcare original, realizat din cărămizi profilate. Acestea erau așezate pe un nivel de amenajare din nisip cu mortar. În această zonă a existat o intervenție antropică ulterioară nivelului pavajului de cărămizi, groapa săpată având în umplutură și fragmente din pavaj. În privința presupusului mormânt al lui Amiras, localizat pe planul amintit anterior, în pronaosul bisericii, nu avem în stadiul actual al cercetărilor date care să confirme ipoteza.

În stadiul actual nu ne putem pronunța în legătură cu existența în jurul bisericii a unui cimitir (il. 8). În incinta mare au fost descoperite două ziduri ale unei construcții (un zid exterior și unul despărțitor), adosate zidului de incintă nordic. Zidul despărțitor este perpendicular pe zidul nordic al incintei mari, încălecând decroșul fundației. Pe cele câteva asize din elevație păstrate se poate observa încercarea de șesere a cărămizilor acestui zid cu zidul de incintă. Zidul exterior este fundat pe un pat din piatră de râu și nisip. Construcția aceasta este posterioară zidului de incintă. Din cauza stării precare a zidurilor bisericii, cercetarea arheologică s-a limitat la o zonă restrânsă pentru a nu afecta și mai mult starea actuală a monumentului.

Având în vedere concluziile cercetării arheologice se impune continuarea acestora, atât în incinta mică, pentru descoperirea unui posibil cimitir și pentru lămurirea fazelor de construcție și de refacere a elementelor ansamblului, a relației între acestea, precum și în incinta mare, pentru evidențierea construcțiilor interioare: clădiri, pivnițe, turnuri de colț, etc. Proiectul de restaurare va trebui să își însușească rezultatele prezentei cercetări arheologice, precum și pe cele viitoare.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. N. Ghika-Budești, Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, partea a IV-a, veacul XVIII, în BCMI, XXIX, București, 1936.
2. Rada Theodoru, Curți întărite târzii, în SCIA, 1963, nr. 2
3. Anca Brătuleanu, Curți domnești și boierești din România veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea, București, 1977.
4. Virgil Drăghiceanu, Inscricții referitoare la Bălăceni, în BCMI, VII, fasc. 27, 1914, p. 195-196.
5. Ștefan Greceanu, Genealogiile documentate ale familiilor boierești, București, 1913.
6. C. Bălăceanu - Stolnici, Cele trei săgeți. Saga Bălăcenilor, București, 1990.
7. Mihai D. Sturdza, Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, I, București, 2004.

SUMMARY

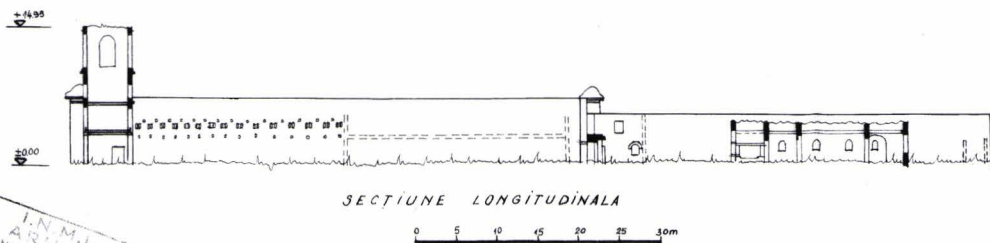
The archaeological site is located in village Tătăraștii de Sus, Teleorman County, on the left bank of Teleorman River and on Pitești-Alexandria highway. The ensemble is a boyar's fortify residence, from 18th century, composed by two inegal precincts, with a church within the smaller precinct, and an entrance tower placed in the middle of the west wall.

The aim of the archaeological research project is to provide useful data for a restoration project made by S.C. Project S.A. The research had a prospective character, one that provide general information about stratigraphy and chronological relations between the elements of the ensemble. Therefore the church was the first element that collapse, then the north precinct wall. The research on the church foundation revealed that the buttress was built above churches string course, and the church foundation was plastered for better isolation. The research made in front of the church revealed a semicircular entrance, with semicircular steps. Inside the church was found the original walking level made of profiled bricks. In the bigger precinct was found a divisive wall and an exterior wall belonging to another building attached to the north of the precinct wall.

The research had to limit to a small area because the precarious conservation of the monument and not to risk any damage of the specific elements of the ensemble.

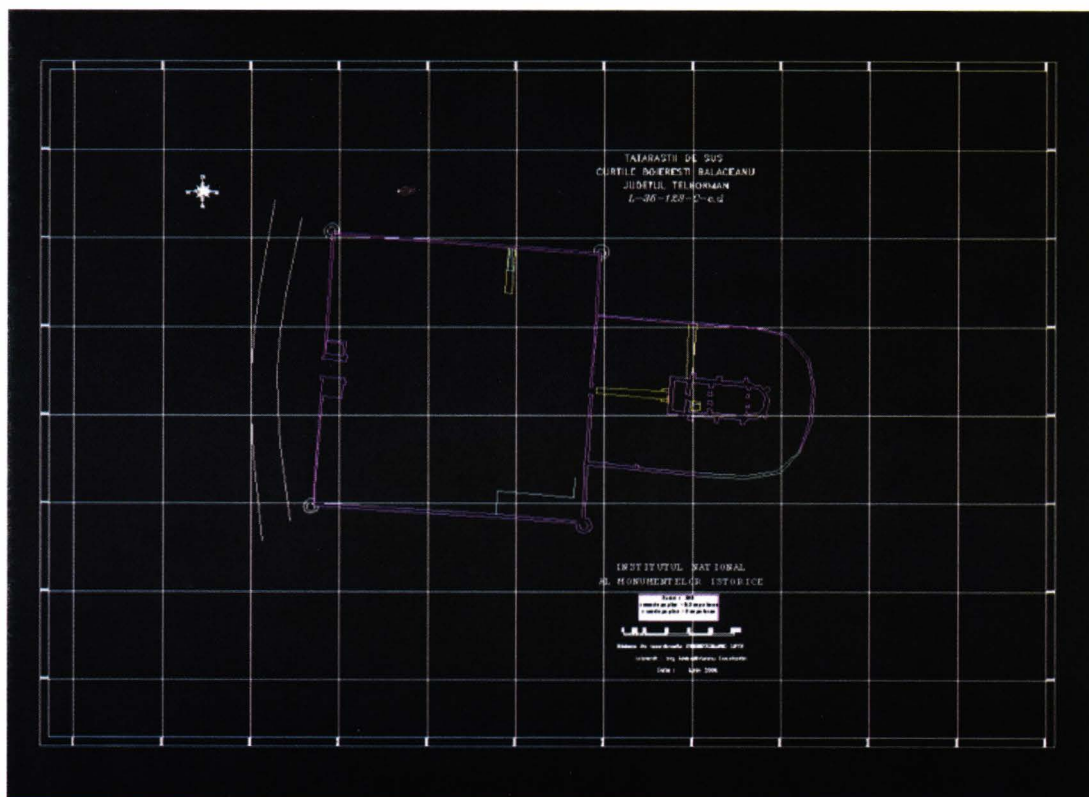
Due to the important signification of the cultural objective we sustain that the research must continue to clear relevant issues about this unique monument.

I.N.M.I.
ARHIVA
INIMELILE ISTORICII

II. 1. Vedere de ansamblu

II. 1.1. Planul cercetărilor arheologice

II. 2. Intrarea în biserică pe sub
turnul-clopotnița

II. 3. Trepte în fața bisericii

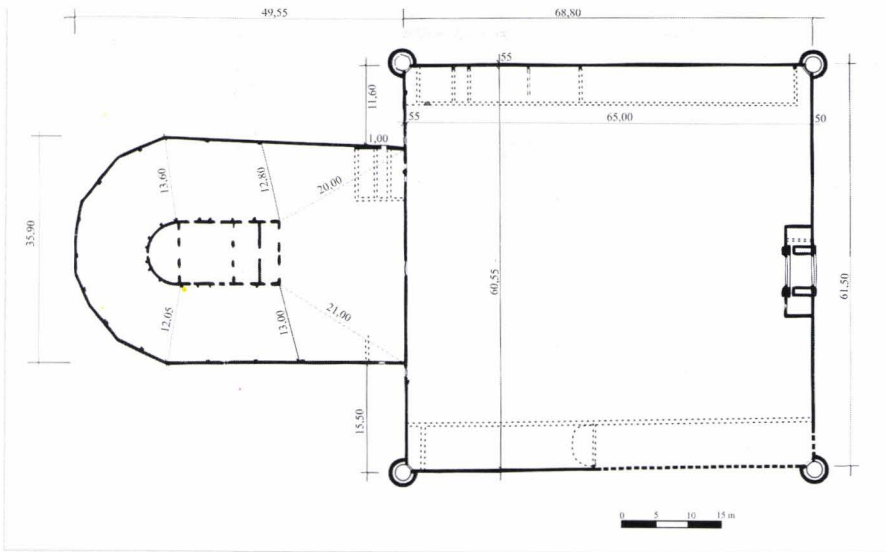

II. 4 - Fundația bisericii

II. 5. Zidurile unei construcții descoperite
în incinta mare, probabil grajd

II. 6. Plan de ansamblu al curții de la Tătarăștii de sus

II. 7. - Ruinele bisericii

II. 8. - Zidul de incintă de pe latura de nord

LOCALITĂȚILE BALNEO-CLIMATERICE DIN ROMÂNIA ÎN DATE ȘI CIFRE. PRIVIRE GENERALĂ

Aurelian Stroe

ROMÂNIA MARE

În 1932, pe teritoriul României Mari se aflau 212 "stațiuni balneare, balneo-climatică și climatică". Pentru a ne raporta numai la teritoriul României actuale, vom scădea 16 – respectiv pe cele aflate pe teritorii care astăzi nu mai fac parte din componența statului român, rezultând un număr de 196¹. Ele erau împărțite astfel (numărul se referă numai la cele de pe teritoriul actualei României):

- "Stațiuni balneare și balneo-climatică. Turism și alpinism" – 69;
- "Stațiunile balneo-climatică maritime din Dobrogea" – 6;
- "Stațiuni balneare de interes local" – 60;
- "Stațiuni climatică. Turism și alpinism" – 61.

Noțiunile "turism și alpinism" nu trebuie să ne conducă la concluzia că aria cercetării ar fi extinsă și spre alte localități decât cele balneo-climaterice, deoarece, în epocă, se punea accent pe "legătura strânsă care există între stațiunile balneo-climatică și turism"²

Toate aceste stațiuni aparțineau fie celor patru mari grupe de tratament – crenoterapia (apele minerale), climatoterapia, helioterapia și hidroterapia (rece și caldă), primei și ultimei grupe revenindu-le cele mai importante și mai multe stațiuni –, fie "stațiunilor de vilegiatură" – termen pe care nu îl vom mai regăsi în publicațiile științifice, medicale sau turistice din anii comunismului.

Amintim câteva cazuri care, astăzi, trec drept curiozități prin încadrarea lor în marea familie a stațiunilor balneo-climaterice:

- Rupea³ - "una din puținele ape cloruro-sodice sulfuroase de la noi";
- Veneția de Jos⁴ - "ape cloruro-sodice iodurate și bromurate";
- Baia Mare⁵ - "stațiune de vilegiatură";
- Mănăstiriile Agapia⁶, Cozia⁷, Neamț⁸, Pângărați⁹,

Polovragi¹⁰, Suzana¹¹, Tismana¹², Văratec¹³ - "stațiuni de vilegiatură și climatică";

- Niculițel¹⁴ - "stațiune climatică";

- Sighișoara¹⁵ - "stațiune de vilegiatură".

Mari sau mici, mai apropiate de centre urbane sau mai izolate, toate aveau "vile bine amenajate", după cum își amintește Amelia Pavel, într-o evocare din 2003¹⁶, referindu-se la Sovata. În acest sens, câteva exemple sunt, credem, edificatoare:

- Rupea ("ape cloruro-sodice sulfuroase") - "trei hoteluri și numeroase case particulare"¹⁷. Astăzi, orașul nu mai are nici apele, nici hotelurile.

- Govora - "HOTELURI, VILE, RESTAURANTE. H[otelul] Palace (il. 1), aparținând Soc. Govora-Călimănești (200 cam[ere]), hotel de lux, confort modern: calorifer, ascensor, săli de lectură, terasă pentru cura de soare, etc. Hotelurile 1 și 2 (il. 2) cu câte 45 camere; Ștefănescu (il. 3), Aslan. Vl.[vilele] Dr. Popovici, Ivanovici, Țăranu, Constanța-Marieta. Vlădescu, Bunescu, Moraru, Maria, Bereșteanu. Butta, Hortensia, Eftimiu, Cecilia Ciobanu, Carmen Sylva. Georgescu, Costescu. Sanatoriu[l] militar. Casa funcționarilor <Casei Pădurilor>¹⁸". Ați mai auzit astăzi, în România, de hoteluri cu săli de lectură și terase pentru cura de soare?

"EPOCA DE AUR"

În 1967 existau 138 "stațiuni și localități balneoclimaterice"¹⁹. Cartea care le prezintă le împarte pe arii geografice. Sunt specificate indicațiile terapeutice pentru fiecare stațiune, lipsesc, în schimb, dotările: hoteluri, camping-uri, alte unități de cazare (de vile nu mai putea fi vorba, iar de cazare la particulari nu se amintea fiind semi-legală), restaurante. S-au "pierdut" 35 de stațiuni

⁸ *Ibidem*, p. 454-455.

⁹ *Ibidem*, p. 443.

¹⁰ *Ibidem*, p. 396.

¹¹ *Ibidem*, p. 435.

¹² *Ibidem*, p. 397.

¹³ *Ibidem*, p. 451.

¹⁴ *Ibidem*, p. 451.

¹⁵ *Ibidem*, p. 370-371.

¹⁶ Amelia Pavel, *Prieteni din anii '30*, 2003.

¹⁷ Emil Țeposu, Valeriu Pușcașu, *op. cit.*, p. 144.

¹⁸ *Ibidem*, p. 226.

¹⁹ Costin Ștefănescu, *Stațiuni balneare și climaterice din România*.

¹ Emil Țeposu, Valeriu Pușcariu, *România balneară și turistică*.

² *Ibidem*, p. VIII.

³ *Ibidem*, p. 144-145.

⁴ *Ibidem*, p. 334.

⁵ *Ibidem*, p. 368.

⁶ *Ibidem*, p. 452-454.

⁷ *Ibidem*, p. 395-396.

balneo-climaterice față de situația din 1932. Cele mai multe din "stabilimentele" din anii "puterii burghezo-moșierești" (vile, case, pavilioane) au dispărut, fie năruindu-se de la sine – căci, acum, proprietar era I.C.R.A.L.-ul –, fie fiind "ajutate" să se năruie pentru a face loc hotelurilor – de îndoielnice gust, finisaje și dotări – pentru oamenii muncii. Locul restaurantelor și al pensiunilor a fost luat de cantine sau cantine-restaurant, iar al cazinourilor și sălilor de dans de casele de cultură. Dintre "curiozitățile" amintite la perioada interbelică, nu mai apare menționată decât Veneția de Jos.

ASTĂZI

Anexa Nr. 2 a Hotărârii de Guvern Nr. 1.122/10 Octombrie 2002²⁰ cosemnează 65 de "stațiuni turistice de interes național" și "local" împărțite în:

- "Stațiuni turistice de interes național" - 29;

"Stațiuni turistice de interes local" - 36.

Deja terminologia – "stațiune turistică" – cuprinde o arie mult mai mare decât noțiunile cu care am operat până acum – "balnear" și "climateric". Cu toate că umbrela este mult mai mare ca și conținut, ea acoperă un număr mult mai mic de stațiuni – cu 131 mai puține față de 1932 și cu 73 mai puține față de 1967. Scăderea este dramatică și ea explică, în bună parte, de ce turismul românesc și starea de sănătate a populației sunt la un nivel așa de scăzut.

Hotărârea de Guvern prezintă tehnic condițiile și procedura de atestare a stațiilor turistice. La art. 3 și 4 apar câteva noutăți îmbucurătoare pentru noi: protejarea "valorilor de patrimoniu natural și/sau cultural", "zonele protejate", "ariile naturale protejate", "documentațiile de urbanism".

"Curiozitățile" din 1932 sunt și ele total dispărute.

CÂTEVA CONCLUZII

În ceea ce privește principalul domeniu care ne interesează acum – respectiv arhitectura de vilegiatură –, țința noastră este aceea de a găsi, încă în picioare, și de a inventaria acele "vile bine amenajate", de care își amintește Amelia Pavel. Cele mai mari șanse de a mai găsi, încă, respectivele construcții le avem în stațiunile care figurează în toate cele trei perioade la care ne-am referit. Și în acest caz trebuie făcute nuanțări, ca, de exemplu, la Băile Herculane, unde, în urma unei recente vizite (Iunie 2008), am constatat situația mai mult decât precară în care se află un patrimoniu de excepțională calitate (il. 4). Pe locul doi ca șansă de

a găsi arhitectură balneară și de vilegiatură ar trebui să figureze localitățile care erau menționate atât în 1932, cât și în 1967. Nici în acest caz, surprizele nu lipsesc, ca la Zizin – stațiunea de "cură" a brașovenilor –, unde am putut constata, în 1998 (în cadrul Proiectului de inventariere a localităților de colonizare săsească din Transilvania), că nu se mai păstra aproape nimic din "stabilimentele" stațiunii de odinioară. Locul trei nu mai există, deoarece localitățile care figurează exclusiv în H.G. din 2002 nu au, în general, decât construcții moderne, construcții dintre care mult prea puține au șanse să ajungă vreodată într-o listă de monumente.

Anexa A

LOCALITĂȚILE BALNEO-CLIMATERICE ȘI DE VILEGIATURĂ ÎN ANUL 1932 (după Emil Țeposu, Valeriu Pușcariu, *România balneară și turistică*, Editura "Cartea Românească", București, 1932)

"Stațiuni balneare și balneo-climaterice. Turism și alpinism"

1. Amara (jud. Ialomița);
2. Anieș (jud. Năsăud);
3. Archita (jud. Ciuc);
4. Bazna (jud. Târnava Mică);
5. Băile Episcopale (jud. Bihor);
6. Băile Felix (jud. Bihor);
7. Băile Herculane (jud. Severin) (il. 5);
8. Băița (Chirău) (jud. Someș);
9. Băltățești (jud. Neamț);
10. Bicsad (jud. Satu Mare);
11. Bodoc (jud. Trei Scaune);
12. Borsec (jud. Mureș);
13. Borșa (jud. Maramureș);
14. Breazu și Mircea (jud. Iași);
15. Breb (jud. Maramureș);
16. Buziaș (jud. Timiș-Torontal);
17. Casin-Iacobeni (jud. Ciuc);
18. Călan (jud. Hunedoara);
19. Călimănești-Căciulata (jud. Vâlcea);
20. Cojocna (jud. Cluj);
21. Corund (jud. Odorhei);
22. Covasna-Voinești (jud. Trei Scaune);
23. Geoagiu (jud. Hunedoara);
24. Govora (jud. Vâlcea);
25. Iacobeni (jud. Câmpulung);
26. Ivanda (jud. Timiș-Torontal);
27. Jabeșița (jud. Mureș);
28. Jigodin (jud. Ciuc);
29. Lacul Sărat (jud. Brăila);
30. Leghia (Jeghina) (jud. Cluj);
31. Lipova (jud. Timiș);
32. Malnaș (jud. Trei Scaune);
33. Maria (jud. Satu Mare);
34. Moneasa (jud. Arad);
35. Nastasachi (jud. Bacău);
36. Ocna Mureșului (Uioara) (jud. Mureș);
37. Ocna Sibiului (jud. Sibiu);
38. Ocele Mari (jud. Vâlcea);
39. Ocnița (jud. Vâlcea);
40. Oglinzi (jud. Neamț);
41. Olănești (jud. Vâlcea);
42. Poiana Negrei (jud. Câmpulung);
43. Pucioasa (jud. Dâmbovița) (il. 6);
44. (Izvorul) Repat (jud. Ciuc);
45. Rodbav (jud. Făgăraș);
46. Rupea (Cohalm) (jud. Târnava Mare);
47. Săcelu (jud. Gorj);
48. Sărata Monteoru (jud. Buzău);
49. Sângeorz-Băi (jud. Năsăud);
50. Seiche (jud. Odorhei);
51. Slănicul Moldovei (jud. Bacău) (il. 7);
52. Slănicul Prahovei (jud. Prahova);
53. Sovata (jud. Mureș);
54. Stoiceni (jud. Someș);
55. Strunga (jud. Roman);
56. Șuligul (jud. Maramureș);
57. Tinca (jud. Bihor);
58. Toplița (jud. Mureș);
59. Turda (jud. Turda);
60. Turia (Fidelis)

²⁰ Guvernul României, *HOTĂRÂRE*, 2002.

(jud. Trei Scaune); 61. Tușnad (jud. Ciuc); 62. Valea Vinului (Principesa Elena) (jud. Năsăud); 63. Vatra Dornei (jud. Câmpulung); 64. Vața de Jos (jud. Hunedoara); 65. Vâlcele (jud. Trei Scaune); 66. Vizantea (jud. Putna); 67. Vlăhița (Homorod) (jud. Odorhei); 68. Vulcana (jud. Dâmbovița); 69. Zizin (jud. Brașov).

“Stațiunile balneo-climaterice maritime din Dobrogea”

1. Constanța; 2. Mangalia (Dobrogea); 3. Sulina (jud. Tulcea); 4. Tekirghiol-Eforie (Plajă); 5. Tekirghiol-Movilă (Carmen-Sylva); 6. Tekirghiol-Sat.

“Stațiuni balneare de interes local”

1. Agighiol (jud. Tulcea); 2. Balta Albă (jud. Râmnicu Sărat); 3. Băile Ana (jud. Sălaj); 4. Bâsca Penteleu (jud. Buzău); 5. Belthiug (jud. Satu Mare); 6. Biborțeni (jud. Odorhei); 7. Bivolari (jud. Argeș); 8. Bizușa (jud. Someș); 9. Bobâlna (jud. Hunedoara); 10. Boboci (jud. Buzău); 11. Bogdan (jud. Timiș-Torontal); 12. Botiza (jud. Maramureș); 13. Brădet (jud. Argeș); 14. Bughea (jud. Muscel); 15. Călacea (jud. Timiș-Torontal); 16. Cărbunar (jud. Satu Mare); 17. Coștiui (jud. Maramureș); 18. Cozla (jud. Neamț); 19. Craiu (jud. Odorhei); 20. Crăciunești (jud. Maramureș); 21. Cristur (jud. Odorhei); 22. Dănești (jud. Satu Mare); 23. Dobogo (jud. Odorhei); 24. Doboșani (jud. Odorhei); 25. Dorna Căndreni (jud. Câmpulung); 26. Dragomirești (jud. Maramureș); 27. Filiași (jud. Odorhei); 28. Finiș (jud. Bihor); 29. Fundata (jud. Ialomița); 30. Hangu (jud. Neamț); 31. Honterus (jud. Târnava Mare); 32. Idecuil de Jos (jud. Mureș); 33. Ieud (jud. Maramureș); 34. Jitia (jud. Râmnicu Sărat); 35. Lobogo (jud. Odorhei); 36. Măgheruș (jud. Satu Mare); 37. Micula (jud. Satu Mare); 38. Miercurea (jud. Sibiu); 39. Moinești (jud. Bacău); 40. Ocna Dejului (jud. Someș); 41. Ocna Șugătag (jud. Maramureș); 42. Odorhei (jud. Odorhei); 43. Ouar (jud. Satu Mare); 44. Pintic (Slătinița) (jud. Năsăud); 45. Poiana Mărului (jud. Râmnicu Sărat); 46. Poiana Sărată (jud. Bacău); 47. Puturoasa (jud. Satu Mare); 48. Racășul de Sus (jud. Odorhei); 49. Sărata (jud. Bacău); 50. Someșeni (jud. Cluj); 51. Șarul Dornei (jud. Câmpulung); 52. Șugaș (jud. Trei Scaune); 53. Târna Mare (jud. Satu Mare); 54. Telega (jud. Prahova); 55. Țăgșor (jud. Mureș); 56. Valea Întunecată (jud. Ciuc); 57. Valea Vinului (jud. Maramureș); 58. Veneția de Jos (jud. Făgăraș); 59. Zalnoc (jud. Sălaj); 60. Zăuan (jud. Sălaj).

“Stațiuni climatice. Turism și alpinism”

1. Abrud (jud. Alba); 2. Aurora Banatului (jud. Caraș); 3. Avrig (jud. Sibiu); 4. Azuga (jud. Prahova); 5. Baia Mare (jud. Satu Mare); 6. Bicăz (jud. Neamț); 7. Bisericiani (jud. Neamț); 8. Bocșa Montană (jud. Caraș); 9. Borca (jud. Neamț); 10. Bran (jud. Brașov); 11. Brașov (jud. Brașov); 12. Breaza de Jos (jud. Prahova); 13. Breaza de Sus (jud. Prahova); 14. Brebu (jud.

Prahova); 15. Brezoiu (jud. Vâlcea); 16. Broșteni (jud. Neamț); 17. Bușteni (jud. Prahova); 18. Câmpeni (jud. Turda); 19. Câmpina (jud. Prahova); 20. Câmpulung (jud. Muscel) (il. 8, 9); 21. Câmpulungul Moldovenesc (jud. Câmpulung); 22. Cheia (jud. Prahova); 23. Cisnădioara (jud. Sibiu); 24. Colibița (jud. Năsăud); 25. Comarnic (jud. Prahova); 26. Curtea de Argeș (jud. Argeș); 27. Marilla (jud. Caraș); 28. Măguri (jud. Cluj); 29. Mânăstirea Agapia (jud. Neamț); 30. Mânăstirea Cozia (jud. Vâlcea); 31. Mânăstirea Neamț (jud. Neamț); 32. Mânăstirea Pângărași (jud. Neamț); 33. Mânăstirea Polovragi (jud. Vâlcea); 34. Mânăstirea Suzana (jud. Prahova); 35. Mânăstirea Tismana (jud. Vâlcea); 36. Mânăstirea Văratec (jud. Neamț); 37. Meledic (jud. Buzău); 38. Niculițel; 39. Noua (jud. Brașov); 40. Novaci (jud. Gorj); 41. Păltiniș (jud. Sibiu); 42. Piatra Neamț (jud. Neamț); 43. Poiana (jud. Trei Scaune); 44. Poiana-Brașov (jud. Brașov); 45. Poiana Țapului (jud. Prahova); 46. Predeal (jud. Prahova); 47. Râșnov (jud. Brașov); 48. Rucăr (jud. Muscel); 49. Schitul Durău (jud. Neamț); 50. Sighișoara (jud. Târnava Mare); 51. Sinaia (jud. Prahova); 52. Solca (jud. Rădăuți); 53. Soveja (jud. Putna); 54. Stana (jud. Cluj); 55. Stâna din Vale (jud. Bihor); 56. Șarul Dornei (jud. Câmpulung); 57. Târgu Ocna (jud. Bacău); 58. Timișul de Sus (jud. Brașov); 59. Vad (jud. Bihor); 60. Vălenii de Munte (jud. Prahova); 61. Văliug (jud. Caraș).

Anexa B

STAȚIUNILE BALNEARE ȘI CLIMATERICE ÎN ANUL 1967 (după Costin Ștefănescu, *Stațiuni balneare și climaterice din România*, Editura Meridiane, București, 1967)

1. Agigea (orașul Constanța, regiunea Dobrogea); 2. Albești (raionul Muscel, reg. Argeș); 3. Amara (r. Slobozia, reg. București); 4. Anieș (comuna Maieru, r. Năsăud, reg. Cluj); 5. Azuga (r. Câmpina, reg. Ploiești); 6. Bala (r. Baia de Aramă, reg. Oltenia); 7. Balta Albă (r. Făurei, reg. Galați); 8. Bazna (r. Mediaș, reg. Brașov); 9. Băile Felix (orașul Oradea, reg. Crișana); 10. Băile Herculane (r. Orșova, reg. Banat); 11. Băița (com. Livada, r. Gherla, reg. Cluj); 12. Bălțătești (r. Tg. Neamț, reg. Bacău); 13. Beltiug (r. Satu Mare, reg. Maramureș); 14. Biborțeni (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov); 15. Bicsad-Malnaș (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov); 16. Bilbor (r. Toplița, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 17. Bixad (r. Oaș, reg. Maramureș); 18. Bizușa-Băi (com. Ileanda, r. Dej, reg. Cluj); 19. Bodoc (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov); 20. Bohol (com. Boholț, r. Deva, reg. Hunedoara); 21. Borsec (r. Toplița, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 22. Borșa (r. Vișeu, reg. Maramureș); 23. Bran (orașul Brașov, reg. Brașov); 24. Brădetu Argeș (com. Brăduleț, r. Curtea de Argeș, reg. Argeș); 25. Breb (com. Ocna Șugătag, r. Sighetul Marmăției, reg. Maramureș); 26. Broșteni (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 27. Bughea de Sus (r. Muscel,

- reg. Argeș); 28. Bușteni (r. Câmpina, reg. Ploiești); 29. Buziaș (r. Lugoj, reg. Banat); 30. Călan-Băi (r. Hunedoara, reg. Hunedoara); 31. Călăcea-Băi (com. Orțișoara, r. Timișoara, reg. Banat); 32. Călimănești-Căciulata (r. Rm. Vâlcea, reg. Argeș); 33. Cărbunari (com. Dumbrăvița, r. Șomcuta Mare, reg. Maramureș); 34. Căineni-Băi (r. Făurei, reg. Galați); 35. Câmpulung-Muscel (r. Muscel, reg. Argeș); 36. Cheia (com. Măneciu Ungureni, r. Teleajen, reg. Ploiești); 37. Cojocna (orașul Cluj, reg. Cluj); 38. Constanța (reg. Dobrogea); 39. Corund (r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 40. Costinești (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 41. Costiui (com. Rona de Sus, r. Sighetul Marmației, reg. Maramureș); 42. Coșna (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 43. Covasna (r. Tg. Secuiesc, reg. Brașov); 44. Crăciunești (com. Bocicoiu Marc, r. Sighetul Marmației, reg. Maramureș); 45. Dănești (com. Sisești, r. Baia Mare, reg. Maramureș); 46. Dâmbovicioara (r. Muscel, reg. Argeș); 47. Didești (r. Roșiorii de Vede, reg. București); 48. Dorna Căndreni (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 49. Drânceni (r. Huși, reg. Iași); 50. Eforie-Nord (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 51. Eforie-Sud (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 52. Geoagiu-Băi (r. Orăștie, reg. Hunedoara); 53. Govora (r. Rm. Vâlcea, reg. Argeș); 54. Iarghita-Băi (orașul Miercurea Ciuc, r. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 55. Homorod-Odorhei (com. Căpâlnița, r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 56. Iacobeni (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 57. Iacobeni-Cășin (com. Plăeși, r. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 58. Ivanda (r. Deta, reg. Banat); 59. Jigodin (orașul Miercurea Ciuc, r. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 60. Lacul Roșu (orașul Gheorghieni, r. Gheorghieni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 61. Lacul Sărat (orașul Brăila, r. Brăila, reg. Galați); 62. Lipova (r. Lipova, reg. Banat); 63. 1 Mai (orașul Oradea, reg. Crișana); 64. 2 Mai (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 65. Malnaș-Băi (com. Malnaș, r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov); 66. Mamaia (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 67. Mangalia (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 68. Maria (r. Oaș, reg. Maramureș); 69. Miercurea Sibiului (r. Sebeș, reg. Hunedoara); 70. Moinești (r. Moinești, reg. Bacău); 71. Moneasa (r. Gurahonț, reg. Crișana); 72. Movila Miresei (r. Brăila, reg. Galați); 73. Năvodari (r. Tulcea, reg. Dobrogea); 74. Neptun (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 75. Novaci (r. Novaci, reg. Oltenia); 76. Ocna Dejului (r. Dej, reg. Cluj); 77. Ocna Mureș (r. Aiud, reg. Cluj); 78. Ocna Sibiului (r. Sibiu, reg. Brașov); 79. Ocna Șugatag (r. Sighetul Marmației, reg. Maramureș); 80. Ocele Mari (r. Rm. Vâlcea, reg. Argeș); 81. Ocița (com. Ocele Mari, r. Rm. Vâlcea, reg. Argeș); 82. Oglinzi (r. Tg. Neamț, reg. Bacău); 83. Olănești (r. Rm. Vâlcea, reg. Argeș); 84. Păltiș (com. Rășinari, r. Sibiu, reg. Brașov); 85. Perșani (r. Făgăraș, reg. Brașov); 86. Piatra Șoimului (r. Piatra Neamț, reg. Bacău); 87. Poiana Câmpina (orașul Câmpina, r. Câmpina, reg. Ploiești); 88. Poiana Negrii (com. Dorna Căndreni, r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 89. Poiana Sărată (com. Hârja, r. Tg. Ocna, reg. Bacău); 90. Poiana Țapulului (orașul Bușteni, r. Câmpina, reg. Ploiești); 91. Praid (r. Tg. Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 92. Predeal (orașul Brașov, reg. Brașov); 93. Pucioasa (r. Târgoviște, reg. Ploiești); 94. Răducăneni (r. Huși, reg. Iași); 95. Rotbav (com. Șoarș, r. Făgăraș, reg. Brașov); 96. Săcelu (r. Gilort, reg. Oltenia); 97. Sărata-Câmpulung (r. Muscel, reg. Argeș); 98. Sărata-Deva (orașul Deva, reg. Hunedoara); 99. Sărata-Monteoru (r. Buzău, reg. Ploiești); 100. Sărata-Odorhei (orașul Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 101. Sângeorgiu de Mureș (r. Tg. Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 102. Sângeorz-Băi (r. Năsăud, reg. Cluj); 103. Seiche (r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 104. Sf. Gheorghe (r. Tulcea, reg. Dobrogea); 105. Sinaia (r. Câmpina, reg. Ploiești); 106. Siriu (r. Cislău, reg. Ploiești); 107. Slănic-Muscel (com. Aninoasa, r. Muscel, reg. Argeș); 108. Slănic-Prahova (r. Teleajen, reg. Ploiești); 109. Slănicul Moldovei (r. Tg. Ocna, reg. Bacău); 110. Someșeni (orașul Cluj, reg. Cluj); 111. Sovata (r. Tg. Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 112. Stoiceni (com. Dumbrava, r. Lăpuș, reg. Maramureș); 113. Strunga (r. Pașcani, reg. Iași); 114. Sugaș (r. Sf. Gheorghe, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 115. Sulina (r. Tulcea, reg. Dobrogea); 116. Șarul Dornei (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 117. Tăuții-Măgheruși (orașul Baia Mare, reg. Maramureș); 118. Târgu-Ocna (r. Tg. Ocna, reg. Bacău); 119. Techirghiol (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 120. Telega (r. Câmpina, reg. Ploiești); 121. Timișul de Sus (orașul Brașov, reg. Brașov); 122. Tinca (r. Salonta, reg. Crișana); 123. Toplița (r. Toplița, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 124. Turda (r. Turda, reg. Cluj); 125. Turia (r. Tg. Secuiesc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 126. Tușnad (r. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 127. Țintea (r. Câmpina, reg. Ploiești); 128. Valea Întunecoasă (com. Lunca de Jos, r. Ciuc, reg. Mureș-Autonomă Maghiară); 129. Valea Roșie (r. Oltenița, reg. București); 130. Valea Vinului (r. Năsăud, reg. Cluj); 131. Vama Veche (orașul Constanța, reg. Dobrogea); 132. Vatra Dornei (r. Vatra Dornei, reg. Suceava); 133. Vața de Jos (r. Brad, reg. Hunedoara); 134. Vâlcele (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov); 135. Veneția de Jos (r. Făgăraș, reg. Brașov); 136. Vizantea (r. Panciu, reg. Galați); 137. Vulcana (r. Târgoviște, reg. Ploiești); 138. Zizin (com. Purcăreni, r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov).

Anexa C

STAȚIUNILE TURISTICE ÎN ANUL 2002 (după Guvernul României, *HOTĂRÂRE pentru aprobarea condițiilor și a procedurii de atestare a stațiilor turistice, precum și pentru declararea unor localități ca stațiuni turistice de interes național, respectiv local*, [Anexa 2], București, 10 octombrie 2002, Nr. 1.122, în "Monitorul Oficial al României", Partea I, Nr. 770/23.X.2002, p. 16)

Stațiuni turistice de interes național

1. Amara (jud. Ialomița); 2. Bușteni (jud. Prahova); 3. Buziaș (jud. Timiș); 4. Băile Felix (jud. Bihor); 5. Băile Herculane (jud. Caraș-Severin); 6. Băile Olănești (jud. Vâlcea); 7. Băile Tușnad (jud. Harghita); 8. Cap Aurora (jud. Constanța); 9. Călimănești-Căciulata (jud. Vâlcea); 10. Costinești (jud. Constanța); 11. Covasna (jud. Covasna); 12. Eforie Nord (jud. Constanța); 13. Eforie Sud (jud. Constanța); 14. Geoagiu-Băi (jud. Hunedoara); 15. Jupiter (jud. Constanța); 16. Mamaia (jud. Constanța); 17. Mangalia (jud. Constanța); 18. Moneasa (jud. Arad); 19. Neptun-Olimp (jud. Constanța); 20. Predeal (jud. Brașov); 21. Saturn (jud. Constanța); 22. Sinaia (jud. Prahova); 23. Sângeorz-Băi (jud. Bistrița-Năsăud); 24. Slănic-Moldova (jud. Bacău); 25. Sovata (jud. Mureș); 26. Târgu Ocna (jud. Bacău); 27. Techirghiol (jud. Constanța); 28. Venus (jud. Constanța); 29. Voineasa (jud. Vâlcea).

Stațiuni turistice de interes local

1. Albeștii de Muscel (Bughea de Sus) (jud. Argeș); 2. Balványos (jud. Covasna); 3. Bazna (jud. Sibiu); 4. Bălțătești (jud. Neamț); 5. Băile Homorod (jud. Harghita); 6. Băile Turda (jud. Cluj); 7. Băile Băița (jud. Cluj); 8. Borsec (jud. Harghita); 9. Borșa (jud. Maramureș); 10. Breaza (jud. Prahova); 11. Călacea (jud. Timiș); 12. Câmpulung Moldovenesc (jud. Suceava); 13. Crivaia (jud. Caraș-Severin); 14. Durău (jud. Neamț); 15. Harghita-Băi (jud. Harghita); 16. Izvoru Mureșului (jud. Harghita); 17. Lacu Roșu (jud. Harghita); 18. Lacu Sărat (jud. Brăila); 19. Lipova (jud. Arad); 20. Ocna Șugatag (jud. Maramureș); 21. Păltiniș (jud. Sibiu); 22. Pârâul Rece (jud. Brașov); 23. Praid (jud. Harghita); 24. Săcelu (jud. Gorj); 25. Sărata Monteoru (jud. Buzău); 26. Secu (jud. Caraș-Severin); 27. Semenice (jud. Caraș-Severin); 28. Snagov (jud. Ilfov); 29. Stâna de Vale (jud. Bihor); 30. Straja (jud. Hunedoara - greșeală, *n.n.*); 31. Soveja (jud. Vrancea); 32. Timișu de Sus (jud. Brașov); 33. Tinca (jud. Bihor); 34. Trei Ape (jud. Caraș-Severin); 35. 1 Mai (jud. Bihor); 36. Vața de Jos (jud. Hunedoara).

BIBLIOGRAFIE

1. Guvernul României, *HOTĂRÂRE pentru aprobarea condițiilor și a procedurii de atestare a stațiilor turistice, precum și pentru declararea unor localități ca stațiuni turistice de interes național*,

respectiv local, București, 10 Octombrie 2002, Nr. 1.122, în "Monitorul Oficial al României", Partea I, Nr. 770/23.X.2002, p. 16.

2. Amelia Pavel, *Prieteni din anii '30*, în "România Literară", Anul XXXVI, Nr. 30, 30 Iulie - 5 August 2003, p. 25.

3. Costin Ștefănescu, *Stațiuni balneare și climaterice din România*, Editura Meridiane, București, 1967.

4. Emil Țeposu, Valeriu Pușcariu, *România balneară și turistică*, Editura "Cartea Românească", București, 1932 (pe copertă, apare anul 1935).

RESUMÉE

En 1932, sur le territoire de la Grande Roumanie il y avaient 212 stations balnéaires - climatiques. On doit y éliminer 16 - celles situées dans les territoires qui n'appartiennent plus à la Roumanie -; il y a donc à ce moment-là 196 - sur l'actuel territoire du pays. Elles étaient divisées ainsi (seulement, celles de l'actuel territoire de la Roumanie):

- "stations balnéaires et balneo-climatiques" - 69

- "stations balnéaires et climatiques maritimes de Dobrogea" - 6

- "stations balnéaires d'intérêt local" - 60

- "stations climatiques" - 61

En 1967 il y avaient 138 "stations et localités balnéaires-climatiques".

La Décision du Gouvernement (HG) 1.122 / le 10 octobre 2002 a enregistré 65 de localités, divisées ainsi:

- "des stations touristiques d'intérêt national" - 29

- "des stations touristiques d'intérêt local" - 36

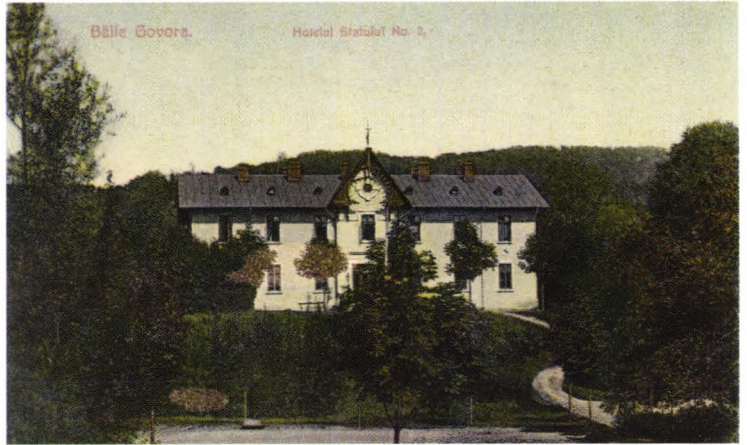
Une dynamique impressionnante! Quelques analyses comparatives vont mettre en évidence des causes, l'évolution ou l'involution des critères de "classification", de même que des zones géographiques d'intérêt spécial.

II.1. Băile Govora – Hotel Palace
(1914)

II. 2. Băile Govora – Hotelul
Statului Nr. 2 (începutul
sec. XX)

II. 3. Băile Govora – Hotel Ștefănescu
(sfârșitul sec. XIX)

II. 4. Băile Herculane – Hotel Carol
(1869-1871), azi

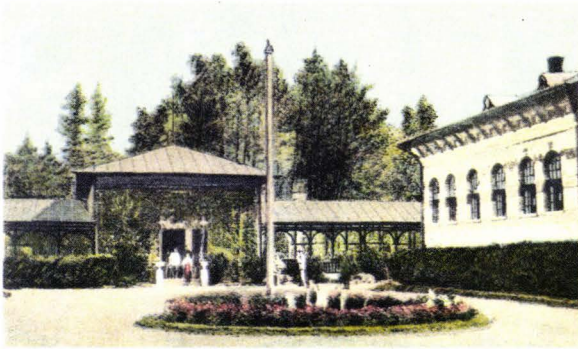
II. 5. Băile Herculane - Băile Neptun
(1883-1886)

II. 6. Pucioasa - Str. Regală în perioada
interbelică

II. 7. - Slănic Moldova - Casinoul (1894),
cu parcul

II. 8. Câmpulug Muscel - Băile Kretzulescu
(1905)

II. 9. Câmpulug Muscel - Băile Kretzulescu,
azi

PARCELAREA DIN STRADA IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU NR. 22 DIN BUCUREȘTI

Ruxandra Nemțeanu

În 1922, arhitecții Gheorghe Simotta și Arghir Culina, în baza Legii încurajării construcțiilor, proiectează în București, pe terenul viran dintre străzile Ienăchiță Văcărescu nr. 22 și Aleea Mitropoliei o parcelare:

„Imobile de raport sistem pavilionar, șapte corpuri pentru câte una sau două familii. Construcțiunile vor avea parter, etaj și pivnițe”

Ei înaintează Cererea cu numărul 13489 din 22 Martie 1922 Primăriei Orașului București, pentru acordarea Autorizației de Construcție pentru aceste vile-pavilion¹.

Amândoi arhitecții, Gheorghe Simotta și Arghir Culina, macedo-români din Peninsula Balcanică, au venit, ca mulți alții, în București pentru a urma Școala Superioară de Arhitectură din România și au rămas să lucreze aici.

Arhitectul Gheorghe Simotta s-a născut în localitatea Vlaho-Clisura din Macedonia la 19 iunie 1891. Pe atunci localitatea făcea parte din Imperiul Otoman. Din 1912, după dezmembrarea acestuia, regiunea a trecut sub stăpânire grecească. A

¹ Arhivele Primăriei Municipiului București, fond PMB-Sth./1922,

* Cerere nr. 13489/ 22.03.1922 către Primăria Orașului București, pentru:

„Dorind a construi pe proprietatea noastră din strada Enăchiță Văcărescu (și Aleea Mitropoliei) No. 22 vă rog să binevoiți a-mi libera autorizația necesară. Construcțiunile ce voim a face sunt:

Imobile de raport sistem pavilionar, șapte corpuri pentru câte una sau două familii. Construcțiunile vor avea parter, etaj și pivnițe.

Anexez aci și o coală timbrată de 50 lei pentru transcrierea autorizațiunei și câte un plan în dublu exemplar de fiecare construcțiune întocmit și semnat de D-nii A. Culina și G. Simotta de profesiune arhitecți cu domiciliul în strada Melodiei 8 și Calea Rahovei No. 101.”

- Adresă nr. 5748/21.03.1922 din partea Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale Direcțiunea Generală a Asistenței Sociale către Primăria Orașului București, prin care se solicită pentru:

„Domnii A. Culina și Gh. Simotta, domiciliați în București Str. Melodiei No. 8, prin cererea D-lor înregistrată la No. 23870 din 20.III.922, a solicitat beneficiul legii încurajării construcțiilor pentru imobilul ce intenționează a construi în Str. Enăchiță Văcărescu No. 22 și Aleea Mitropoliei, Loco.

Anexat vă înaintăm vizate de noi, două exemplare din planurile imobilului ce urmează a fi construit.

În caz de aprobare a lor, binevoiți a dispune reducerea la jumătate a taxelor de construcțiuni, potrivit art. 15 din sus menționate lege.”

absolvit liceul român din Bitolia² și în toamna aceluiași an, 1910, a venit la București, hotărât a face studii de pictură. Datorită maestrului George Mirea, director al Școlii de Belle Arte s-a îndreptat spre Școala Superioară de Arhitectură. La examenul de admitere s-au prezentat numai trei candidați, pe atunci arhitectura nu era o meserie atractivă.

În anul 1916 obține diploma de arhitect, iar din anul 1915 și, în continuare, ca arhitect diplomat, a lucrat în biroul profesorului Petre Antonescu până în august 1916, când a plecat în război.

După primul război mondial revine de la Iași, unde a stat concentrat pe tot parcursul războiului, la București, unde începe să lucreze ca liber profesionist și mai apoi ca angajat la Comisia Monumentelor Istorice, până în 1920 când pleacă pentru un an în Italia³.

Arhitectul Arghir Culina (? 1883) s-a născut în Gramos-Grecia, a venit în București unde a absolvit Școala Superioară de Arhitectură în 1909. Deși cu 10 ani mai mare decât Gh. Simotta se asociază cu acesta pentru a construi vilele din mica parcelare, din strada Ienăchiță Văcărescu.

În 1921, Gh. Simotta revine în București și în 1922 cumpără împreună cu Arghir Culina prin actul de vânzare-cumpărare din 13 februarie autentificat nr. 2267, terenul lui Mihai Ghermănescu în suprafață de cca. 1838 mp pe Dealul Mitropoliei⁴.

² Începând din a doua jumătate a secolului XIX., statul român a înființat în Macedonia, din inițiativa lui Dimitrie Bolintineanu, mai multe școli având ca limbă de predare româna literară (daco-româna). Este vorba atât de școli primare, cât și de licee (la Bitolia, Ioanina, Salonic, etc.). Această măsură a determinat o și mai mare apropiere între aromânii din sudul Dunării și românii din nordul Dunării. Bitolia, unde se află liceul la care a învățat Ghe. Simotta, era situată mai aproape de Vlaho-Clisura. După cel de al doilea război mondial, toate școlile românești din Macedonia au fost desființate.

³ Bogdan Gheorghiu, „Arhitectul, profesorul și omul Gheorghe Simotta”, în *ARHITECT GHEORGHE SIMOTTA*, Editura Simetria, București, 2003, p. 34-35.

⁴ Arhivele Naționale Direcția București, fond Carte Funciară, Dosar 1180/1940:

„- cu privire la imobilul str. Ienăchiță Văcărescu nr. 22A și Aleea Mitropoliei nr. 17, proprietari Arh. Ghe. Simotta și Ar. Culina - cu titlul de cumpărare și partaj - 1) cu titlul de cumpărare de la Mihail Ghermănescu, cu act. autoris. de Trib. Ilfov - S. Notariat

Dintr-un act conex studiului de față, un memoriu adresat Patriarhiei și găsit în arhiva Institutului Național al Monumentelor Istorice, fond CMI, dosarul „Bisericii Sf. Mitropolie din București”, Patriarhia vol. II, Palatul și Paraclisul 1914-1949, am aflat cum s-a obținut terenul:

„MEMORIU

Domnule Arhitect Șef,

Ministerul Cultelor prin dv. a luat hotărârea de a ridica un gard de separație între proprietatea mea și locul viran răspunzând spre aleia mitropoliei. În acest scop dl. arhitect delegat de dv. s-a prezentat la fața locului, fixând țăruii.

Modul arbitrar cum e fixat mă face să vă adresez acest memoriu, rugându-vă a lua hotărârea de a studia amănunțit și pe bază de acte, delimitarea între proprietatea și terenul pretins al Mitropoliei.

Subsemnatul stăpânesc acest teren dat cu embatic pe timpuri de către Mănăstirea Sfta Ecaterina iar mai târziu dat tot cu embatic de către Stat și stăpânit în baza acestui titlu până în Ianuarie 1921 când autorul meu avocatul N. Ghermănescu l'a răscumpărat prin actul de rescumpărare al Ministerului de Domenii.

Linia așa cum ați proiectat-o e pe locul meu pe care autorii mei l-au folosit în bază de acte încă de la 1862 împreună cu toată porțiunea până la aleie. Pe el sunt o mulțime de cărări și scări primitive. Pe una din acestea, eu am întărit-o și circuit timp doi ani.

Cu onoare vă rog a lua în considerare că în baza respectului care-l păstrez Sft. Mitropolii, atât ca Instituție cât și ca Monument istoric, accept să renunț în favoarea ei la toate drepturile pe care actele și titlurile noi și vechi mi le acordă asupra fâșiei de teren până la aleie, rămânând ca împrejurirea ce o proiectați să pornească de la 1 m 50 de la punctul vecin din dreapta și să meargă după o linie paralelă cu aleia după cum arată schița alăturată. În felul acesta, în loc de ieșire la aleie voi avea o cărare spre stradela Primăriei, care leagă strada fostă a Poetului cu aleia.

În caz de nu voiți să aprobați vă rog să admiteți ca de comun acord să ne adresăm Tribunalului ca prin numirea de experți și pe baza actelor ce vom prezenta atât eu cât și d-voastră să ne fixeze delimitarea.

Cu onoare vă fac cunoscut că dacă veți menține linia fixată de cei doi țăruiși bătuți de arhitectul delegat de dvs. cu această lucrare, voi fi nevoit a cere prin ordonanță prezidențială, oprirea lucrărilor, până ce Tribunalul judecând fondul afacerii se va pronunța.

2267/13 febr.1922, netranscris, prin care A. Culina și Ghe. Simotta au cumpărat împreună și în indiviziune un teren în suprafață de cca. 1838 mp și 2) cu titlu de partaj intervenit între A. Culina și Ghe. Simotta, ca urmare a susmenționatului act, prin care Ghe. Simotta își rezervă proprietatea imobilului descris mai sus, conform actului de împărțire voluntară aut. de Trib. Ilfov la nr. 24564 din 17 oct. 1923, netranscris.”

Un memoriu asemănător am înaintat și d-lui Ministru al Cultelor.

Cu distincție stimă,
Arhitect, G. Simotta”

***

Probabil, în urma acestor dispute a ajuns Gheorghe Simotta să lucreze, în final, pentru Patriarhie, întrucât între anii 1929-1931 va proiecta Palatul Patriarhal de pe Dealul Mitropoliei.

Revenind la strada Ienăchiță Văcărescu nr. 22 și la parcele, șapte la număr⁵, ele erau înșiruite de-a lungul unei alei înfundate între str. Ienăchiță Văcărescu și scările care urcau pe Dealul Mitropoliei (plan parcelare). Parcelele cuprindeau un număr de trei vile identice, tipul nr. 3, așezat pe dreapta aleii (est) și trei vile identice, tipul 2 pe stânga aleii (vest). O a șaptea vilă, singulară, tipul 1, era amplasată vis-à-vis de parcelarea propriu-zisă, pe frontul sudic al străzii Ienăchiță Văcărescu.

Pavilionul nr. 1 – (il. 1, 3, 4, 5, 6, 7) cum este notat pe planul de situație -, azi nu mai există a fost demolat și înlocuit cu clădiri de locuințe noi. Parcela avea 174 mp, iar suprafața construită a vilei era de 77,40 mp. Avea subsol parțial, parter și etaj și avea două apartamente cu două intrări separate, la parter.

Un apartament conținea vestibulul de intrare, un hol-sufragerie, o cameră-birou, un dormitor. Din holul central cuplat cu sufrageria se intra într-un oficiu, prin intermediul căruia se făcea legătură cu bucătăria și cu un wc de serviciu. Unica scară era și pentru apartamentul de la etaj și pentru parter, ea făcând legătura cu subsolul parțial - destinat depozitării - și cu podul.

Fațadele sunt simple, au decorații doar la cornișă (il. 13) și parapetul de zidărie al ferestrelor. Sub cornișă există friza de vrejuri și flori și profil din cărămizi zimțate, iar intrări sunt copertine din lemn sculptate. La ferestre sunt jardiniere din profile metalice. Acoperișul în patru ape se desface pe volumele rezultate din articularea în plan a încăperilor, cu accent pe volumul casei scării. Vilele-locuințe cu două apartamente așezate în centrul parcelelor sunt croite și decorate în stilul neoromânesc, agreat la acea dată de ambii arhitecți proiectanți. Maniera compozițională rezultată, pare să semene mai mult cu cea a lui Gh. Simotta, mai plată și mai austeră, decât cu cea a lui Arghir Culina, mai sculpturală.

Pavilionul nr. 2 și respectiv 3 (foto 1) au parcelele mai mari decât pavilionul 1, de cca 254

⁵ A.N.D.B., fond Carte Funciară, Dosar 1178-1184/1940 – Carte Funciară – pt. parcelare 7 parcele și planul. Parcela A – vândută lui C. Văcărescu cu imobilul și sarcinile ce gravau asupra imobilului.

mp. O vilă are subsol parțial, parter și etaj și două apartamente cu două intrări separate, la parter.

Un apartament din pavilionul 2 sau 3 conținea: vestibulul de intrare, hol și sufragerie, o cameră-birou, un dormitor. Din sufragerie se intra într-un oficiu prin intermediul căruia se făcea legătură cu bucătăria și un wc de serviciu. Și aici scara unică făcea legătura pentru apartamentul de la etaj și pentru parter cu subsolul parțial - destinat depozitării-și cu podul. Subsolul are: o pivniță și spălătorie; parterul are 3 camere, bucătărie și baie; etajul are 3 camere, bucătărie și baie; podul cu o cameră de servitori.

Fațadele, ca și pavilionul 1, la fel de simple, au decorații doar la cornișă și sunt tot în stilul neoromânesc. Aceeași friza de vrejuri și flori la cornișă, copertine în trei ape pe console de lemn, sculptate, jardiniere din profile metalice la ferestrele etajelor, acoperiș în patru ape, întrerupt de volumul casei scării, care se ridică independent din corpul compact al „pavilionului”.

Aceste vile se adresau unor proprietari cu venituri medii spre modeste. Vilele au primit autorizație de construcție⁶ și au fost realizate parțial. Strada Ienăchiță Văcărescu, fiind o stradă rezidențială, a urmat regulamentul zonei, înălțimi, gabaritele, etc.

În 1923 intervine actul de partaj între Arghir Culina, și Gheorghe Simotta – (Act partaj voluntar din 17 oct. 1923 nr. 24564), prin care parcelele de pe latura de vest a stradei parcelării revin arhitectului Culina iar cele din estul stradei arhitectului Simotta. Probabil așa a rămas Simotta cu parcela pe care și-a construit casa proprie pe Dealul Mitropoliei, iar Culina o avea pe sora soției lui, arhitecta Ada Zăganescu, proprietară în casa alăturată de pe Dealul Mitropoliei. O singură casă o vor vinde împreună în 1924 lui Leon Lichtenbey Naftulea și Ernestina Lichtenbey⁷, restul le vor vinde separat.

Ce a rezultat practic din această parcelare se vede astăzi intrând pe aleea strâmtă cu scări ce face legătura între platforma dealului pe care se află ansamblul Patriarhiei și strada Ienăchiță Văcărescu, situată cu cca 14 m mai jos, la poalele dealului.

În amonte, pe aleea Dealul Mitropoliei la nr. 15 a rămas Casa Simotta, într-o arhitectură Art

Deco cu puține, dar bine amplasate compozițional pe fațade, decorații sculptate în piatră, cu elemente zoomorfe și florale, dar care este total diferită de vilele parcelării (il. 25, 26, 27, 28, 29, 30). Lăsăm pe stânga această vilă, excentric situată față de parcelarea proiectată, și coborând spre strada Ienăchiță Văcărescu avem pe stânga o vilă conformată în stilul neoromânesc, apropiat de casele propuse în parcelare, dar la care au mai fost personalizate fațadele - vezi detaliu decorație parapet balcon - (il. 2); o a doua și o a treia vilă, la colțul dintre str. Ienăchiță și intrarea cu trepte, sunt executate după modelul din proiectul parcelării (il. 13, 14, 15, 16, 17, 19).

Reluând aleea tot din amonte, dar de data asta frontul din dreaptă (vest), există o porțiune de teren viran - probabil cel supus revendicării de patriarhie.

Prima construcție (il. 20, 21) pe care o întâlnim, o clădire impunătoare, este cu certitudine o locuință unicat, proiectată de Arghir Culina în maniera stilului său inconfundabil declarat drept neoromânesc, dar mai curând eclectică, cu loggie amintind de Mănăstirea Văcărești, ancadramente puternic reliefate la ferestre, ce evocă asize și bosaje din piatră medievală, în jurul golurilor și la colțuri de clădire, precum și nelipsitul lui decor de la parapet, care este una din amprente decorative personale (vezi și Dealul Mitropoliei nr. 5, str. Atena nr. 3, Bd. Dacia nr. 60). Această vilă ocupă echivalentul a două parcele și nu seamănă cu „pavilioanele” tip proiectate.

Următoarea vilă, a două, este cea executată după proiectul inițial al parcelării și se poate identifica cu pavilionul tip. 3. Un alt amănunt, nu foarte semnificativ, dar poate de reținut: această vilă a fost vândută profesorului de liceu Teodosiu Dumitru și soției sale Teodosiu D. Elena, părinții arhitectei Rodica Vrancu⁸. (il. 18, 17)

În loc de concluzii: din toată suita de clădiri enumerate aici, doar casa Gheorghe Simotta din Aleea Dealul Mitropoliei nr. 15 este protejată prin statutul de monument istoric. Pe strada Ienăchiță Văcărescu la nr. 16 este sediul central al Institutului Național al Monumentelor Istorice, singura clădire declarată monument istoric pe această stradă. Poate acest studiu va declanșa oportunitatea unor noi clasări din mica parcelare prezentată.

Nu am cunoștință de alte proiecte comune realizate de cei doi arhitecți macedo-români; este posibil, ca urmarea acestei afaceri imobiliare, să nu

⁶ Arhiva Primăriei Municipiului București, fond PMB - Serviciul Tehnic, 1922 A. Culina

⁷ A.N.D.B., fond Carte Funciară, dosar 1178-1184/1940, Leon Lichtenbey Naftulea și Ernestina Lichtenbey au cumpărat pe bază de act de vânzare-cumpărare (11 februarie 1924, act autentificat de Trib. Ilfov, Secția Notariat la nr. 2533/ 1924 și transeris la nr.1593/1924) de la arhitect A. Culina și arh. Gh. Simotta.

⁸ Rodica (Teodosiu) Vrancu, arhitect cu o bogată activitate anterior anului 1990, în cadrul fostului ISLGC - Institut de Sistematizare Locală și Gospodărire Comunală, datorită căreia am început cercetare de arhivă cu privire la parcelare.

fi rămas în bune relații. Nici unul dintre ei nu menționează proiectul de parcelare în lista proprie de lucrări!

SUMMARY

In 1922, the architects Gheorghe Simotta and Arghir Culina, acting on the Building Encouragement Act, divide the empty lot between Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 12 and Alea Mitropoliei (Bucharest) into seven villas and seven lots, along an alley.

Architect Gh. Simotta was born in Vlaho-Clisura, in Macedonia, on June 19th 1891, graduating the Superior Architecture School in 1916.

Architect Arghir Culina was born in 1883 in Gramos-Greece and came to Bucharest, where he graduated the Architecture Superior School in 1909. While 10 years older than Gh. Simotta, Culina founds an association with the latter, towards building the villas on the small lots of Str. Ienăchiță Văcărescu.

They jointly purchase, in 1922, the lot owned by Mihai Ghermănescu, having roughly 1838 sq. m., on the Metropolitan Church Hill.

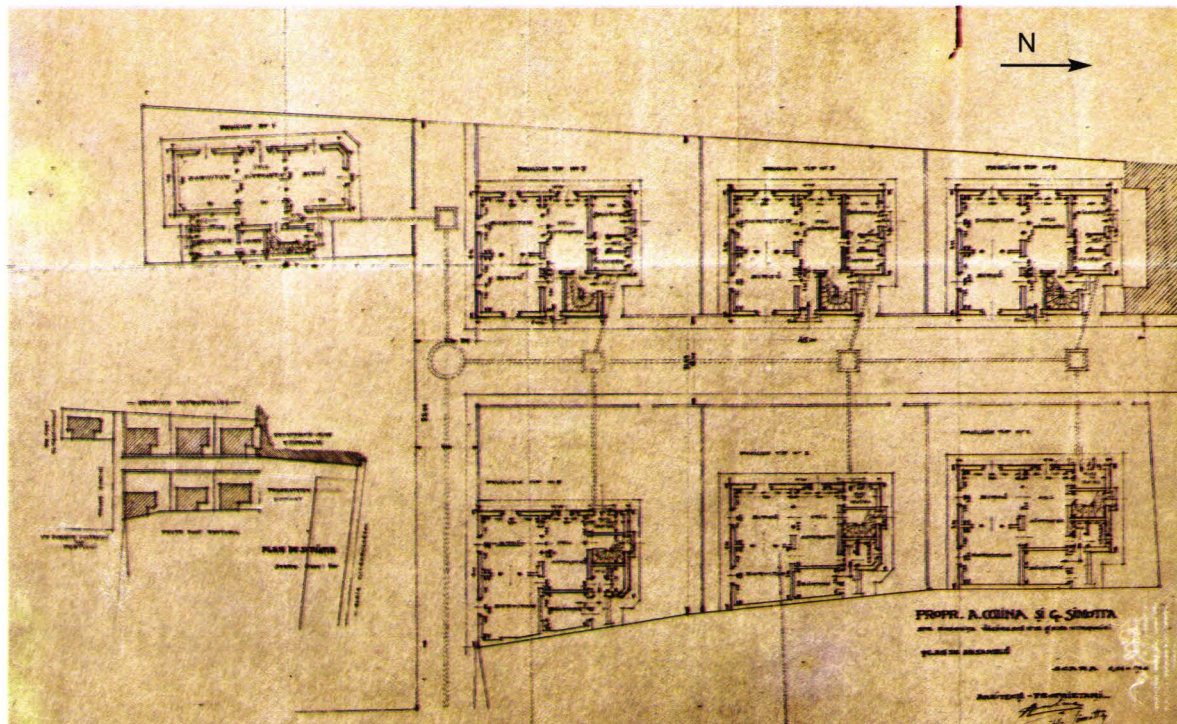
The planned lots were aligned to a dead-end alley, between Str. Ienăchiță Văcărescu and the stairs going up to the Metropolitan Church Hill. The lots contained three identical villas, type 3, to the right of the alley, and

three identical, type 2 villas, to the left of the valley. A seventh, singular, type 1 villa was placed across the street from the other lots, on the southern front of Str. Ienăchiță Văcărescu.

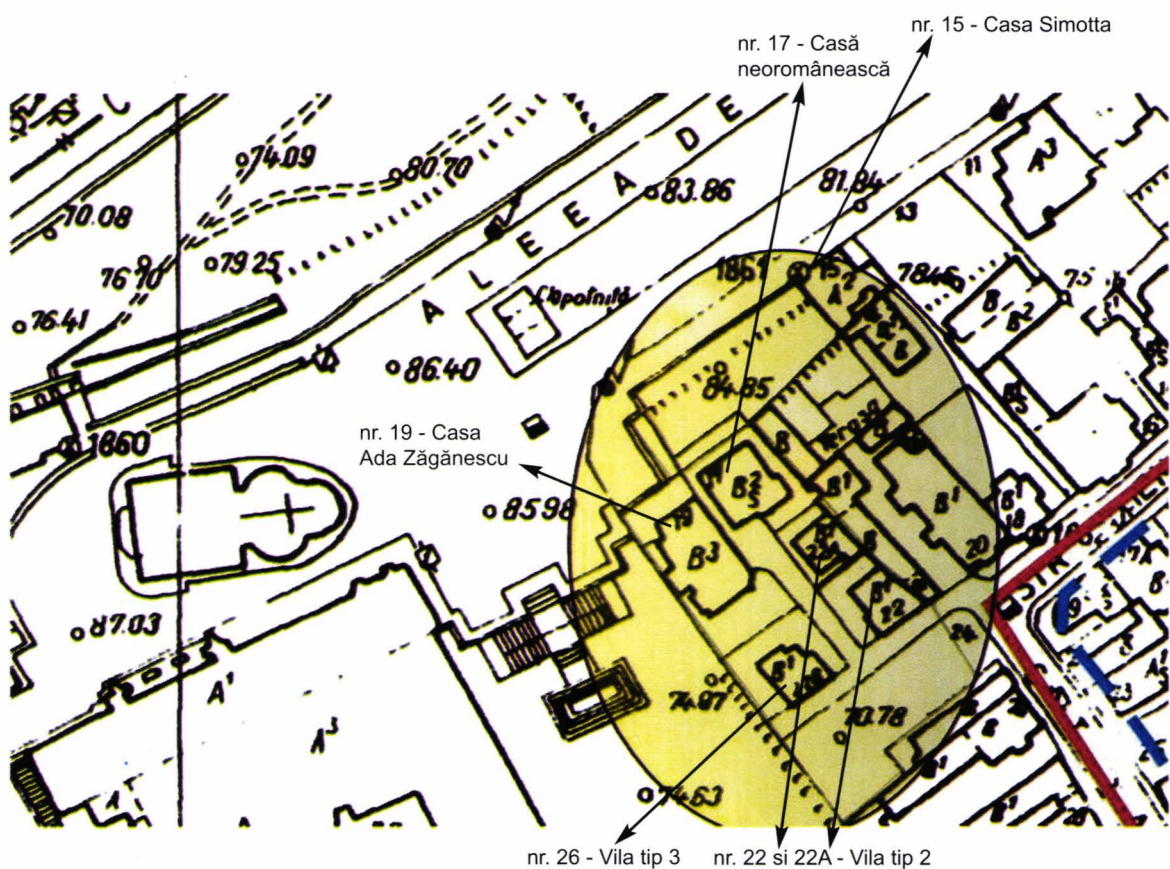
Each villa contained two apartments. Each apartment contained the entrance anteroom, a dining hall, an office and a bedroom. The dining hall lead into an office space, connected to the kitchen and a small bathroom. The only stairway serviced both the ground level and the first floor apartments, while also connecting the basement (partially used as a storage space) and the attic.

The facades are simple, decorated only around the cornices and the windows masonry. Beneath the cornices the profiles show vines and flowers and a cogged bricks profile, the entrances have three-layered roofs on wooden, sculpted consoles, the windows have cast iron flower stands, the building roof is four-layered, opened on the volumes resulting from the plane articulation of the rooms, with a hyphen on the stairway. The two appartments villas, placed in the center of the lots, are planned and decorated in neo-Romanian style, preferred, at the time, by both planners. The resulting composition seems to have been influenced by Gh. Simotta's flat and severe style, more than the rather sculptural style of Arghir Culina.

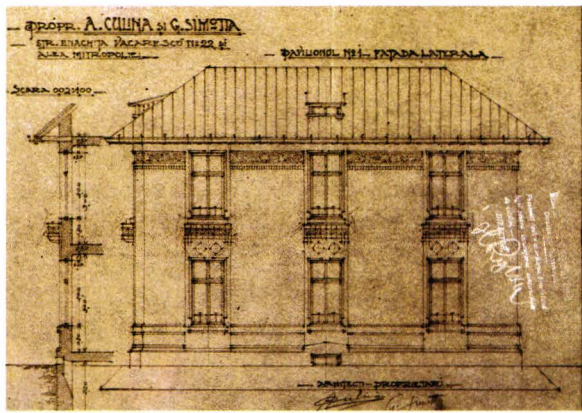

1. Proiect plan parcelare str. Ienăchiță Văcărescu nr.22, autori arhitecții Ar. Culina și Gh. Simotta, din 1922

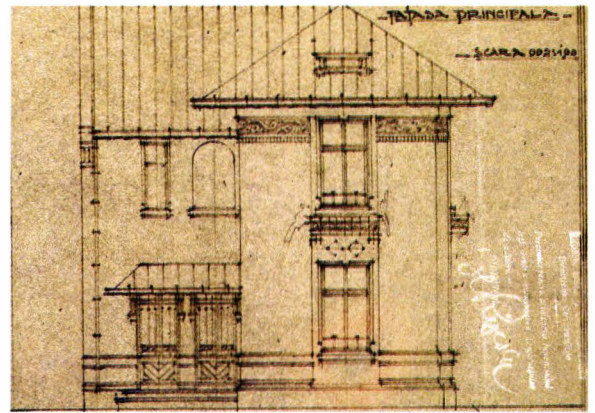

2. Plan situație din anul 2000. Din parcelare s-au construit în str. Ienachiță Văcărescu la nr. 26-o Vila tip 3 și la nr.22 și 22A-două Vile tip 2. În aleea Dealul Mitropoliei s-au construit vilele unice la nr. 15, 17 și 19

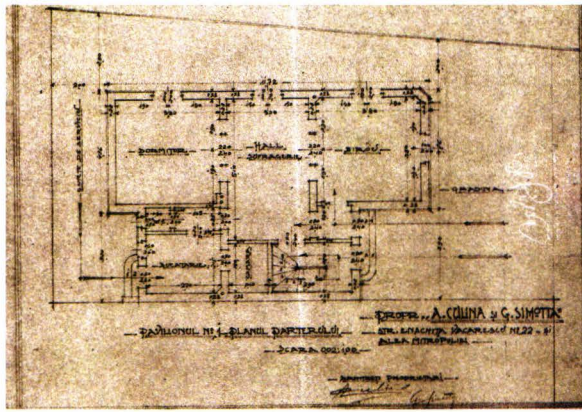

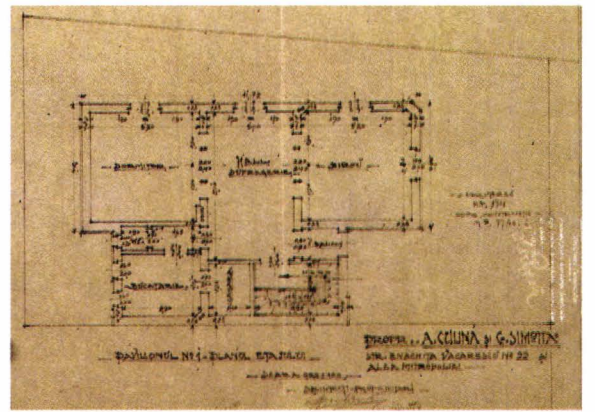
3. Proiectul Vilei tip I, semnat arh. Ar. Culina și Gh. Simotta, vilă nerealizată - Fațadă laterală

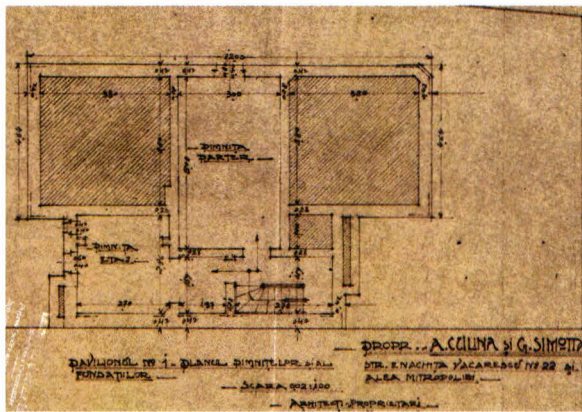
4. Proiectul Vilei tip I, Fațadă principală

5. Proiectul Vilei tip I, Plan parter

6. Proiectul Vilei tip I, Plan subsol

7. Proiectul Vilei tip I, Plan subsol

8. Vila Aleea Dealul Mitropoliei nr.17, arh. Gh. Simotta - Detaliu fațadă Aleea Dealul Mitropoliei, nr. 17

9. Vila Aleea Dealul Mitropoliei nr.17, arh. Gh. Simotta - vedere spre intrarea din str. Ienăchiță Văcărescu

10. Vila Aleea Dealul Mitropoliei nr.17, arh. Gh. Simotta - Detaliu decorație balcon

11. Intrarea din str. Ienăchiță Văcărescu

12. Aleea Dealul Mitropoliei nr.17, arh. Gh. Simotta - Detaliu fațadă strada Ienăchiță Văcărescu

13. Vila tip 2- str. Ienăchiță Văcărescu nr. 22A, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta - Detaliu decorație cornișă

14. Vila tip 2- str. Ienăchiță Văcărescu nr. 22 A, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta - Detaliu decorație ferestre

15. Vila tip 2- str. Ienăchiță Văcărescu nr. 22A, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta - Detaliu decorație ușă

16. Vila tip 2 - str. Ienăchiță Văcărescu nr. 22A, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta - Fațadă intrare Ienăchiță Văcărescu

17. str. Ienachiță Văcărescu nr.26-Vila tip 3 și nr. 22-Vila tip 2, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta

18. str. Ienachiță Văcărescu nr. 26-Vila tip 3, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta

19. str. Ienachiță Văcărescu nr.22-Vila tip 2, arh. Ar. Culina și Gh. Simotta

20. Vila „arh. Ada Zăgănescu”, aleea Dealul Mitropoliei nr.19, arh. Ar. Culina

21. Fațadă principal spre str. Ienăchiță Văcărescu

22. Intrare scară din str. Ienăchiță Văcărescu

23. Fațadă principală

24. Detaliu decorație parapet

25. Vila „arh.Gh. Simotta”, aleea Dealul Mitropoliei nr.15, arh.Gh. Simotta - Detaliu intrare scară fațadă principală

26. Vila „arh.Gh. Simotta”, aleea Dealul Mitropoliei nr. 15, arh. Gh. Simotta - Fațadă principal spre aleea Dealul Mitropoliei

30. Vila „arh.Gh. Simotta”, detaliu trafor dreptunghiular-decorație zoomorfă

27. Vila „arh.Gh. Simotta”, detaliu trafor circular-decorație zoomorfă

28. Vila „arh.Gh. Simotta”, detaliu decorație ferestre

29. Vila „arh.Gh. Simotta”, detaliu decorație trepte intrare

III

RAPOARTE DE MONITORIZARE – INVENTARIERE A MONUMENTELOR ISTORICE

RAPORT DE VERIFICARE-REACTUALIZARE LISTA MONUMENTELOR ISTORICE 2009¹

Dana Mihai, Raluca Iosipescu, Iozefina Postăvaru, Adriana Stroe, Aurelian Stroe, Emil Lupu, Cristina Crăciun, Liviu Brătuleanu, Alexandra Țânțăreanu, Ciprian Sandu

În cursul anului 2008 specialiștii Serviciului de evidență-cercetare din cadrul Institutului Național al Monumentelor Istorice au verificat Lista Monumentelor Istorice în vederea atingerii următoarelor obiective:

1. Verificarea corectitudinii adreselor, a componentelor ansamblurilor și altor elemente ce se menționează în L.M.I. sau în Fișele de evidență.
2. Sesizarea unor monumente dispărute pentru a pregăti viitoarea ediție a L.M.I., precum și pentru completarea băncii de date.
3. Identificarea amenințărilor și intervențiilor neconforme statutului de monument istoric.
4. Reactualizarea bazei documentare fotografice a L.M.I.

I. OBSERVAȚII GENERALE:

Cu excepția municipiilor, mare parte din orașe și localitățile din mediul rural nu au o numerotare poștală actualizată. Uneori este întâlnită situația inversă, și anume mai multe numere poștale atribuite aceluiași imobil.

O problemă majoră este dată de faptul că au fost introduse nume de străzi în unele comune și sate, ceea ce determină o și mai mare confuzie în identificarea monumentelor din L.M.I.

Identificarea pozițiilor din L.M.I. după numele proprietarului (care este fie cel inițial, fie cel actual, fie unul intermediar) este inefficientă, foarte rar memoria locală păstrând aceste informații.

Prin urmare, de primă importanță este identificarea monumentelor pe planuri ale localităților și prin coordonate geografice. Semnalizarea monumentelor, conform legislației, este realizată parțial, doar la nivelul municipiilor și reședințelor de județ. În restul localităților este practic inexistentă. Un caz notabil este cel al județului Vrancea unde toate monumentele de arhitectură sunt inscripționate. O altă situație întâlnită este aceea din municipiul Arad unde toate monumentele au fost inscripționate în 2003, deci înaintea apariției L.M.I. 2004, figurând astfel pe

plăcuțe codul din L.M.I. 1991-1992, chiar și pentru delimitarea zonei protejate (il. 1).

S-a constatat că absența unor deplasări ritmice pe teren determină dificultăți majore privind gestionarea activă a patrimoniului imobil; nu au fost corectate erorile din LMI, ce ar fi putut fi introduse în ediția editată până în prezent, cuprinzând modificări și completări.

Nu au fost completate și înmănate (de către direcțiile de cultură), obligațiile de folosință ale monumentului, către toți proprietarii de drept, cu excepția unui singur județ.

În situația monumentelor transformate – monumente de arhitectură și ansambluri de arhitectură – autoritățile locale și proprietarii invocă necunoașterea statutului de monument.

Dintre monumentele transformate, într-o situație specială se află ansamblurile de arhitectură rurală și urbană. Deși noțiunea de „ansamblu” este definită de Legea 422/2001, ca una din cele trei categorii de monumente istorice, bucurându-se de toate măsurile de protecție prevăzute pentru acestea, în practică protecția acestora este deficitară, fiind afectate chiar elemente definitorii precum volumetria clădirilor, decorația fațadelor, ritmul și forma deschiderilor, forma și materialele de construcție ale împrejmuirilor, etc.

Situațiile întâmpinate în teren sunt foarte variate, diferind de la județ la județ, în funcție de specificul fiecăruia. Astfel:

• În județul Argeș în cazul categoriei „Ansamblu”, componentele nu sunt enumerate în totalitate sau sunt mai multe decât în realitate (v. zidurile de incintă de la mănăstirile Robaia și Văleni). O serie de poziții clasate ca „monument” sunt de fapt „ansambluri” (v. Casa Gabriel Marinescu din sat Tigveni, com. Tigveni, cod AG-II-m-B-13812, care este de fapt un complex coerent de clădiri – uzină electrică, moară, cămin cultural și bibliotecă construite de către Gabriel Marinescu în 1939) (il. 2). Un astfel de caz, Casa Coculescu, semnalată în bibliografie împreună cu anexele și clasată împreună cu acestea (Pitești, str. Armand Călinescu, nr. 32-34), dar ca „monument” și nu ca

¹Textul a fost redactat de Raluca Iosipescu pe baza rapoartelor întocmite de membrii Serviciului de Cercetare-Evidență.

„ansamblu” a fost alterată prin transformarea anexelor (il. 3).

O serie de case numite în bibliografie cu numele proprietarului antebelic (v. Casa Agata Raicu, de fapt “Agate Raiciu”) din mun. Pitești, cod AG-II-m-B-13434) au fost divizate în anii comunismului și trecute la adrese diferite (str. Sf. Vineri, nr. 18 și str. Vlad Țepeș nr. 1-1bis); LMI menționează o singură adresă (str. Sf. Vineri 18) lăsându-se neprotejată partea de clădire de la cealaltă adresă)². Aceeași situație se întâlnește în cazul Casa Căpitan Iov, Pitești, str. Victoriei nr. 56, cod AG-II-m-B-13463, care este constituită din 2 corpuri, fiecare purtând câte o inscripție în piatră, dar care se află azi la numere diferite (nr. 56 și nr. 58).

Arhitectura vernaculară a județelor din Muntenia este reprezentată predominant prin case de pământ bătut în cofraj. Casele nelocuite sau neglijate (cazul majorității monumentelor clasate) nu au șansa să reziste, în afara unor programe speciale de revitalizare (il. 4).

• în județul **Caras-Severin** patrimoniul tehnic constituie o caracteristică, dar, în același timp, pune mari probleme de protejare a monumentelor istorice – vezi cazul furnalului pe care TMK Reșița intenționează să-l declaseze pentru a-l demola (il. 5).

• În județul **Giurgiu** problema cea mai frecventă în cazul LMI este clasarea ansamblurilor de arhitectură drept monumente singulare. Conace - cu anexe și parcuri, biserici - cu case parohiale și cimitire vechi, depozitele de tutun - cu anexe și parcuri au fost clasate sub denumirea „Conac”, „Biserică”, „Depozit de tutun” în categoria “m” (monument) și nu „a” (ansamblu), lăsându-se neprotejate ansamblurile din care fac parte și care le conferă valoare. Este cazul monumentelor:

1. Conacul Voinea, azi secție a Institutului Pasteur din sat Bulbucata; comuna Bulbucata, cod GR-II-m-B-14951 care face parte dintr-un ansamblu coerent de clădiri (il. 6).

2. Depozit de tutun din sat Crevedia Mare, comuna Crevedia Mare, cod GR-II-m-B-14974 care face ansamblu cu corpuri administrative, hambare și parc (il. 7).

3. Depozit de tutun din sat Ghimpați, comuna Ghimpați cod GR-II-m-B-14995 este de fapt un ansamblu cu 2 corpuri administrative și parc

4. Conacul Pascale Iağâr, azi Baza agricolă Maia din sat Goleasca, comuna Bucșani, cod GR-II-m-B-15002 este de fapt un ansamblu, cu corpuri

administrative, poartă, magazii, zid incintă (il. 8). În același timp face parte dintr-un program de modernizare a centrului localității, desfășurat la începutul sec. XX, alături de școala și oficiul poștal construite în același stil (il. 9).

5. Biserica “Adormirea Maicii Domnului”, din sat Obedeni, comuna Bucșani, cod GR-II-m-B-15050 unde trebuie menționate crucile vechi de piatră.

6. Biserica “Sf. Împărați Constantin și Elena” din satul Crevedia Mare, comuna Crevedia Mare, cod GR-II-m-B-14973 trebuie să constituie un ansamblu cu cimitirul cu cruci vechi de piatră, situat la vest de incintă.

7. Biserica “Sf. Gheorghe” din sat Crevedia Mică, comuna Crevedia Mare, cod GR-II-m-B-14975 este un ansamblu împreună cu casa parohială și cimitirul cu cruci vechi de piatră.

Pozițiile LMI jud. Giurgiu enumerate mai sus nu reprezintă deci realitatea istorică și implicit, nu o protejează.

Cât de periculoasă este omiterea ansamblului din care face parte monumentul clasat o arată cazul:

Conacul maiorului Mișa Anastasievici, din sat Clejani, comuna Clejani, cod în LMI dispărute GR-II-m-B-20528. Construit între 1855-1864, a fost demolat în 1956 de către IAS, însă figurează în lista din 1992. În LMI 2004 a fost trecut la *monumente dispărute* pe baza unei *Note de constatare* a demolării emisă de DJCCPCN și Primăria Clejani, în 2004. Dar la verificarea LMI din 2008 s-a constatat că imobilul era înconjurat de anexe, parc cu fântâni și zid monumental de incintă care se păstrează în stare bună și au o prezență urbanistică și o semnificație istorică deosebite pentru localitate. Dacă monumentul ar fi figurat sub denumirea de „Ansamblul Conacului Mișa Anastasievici” sau Conacul Mișa Anastasievici cu anexe și zid de „incintă”, reședința maiorului ar fi rămas clasată și după dispariția clădirii principale.

• În județul **Hunedoara** în localități care figurează în L.M.I., total sau parțial, ca “ansambluri rurale” este necesară o delimitare cât mai exactă a ceea ce este într-adevăr valoros, din punctul de vedere al fondului construit. Din fericire, în toate satele s-a constatat că se păstrează și se menține același regim de înălțime, fapt destul de rar în zilele noastre, caracterizate printr-un avânt constructiv și reglementări urbanistice haotice.

Trebuie menționat că există tendința – de multe ori materializată – de a se dărâma vechile gări, clădiri, de altfel, “sănătoase” și suficient de mari pentru a face față micului trafic feroviar care se desfășoară în ele, pentru a face loc unor noi gări,

² Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, seria „Arhitectură românească veche”, Paralela 45, 2007, p. 131

inspirat catalogate drept "adevărate cutii de chibrituri". În plus, puținele gări vechi păstrate în zonă sunt exemple lipice pentru clădiri cu astfel de program din perioada finală a Imperiului Austro-Ungar.

- În județul **Prahova** o serie întreagă de monumente dispărute înainte de 1989 se regăsesc și în LMI/2004, pentru o altă întreagă serie de monumente (de obicei din localitățile mai îndepărtate de reședință și fără acces auto), adresele poștale și/sau denumirile sunt complet greșite; de asemenea, au fost arbitrar introduse hramuri, datări, acolo unde nu existau informații în LMI/1991. O serie întreagă de ansambluri de arhitectură sunt incluse în LMI/2004 ca monumente.

Un alt aspect se referă la intervențiile neautorizate care sunt de semnalat la construcțiile civile, urmate de cele reprezentate de încălcarea zonei de protecție a monumentului, iar cele mai puține sunt la obiectivele de cult.

- Enunțarea incompletă și confuză a componentelor unui "ansamblu" a creat, în cazul județului **Teleorman** una dintre cele mai anevoioase operațiuni de declasare parțială (solicitată de proprietar), cea a Ansamblului Conacul Dona din sat Segarcea-Vale, com. Segarcea-Vale care a impus clasarea prealabilă a componentelor. La verificarea pe teren au fost identificate în județul Teleorman numeroase cazuri de clasare ca monument individual a unor ansambluri (ex. Gara din Zimnicea, cod TR-II-m-B-14515 – cu 4 corpuri de clădire sau Casa Rada Dogaru din sat Salcia, com. Salcia, cod TR-II-m-B-14444 –de fapt un caz rar de gospodărie cu anexe tradiționale complete, sau Ruinele bisericii "Sf. Nicolae" din sat Conțești, comuna Conțești, cod TR-II-m-B-14315 care formează un ansamblu, cu mormântul familiei ctitorului și zidul de incintă (il. 10).

- În județul **Timiș**, municipiul are foarte multe clădiri-monument valoroase, unele dintre ele cu probleme în ceea ce privește întreținerea, starea de conservare, unele proiecte de intervenții etc., cum ar fi, de exemplu, ansamblul urban "Str. Anton Seiller" , nr. 1-11 (degradat), căminele muncitorești interbelice din Bd. Ionescu Take – Str. Baader – Str. Înfrățirii (degradat) sau situația casei din str. Eugeniu de Savoya, colț cu str. Ungureanu – aflată, deci, într-un sit urban (ajunsă în stare de colaps prin "autodemolare" (il. 11).

Un aspect cu totul aparte, care ar merita un studiu pluridisciplinar care să stea la baza unei atitudini general acceptate, sunt așa-numitele "palate țigănești" din apropierea Muzeului în aer liber de la Pădurea Verde (il. 12).

- În județul **Vrancea** o observație generală este aceea că lângă marea majoritate a bisericilor monumente istorice s-au construit sau se construiesc noi biserici, mult mai mari, dominante prin dimensiuni. Se ajunge astfel la situația în care în cele vechi nu se mai slujește decât ocazional, în cel mai bun caz doar de ziua hramului, altfel fiind închise și lăsate în conservare. Această situație contribuie însă la degradarea lor și la lipsa de interes pentru restaurare. Astfel în interior pictura se degradează, lemnul se cariază și se macină, șoarecii și șobolanii își fac cuib. Se observă apoi tendința de transformare a acestor biserici în spații de depozitare pentru diverse obiecte de uz casnic.

II. INTERVENȚII NEAUTORIZATE SAU NECONFORME CU STATUTUL DE MONUMENT

Jud. Arad

1. La Mănăstirea Hodoș-Bodrog, sat Bodrogu Nou, com. Zădăreni, sunt continuate lucrări neautorizate, situație care durează de ani de zile și care până în prezent nu a putut fi stopată nici de Episcopie, nici de autoritățile locale sau județene, nici de MCC (il. 13).

2. În Arad, în imediata apropiere a mănăstirii Gai, a fost construită o uriașă biserică "moldovenească" (il. 14).

Jud. Argeș

1. Situl arheologic de la Voinești, sat Voinești, com. Lerești, cod AG-I-s-A-13387: o suprafață de c. 1000 m² intrată abuziv în proprietatea unui particular este exploatată necorespunzător.

2. Casa Coculescu, mun. Pitești, Str. Armand Călinescu, nr. 32-34, cod AG-II-m-B-13400. Corpul de la nr. 32 a suportat intervenții necorespunzătoare statutului de monument și de sit din care face parte.

3. Situl urban "Strada Crinului" municipiul Pitești, cod AG-II-s-B-13403 este alterat de numeroase intervenții necorespunzătoare.

4. Casa Zeiller, municipiul Pitești, Str. Târgu din Vale, nr. 6, cod AG-II-m-B-13444: în zona de protecție a monumentului, casa nr. 8 (mijl. sec. XIX) a fost demolată în iunie 2008, ignorându-se avizul DJCCPCN care prevedea „remodelarea” imobilului. În schimb, deși are proiect de restaurare avizat, monumentul nu a beneficiat de nici o măsură de protecție.

5. Casa-cancelarie a bisericii „Adormirea Maicii Domnului” Mavrodolu, mun. Pitești, str. Teiuleanu, cod AG-II-m-B-13448.02 a fost denaturată prin extindere.

6. Casa Nanu, municipiul Pitești, Bd. Victoriei, nr. 25, cod AG-II-m-B-13457. Proprietarul

casei, a făcut transformări radicale, ignorând statutul de monument.

7. Casa Capitan Iov, municipiul Pitești, Bd. Victoriei 56, cod AG-II-m-B-13463 are de fapt 2 corpuri (nr. 56, 58). Casa de la nr. 56, se supraetajează fără respectarea avizului CZMI iar casa de la nr. 58, cu prăvălie (omisă în LMI) este nelocuită, în colaps.

8. Ansamblul conacului Stătescu, sat Borlești, com. Merișani, cod AG-II-a-A-13488 este afectat drastic de exploatarea abuzivă ca parc de mașini și utilaje forestiere.

9. Hala de alimente, din municipiul Curtea de Argeș, str. Decebal, nr. 7, cod AG-II-m-B-13642, este pervertită prin construcția parazită „Supermarket Boncea”, ce are avizul instituțiilor MCC.

10. Schitul Robaia, sat Robaia, com. Mușătești, cod AG-II-a-A-13778. Substanța originală păstrată în proporție foarte mică după „restaurare” nu mai corespunde grupei valorice „A”.

Jud. Brașov

1. Casa căpitanului Ilie Birt, str. Ilie Birt nr. 34, cod BV-IV-m-B-11871 pe lângă calitatea de monument memorial clădirea avea și certe calități arhitectonice, așa cum rezultă din fotografia efectuată la verificarea LMI din 2006. În prezent clădirea este modificată, supraetajată și cu substanța istorică înlocuită în proporție de cca. 95%, așa cum se poate observa în fotografiile atașate și este de discutat care mai sunt calitățile de monument istoric ale clădirii care a rezultat în urma lucrărilor efectuate.

2. Strada Lungă, parte a poziției BV-II-a-B-11298 Ansamblul urban „Brașovul Vechi” din mun. Brașov. Pierderea unei părți a aspectului istoric al acestui ansamblu este datorată aici frecvențelor înlocuirii (fără aviz) de ferestre cu ferestre cu geam termopan, și a înlocuirii învelitorilor din țiglă cu învelitori din tablă profilată, cu aspect și culoare diferite de învelitorile originare. Ferestrele cu geam termopan nu respectă nici măcar forma, decorația și subîmpărțirea ferestrelor originare. Toate elementele modificate sunt elemente constitutive ale calității de monument istoric al clădirilor respective.

În cazul ansamblului de arhitectură cu codul BV-II-a-B-11786 Ansamblul „Str. Dragalina” pierderea unei părți a substanței istorice este datorată avizărilor de modificări la clădirile componente.

Pe lângă cele prezentate, un caz de falsificare a aspectului istoric al unui monument este reprezentat de „Restaurarea” laturii sudice a

fortificației cartierului Cetate al mun. Brașov, deoarece:

1. nu a fost respectat modul de construire cu piatră de carieră cu niveluri de egalizare din piatră de mici dimensiuni, ci au fost folosiți bolovani înecați în ciment

2. pe suprafețe mari nu a fost respectat modul de tencuire „la piele” ci a fost aplicat un strat gros, egal, de tencuială

3. au fost reconstruite două turnuri, păstrate anterior numai la nivel de fundație. Reconstrucția a fost făcută, poate, prin analogie cu cele două existente, dar atât celor două turnuri nou construite, cât și celor existente le-a fost adăugat un fel de parapet din plasă de sârmă, care sugerează un drum de strajă pe care aceste turnuri nu le-au avut niciodată

4. au fost uitate, cu desăvârșire, gurile de tragere, care au existat, cortinele având, în prezent, numai guri de aruncare. De menționat că la Arhivele Statului din Brașov există planurile și releveele fortificațiilor, executate în a doua jumătate a sec. XIX și ar fi trebuit să fie folosite la o restaurare.

Jud. Buzău

1. Oraș Nehoiu, sat Nehoiașu, ansamblul bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, cod BZ-II-a-B-02430, cu biserica BZ-II-m-B-02430.01 și clopotnița, cod BZ-II-m-B-02430.02 – biserica și clopotnița au fost în totalitate îmbrăcate în lambriuri la exterior, iar fundația de piatră a fost betonată, acoperișul din șită refăcut, turnul clopotniță de la intrare a fost la rândul său betonat. Din discuțiile purtate la DCCPCN Buzău a rezultat că toate lucrările au fost realizate fără autorizație.

2. Com. Chiojdu, sat Chiojdu, Casa Vasile Codescu, cod BZ-II-m-B-02384 la care s-au constatat modificări și adăugiri care i-au distrus aspectul inițial.

Jud. Călărași

1. Crucea de hotar din sat Coslogeni, com. Dichiseni, cod CL-IV-m-B-14734 a fost înglobată în iconostasul unui paraclis, aparținând acum noii mănăstiri Crucea de Leac, unde a fost adusă și o biserică maramureșeană de lemn.

Jud. Ialomița

1. Biserica Sf. Nicolae din sat Cosâmbești, com. Cosâmbești, cod IL-II-m-B-14107, a fost renovată după anul 2000. Pridvorul de lemn al bisericii a fost înlocuit cu unul de zid. A fost demolat turnul clopotniță aflat în colțul de S-V al curții, acum aflându-se în construcție un nou turn clopotniță, în colțul de N-V. A fost înlocuită turla falsă de pe pronaos cu o turlă de zid.

2. Biserica Înălțarea Domnului din sat Manasia, com. Manasia, cod IL-II-m-A-14144, a suferit intervenții recente: zugrăveli, tablă nouă, dispariția unei turle false de pe pronaos, schimbarea ușilor de acces în biserică, introducerea de ferestre termopan, iar în colțul de SV al curții a fost deja realizată fundația unei clădiri noi.

Jud. Giurgiu

1. Școala veche din sat Bulbucata, com. Bulbucata, cod GR-II-m-B-14948, situată în centrul satului, constituind un ansamblu urban cu primăria și grădinița (1882-1888) a fost predată prin HG primăriei, în 1994. Primarul a construit o cărciumă ce parazitează fațada școlii pe al cărui frontispiciu scrie ȘCOLA / DE AMBE SEXE / FUNDAȚIUNEA FAMILIEI / PETRU și doctorului I. NICOLESCU". Clădirea este grav avariata la nivelul acoperișului (il. 15).

Jud. Maramureș

1. Oraș Seini, cod MM-II-m-B-04656, str. Eminescu nr. 37, fost internat școlar și locuința pedagogului. Clădirea, proprietatea unei firme locale, este complet transformată. Chiar și anul de pe frontonul principal a fost modificat.

2. Oraș Baia Sprie, cod MM-II-a-B-04499, ansamblul de locuințe mineresti de pe str. Coșbuc, nr. 9, 11, 13, 15 complet transformate, fără respectarea raportului dintre suprafața parcelei și spațiul construit, fără aviz DCCPCN Maramureș.

3. Municipiul Sighet, cod MM-II-m-B-04708, villa Szöllössi, azi laboratorul Spitalului din Sighet, periclitată de biserică ridicată alături. Terenul pe care sunt ambele clădiri este proprietatea Spitalului din Sighet, care în anii 1994-1995 a fost de acord cu construcția unei biserici în acest cartier nou al Sighetului. Apa din streășina bisericii este deversată aproape direct pe acoperișul monumentului istoric, periclitându-i oricum fundațiile în absența unei scurgeri adecvate.

4. Sat Sarasău, com. Sarasău, cod MM-II-m-B-04623, casa Mihaly, actualmente sediu al Poliției de frontieră, supraetajată, betonată, etc.

5. Sat Sarasău, com. Sarasău, cod MM-II-m-B-0462, casa Man, actualmente Cămin cultural. Nu a fost afectată înfățișarea exterioră a monumentului, dar intervenția arhitecturală a fost masivă la coloanele de la intrare (fier beton), structura de rezistență (fier beton) etc. Intrarea din DN este obturată de un magazin bar (autorizație de funcționare temporară, construcție temporară).

Jud. Mureș

Toate ansamblurile menționate mai jos prezintă unele pierderi ale substanței istorice fie prin transformări (ex. Petelea și Țigmandru), fie

prin dispariția unor clădiri componente (ex. Bereni, Măgherani și Torba).

1. Ansamblul rural "Str. Principală" din sat Bereni comuna Măgherani, cod MS-II-a-B-15607 cuprinde imobilele din str. Principală nr. 20, 39, 45, 46, 49, 60, 95, 98, 126.

2. Ansamblu rural "Str. Principală" sat Măgherani, comuna Măgherani, cod MS-II-a-B-15717 cuprinde imobilele din str. Principală, ambele laterali.

3. Ansamblu rural - case săsești sat Petelea, comuna Petelea, cod MS-II-a-A-15752 cuprinde imobilele de la nr. 239, 370-372, 379, 385-389, 392, 396-398, 404, 407, 422-423, 425-427, 430-435, 460, 553-554, 567, 570-574, 577-581, 593-594, 598-601, 605-609, 621-623, 629-633, 636-637, 648-649, 654, 661-666, 674-680, 684, 686, 691-694.

4. Ansamblul rural "Str. Principală" sat Torba; comuna Măgherani, cod MS-II-a-B-16051, cuprinde imobilele din Str. Principală nr. 4, 5, 10, 12, 20-26, 31, 46, 49, 54, 62, 64, 112.

5. Ansamblul rural "Centrul istoric", sat Țigmandru; com. Nadeș, cod MS-II-a-B-16056, cuprinde imobilele de la nr. 36-41, 45-66, 68-74, 81-106, 108-133, 135-140, 202-239, 241-259, 264-279, 281-293, 294-299, 303-308, 310-313.

Jud. Olt

1. Biserica "Sf. Voievozi" (Gura Oltețului), sat Cioroiu, comuna Fălcoiu, cod OT-II-m-B-08821. Este o biserică ce fusese pictată pe toate fațadele (1796). Biserica a fost proaspăt văruiată, stratul de var a fost așternut însă peste fresca exterioră astupând-o complet.

2. Biserica "Adormirea Maicii Domnului"-Păroși, sat Mijlocu, comuna Leleasca, cod OT-II-m-B-08939. Biserica cu pridvor deschis a avut pictură exterioră pe cei trei pereți ai pridvorului (1817 - Radu zugrav). Recent a fost văruiată și repictată. Este unul din exemplele recente de alterare a artei parietale post medievale, anulate de producțiile artizanale care au proliferat în anii din urmă. Fresca este înlocuită aici, ca și în alte locuri, de o compoziție zugrăvită de mai jos nivel artistic și de cu totul altă factură. Pictura exterioră de la 1817 a fost compromisă.

3. Biserica "Cuvioasa Paraschiva", oraș Scornicești, cartier Tătărei, cod OT-II-m-B-09021. Era până nu demult una din cele mai frumoase și mai valoroase biserici (în ceea ce privește subiectele și măiestria picturilor exterioare), din perioada post-medievală din Oltenia. Registrul inferior și turla sunt zugrăvite în alb, cu var. Registrul de deasupra brâului median a fost complet distrus prin suprapunerea unei zugrăveli cu program iconografic și cu o coloristică stridentă și totodată

tristă, total diferit de ceea ce avea monumentul istoric până la această intervenție.

4. Biserica "Adormirea Maicii Domnului", sat Urși; comuna Leleasca, cod OT-II-m-B-09061. Au dispărut vechea decorație, scenele pictate, inscripțiile, personajele păstrate izolat și stângaci repictate.

Jud. Prahova

1. Biserica veche „Adormirea Maicii Domnului”, sat Baba Ana, com. Baba Ana, cod PH-II-m-A-16324, aflată în grupa valorică A prezintă o serie de intervenții neautorizate: tâmplărie de lemn de proastă calitate la ferestre, fixate prin modificarea golurilor originare, și la ușa de intrare în biserică și la cea de la diaconicon; astereala și tablă galvanizată nouă, prost încheiată, astfel că tabla de pe turla falsă situată peste pridvor, deja a fost smulșă. Există crăpături la altar și la relația acestuia cu naosul.

2. Biserica de lemn „Sf. Voievozi”, din sat Urleta, com. Bănești, cod PH-II-m-A-16806, se află la sud de biserică de zid actuală, având pe elevație amplasat nr. poștal 168. Este îmbrăcată în tencuială de ciment, neavând aspectul unei biserici din lemn.

3. Biserica de lemn „Adormirea Maicii Domnului” din sat Valea Plopului, com. Posești, cod PH-II-m-B-16821, are transformări ample și neautorizate. I-a fost adăugat un pridvor surmontat de o turlă, de model maramureșean, ușa de intrare în biserică a fost schimbată și peretele respectiv a fost înlocuit cu unul de zid.

Jud. Teleorman

1. Situl arheologic de la Zimnicea, punct "Câmpul Morților", cod. TR-I-s-A-14234, în ciuda intervențiilor din partea DJCCPCN, muzeului județean și Institutului de arheologie Vasile Pârvan, primăria împrumutărește rromi care construiesc case cu fundații (il. 16).

2. Casa Iulică Rădulescu sat Pietroșani, comuna Pietroșani, cod TR-II-m-B-14390 – modificări radicale după 2001.

Jud. Vrancea

1. Municipiul Focșani, biserica „Sf. Spiridon”, cod VN-II-m-B-06479, este agresată de noile construcții care se ridică în imediata vecinătate, fiind încălcată flagrant zona de protecție a monumentului. De altfel, datorită intervențiilor și modernizărilor neautorizate atât la biserică cât și în zona de protecție, încă din 2005 DJCCPCN Vrancea propusese eliminarea bisericii Sf. Spiridon din LMI.

2. Municipiul Focșani, casa dr. Boiu, cod VN-II-m-B-06463, monumentul a fost mult transformat de către noul proprietar.

3. Oraș Panciu, paraclisul schitului Brazi, cod VN-II-m-B-06546, este din păcate cu totul transformat de așa-zisa restaurare, fiind cu totul înglobat în construcția muzeului unde betoane și fier-beton te întâmpină în interior. Din substanța monumentului se mai păstrează doar ancadramentul de piatră de sec. XVIII, devenit toc pentru o ușă metalică.

III. MONUMENTE DISPĂRUTE

București

B-II-m-B-19102		Str. Ivo Andric nr. 2	Azi terenul folosește drept parcare. În planul cadastral e trecut pe str. Colței nr. 48, dar există 2 numere 48 pe str. Colței!
B-II-m-B-19027		Lipscani nr. 30	Pe teren s-a constat teren viran. Cele 3 loturi, unite, sunt menționate în planul cadastral actual ca „Târgul Breslelor”.
B-II-m-B-19028		Lipscani nr. 32	
B-II-m-B-19029		Lipscani nr. 34	
B-II-m-B-18670		Str. Jaques Elias nr. 3	
B-II-m-B-18465		Str. Colței nr. 48	La momentul actual, teren viran.
B-II-m-B-19281		Str. Negustori nr. 12	Imobil în construcție

Alba

AB-II-m-A-00186	Biserica de lemn "Sf. Petru"	sat BERGHIN; comuna BERGHIN	Demolată
-----------------	------------------------------	-----------------------------	----------

Argeș

AG-II-m-B-13535	Casa Mușetescu	Municipiul Câmpulung Str. Matei Basarab 14	Poziția nr. 519 demolată
AG-II-m-B-13676	Casa Ion Hirică	sat DOMNEȘTI; comuna DOMNEȘTI, Str. Frații Andreiaș, nr. 16	Poziția nr. 520 demolată
AG-II-m-B-13673	Casa Felicia Proca	sat DOMNEȘTI; comuna DOMNEȘTI, Bd. Neagoe Basarab, nr. 117	Demolată în anul 2007
AG-II-m-B-13675.02	Poarta de zid a bisericii "Intrarea în Biserică"	sat DOMNEȘTI; comuna DOMNEȘTI	Distrusă în proporție de 75% în 2008 ca urmare a unui accident auto

Bihor

BH-II-m-B-01181	Conac	sat OTOMANI, comuna SĂLACEA, nr. 270	Distrus
BH-II-m-B-01149	Conacul Draveczy	Sat GALOȘPETRU, comuna TARCEA, nr. 74	Distrus

Botoșani

BT-II-a-A-01856	Ansamblu urban I "Str. 1 Decembrie 1918"	Municipiul BOTOȘANI, str.1 Decembrie 1918, nr. 83	Demolată
BT-II-m-B-01989	Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului	Sat HĂNEȘTI, comuna HĂNEȘTI, nr. 122	Demolată și înlocuită cu o construcție de lemn recentă, folosită ca magazie
BT-II-m-B-01964	Prima școală sătească	Oraș DĂRĂBANI, str. Ion Vodă, nr. 14	Autodemolată în 2004
BT-II-m-B-02004	Fostul liceu internat Bașotă	sat POMÂRLA, comuna POMÂRLA, nr. 451-452	Un corp al internatului a ars complet

Brașov

BV-II-m-B-11736	Gospodăria Bucur Bangăla	Moieciu de Sus, com Moieciu, Valea Bângăleasa 175	„Autodemolată” în anul 1985.
-----------------	--------------------------	---	------------------------------

Covasna

CV-II-m-B-20294	Casă de lemn	oraș ÎNTORSURA BUZĂULUI, Str. Mihai Viteazul 28	Demolată
CV-II-m-B-20296	Casă de lemn	oraș ÎNTORSURA BUZĂULUI, Str. Mihai Viteazul 44	Demolată
CV-II-m-B-20297	Casă de lemn	oraș ÎNTORSURA BUZĂULUI, Str. Mihai Viteazul 68	Demolată
CV-II-m-B-20299	Casă de lemn	oraș ÎNTORSURA BUZĂULUI, Str. Mihai Viteazul 115	Demolată
CV-II-m-B-20300	Casă de lemn	oraș ÎNTORSURA BUZĂULUI, Str. Mihai Viteazul 118	Demolată
CV-II-m-B-20308	Casă de lemn	sat VĂLCELE; comuna VĂLCELE, nr. 179	Demolată
CV-II-m-B-13315.05	Poartă	sat VĂRGHIȘ; comuna VĂRGHIȘ, nr. 106	Demolată
CV-II-m-B-20309	Casă	sat VĂRGHIȘ; comuna VĂRGHIȘ, nr. 470	Demolată
CV-II-m-B-13320.02	Gard și poartă	sat VĂRGHIȘ; comuna VĂRGHIȘ, nr. 553	Demolate
CV-II-m-B-20310	Casă	sat VĂRGHIȘ; comuna VĂRGHIȘ, nr. 525	Demolată
CV-II-m-B-13324.02	Șură cu grajd	sat VĂRGHIȘ; comuna VĂRGHIȘ, nr. 608	Demolată

Dolj

DJ-II-m-B-20121	Casa „Coțofeanu”	Craiova, str. Iancu Jianu 12	Demolată fără Aviz
-----------------	------------------	------------------------------	--------------------

Giurgiu

GR-II-m-B-14874	Casa Mateescu	Mun. Giurgiu, Str. Cuza Vodă, nr. 15	Demolat din anul 1993
GR-IV-a-B-14963	Monumente funerare ale unor familii de sârbi	sat CLEJANI; comuna CLEJANI	Neidentificate pe teren
GR-II-m-B-14990	Casa Marin Slăvuică	Sat Frățești, com. Frățești	Dispărut prin prăbușire
GR-II-m-B-15033	Conacul N. Cioflec, ulterior Oscar Han (până în 1990 a fost sediu de C.A.P., apoi părăsit)	Sat Mârșa, com. Mârșa	Prăbușit, iar ulterior demolat definitiv
GR-II-m-B-14881	Fabrica de bere	Mun. Giurgiu, str. Dunării, nr. 24	Se demolează fără aviz

Gorj

GJ-II-m-B-201128	„Casa Popa Sburlea”	sat, com. Bărbătești	Demolată fără Aviz
------------------	---------------------	----------------------	--------------------

Harghita

HR-II-m-B-12779.01	Casă	sat CIUCSÂNGEORGIU; comuna CIUCSÂNGIORGIU, nr. 68	Demolată
HR-II-m-B-20312	Biserică de lemn romano-catolică	sat BILBOR; comuna BILBOR, nr. 203	Demolată
HR-II-m-B-12912	Casă de meșteșugar, cu prăvălie și atelier	municipiul ODORHEIU SECUIESC, Str. Szent Imre 25	Demolată

Hunedoara

HD-III-m-B-03486	Monumentul "Buzdugan"	sat ZEICANI; comuna SARMIZEGETUSA	Dispărut
HD-II-m-B-03411	Băile Societății "Petroșani"	municipiul PETROȘANI Str. Grivița Roșie 36	Demolate

Iași

IS-II-m-B-03991	Fabrica de bere	Municipiul IAȘI, Str. Păcurari, nr. 95	A rămas un singur corp de clădire
-----------------	-----------------	--	-----------------------------------

Maramureș

MM-II-m-B-04651	Casa Pop	Oraș SEINI, Str. Cuza Vodă, nr. 74	La numărul poștal se află o parcelă plantată cu trifoi
-----------------	----------	------------------------------------	--

Mureș

MS-II-m-B-15580	Casă	municipiul TÂRGU MUREȘ Piața Victoriei, nr. 14	Probabil demolată după 1992
-----------------	------	--	-----------------------------

Prahova

PI-I-II-m-B-16328	Casa Maria Stoica Ene	Sat BABA ANA, comuna BABA ANA, nr. 544	Incendiată, în locul ei o clădire nouă
PH-IV-m-A-16884	Cruce de piatră	sat BOLDEȘTI-GRĂDIȘTEA, comuna BOLDEȘTI-GRĂDIȘTEA. La Arman	Nu există pe teren
PI-I-II-m-B-16478	Casa Virginia Nicodim	Sat DRĂGĂNEȘTI, comuna DRĂGĂNEȘTI, nr. 380	Autodemolată
PI-I-II-m-B-16509	Casa Anghel Ciocca	Sat HOMORĂCIU, comuna IZVOARELE, nr. 64	Demolată, în locul ei o clădire nouă
PH-II-m-B-16520	Casa Ana Onea	Sat IZVOARELE, comuna IZVOARELE, nr. 584	Demolată
PI-I-II-m-B-16548	Casa Ion Grigore	Sat NUCȘOARA DE JOS, comuna POSEȘTI, nr. 241	Demolată, în locul ei o clădire nouă
PH-II-m-B-16592	Casa Vasile Marcu	Sat POSEȘTI-PĂMÂNTENI, comuna POSEȘTI, nr. 25	Demolată
PFI-II-m-B-16593	Casa Ștefan Gheorghe	Sat POSEȘTI-PĂMÂNTENI, comuna POSEȘTI, nr. 43	Demolată în anul 2000
PH-II-m-B-16595	Casa Nicolae Sersea	Sat POSEȘTI-PĂMÂNTENI, comuna POSEȘTI, nr. 58	Demolată
PI-I-II-m-B-16778	Casa Floarea Vișan	Sat TÂRLEȘTI, comuna POSEȘTI, nr. 182	Demolată. Se mai păstrează doar povarna
PH-II-m-B-16843	Casă	Oraș VĂLENII DE MUNTE, str. George Enescu, nr. 2	Demolată

Satu Mare

SM-II-m-B-05250	Sinagogă	Municipiul Satu Mare, Str. Tibleșului, nr. 7	Demolată
-----------------	----------	--	----------

Sibiu

SB-II-m-B-12394	Casa	sat GURA RÂULUI, com. GURA RÂULUI, 507	Demolată
SB-II-m-B-12395	Casa	sat GURA RÂULUI, com. GURA RÂULUI, 936	Demolată
SB-II-m-B-20319	Casă de lemn	sat POIANA SIBIULUI, com. POIANA SIBIULUI, 947	Demolată
SB-II-m-B-20318	Casă de lemn	sat POIANA SIBIULUI, com. POIANA SIBIULUI, 1440	Demolată
SB-II-a-B-12503	Gospodărie țărănească	sat POIANA SIBIULUI, com. POIANA SIBIULUI, Str. Valea Radei, nr. 115	Demolată
SB-II-m-B-20323	Casă de lemn	sat ROD, comuna TILIȘCA, nr. 287	Demolată

Teleorman

TR-II-m-B-14445	Casa Aurel Văduva	Sat BĂNEASA, comuna SALCIA În centrul satului, lângă Primărie	Demolată în 2007 și înlocuită cu 3 case noi
TR-II-m-B-14286	Casa Maria Guinea	Sat BĂNEASA, comuna SALCIA, Str. Principală	Demolată după 2004 și terenul nivelat
TR-II-m-B-20215	Casa Gerota, fost sediu IAS	sat PLOSCA; comuna PLOSCA În partea de est a satului	Vandalizată până la dispariție 2002-2006
TR-II-m-B-14466	Casa Tudora Bărăgan	sat SLĂVEȘTI; comuna TĂTĂRĂȘTII DE JOS	Neîntreținută din 1996, colaps 2005
TR-II-m-B-14371	Ruinele Conacului Iorgu Angelescu	sat ORBEASCA DE SUS; comuna ORBEASCA	Vandalizată până la dispariție 2002-2006

II.1. Inscripționarea zonei protejate din mun. Arad

II. 2. Eroare de „denumire” și „categorie” in LMI: Casa Gh. Marinescu, din Tigveni, jud. Argeș

II. 3. Eroare de enunț al unui ansamblu - anexa desfigurată (nr. 34) a „Casei Coculescu” (nr. 32) din Pitești.

II. 4. Construcție din pământ „bătut” în cofraj. „Casa Răducu Filip”, sat Seaca, jud. Teleorman

II. 5. Furnalul din Reșița

II. 6. „Conacul Voinea“, Băneasa, ansamblu de 8 clădiri, jud. Giurgiu

II. 7. „Depozit de tutun“, din Crevedia, ansamblu de clădiri și parc, jud. Giurgiu

II. 8. „Conacul Pascale Iağăr“, din Goleasca, com. Bucșani, jud. Giurgiu, ansamblu de 5 clădiri

II. 9. Școală și oficiu poștal, din Goleasca, com. Bucșani, jud. Giurgiu, neclasate

II. 10. Ruinele bisericii "Sf. Nicolae", din Conțești, jud. Teleorman

II. 11. Casa din str. Eugeniu de Savoya, mun. Timișoara

II. 12. Timișoara, str. Avram Imbroane, „palat țigănesc“.

II. 13. Mănăstirea Hodoș-Bodrog, jud. Arad

II. 14. Mănăstirea Gai, jud. Arad

II. 15. „Școala veche” din Bulbucata, jud. Giurgiu,
atribuită primăriei, are atașat o cârciumă

II. 16. Situl arheologic de la Zimnicea, punct "Câmpul
Morților", jud. Teleorman, acoperit cu case

RAPORT STATISTIC-PROGRAMUL eGISPAT 2008

Dana Mihai

Situația monumentelor istorice și a siturilor arheologice delimitate pentru programul eGISpat până în prezent la INMI, poate fi lesne cuantificată din statistica atașată. După cum se observă situația pe județe este foarte puțin unitară, depinzând probabil de resursele umane ale fiecărei DJCCPCN, de posibilitățile de înțelegere și de colaborarea avută cu instituțiile publice din județ, muzee, etc.

Multe din informațiile pentru monumentele din LMI de care dispunem au fost prelucrate direct de INMI, prin serviciul de cercetare-evidență. Aceasta însemnând, de fapt, scanarea de PUG-uri, de PUZ-uri, de documentații, venite la INMI, mai ales pe hârtie, invocându-se eterna lipsa de fonduri și, mai ales, lipsa de personal de specialitate. În acest ritm, evident că rezultatele pe care am scontat sunt încă la nivelul dorințelor, care, ne animă în continuare spre finalizarea măcar a unor obiective pe care le dorim realizate, cel puțin în parte, la noua Listă a Monumentelor Istorice din anul 2009.

Procesele greoaie de georeferențiere ale tuturor documentațiilor pe suport de hârtie cu privire la inventarierea monumentelor istorice, lipsa marcării siturilor arheologice în PUG-uri, care, în trecut fie spus, sunt nereactualizate de multă vreme, chiar a plasării exacte a monumentelor istorice în cadrul intravilanului localității, deseori ne-a dezamăgit până la disperare. Totuși, cu multă răbdare, prin repetate corecturi și coroborări cu alte informații, sau cu ajutorul esențial al ortofotoplanurilor pe care le-am avut la dispoziție, sau pe care le-am achiziționat, am ajuns la acest moment de bilanț intermediar, în care, iată, avem măcar poziționate pe o hartă digitală a României, **4832** de monumente, un rezultat, de fapt, infim, raportându-ne la numărul total de monumente istorice din Lista Monumentelor Istorice, abia **16%**.

Cauzele sunt multiple și țin mai mult de sistem, de lipsa acută de personal de specialitate, de interesul autorităților, căci trebuie să o spunem, aceste măsuri țin de fapt de obligația

autorităților locale de a-și actualiza documentațiile de urbanism. Când ne-am asumat sarcina greoaie a coordonării acestui program național de inventariere a monumentelor și a siturilor arheologice, nu am crezut că va fi atât de dificil. Mânași de entuziasm și de credința fermă, care între timp, a devenit postulat, că **NU PUTEM PROTEJA DECÂT CEEA CE CUNOAȘTEM**, am trecut chiar la inventarierea de situri arheologice într-un județ supus unor presiuni imobiliare de neimaginat, anume județul Ilfov. (il 1, 2) Dificultățile nu au întârziat să apară, în primul rând configurația terenului care între timp s-a schimbat față de anterioara ediție a LMI, dar am fost însoțiți tot timpul de un arheolog care cunoștea foarte bine locurile respective, am ajuns să cartăm, să delimităm 150 de situri arheologice. Procesul de corecție a datelor culese din teren trebuia să treacă printr-o nouă etapă, căci, chiar hărțile de care dispuneam ne jucau feste, în sensul schimbării ulterioare a cursurilor de ape, a schimbării configurației terenului, etc, lucru pe care a trebuit să-l corectăm cu situația reală, existentă în teren prin corectarea cu planuri cadastrale, acolo unde am avut sau, în fericite cazuri, cu ortofotoplanuri recente achiziționate (oare de ce nu gratuit) de la ANCP. Acestor delimitări le-am atașat informațiile referitoare la datele stricte din Lista Monumentelor Istorice, Cod, Adresa, Localitate, etc.

Toate aceste situri arheologice, monumente istorice venite de la DJCCPCN au fost încărcate în aplicația eGISpat pe site-ul www.inmi.ro, unde aceste monumente au asociate informații, care pot fi căutate după cod sau după județ. Unele dintre monumentele care au fost verificate de specialiștii INMI au atașate și fotografiile recente. Este începutul unui proces care, probabil, va mai dura ani și care, de fapt, înseamnă o permanentă reactualizare.

JUDEȚ	ANS	MON	SIT	TOTAL LUCRATE	PROCENTE	TOTAL MONUMENTE ÎN LMI 2004
AB	1	3	3	7	1%	670
AG	3	16	2	21	2%	1025
AR	0	0	0	0	0%	414
B	32	441	11	484	18%	2627
BC	5	31	7	43	11%	375
BH	0	62	3	65	14%	469
BN	9	222	1	232	29%	813
BR	0	3	0	3	2%	171
BT	3	100	79	182	35%	526
BV	2	5	2	9	1%	1031
BZ	0	0	0	0	0%	887
CJ	1	79	18	98	7%	1397
CL	0	0	0	0	0%	292
CS	7	30	0	37	4%	835
CT	2	85	34	121	17%	692
CV	0	0	0	0	0%	598
DJ	2	82	4	88	13%	698
GJ	0	0	0	0	0%	511
GL	5	37	26	68	25%	268
GR	8	144	37	189	35%	544
HD	74	325	52	451	87%	518
HR	77	193	63	333	47%	712
IL	4	57	41	102	45%	225
IS	5	60	155	220	13%	1658
MHI	2	62	11	75	13%	576
MM	6	61	1	68	11%	596
MS	6	89	2	97	9%	1034
NT	1	49	52	102	18%	571
OT	0	0	0	0	0%	784
PH	0	0	0	0	0%	1209
SB	11	181	1	193	21%	931
SJ	8	37	1	46	8%	552
SM	0	4	0	4	1%	316
SV	11	45	6	62	12%	517
TL	0	0	0	0	0%	575
TM	0	0	6	6	2%	334
TR	0	0	14	14	3%	452
VL	12	162	26	200	25%	811
VN	4	170	69	243	56%	434
VS	0	0	26	26	6%	457
Total	332	3539	994	4832	16.05%	30108

Având în vedere importanța și cerințele standard ale UNESCO cu privire la monumentele înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, la procesul de monitorizare și protecție a acestora, s-a dezvoltat pe același site INMI, www.inmi.ro, o aplicație separată care se referă la zonele de protecție și zonele protejate ale acestora, informații prelucrate din documentațiile de urbanism care ne-au stat la dispoziție, suprapuse peste ortofotoplanuri, care par să fie cea mai sigură sursă de corecție, în absența planurilor cadastrale. Aceste măsuri ne-au fost de mare folos atunci când ne-au fost cerute (de UNESCO) date exacte despre zonele de protecție și zonele protejate, cu suprafețe în hectare a câtorva monumente UNESCO. Ce se întâmplă în aceste zone de protecție și cum sunt respectate regulamentele de urbanism, precum și prevederile clare ale UNESCO pentru aceste zone, este o altă discuție care comportă cu totul alte categorii de probleme.

Merită aici evidențiat un fapt, mobilitatea DJCCPCN, relațiile pe care le au în cadrul județului, posibilitatea colaborării cu alte instituții, au fost factori definitorii în a departaja un județ de altul. Astfel, merită să apreciem efortul depus de DJCCPCN Vrancea, (il 3) care a delimitat și inventariat, și cu ajutorul ortofotoplanurilor, aproape toate siturile arheologice din județ, chiar de la finele anului trecut. De asemenea, datele primite de la județele Harghita, Mureș, Sibiu (în parte) respectau întrutotul standardele cerute, chiar dacă mai există monumente în lucru.

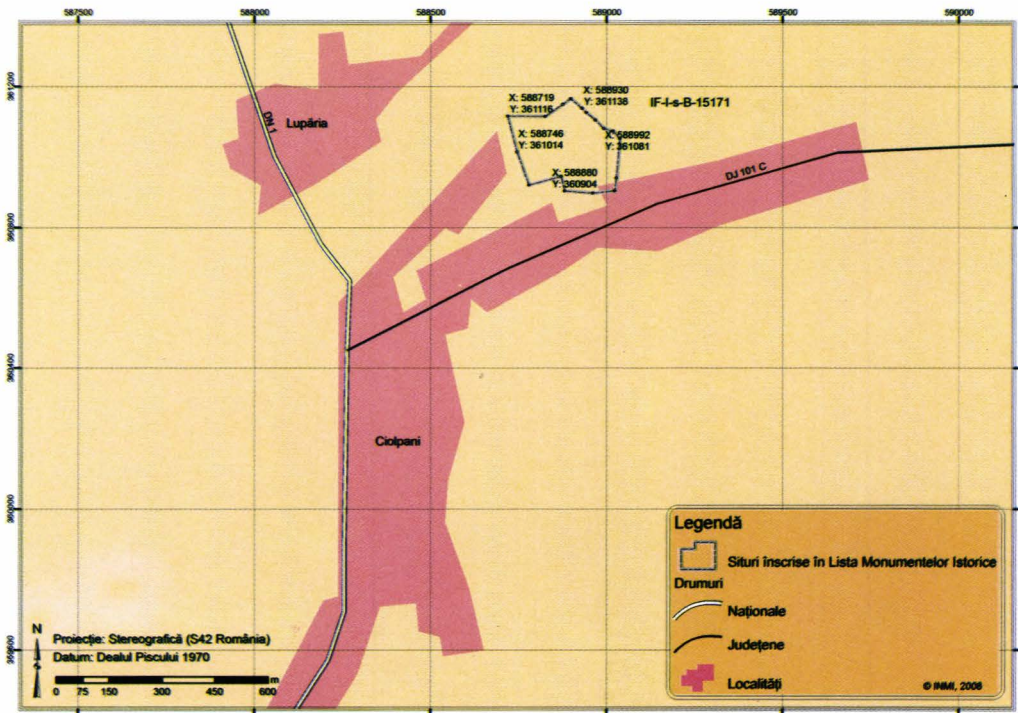
De asemenea, este important de menționat situația următoare, și anume, faptul că toate monumentele poziționate în județul Dâmbovița au fost delimitate de INMI, ca urmare a confruntării cu PUG-urile comunelor (din nou pe hârtie!!!!) care au trecut printr-un greoi proces de scanare, georeferențiere, corectare cu planuri cadastrale în Târgoviște, cu hărți pentru alte zone, cu ortofoplanuri, etc, care implică o muncă poate nevăzută, dar care este greoaie și cronofagă... (il. 4) Este motivul pentru care poate, la INMI ar trebui creat un departament specializat GIS, care în prezent, din cauza lipsei posturilor vacante, a fost expedit prin colaborări punctuale¹. (il. 5)

Nu ne-am propus nici să dăm lecții și nici să dojenim, (noi înșine mai avem atâtea de îndreptat!) cred că trebuie totuși subliniat încă odată importanța culegerii, prelucrării, corectării, unificării acestor date pentru inventarierea monumentelor istorice, pentru o Listă a Monumentelor Istorice care să ofere o reală protecție a monumentelor istorice, în ansamblul lor. Efortul conjugat, precum și conștiința faptului că încă mai putem face ceva împreună, INMI, DJCCPCN, Muzeu, autorități locale, pentru noua Listă a Monumentelor Istorice, ne rămâne drept un obiectiv major al anului ce va veni, ce va impune eforturi supraomenești, așa cum a fost depus și la precedenta ediție, din partea tuturor.

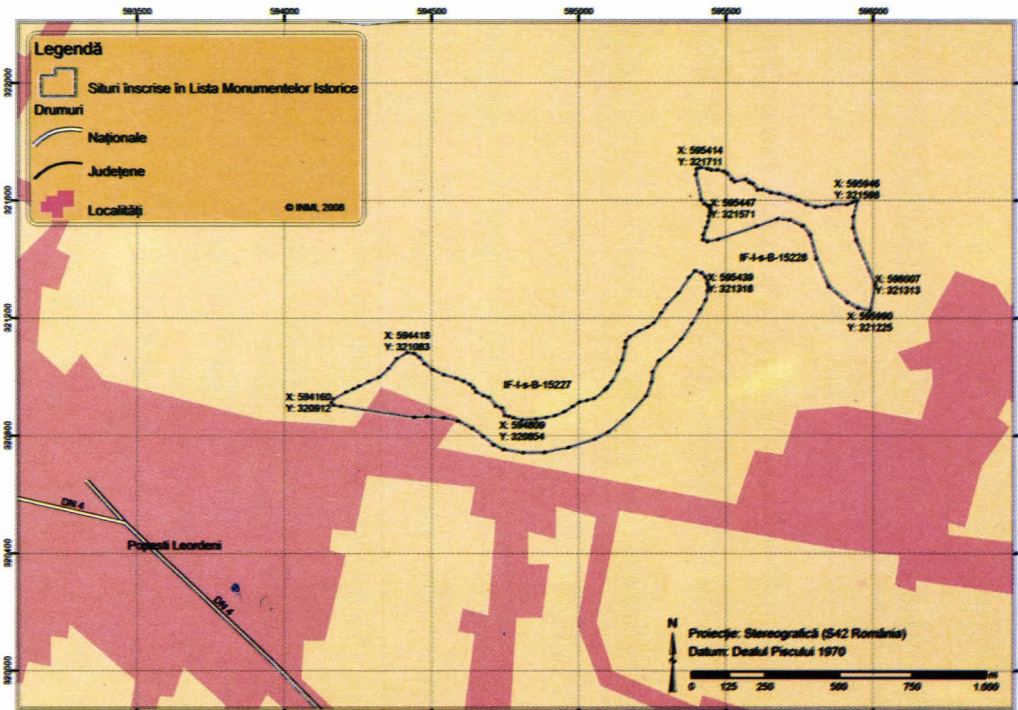
---

¹ Mulțumim și aici colaboratorilor noștri, Daniela Bănoiu Nicolae, Mihai Terente, Nicolae Vlad, Mihai Constantin, Silviu Mocanu

II.1.

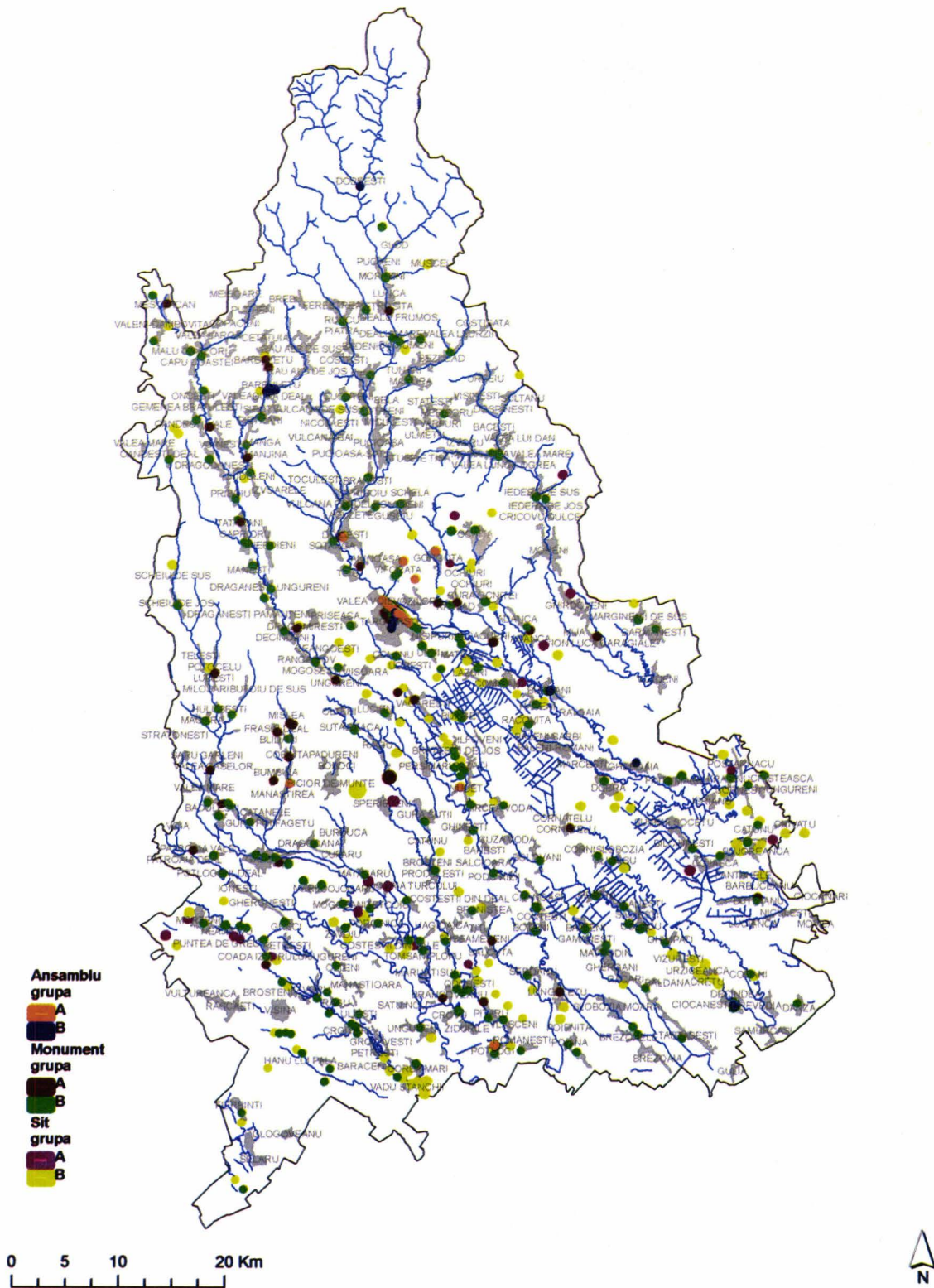

II.2.

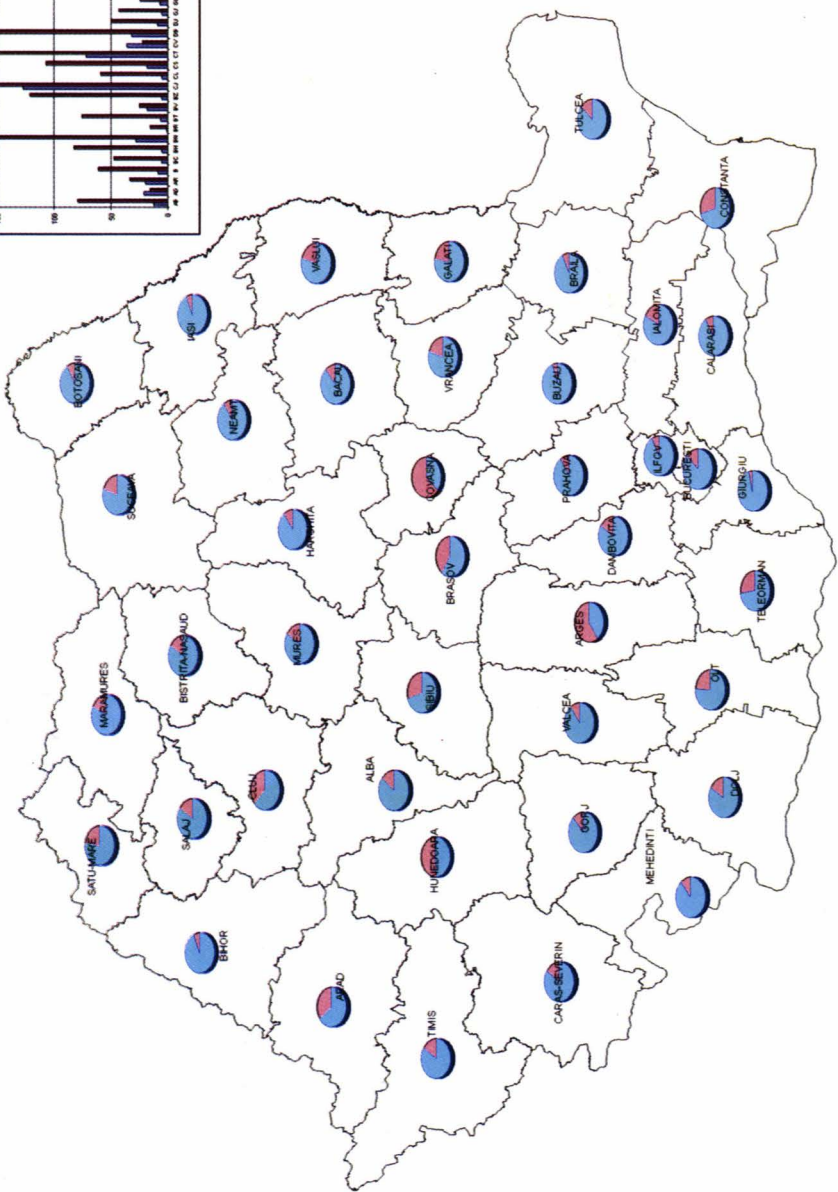
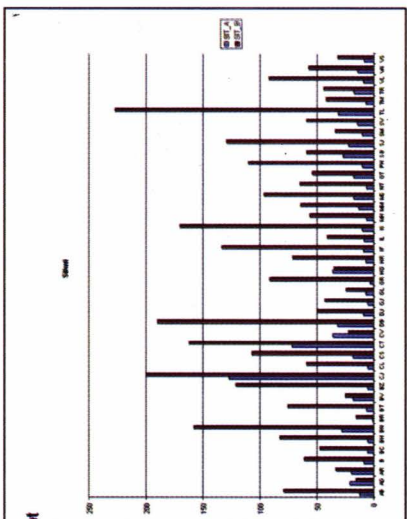

Județul Dambovită

II.4.

Distributia comparativa pe categorie de monument la nivel de judet

Sit grupa A
 Sit grupa B

RAPORT DE MONITORIZARE A BISERICILOR DIN LEMN DIN JUD. MARAMUREȘ ÎNSCRISE ÎN LISTA PATRIMONIULUI MONDIAL¹

Ana Mojolic, Adriana Stroe

Mojolic Ana, consilier superior, specialist DJCCPCN Maramureș

Stroe Adriana, expert, sectorul Evidență-Cercetare al I. N. M. I., responsabil monitorizare biserici din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Durata deplasării: 10-13 noiembrie 2008

Scopul deplasării: Evaluarea protejării celor opt biserici din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial.

Deplasarea a fost efectuată împreună cu specialiști ai DJCCPCN Maramureș. În timpul deplasării am avut discuții cu preoții parohi sau ghizii respectivelor biserici în special despre starea de conservare a monumentelor, număr de turiști, materiale informative pentru aceștia.

1. EVIDENȚA MONUMENTELOR

În intervalul 2006-2008 DJCCPCN Maramureș a întocmit fișele analitice ale celor opt biserici din lemn înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, precum și obligațiile de folosință pentru acestea.

Documentația menționată este atașată la Dosarul monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, păstrat de DJCCPCN. În ceea ce privește Fișa de conservare a monumentului istoric, așa cum am menționat și în precedentul raport, nu există încă un formular aprobat și o metodologie de completare a acesteia, așa cum există în cazul Fișei analitice de evidență și al Obligației de folosință.

2. DATE PRIVITOARE LA LOCALIZAREA MONUMENTELOR

În intervalul 2006-2008, datorită unui program desfășurat de Institutul Național al Monumentelor Istorice, monumentele din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial, printre care

și cele opt biserici din lemn, sunt vizualizabile pe Google Earth.

3. JUSTIFICAREA ÎNSCRIERII

Ansamblul „Biserici de lemn din Maramureș” a fost înscris în anul 1999 în Lista Patrimoniului Mondial sub criteriul IV, valorile ansamblului (inclusiv autenticitatea și integritatea) ca și semnificația acestuia, așa cum au fost definite la momentul înscrierii rămânând neschimbate. Din păcate nici până în prezent nu am putut afla dacă la momentul înscrierii au fost făcute observații de către Comitetul Patrimoniului Mondial, observații care să fie folosite în monitorizarea ansamblului menționat.

4. ZONELE DE PROTECȚIE

În intervalul 2006-2006, prin programul „Retrospective Inventory”, desfășurat de Institutul Național al Monumentelor Istorice au fost delimitate zonele de protecție ale acestor monumente.

De asemenea, ca urmare a discuțiilor purtate la sediul Consiliului Județean Maramureș cu dl. Vasile Șpan - arhitect șef al județului Maramureș, am aflat că s-au efectuat demersurile necesare pentru ca și cele opt biserici din județ înscrise în Lista Patrimoniului Mondial să beneficieze de programul de întocmire a Planurilor Urbanistice Zonale, desfășurat de MLPTL pentru monumentele din România înscrise în Lista Patrimoniului Mondial. În perioada imediat următoare vom lua legătura cu ministerul menționat pentru a afla dacă au avut loc licitațiile de atribuire a proiectelor, în vederea stabilirii de contacte spre consultare.

5. MANAGEMENTUL MONUMENTELOR

După cum se știe bisericile din lemn înscrise în LPM sunt folosite în cult fie ca biserici de parohie (Budești-Josani – prin rotație cu biserica nouă, Desești, Plopiș, Șurdești), fie drept „paraclise” ale acestora (Bârsana, Ieud-Deal, Poienile Izei, Rogoz), modul de folosire al acestora nefiind modificat de la înscrierea în Listă.

Așa cum am menționat și în precedentul raport, **Programul de protecție și gestiune a monu-**

¹ În stabilirea obiectivelor vizitei ca și în întocmirea prezentului raport au fost folosite prevederile legislației specifice de protejare a monumentelor istorice înscrise în Lista Patrimoniului Mondial și punctajul conținut de chestionarul Raportului periodic UNESCO.

mentelor înscrise în Lista Patrimoniului Mondial care, cf. METODOLOGIEI privind elaborarea și conținutul - cadru al planurilor de protecție și gestiune (Art. 1, alin. (2) din HG 493/aprilie 2004), care trebuia întocmit la comanda Ministerului Culturii și Cultelor, nu a fost încă făcut public. În absența acestui program, nu pot fi întocmite de către Consiliul Județean, cf. legii, Planurile anuale de protecție și gestiune ale acestor monumente [v. Art. 2, alin. (2) și (3) ale Metodologiei citată mai sus].

Așa cum rezultă atât din procesul de înscriere a monumentelor în Lista Patrimoniului Mondial cât și din chestionarele-raport periodic privind monumentele înscrise în Listă, Comitetul Patrimoniului Mondial acordă o deosebită atenție programelor de gestiune ale acestor monumente, deci întocmirea Programului de protecție și gestiune a ansamblului menționat mai sus se impune ca o urgență măcar acum, la aproape 10 ani de la înscrierea acestor monumente în LPM. De aceea, în calitate de responsabil cu monitorizarea Ansamblului „Biserici de lemn din Maramureș” înscrise în Lista Patrimoniului Mondial propun ca alcătuirea **Programului de protecție și gestiune a acestui ansamblu să fie inclusă ca o urgență în Planul Național de Restaurare pe 2009.**

6. RESURSE FINANCIARE pentru protejarea, conservarea și punerea în valoare a bisericilor din lemn înscrise în LPM (2008)²

- fonduri MCC propuse (cf. extras PNR 2008):
  - ✓ Ieud-Deal 80 000 RON (restaurare pictură)
  - ✓ Bârsana 100 000 RON (restaurare pictură)
- fonduri ale Consiliului Județean (sau derulate prin acesta): așa cum a rezultat în urma discuțiilor la Direcția de Dezvoltare Regională din Consiliul Județean, Consiliul Județean Maramureș are în pregătire (spre finalizare faza PT) partea de documentație privitoare la jud. Maramureș din proiectul regional intitulat „Circuitul bisericilor de lemn din Transilvania de Nord” care prevede amenajarea drumurilor de acces, a parcărilor, a punctelor de informare (dotate și cu toalete), a aleilor din dale de piatră, refacere sau reparare împrejmuiri, iluminatul exterior și pichete P.S.I., pentru 17 biserici din lemn din județ, printre care și cele opt biserici din lemn din LPM.
- fonduri ale Consiliilor Locale (sau derulate prin acestea): proiectul „Punerea în valoare a zonei

protejate Ansamblul arhitectural cu monument UNESCO Biserica de lemn Sf. Arhangheli din orașul Târgu-Lăpuș, sat Rogoz, jud. Maramureș” - proiect cu finanțare externă neramburasabilă, derulat de către Consiliul Local Târgu Lăpuș și menționat în precedentul raport, a fost finalizat în 2007.

- Consiliul Local Bârsana a amenajat deja drumul menționat în precedentul raport; acesta va facilita accesul la parcare prevăzută prin proiectul menționat mai sus.

7. VIZITATORI

În ceea ce privește statisticile de vizitatori cerute de Raportul periodic, acestea nu pot fi întocmite datorită cauzelor menționate deja în raportul din 2006 și, ca și în precedentul raport, propunem ca statisticile referitoare la vizitatori să fie în sarcina ghizilor existenți la fiecare din aceste biserici. Este necesară afișarea la loc vizibil a programului de vizitare a bisericilor și modului de anunțare a ghizilor.

Drum acces, punct informare, parcare, toalete, iluminat exterior. Singura biserică care are deja aceste dotări este cea din Rogoz, pentru celelalte biserici fiind folosite parcările și toaletele menționate în precedentul raport. Prin punerea în execuție a proiectului „Circuitul bisericilor de lemn din Transilvania de Nord” menționat mai sus, aceste cerințe privind facilitățile oferite vizitatorilor vor fi îndeplinite.

În prezent singura biserică ce are încă *materialele informative* tipărite care pot fi oferite vizitatorilor este biserica din Ieud Deal.

O problemă specială, menționată și în raportul din 2006, o reprezintă faptul că, datorită lucrărilor de restaurare, începute încă din 1998, biserica din Bârsana a înregistrat o scădere progresivă a numărului de vizitatori, deranjați de faptul că nu pot vedea decât o mică parte a picturii murale din cauza schelelor șantierului de restaurare pictură murală.

8. STUDII ȘTIINȚIFICE

Marius Porumb, *Eglises en bois de Maramureș. The Wooden Churches of Maramureș, în Romania. Patrimoine mondial. World Heritage*, Independent Film, București, 2007.

9. EDUCAȚIE, INFORMARE

Există panouri de informare cu texte în limbile română, engleză și franceză la șapte din cele opt biserici din lemn, excepție făcând biserica din Ieud-Deal, unde preotul paroh nu a fost de acord cu instalarea acestuia, deoarece textul informativ

² Menționăm că, în absența unui Plan de gestiune și a unei echipe minime de coordonare a acestui Plan, este foarte dificil de colectat datele necesare întocmirii statisticilor anuale exacte cerute de Raport, privitoare la lucrările executate și la resursele financiare folosite pentru protejarea și punerea în valoare a acestor monumente.

conține o altă dată a bisericii decât cea reținută de tradiția locală³.

În cadrul PROIECTULUI „CONCORDIA” PHARE CBC RO 2005/017- 539.01.02.15, d-na consilier superior Ana Mojolic a prezentat la Baia Mare aceste biserici în cadrul seminarului „Colaborare culturală româno-ucraineană”, desfășurat la sfârșitul anului 2006 și de 2 ori în Ucraina, în anul 2007 și în anul 2008.

Tot în anul 2008 au apărut două lucrări de informare:

- *Monumente UNESCO din România*, ed. Procema, Baia Mare, 2008

- *Biserici de lemn din Maramureș*, ed. Procema, Baia Mare, 2008

Bisericile din lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial vor ocupa un loc central în Ediția MARAMUREȘ a Revistei-catalog FORCE TOURISM – business & tourism magazin (ediție dedicată în exclusivitate promovării județului MARAMUREȘ), în curs de apariție, având ca editor MEDIA CONSULTING PEOPLE și partener -, CONSILIUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ.

10. FACTORI CARE AFECTEAZĂ MONUMENTELE (STARE DE CONSERVARE)

Probleme generale.

Având în vedere materialul de construcție al acestor monumente (lemn, inclusiv învelitorile) și folosința acestora (sunt folosite în cult fie ca biserici parohiale fie ca paraclise ale bisericilor parohiale) ca și faptul că sunt relativ izolate în cadrul localităților (toate cele opt biserici se află în cimitire) și în amplasamente mai greu accesibile, primul din factorii cu efecte devastatoare asupra acestor biserici este producerea unui incendiu⁴. Principalele surse ale acestuia sunt:

- **focul deschis** – în special lumânările aprinse în biserică –, dar și lumânările aprinse la mormintele situate în imediata apropiere a bisericii și, uneori, aprinderea gunoierului,

- **instalațiile electrice:** bisericile nu sunt prevăzute cu instalații de încălzire și în cazul

folosirii unor radiatoare, de orice tip, există pericolul ca instalațiile electrice să se supraîncălzească (de menționat, de asemenea, că în cultul ortodox, la anumite momente ale Sf. Liturghii preotul are nevoie de apă caldă care se pregătește, de obicei, pe un reșou). De asemenea, pentru a preveni incendiile, în unele biserici lumânările din policandre și de la icoane au fost înlocuite cu becuri; în majoritatea cazurilor aceste becuri sunt așezate prea aproape de icoane (care sunt din lemn și înconjurare de draperii și ștergare), iar numărul becurilor poate provoca supraîncălzirea rețelei. Tablourile electrice sunt vechi și amplasamentul lor nu a fost verificat.

- **fulgerele**, mai ales că și în cazul în care bisericile nu sunt amplasate pe o înălțime, au turnurile-clopotniță acoperite cu fleșe foarte înalte, cu cruci din metal. Bisericile sunt prevăzute cu paratrăsnete, dar, în șapte din cele opt cazuri (excepție biserica din Rogoz), instalația acestora este veche și deteriorată.

De asemenea, șapte din cele opt biserici (excepție biserica din Rogoz) nu au sisteme de semnalizare a incendiilor, căile de acces sunt dificile și, chiar acolo unde localitățile au sisteme de alimentare cu apă, bisericile nu sunt prevăzute cu hidranți⁵.

Două din cele opt biserici (Bârsana și Ieud-Deal) au la interior schele din lemn pentru restaurarea picturii murale, care ocupă de cca. 10 ani o bună parte din spațiu, constituind un obstacol pentru intervenție în cazul unei situații de urgență.

Pentru remedierea lipsurilor semnalate, în sensul angajamentelor luate de România cu prilejul înscrierii în Lista Patrimoniului Mondial a acestor monumente, în acord cu cerințele de conservare dar și cu cerințele cultului sunt necesare următoarele măsuri:

1. Pentru ca lumânările să nu mai fie aprinse în biserică **ar trebui amenajate locuri speciale pentru aprins lumânările**, amplasate în vecinătatea bisericii⁶, dar în locuri avizate de DJCCPCN Maramureș și I.S.U. Pentru a evita apariția obișnuitelor lumânărare din tablă neagră, împodobite după fantezia fiecăruia, ar fi bine să fie întocmite, în cazul acestor biserici, una-două schițe de lumânărare - tip. La fiecare din cele opt biserici ar

³ Textele informative au fost alcătuite respectând informațiile conținute de publicațiile de specialitate și, așa cum am menționat în precedentul raport, aprobate de membri ai secțiunii de evidență a CNMI.

⁴ Numai în anul 2008 au avut loc în România două incendii majore la monumente istorice, producând, pe lângă pierderile materiale, fie pierderi însemnate de substanță istorică (biserica evanghelică din Bistrița), fie chiar distrugerea, în întregime, a monumentului (biserica de lemn Sf. Arhangheli din satul Pleșa, jud. Gorj). De remarcat că în cazul unui incendiu la o biserică din lemn viteza de propagare a acestuia și distrugerile provocate sunt mult mai mari decât la o biserică din zid.

⁵ O inventariere a surselor de incendiu și a defecțiunilor constatate în acest sens la cele opt biserici de lemn din jud. Maramureș înscrise în Lista Patrimoniului Mondial este în curs de întocmire de către specialiștii de la Inspectoratul pentru Situații de Urgență al jud. Maramureș și va fi înaintată Ministerului Culturii și Cultelor.

⁶ Aprinderea lumânărilor într-un loc aflat în afara bisericii este o practică deja încetățenită în multe zone din țară.

trebui să existe un **responsabil** din Comitetul Parohial care să **supravegheze cimitirele la sărbătorile însoțite de aprinderea lumânărilor la morminte**. Punctele **PSI trebuie reamenajate și dotate** corespunzător (numai biserica din Bârsana are un punct PSI nou).

2. Este necesară **verificarea și, după caz, înlocuirea instalațiilor electrice defecte sau redimensionarea acestora**, precum și verificarea și înlocuirea instalațiilor de paratrăsnet acolo unde este cazul⁷; tot cu acest prilej ar trebui instalați **senzori de fum** (care există în prezent numai la biserica din Rogoz) și **semnalizare** în caz de incendiu. **Dată fiind urgența acestor operațiuni și caracterul lor special în cazul acestor biserici, ar fi necesară introducerea lor în Planul Național de Restaurare pe anul 2009.**

3. **Planurile Urbanistice Zonale** care vor fi întocmite prin programul MLPTL pentru aceste monumente **vor trebui să prevadă instalarea de hidranți și amenajarea drumurilor de acces.**

4. Paratrásnetele ar trebui verificate anual, unele necesită lucrări de reparații;

5. În șantierele de restaurare este recomandabilă **înlocuirea schelelor din lemn cu schele metalice**, iar acolo unde nu este posibil, supravegherea schelelor din lemn în timpul restaurării. În cazul schelelor de mici dimensiuni (ex. schelele șantierelelor de pictură murală din aceste biserici) acestea ar trebui demontate când operațiunile de restaurare sunt întrerupte (de ex. la Bârsana și la Ieud-Deal schela pt. șantierul de restaurare pictură murală este folosită mai puțin de o lună pe an și este instalată în bisericile menționate de cca. 10 ani constituind un real pericol în cazul unui incendiu).

6. Pentru un plus de siguranță în protejarea monumentelor ar trebui introdusă și la noi, ca în o bună parte a țărilor europene, obligativitatea asigurării acestora cât și obligativitatea asigurării fiscale a șantierelelor de restaurare, pe toată durata existenței șantierului⁸.

Alte probleme

1. Bârsana: persistă o parte a problemelor de conservare semnalate în raportul din anul 2006, ex. pietrele de pe latura nord-estică a soclului absidei altarului sunt dislocate, acest lucru putând fi observat atât din exteriorul bisericii cât și din interiorul acesteia. Spațiile dintre bârnele pereților

s-au accentuat, acestea putând fi observate chiar și prin fâșiile de pânză cu pictură murală care acoperă rosturile de la îmbinarea bârnelor. Șița de pe panta sudică a învelitorii a început să se deterioreze. Restaurarea picturii, începută în 1998, nu s-a încheiat încă (pictor restaurator Sanda Bucur), spre nemulțumirea credincioșilor, care nu-și pot folosi biserica de aproape un deceniu.

2. Budești-Josani: restaurarea picturii murale este în curs (pictor restaurator Săvescu C.). Ca și în celelalte biserici vizitate panta sudică a învelitorii a început să se deterioreze.

3. Desești: stare bună de conservare, cu excepția pantei sudice a învelitorii, pentru care este valabilă observația de mai sus.

4. Ieud-Deal: este în curs restaurarea picturii murale (pictor restaurator Dana Postolache). Pictorul restaurator a semnalat preotului paroh un atac de cari activi, parohia propunându-și întocmirea unui proiect pentru combaterea acestora. **Există posibilitatea unor atacuri similare și la celelalte biserici lemn din județ înscrise în LPM, fiind necesară, deci, o expertiză biologică a acestora.** Deoarece una din sursele atacurilor biologice ar putea fi schelele din lemn (netratat), aceasta ar fi încă un motiv în plus pentru obligativitatea folosirii de schele metalice la șantierele de restaurare (cred că suntem una din ultimele țări din Europa care mai permit folosirea schelelor din lemn la șantierele de restaurare; pe lângă costul ridicat, acestea sunt, așa cum s-a văzut, sursă de incendiu și atacuri biologice).

5. Plopiș: stare bună de conservare d.p.d.v. al arhitecturii. Ar fi necesară demararea unui proiect de restaurare a picturii, afectată, așa cum am menționat și în precedentul raport, de infiltrarea apelor pluviale anterior încheierii restaurării de arhitectură. În zona turnului, s-au constatat desprinderi ale instalației de paratrăsnet ce necesită fixarea acestuia.

6. Poienile Izei: stare bună de conservare, cu excepția pantei sudice a învelitorii, care a început să se degradeze.

7. Rogoz: biserica este în bună stare de conservare, restaurarea picturii fiind încheiată în 2007.

8. Șurdești: ar fi strict necesară o expertiză biologică, deoarece, datorită umidității semnalate și în precedentul raport, ar putea exista un atac de fungi. Umiditatea permanentă din interior, contribuie și la accentuarea degradării picturii. Se impune demararea unui proiect de sistematizare a terenului din jurul bisericii, mai ales amenajarea unui sistem de colectare a apelor pluviale, infiltrarea acestora pe sub soclul scund al bisericii putând fi cauza umidității semnalată mai sus.

⁷ Din relatările proșilor parohi paratrásnetele au fost verificate de firme specializate care au constatat diminuarea puterii instalațiilor de paratrăsnet, dar nu am văzut concluziile scrise, ale acestor verificări.

⁸ Reglementările agenșilor de asigurare ar putea constitui o presiune în plus pentru respectarea regulilor de prevenire a evenimentelor nedorite

IV

IZVOARE

MĂNĂSTIREA ANINOASA NOTE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE

Raluca Iosipescu

În anul 1995, Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național a reluat proiectul de restaurare al mănăstirii Aninoasa din județul Argeș, proiect întrerupt brusc, ca atâtea altele, odată cu desființarea samavolnică în 1977 a Direcției Monumentelor Istorice. La acestea se adăugase și dispariția în condițiile tragice, ale cutremurului din 1977, a șefei de proiect, arhitecta Rodica Mănciulescu.

În 1997 Raluca și Sergiu Iosipescu au reluat cercetările istorice și arheologice pentru elaborarea noului proiect de restaurare. Primul pas a fost, firește, investigația în bogatele arhive ale institutului.

Imediat după războiul de întregire, în anul 1919, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, Dimitre Onciul a lansat bine-cunoscutele chestionare privitoare la monumentele istorice ale țării. Chestionarul Comisiunii Monumentelor Istorice privitor la mănăstirea Aninoasa¹ completat de preotul paroh Theodor Popescu la 16 martie 1921, slujitor al bisericii începând încă din anul 1905, pomenește existența unui vechi pomelnic din lemn ce cuprindea numele ctitorilor. Acest pomelnic, alături de alte obiecte vechi, fusese însă luat de către Grigore Tocilescu în august 1905 spre a fi predat Muzeului Național din București, urma sa pierzându-se de atunci. Singurele cărți vechi rămase la Aninoasa în vremea întocmirii chestionarului erau un liturghier tipărit de Antim Ivireanu la 1713, o cazanie din vremea lui Alexandru Ipsilanti și o evanghelie în două volume, dintre care unul tipărit la 1750 (7258) cu litere slavone, iar cel de-al doilea cu litere grecești, la Filadefia în 1686. Această evanghelie, frumos ferecată în argint, este singura carte veche rămasă și astăzi în patrimoniul mănăstirii. Un exemplar din Pravila tipărită la Târgoviște în 1652 și care aparținuse mănăstirii Aninoasa a fost regăsit la începutul secolului XX nu departe, în biserica din Vlădeștii de Jos².

După același chestionar, biserica fusese înzestrată cu trei clopote, dintre care cel mare fusese turnat de mitropolitul Daniil la 1727 cu

ocazia refacerii mănăstirii și a ridicării turnului clopotniță. (il. 1, 2, 3) Unul dintre celelalte două clopote, mai mici, fusese dăruit de însuși ctitorul mănăstirii, Tudoran Vlădescu, purtând inscripția *Soli deo gloria* și anul 1634. Din păcate tocmai acest clopot nu mai există, fiind între cele ridicate de armatele de ocupație germane în vremea primului război mondial, pentru ca bronzul lor să fie folosit în fabricile de muniții. În ciuda dispariției, informațiile despre existența acestui din urmă clopot sunt de o deosebită importanță, ele confirmând astfel notițele mitropolitului Neofit despre prezența unei biserici mai vechi, în preajma celei actuale. Căci la 1746 acesta copia o inscripție, acum dispărută, în care se pomenea despre vechiul lăcaș de cult aflat lângă casele boierești.

În descrierea situației mănăstirii din Chestionarul Comisiunii Monumentelor Istorice se mai amintea și despre prezența în fața caselor egumenești a unui „frumos pridvor, pardosit cu piatră având stâlpi de piatră de Albești cu capituluri sculptate în piatră” aflate „astăzi în curtea Ocolului silvic din localitate, puse de fostul șef de ocol V. Boghenau spre a fi păstrate”. Mai târziu, în 1926, într-o corespondență purtată cu Comisiunea Monumentelor Istorice, se precizează că era vorba de „4 coloane, 8 capitele și 2 ancadrame de ferestre”³. Referatul arhitectului Petre Demetrescu din același an, însărcinat cu recuperarea fragmentelor sculptate, vorbea însă de 28 piese preluate. Și, după cum se exprima el însuși la 18 noiembrie 1926 „toate aceste pietre sunt de o frumoasă valoare artistică și fac parte în majoritate de la un cerdac de piatră ale cărui trepte duceau la etaj, deservind câteva săli, chillii și paraclisul; făcând săpături am găsit vechile temelii pe care se poate reconstitui această lucrare de artă”⁴. Aruncată printre diversele dărâmături se mai afla o lespede de piatră cu inscripție, recuperată de preotul Theodor Popescu în 1905, și care nu era alta decât pisania pusă la terminarea caselor egumenești de către mitropolitul Daniil.

Lucrările începute în anul 1926 de Comisiunea Monumentelor Istorice din inițiativa lui

¹ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 2-4.

² Pr. Ioan Răuțescu, *Mănăstirea Aninoasa din județul Muscel*, Cîmpulung-Muscel, 1933, p. 46.

³ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 61, 62.

⁴ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 63 v.

C.I.C (Dinu) Brătianu, se limitau însă doar la consolidarea bisericii prin subzidiri realizate la fundație, astuparea crăpăturilor, montarea a două centuri de fier deasupra ferestrelor turlei celei mari, chitirea și înlocuirea parțială a învelitoarei de tablă de pe acoperiș și turle, acoperirea chiliilor și a caselor fostei mănăstiri cu șifă. În aceste condiții, în 1939, Consiliul parohial al bisericii Aninoasa se adresează Comisiunii Monumentelor Istorice propunând renunțarea la ideea înlocuirii învelitoarei de tablă cu una de olane, argumentând că bolțile fiind crăpate nu ar putea rezista la o asemenea greutate. Dealtfel chiar în primăvara aceluiași an datorită șubrezirii structurii de susținere se prăbușise crucea de pe turla cea mare a bisericii⁵.

Cutremurul din 1941 afectează grav ansamblul monastic și în primul rând paraclisul. Cum era de așteptat, datorită și lucrărilor neautorizate efectuate de Ocolul silvic în subsolul paraclisului. Anterior anului 1905, după mărturiile preotului Theodor Popescu, intrarea din interiorul mănăstirii în subsolul paraclisului fusese zidită; în schimb un alt acces se realizase din exterior prin spargerea zidului de nord al incintei în așa fel încât spațiul să devină accesibil din curtea Ocolului silvic. Pivnița era folosită pentru păstrarea fructelor și legumelor peste iarnă, în acest scop fiind chiar coborât nivelul interior până sub cota fundațiilor, pentru menținerea temperaturii peste cota de îngheț⁶.

Cercetarea istorică a monumentului este, într-o anumită măsură, ușurată de monografia preotului Ioan Răuțescu și de săpăturile și cercetările arheologice în incinta și în interiorul bisericii (1926, arhitect Petre Demetrescu, 1968-1969, Radu Heitel și 1973, Gheorghe Cantacuzino). Cu toate repetatele sublinieri ale lui Nicolae Ghika-Budești referitoare la marea valoare arhitecturală a bisericii și incintei mănăstirești de la Aninoasa, datorată în parte păstrării integrității ansamblului, monumentul nu a atras deosebită atenție a cercetătorilor, fapt explicabil și prin dificultatea investigației arhivistice⁸.

În ceea ce privesc săpăturile și cercetările arheologice, cele din 1926 au fost ușor trecute cu vederea, fiind efectuate de un arhitect, iar cele din

1968-1969 și 1973, conduse de remarcabili arheologi, nu numai că au rămas inedite, dar par să nu fi influențat în vreun fel proiectul de restaurare. Oricum ele nu epuizaseră câtuși de puțin situl.

Dezvelirea ruinelor din anul 1926, avea un scop mai degrabă tehnic, urmând să servească ridicării în plan a mănăstirii. Săpăturile, sau mai bine spus decapările, executate de Petre Demetrescu în incinta mănăstirii sunt dificil de reconstituit, în arhiva fondului CMI ne mai păstrându-se nici un martor al acestor lucrări. Li se atribuie doar câteva fotografii în care apare extradossal boltit al unor încăperi situate în spațiul dintre biserică și actualul portic din fața chiliilor de pe latura de vest. Tot el a ridicat un plan al ansamblului, regăsit recent. (il. 4 și 5) În anul 1933 noi planuri au fost făcute de arhitectul Vasile Moisescu, reproduse ulterior de N. Ghika-Budești. Este de mirare însă că pe acest plan general nu sunt marcate fundațiile foisorului din fața caselor egumenești și a paraclisului, fundații despre care se știe sigur că fuseseră dezvelite cu ocazia săpăturilor din 1926. În schimb apare trasată cu linie punctată o galerie boltită subterană, nedelimitată la capătul estic, având traseul aproape în prelungirea axului longitudinal al bisericii.

Proiectul Comisiunii Monumentelor Istorice de restaurare a mănăstirii Aninoasa din anul 1942 conține devizul descriptiv al arhitectului Horia Teodoru. Pe lângă indicațiile tehnice deosebit de valoroase se remarcă imensa grijă a restauratorului față de orice fragment autentic aparținând monumentului ce se putea afla printre dărâmături. (il. 6) În spiritul acestei permanente preocupări în recuperarea materialelor, recomanda ca "în toate încăperile de la parter și etaj, atât pe latura nord cât și pe laturile sud și vest ale incintei se vor îndepărta dărâmăturile în modul următor: bolovanii și cărămizile întregi, trei sferturi sau jumătate se vor aduna cu cea mai mare grijă și depozita pe mărimi în stive regulate, în diferitele încăperi acoperite. Îndepărtarea molozului și curățirea locului se vor face cu cea mai mare grijă pentru a nu se dărâma, deteriora sau strica zidurile vechi ce se păstrează întregi sau numai parțial, acoperite de dărâmături și pentru a nu se săpa mai jos decât nivelul original al solului în aceste încăperi. Din fostul pridvor care se găsea de-a lungul clădirilor de pe laturile de sud și vest ale incintei nu se va scoate molozul și pământul pentru a se evita strângerea apelor în acest loc neacoperit.

În paraclis înainte de a se îndepărta dărâmăturile cu cea mai mare grijă se vor aduna în rafturi de lemn anume făcute, toate bucățile de tencuială zugrăvite care se vor putea găsi, din cele

⁵ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 92.

⁶ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 128.

⁷ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia. Noul stil din veacul al XVIII-lea*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an XXIX, București, 1936, p. 65-67.

⁸ V. pentru contribuțiile bibliografice până la 1970 excepționala operă a lui Nicolae Stoicescu, *Bibliografie a localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească* (vol. I, București, 1970), sub voce.

desprinse de pe pereți și bolți și se vor păstra în paraclis pentru cazul când se va putea face restaurarea generală a tencuielilor zugrăvite, lipindu-se la loc bucățile căzute. Ele se vor grupa după locul unde s-au găsit căzute pentru a fi mai ușoară reconstituția lor"⁹.

În privința pridvorului se cerea expres: "Spre exterior, deasupra arcadelor deschiderilor, zidăria nu se va reface pentru a nu se strica urmele plecării bolților care acopereau pridvorul pe stâlpi care astăzi este complet dărâmat. În aceste locuri zidăria nu se va reface decât când se vor construi din nou bolțile și acest pridvor"¹⁰.

Este de reținut și faptul că în situația de la Aninoasa unde toată structura de lemn a ferestrelor fusese distrusă în timp, Horia Teodoru optează pentru folosirea ca model a tocurilor cu o „despărțitură la mijloc”, precum cele folosite la "casa veche de la mănăstirea Radu Negru pe fațada dinspre sud"¹¹.

Este de subliniat aplecarea restauratorului către cercetarea minuțioasă a monumentului. Astfel între altele recomandă ca, dacă urma să se constate "că chenarul de piatră cioplită de la trecerea în cimitir este luat de la ușa mare de intrare în bucătărie, se va așeza la loc"¹². (il. 7)

Consolidarea de la paraclis avea în vedere protejarea tencuielilor cu frescă atât pe parcursul desfășurării lucrărilor de execuție la zidărie cât și cu prilejul momentului montării popilor de susținere a bolții altarului, a calotei Pantocrator și a arcului mare dintre naos și altar. În zona de subsol urmau să se acopere fundațiile desfăcute și să se pună la loc pământul scos fără nici o autorizație de către Ocolul silvic pe cheltuiala acestuia¹³. Din memoriul consiliului parohial din anul 1952 rezulta, din păcate, starea proastă în care continua să se afle întregul ansamblu monumental¹⁴.

* * *

În deceniul șapte al secolului trecut Direcția Monumentelor Istorice a reluat proiectul de restaurare al fostei mănăstiri Aninoasa, lucrarea fiind încredințată reputatei arhitecte Rodica Mănciulescu. Odată cu deschiderea șantierului au fost efectuate (1968-1969) și primele adevărate cercetări arheologice de către regretatul Radu Heitel. Însă între rapoartele de cercetare și ridicarea topografică adiacentă există serioase neconcordanțe. La vest de biserică, spre șirul de chilii de pe această latură, ca

și între biserică și casele mitropolitului Daniil de pe latura nordică s-ar fi aflat două culoare subterane, ce se tăiau în cruce, la intersecția lor și distrus de ele aflându-se odinioară un beci din bolovani de râu în casete de cărămidă, beci cu gârliciul spre est, servind poate ca „gropniță”. Tot la vest de biserică ar mai fi existat și trei „tainițe” sau cămări de provizii și „căi de refugiu”, cu accesul prin extradadosul bolților.

În colțul nord-vestic al incintei au fost descoperite urmele unei construcții rectangulare din bolovani în casete de cărămidă, interpretată dubitativ de autorul descoperirii drept "o cale de acces" la turnul clopotniță, sau, altminteri spus, poate foisorul unei scări de pe la 1730.

Înainte a caselor mitropolit Daniil de pe latura de nord a incintei, s-au redescoperit, după săpăturile lui Petre Demetrescu, fundațiile foisorului din bolovani legați cu mortar (4,50 m x 4 m).

Planul topografic indică în colțurile de nord-est și sud-est ale incintei fundații rectangulare fără ca despre ele să avem vreo mențiune în raportul de cercetare arheologică din acei ani. Săpăturile arheologice au mai scos la iveală, adosată paramentului exterior al temelii zidului porticului chiliilor de pe latura de vest, o rigolă de cărămidă cu profil rectangular, lată de 0,40 m, pentru scurgerea apelor din incintă.

Descoperirea în interiorul incintei a unor morminte, dintre care unele tăiate de portic, iar două de construcția beciului amintit, și deoarece la una dintre înhumări s-a găsit un dinar de la 1640 al împăratului Ferdinand al III-lea de Habsburg, a conturat o cronologie relativă a ruinelor. Astfel în prima jumătate a secolului al XVII-lea existase probabil un cimitir, peste care, către 1670 s-a început, prin construirea beciului amintit, ridicarea curților boierești transformate ulterior în ansamblul mănăstiresc. Culoarele subterane, incinta și chiliile au fost urmate de edificarea porticului. La 1773, pentru a permite accesul la paraclisul construit atunci, s-a adosat caselor ridicate de mitropolit Daniil un mic pridvor cu o scară.

Săpăturile efectuate în interiorul bisericii (1973, Gheorghe I. Cantacuzino) au avut ca obiect doar stabilirea unor cote de fundații și nivele de călcare, fără ca să fie cercetate mormintele tăiate parțial de secțiunile sale. A fost confirmată cu această ocazie construirea, într-o fază ulterioară ridicării bisericii, a pridvorului, fundațiile acestuia tăind atât stratul de pământ scos din șanțul

⁹ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f.111, 112.

¹⁰ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 113.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 116.

¹⁴ Arhiva INMI, fond CMI, dos. 65, Aninoasa, f. 216.

fundației pronaosului precum și un strat de nivelare ulterior construcției bisericii¹⁵.

Față de datele izvoarelor scrise, destul de ample și la îndemână prin monografia părintelui Răuțescu, interpretarea rezultatelor săpăturilor arheologice din 1968-1969 și 1973 oferite de autorii lor adaugă noi elemente care coboară datarea sitului măcar la jumătatea secolului XVII. Pe de altă parte nu lămuresc în primul rând problemele legate de transformările bisericii, cele referitoare la clădirile adosate colțurilor de NE și SE ale incintei, precum și aspectele privitoare la existența unui drum de strajă pe porțiunile de curtină libere de construcții.

***

Cercetările arheologice din anul 1997¹⁶ au fost astfel concepute încât să ofere date suplimentare asupra sitului și să rezolve chestiunile ridicate de definitivarea proiectului de restaurare al fostei mănăstiri. În demersul nostru un rol esențial l-a jucat catagrafia din anul 1842 (vezi anexa), care înfățișează, detaliat, ultima fază de funcționare a mănăstirii cu toate componentele sale chiar dacă unele erau într-o stare mai puțin bună. Importanța catagrafiei se datorează și faptului că a fost întocmită la preluarea egumeniei de către Dionisie Aninoșanul, un bun gospodar și devotat slujitor al mănăstirii.

Temeliile foișorului caselor egumenești se mai păstrau doar cu o înălțime de 23 cm, formate din piatră de râu și cărămidă, în mare parte fragmentară, înecate în mortarul de var. Surprinzător însă, fundațiile, cu dimensiunile de cca. 4,60 m lungime și 4 m lățime, conturează o construcție mai mare decât aceea a cărei reconstruire se prevăzuse prin proiectul din anii '60 (vizibilă și după zona de fațadă netencuită lăsată) și pe un amplasament sensibil deplasat față de aceasta. Din punctul de vedere al cronologiei sitului arheologic o mare importanță o are descoperirea la -1,05 m sub solul actual a două morminte în parte deranjate cu ocazia construcțiilor din zonă. Din mormântul (M 1), orientat E-V, păstrat în condiții mai bune, având brațele încrucișate pe piept, s-a recoltat o monedă de argint, parțial distrusă, cu probabilitate datând din secolul al XV-lea.

Cercetarea fundațiilor caselor boierilor Vlădești a fost precedată de verificarea așa numitelor "culoare subterane", evocate și în

legendele unor asedii și salvări miraculoase. Menționate ca atare de toate investigațiile, proiectele, chiar ridicările topografice, culoarele subterane s-au dovedit a fi patru beciuri rectangulare de cca. 3 m x 1,5 m, boltite, amplasate perechi, longitudinal și formând un unghi drept unele cu altele. În săpătură au fost surprinse laturile de vest și de sud ale unor încăperi situate în fața porticului chiliilor de pe latura de vest. Zidul de sud cu grosimi variind între 1,15 m -1,25 m este distrus din păcate tocmai în zona de țesere cu peretele nordic al perechii de pivnițe cu axul longitudinal orientat N-S. Se mai poate observa că extradrosul bolților în leagăn ale pivnițelor au amenajate guri de acces în ele de formă pătrată care corespund firesc numai cu nivelul de călcare de la parterul încăperilor caselor vechi. (il. 8) Astfel putem afirma că aceste pivnițe sunt construite odată cu casele boierilor Vlădești și spre folosul acestora. Ideea că ele au fost amenajate de sine stătător sau chiar prin distrugerea încăperilor acelor case nu se poate susține, hotărâtoare fiind și cota deschiderilor lor, imposibil de protejat de scurgerea apelor pluviale și a noroiului în cazul în care ele ar fi funcționat ca și astăzi, cu gurile de acces la nivelul solului. În ceea ce privește zidul de vest al acestor încăperi el este parțial suprapus de latura exterioară a porticului.

Datorită fondurilor insuficiente și a imposibilității restaurării pe loc a ruinelor descoperite, s-a decis astuparea săpăturii în vederea reluării ulterioare. S-a repetat în fapt situația din anii '60 când proiectul de restaurare s-a concentrat asupra construcțiilor existente și nu a acordat nici o atenție fazelor anterioare descoperite arheologic. Nici măcar rațiuni care ating siguranța persoanelor nu au schimbat viziunea asupra acestui aspect, căci trebuie spus faptul că prezența a cel puțin patru pivnițe cu deschiderile situate la nivelul solului, goale pe dinăuntru, constituie un pericol în caz de surpare.

Turnul de pe latura de nord a incintei, devenit între timp groapă de gunoi, a fost cercetat arheologic, dezvelindu-i-se fundațiile de formă patrulateră (4,75 m x 3,25 m) cu latura lungă perpendiculară și adosată zidului de incintă. Talpa fundațiilor se află la cca. 2,80 m sub solul actual, zidurile păstrându-se pe o înălțime de aproape 2,75 m. Este de remarcat faptul că talpa fundației zidului de incintă este cu circa 20 cm mai puțin adâncă decât aceea a turnului.

Construcția originală este din bolovani în casete de zidărie din cărămidă; pe parcursul vremii însă și până la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea el a suferit câteva refaceri detectabile după cărămida groasă și calitatea precară a lucrărilor. Straturile premoderne au fost

¹⁵ Cf. Gh. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la Aninoasa*, iulie 1973, Arhiva INMI, fond DMI.

¹⁶ Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu, *Raport preliminar privitor la cercetările arheologice de la fosta mănăstire fortificată Aninoasa*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, București, 2004, p. 49-65.

îndepărtate, podeaua pivniței din secolul XX fiind adâncită în solul viu, ceea ce concordă și cu informațiile locale potrivit cărora zidurile ruinate au mai servit până prin anii '50 ca beci și ghețarie. O confirmare a acestei ultime funcțiuni există și în fotografia din Albumul România¹⁷, realizată în 1898, unde se observă două acoperișuri sprijinite de zidul de incintă, cel mai îndepărtat dintre ele tăind parțial intrarea boltită în turn și protejând astfel spațiul de depozitare de dedesubt. (il. 9)

Tot în exteriorul incintei mănăstirii a fost descoperit un canal din cărămizi, ce conducea către un bazin circular din piatră cu mortar de var, cu diametrul de 3 m, și adânc de cca. 2 m față de nivelul solului actual. Bazinul fusese demantelat până la -0,50 m, -0,60 m sub nivelul solului, păstrându-se, din fericire, primele două asize de cărămidă ale unei calote hemisferice care-l acoperea. (il. 10) Cum canalul avea un traseu ce trecea pe sub zidul de incintă am presupus la acea dată existența unei legături cu fântâna din curtea mănăstirii, amplasată în zona din fața scărilor de acces la clopotniță. Numai cât, pe fotografiile de arhivă această fântână nu se regăsește. Este evidentă însă prezența în incinta mănăstirii a unei surse de apă, poate a unui izvor captat, sursă utilizată și în prezent, chiar dacă fântâna propriu-zisă a fost în ultimii ani mutată. Revenind la fotografia din Albumul Antoniu și despre prima copertină din apropierea intrării în mănăstire putem presupune că acoperea o zonă de interes către care ne îndeamnă și marcarea pe planul ridicat de arhitectul Vasile Moisescu în 1933 a unei deschideri practicate în zidul de incintă. Că și aici ar fi putut fi amenajat un depozit pare mai verosimil în condițiile în care sondajul de verificare a traseului canalului de aducțiune efectuat în încăperea adiacentă la interior acestui sector al zidului de incintă s-a adâncit într-un pământ de umplutură ce depășea nivelul canalului exterior.

***

Considerațiile lui N. Ghika-Budești referitoare la situația aparte a bisericii Sf. Nicolae din Aninoasa față de celelalte biserici cu plan dreptunghiular și cu două turle, una pe pronaos, cealaltă pe naos, decurg din stadiul cercetării la vremea respectivă. Indicii provenind mai cu seamă din planul bisericii, "unde se poate observa o lipsă de simetrie și un masiv de zid mai gros în partea dinspre apus, unde era probabil ușa ce avea

comunicație cu scara"¹⁸ sugerau posibilitatea ca turla de pe pronaos să fi servit inițial drept clopotniță. (il. 11) Un alt argument era și acela că inițial biserica Sf. Nicolae fiind o biserică de mir, după cum este explicit precizat în pisanie, era firesc să aibă o clopotniță pe pronaos¹⁹. Din păcate, lipsa unei cercetări de parament, în ciuda tuturor propunerilor de restaurare făcute de-a lungul timpului, a determinat menținerea concluziei că biserica din Aninoasa reprezintă un unicat în arhitectura de cult din sec. XVIII. Numai cât, cu ocazia cercetării arheologice din 2008²⁰, a fost descoperită, la nivelul fundațiilor, intrarea, astupată, probabil spre o scară practică în peretele de nord al pronaosului care permitea accesul la o clopotniță situată la nivelul superior. (il. 12) În acest fel se poate justifica existența turlei de peste pronaos, care inițial avea funcțiunea de clopotniță. Situații similare întâlnim la biserica din Gherghița (Prahova), ctitorită de Matei Basarab la 1641, la cea din Golești (Argeș) ridicată la 1646 de marele vistier Stroe Leurdeanu, la Coieni-Mironești (Ilfov), construită de Ilinca Cantacuzino la 1668, unde turlele inițiale de peste pronaos s-au prăbușit.

Mai târziu, cu ocazia refacerilor din timpul mitropolitului Daniil, la distanță de 50 de ani, se adaugă pridvorul, se ridică impunătorul turn-clopotniță în continuarea caselor noi de pe latura de nord, se fac chiliile, transformându-se astfel incinta într-o adevărată mănăstire. Tot atunci probabil că se renunță la vechea clopotniță și se astupă accesul prin perete. Astfel s-ar explica și informația din inscripția culeasă la 1746 de mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei, astăzi dispărută, în care se spune despre lucrările făcute de mitropolitul Daniil "și-au stricat biserica și i-au făcut slovn și două turle"²¹.

În peretele de nord era practică intrarea, nu în cel de apus cum presupunea Ghika-Budești, condus spre această concluzie și de existența ferestrei pe această latură a pronaosului. Căci așa cum se poate vedea la majoritatea bisericilor cu scară de acces practică prin pereții de nord sau de vest ai pronaosului, perete nordic este orb. Nu același lucru se întâmplă la Aninoasa unde și pe această fațadă este deschisă o fereastră, cu glaful interior puțin modificat față de cel de pe fațada de

¹⁸ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia. Noul stil din veacul al XVIII-lea*, în "Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an XXIX, București, 1936, p. 65.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Raluca Iosipescu, Sergiu Iosipescu, raport arheologic în curs de pregătire.

²¹ Pr. Ioan Răuțescu, *Mănăstirea Aninoasa din județul Muscel, Cîmpulung-Muscel*, 1933, p. 23.

¹⁷ Alexandru Antoniu, *Albumul României, județul Muscel*, București, 1898.

sud. Dealtfel inscripția pictată pe glaful fereastră de pe latura de sud a naosului este explicită: "În zilele sfinției sale părintelui Mitropolit chir Daniil s-au deschis aceste ferești și s-a zugrăvit și s-a făcut pardoseala bisericii, precum să vede cu chiverniseala [celui] întru eromonahi Hrisantie păcătosul. Leat 7232 Oct. 1". (il. 13)

Prezența acestei intrări în putea fi cercetată în amănunt în momentul decapării tencuielii ce o astupă, pentru că trebuie precizat faptul că întreg nivelul draperiei din pictura interioară a pronaosului este acoperit cu o tencuială recentă.

***

Ca urmare a cercetărilor desfășurate de-a lungul timpului rezultă că situl a început prin a fi o necropolă, desigur lângă mica biserică pomenită la 1746 de mitropolitul Ungrovlahiei, Neofit, și asociată în notițele acestuia caselor ce le-ar fi avut aici fostul mare clucer Tudoran Vlădescu.

Este foarte probabil ca beciul și temelia rectangulară din colțul nord-vestic al curții să fie tocmai vestigiile caselor boierilor Vlădești din Aninoasa, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Biserica de cimitir, cel mai probabil din lemn, a fost înlocuită de lăcașul terminat la 1677 de Tudoran Vlădescu. Așa cum precizau atât Radu Heitel cât și Gheorghe Cantacuzino sunt slabe șansele de a se pune în evidență prin noi săpături arheologice urmele lăsate de vechea biserică, posibil situată în preajma celei noi, poate la nord de ea – după amplasamentul beciului și al construcției rectangulară – pe locul unde s-au înălțat apoi casele mitropolitului Daniil. Ceea ce se impune însă, cu tărie, este continuarea cercetării în biserica actuală, necesară și pentru implicațiile asupra procesului de restaurare.

Anexe

SCURTĂ CRONOLOGIE

- Tudoran (Vlădescu) din Aninoasa și Vlădești menționat pentru prima dată ca pitar în domnia lui Mihai Viteazul.

1632, martie 25 - Tudoran Vlădescu își face diata împărțindu-și averea între cei trei fii: Badea, Părvu, viitorii mari dregători și Iane paharnicul.

1653, martie 1 – Tudoran (al II-lea) Vlădescu din Aninoasa, fiul lui Iane paharnicul, menționat pentru prima dată cu rangul boieresc de paharnic.

1653-1664 - Tudoran Vlădescu paharnicul este printre marii cumpărători de ocine din Țara Românească, alcătuindu-și astfel un mare domeniu.

1673, iulie - Tudoran Vlădescu, fost aga, este închis de Grigore vodă Ghica pentru fuga din țară a cumnatului său Pădure Crețulescu pentru care era chezaș; își răscumpără viața cu o "gloabă" de 5000 de taleri.

1674, ianuarie 3 - Tudoran Vlădescu menționat pentru prima dată în dregătoria de mare clucer sub domnia lui Gheorghe vodă Duca.

1676, iulie-octombrie – În calitate sa de înalt dregător, mare clucer (șef al aprovizionării curții domnești, prin extensie și al oastei) Tudoran Vlădescu participă la campania din Podolia a oștii Țării Românești sub Gheorghe vodă Duca, în cadrul războiului otomano-polon, încheiat prin pacea de la Jurawno (27 octombrie). Acuzat de domn că nu ar fi pregătit cheresteaua necesară construirii unui pod este condamnat la moarte prin decapitare. La intervenția unor mari boieri este iertat de domn în clipa execuției.

1677, martie 8 - Tudoran Vlădescu părăsește curtea domnească și se călugărește sub numele de Theodosie monah, retrăgându-se la curțile sale de la Aninoasa. Diata lui Tudoran Vlădescu.

1677, iulie-septembrie – Moare soția fostului mare clucer Tudoran, Alexandra, fiica lui Stan Crețulescu.

1677, septembrie 20 – Se încheie construirea bisericii cu hramul Sf. Nicolae din Aninoasa, ctitoria lui Tudoran și Alexandra Vlădescu, devenită mănăstirească prin voința ctitorului.

1682, mai 29 – Theodosie monahul închină mănăstirea sa Aninoasa mănăstirii din Câmpulung.

1684, mai 21 – Șerban vodă Cantacuzino întărește daniile făcute mănăstirii Aninoasa și închinarea sa către Câmpulung.

1694 – Theodosie monahul, fostul mare clucer Tudoran Vlădescu, încetează din viață și este îngropat în biserica mănăstirii Aninoasa.

1722, decembrie 6 – Se încheie construcția caselor de pe latura de nord a incintei – ctitor Daniil, mitropolitul Ungrovlahiei, călugărit aici. Ispravnic al construcției ieromonahul Hrisant.

1723, octombrie 1 – Sub supravegherea aceluiași ieromonah Hrisant se măresc ferestrele bisericii, se zugrăvește și se pardosește lăcașul.

1728/1729 – Mitropolitul Daniil dăruiește mănăstirii clopotul cel mare.

1729, octombrie – Se încheie lucrările de construcție patronate de mitropolitul Daniil – clopotnița, casele, chiliile și zidul de incintă – sub supravegherea egumenului mănăstirii ieromonahul Varlaam.

1734 – Reparații efectuate la mănăstire.

1746, august – Vizita la mănăstirea Aninoasa a mitropolitului Neofit I al Țării Românești.

1773 – Egumenul Mihail Cojoceanu, stăpân al Tărtășeștilor, ctitorește paraclisul mănăstirii Aninoasa.

1778, noiembrie 4 – Hrisovul lui Alexandru vodă Ipsilanti, domnul Țării Românești (1774-1782) prin care scoate mănăstirea Aninoasa de sub autoritatea mănăstirii din Câmpulung, pentru lipsa de îngrijire, și o închina Mitropoliei Ungrovlahiei.

1794, ianuarie 31 – Mitropolitul Dositheii Filittis dispune ca moșiile mănăstirii Aninoasa din județul

Râmnicu Sărat să fie preluate de Mitropolia Ungrovlahiei, în schimbul unor moșii ale acestuia din urmă, mai apropiate mănăstirii.

1812-1842 – Mănăstirea nu mai are egumeni, administrația fiind asigurată de embaticarii (arendașii) moșiilor ei.

1821 – În vremea reprimării Eteriei trupele otomane incendiază Aninoasa unde se retrăseseră și încercaseră să reziste câțiva arnauți.

1833 – Nicolae Bascoveanu "embaticar și epistat" al mănăstirii construiește perechea de case din incintă la vest de biserică și clopotnița.

1838, ianuarie 11 – Marele cutremur din Țara Românească; la Aninoasa cade catapeteasma, fiind grav avariate și celelalte clădiri.

1838, iunie-august – Prin grija arendașului moșiilor mănăstirii, logofătul Daniil Cantaroglu, se zidește din nou catapeteasma care se pictează împreună cu altarul de "zugravii" Ion Garniță și Ion Pop.

1842-1864 – Egumen la Aninoasa proto-singhelul Dionisie (1800-1882), ultimul egumen al mănăstirii. Este etapa celor de pe urmă lucrări gospodărești în vechea organizare a lăcașului.

1863, decembrie, 17/29 – Secularizarea averilor mănăstirești marchează începutul treptatei ruinări a construcțiilor de la Aninoasa.

1895 – Sunt reparate și învelite casele de la vest de biserică pentru instalarea unei companii teritoriale a Regimentului 30 Muscel.

1898 – Din sumele provenite dintr-un legat al fostului egumen Dionisie Aninoșanu se învește din nou biserica și clopotnița mănăstirii.

1905-1908 – Casele de la vest de biserică sunt din nou reparate și locuite de parohul Teodor Popescu.

1908 – În clădirile de la Aninoasa se instalează un post de jandarmi care contribuie la ruinarea construcțiilor. Comisiunea Monumentelor Istorice face demersuri pentru evacuarea jandarmilor.

1922 – Prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice se acoperă casele din fața bisericii și paraclisul.

1924 – Se restaurează de către Comisiunea Monumentelor Istorice clădirile din colțul nord-vestic al incintei.

1926-1927 – Din inițiativa lui Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, sub supravegherea Comisiunii Monumentelor Istorice și cu chereștea din fostele păduri ale mănăstirii dată de Ministerul Domeniilor se fac grinzile și șarpanta pentru învelitoarea ruinelor caselor egumenești de pe latura de nord, între paraclis și clopotniță, precum și ruinele construcțiilor de pe latura de sud; se mai repară și acoperișul clădirilor de la apus și se consolidează pridvorul bisericii și turla cea mare.

1942 – Prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice se efectuează reparațiile necesare după cutremurul catastrofal din noiembrie 1940.

1967 – Se începe restaurarea întregului ansamblu al fostei mănăstiri Aninoasa de către Direcția Monumentelor Istorice, șef de proiect fiind arhitect Rodica Mănculescu.

1977 – Lucrările de restaurare se suspendă prin desființarea Direcției Patrimoniului Cultural Național.

1995 – Proiectul de conservare-restaurare al mănăstirii Aninoasa se reia de către Centrul de Proiectare pentru Patrimoniul Cultural Național.

ETAPELE DE CONSTRUCȚIE ALE MĂNĂSTIRII ANINOASA

1677, septembrie 20 – Terminarea construcției bisericii Sf. Nicolae, ctitoria marelui clucer Tudoran Vlădescu.

1722, decembrie 6 – Se încheie construirea caselor de pe latura nordică a incintei, ctitoria mitropolitului Ungrovlahiei, Daniil.

1723, octombrie 1 – Se sfârșesc lucrările de mărire a ferestrelor și de pardosire, începe zugrăvirea bisericii, comanditar fiind mitropolitul Daniil.

1729, octombrie – Mitropolitul Daniil pune pisană în care se vorbește despre terminarea lucrărilor patronate de el la Aninoasa: clopotnița cu clopotul cel mare, casele și chiliile, "zidul dimprejurul mănăstirii din temelie".

1729-1730 – Se încheie etapa construcțiilor mitropolitului Daniil la Aninoasa care mai cuprinsese: transformarea bisericii prin construirea a două turle și a unui sloam (pridvor).

Post 1732 – După moartea mitropolitului Daniil se încheie zugrăvirea bisericii sub supravegherea arhimandritului Varlaam, egumenul mănăstirii.

1772/1773 – Se construiește paraclisul mănăstirii cu hramul Sfinții Mari Mucenici Dimitrie și Gheorghe și, probabil, pridvorul caselor mitropolitului Daniil (egumenești), ctitor fiind egumenul Mihai Cojocanu (Tărtășescu).

1833 – Se construiește etajul peste jumătatea nordică a chiliilor de pe latura de vest a incintei, ctitor fiind embaticarul mănăstirii Nicolae Bascoveanu.

FUNCȚIUNI ISTORICE ȘI CARACTERISTICI DE CONSTRUCȚIE ALE ÎNCĂPERILOR DUPĂ CATAGRAFIA MĂNĂSTIRII ANINOASA DIN 1842

Paraclis:

Parter (subsol) – gropniță boltită

Etaj – Paraclisul propriu-zis cu hramul Sfinții Mari Mucenici Dimitrie și Gheorghe. Este o construcție din zidărie, cu bolți și turle de zid, la fel și catapeteasma. Pardoseala era realizată din piatră. Învelitoarea paraclisului era din șindrilă de brad. Accesul din tindă se realiza urcând o scară formată din patru trepte.

O pereche de case vechi ce au fost egumenești:

Subsol – două pivnițe boltite cu două picioare de zid groase

scară de acces pentru amândouă pivnițele
 Parter – sub pridvoraș becișor de zid cu ușa pe podini
 Etaj – opt încăperi și o sală la mijloc, toate boltite și pardosite cu cărămidă
 Odaie întru care se deschide și ușa paraclisului
 Cămăruță
 Trapeză
 Sala
 Odaie mare
 Ietăcel
 Trei cămăruțe
 Un pridvoraș boltit și pardosit cu cărămidă cu șase stâlpi de piatră, cu lespezi de piatră pe zidul dintre stâlpi și trei lavițe de podini groase împrejur, cu acces în sală
 Scară coborâtoare cu 13 trepte de stejar
 Ieșitoare pe peretele opus ușii de intrare în sală, din zid, scoasă în afară.
 Clopotnița:
 Parter – intrarea în mănăstire cu porți pe podini groase, cu o ușă mișcătoare într-una din porțile cele mari.
 Etaj 1 – odaie boltită și pardosită cu cărămidă sub care se află un becișor
 cămăruță boltită și pardosită cu cărămidă plimbare
 odihna scării, din scânduri
 Etaj 2 – odaie cu pridvor scos pe doi stâlpi din zid, boltite și pardosite cu cărămidă; pe zidul dintre stâlpi trei lespezi de piatră
 Etaj 3 – clopotnița boltită
 învelitoare din șindrila de brad
 Chilii și alte încăperi având înaintea un palimar pe 30 de stâlpi de zid, atât încăperile cât și palimarul fiind boltite și învelite cu șindrila de brad:
 Parter – o magopie mare de păstrat vase de lemn și bucate
 două chilii cu cămăruțele lor și sala dintre ele pardosite cu cărămidă
 două odăi cu o sală între ele, pardosite cu cărămidă
 o odaie cu pardoseala de cărămidă și o cămăruță cu pământ pe jos
 o cuhnie, fereastră ei este și tarabă, cu oblonul vechi, cu pragurile și trei stâlpi din piatră
 acces spre ieșitoare din afara zidului de incintă
 o brutărie cu cuptor, ferestre de piatră cu două obloane
 odaie pentru frământat pâine cu două ferestre și intrarea din bucătărie
 două odăi cu sala la mijloc
 O pereche de case mari de zid în două cărămizi și jumătate, înaintea bisericii, lângă clopotniță:
 2. Etaj – șase încăperi învelite cu șindrila de brad:

- două odăi, una mare, alta mică, cu intrare dintr-una într-alta; pardoseala de scânduri și tavan de var
 - o odaie cu tavan de var și pardoseala de scânduri
 - odaie cu pardoseala de cărămidă și tavan de var
 - odaie cu pardoseala de cărămidă și tavan de scânduri
 - o cămăruță cu pardoseala de cărămidă și tavan de scânduri
 - pridvor înaintea acestor odăi (pe opt stâlpi de lemn, cu galeria între stâlpi din zid, cu tavanul de var și pardoseala de scânduri de fag); din mijlocul podelei pridvorului o scară ce coboară în curte (cu 25 trepte fixate cu ambele părți în zid);
 - săliță – la capătul pridvorului opus clopotniței – ce duce la ieșitoare, săliță până la un loc cu ambele laturi de zid, cu pardoseala de cărămidă și tavan de ulucă și intrare prin ușa de scânduri, cu o altă ușă pe o parte care dă în podul odăilor din continuarea parterului;
 - umblătoare de zid, ieșită în afara zidului de incintă, cu două despărțitori
 F.
 1. Parter – pivnița de zid pentru bucate cu cinci despărțituri de zid
 G.
 1. Parter – șase picioare de zid în spatele (la est) bisericii unde au fost un grajd, un șopron pentru trăsuri (remiza) și odăi.

LISTA EGUMENILOR ANINOASEI

1677 – 1695 – Theodosie monah (fostul mare clucer Tudoran Vlădescu), egumen.
 1695 – 1703 – Inochentie egumen, din familia boierilor Lăngești: între 1700 -1703 egumen și al mănăstirii din Câmpulung
 1704 – 1716 – Daniil (fiul lui Manole, comis din Topoloveni), egumen, viitor episcop de Buzău și mitropolit al Ungrovlahiei
 .....1717 – Vasile, egumen
 1720 – 1722 .. – Hrisantie, egumen
 ante 1723 - Mihail (I), egumen
 1723 – 1745 - Varlaam, egumen și arhimandrit
 .....1746- Clement, egumen
 1749 – 1758 - Mihail (II), egumen
 1759 – 1765 - Romanos, egumen
 1767 – 1776 - Mihail (III) Cojoceanu sau Tărtășescu, egumen
 1776 – 1779 ...- Mitrofan (fiul lui Mihail Cojoceanu), egumen
 1780 ... .- Mihail (III) Cojoceanu
 1783 – 1786 - Ghenadie, egumen, iconom
 1786 – 1787 - Grigorie Sidis, egumen
 1787 – 1795 - Ghenadie, egumen
 ..... - 1796 - Gavriil, egumen
 1812 – 1842 - vacant

1842 – 1864 - Dionisie, egumen, arhimandrit

INSCRIȚII CARE ATESTĂ ETAPELE DE CONSTRUCȚIE ALE MĂNĂȘTIRII ANINOASA

Pisania bisericii Sfântul Nicolae din Aninoasa :

"Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșitul Sfântului Duh, ziditu-se-au aceasta svântă bisearică den temelie ei cu îndemnarea cinstitului marelui arhieru părintele nostru Sfântul Nicolae ciudotvoret, că să fie besearică de mir, dentru osteneala robului lui Dumnezeu Tudoran biv vel Clucer i jupanița ego Alexandra. Iar când au fost la săvârșitul svintei bisearici, despărțindu-l Dumnezeu de soție de s-au pristăvit, primit-au cinul îngeresc de s-au călugărit și-i fu numele Teodosie monah. Și au numit svânta bisearică să fie mănăstire de obște de călugări, în zilele luminatului Domn Io Duca voevod. M-ța septemvrie dni 20 leat 7189. Pis popa Stan ot Băjești".

Pisania referitoare la casele dinspre nord:

"Aceste case den temelie s-au început și s-au săvârșit, precum să și văd în zilele prea luminatului Domn Io Nicolae Alexandru voevod, cu toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei chir Daniil, fiind călugărit sfinția sa den aicea. Și la tot lucrul au fost ispravnic Hrisant eromonah. Leat 7231 Dech[emvrie] dni 6."

Inscripția aflată pe glaful fereastrei de sud a naosului :

"In zilele sfinției sale părintelui Mitropolit chir Daniil s-au deschis aceste ferești și s-a zugrăvit și s-a făcut pardoseala bisericii, precum să vede cu chiverniseala /celui/ întru eromonahi Hrisantie păcătosul. Leat 7232 Oct. 1."

Inscripția de pe clopotul cel mare :

"Acest clopot al sfintei mănăstiri Aninoasa ot sud Muscel s-au făcut de chir Daniil Mitropolit al Ungrovlahiei, L[eat] 7237."

Inscripția clopotniței :

"Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului, cu săvârșirea sfântului Duh și cu ajutorul sfântului ierarh Nicolae, făcătorul de minuni, făcutu-s-au această clopotniță cu clopotul cel mare și casele și chiliile și tot zidul dimprejurul mănăstirii den temelie precum să veade, cu toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolitului Ungrovlahiei Chir Daniil, ca să rămâie veșnică pomenire sfinției sale și tot neamului sfinții sale, în zilele Domnului nostru Io Nicolae Alexandru voevod, fiind ostenitor la tot lucrul Varlaam eromonah, egumenul acestei sfinte mănăstiri și s-au săvârșit în luna lui Oct. leat 7238."

Inscripția culeasă la 1746 de mitropolitul Neofit I al Ungrovlahiei :

"Aceasta sfântă și dumnezeiască mănăstire, unde să cinstească și sa prăznuiască hramul sfântului marelui ierarh, făcătorul de minuni Nicolae, ziditu-s-au den temelie /de/ dumnealui Tudoran Aninoșanu vel Clucer, care pe urmă s-au și călugărit, fiindu-i casele acoloa și o biserică mică. Și murindu-i jupâneasa și coconii s-au călugărit, făcând-o obște de călugări, lăsând toate câte au fost la această mănăstire. Apoi mai pe urmă părintele Daniil fiind călugărit de la Aninoasa și ajungând mitropolit, den temelie au făcut toate casile pă pivniță și zidurile și chiliile de jur împrejur, cu clopotniță mare pă poartă și cu clopote. Și-au stricat biserică și i-au făcut slovn și două turle. Și după moartea vlădicăi Daniil, o au înfrumusețat cu zugrăviaala cuviosul arhimandrit chir Varlaam, egumen fiind acestei sfinte mănăstiri. Și s-au săvârșit de tot lucrul și la leat 7238"²².

SUMMARY

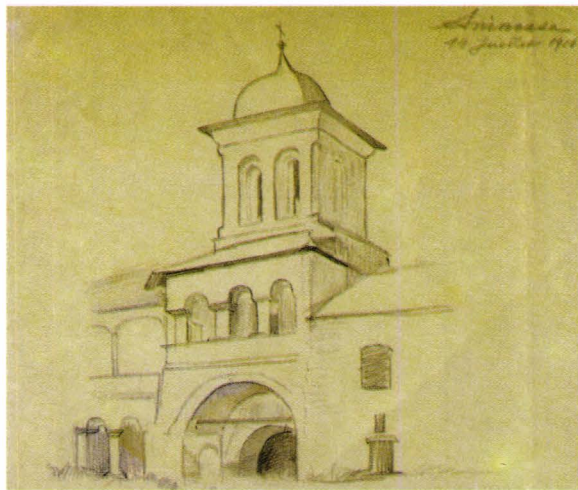
The article brings up, once again, the status of the archaeological research made by the late Radu Heitel at the Aninoasa monastery in Argeș county, as well as the research carried on under Gheorghe Cantacuzino. There also is a brief review of Raluca Iosipescu and Sergiu Iosipescu's results, achieved during the 1997 campaign and, partially, in 2008.

The article also present a number of details from the National Institute for the Archive of the Historical Monuments, related to the commissioning of historical monuments, regarding the various interventions and repairs carried on or planned and the restoration activities carried on under the supervision of the Technical Service within the CMI.

The 2008 research provides certain nuances to the previously existing knowledge related to the church dedicated to St. Nicholas and opens a new perspective of the monument, while also touching on the subject of the restoration process. The archaeological/archivist actions lead, therefore, to the completion of the monument/site dossier for the Aninoasa monastery.

²² *Idem*, p. 23-24.

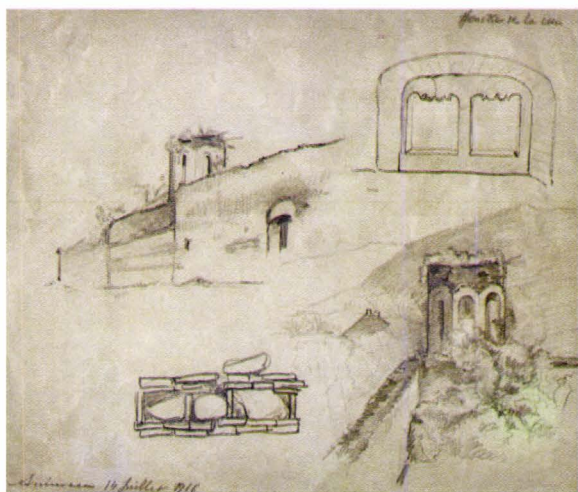

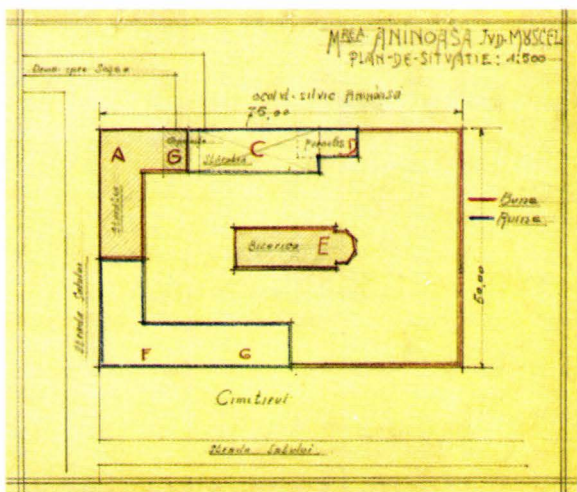
II. 1. Desen anonim datat 14 iulie 1916, arhiva INMI, fond CMI. Vederea din exterior a clopotniței

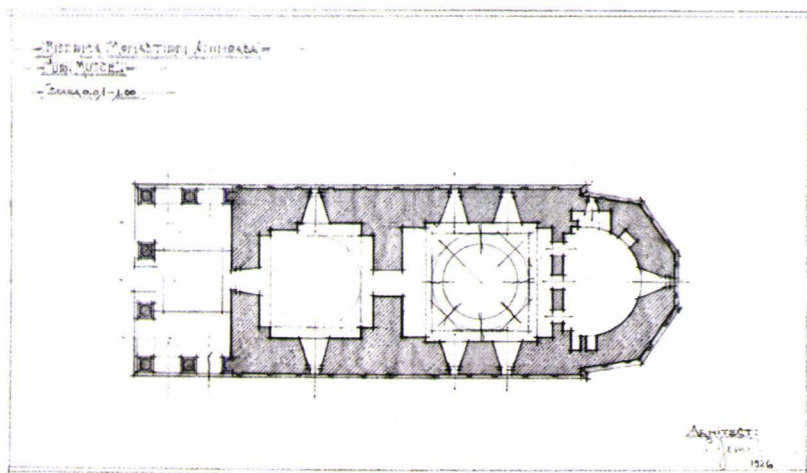
II. 2. Desen anonim datat 14 iulie 1916, arhiva INMI, fond CMI. Vederea din interior a clopotniței

II. 3. Desen anonim datat 14 iulie 1916, arhiva INMI, fond CMI. Detalii ale mănăstirii

II. 4. Planul mănăstirii Aninoasa, arh. P. Demetrescu, arhiva INMI

II. 5. Planul bisericii, arh. P. Demetrescu, 1926, arhiva INMI

II. 6. Paraclisul și casele mitropolitului Daniil, Album Antoniu, 1898

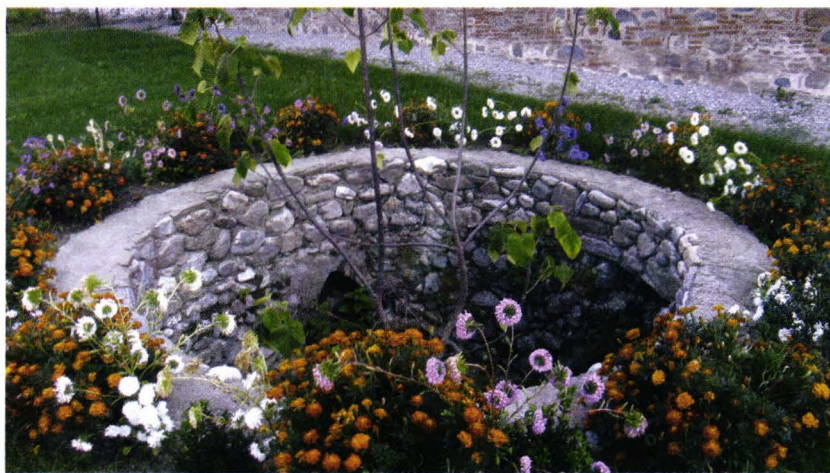
II. 7. Ancadramentul porții dinspre cimitir, foto 2008

II. 8. Pivnița și zidul caselor lui Tudoran Vlădescu, foto 1997

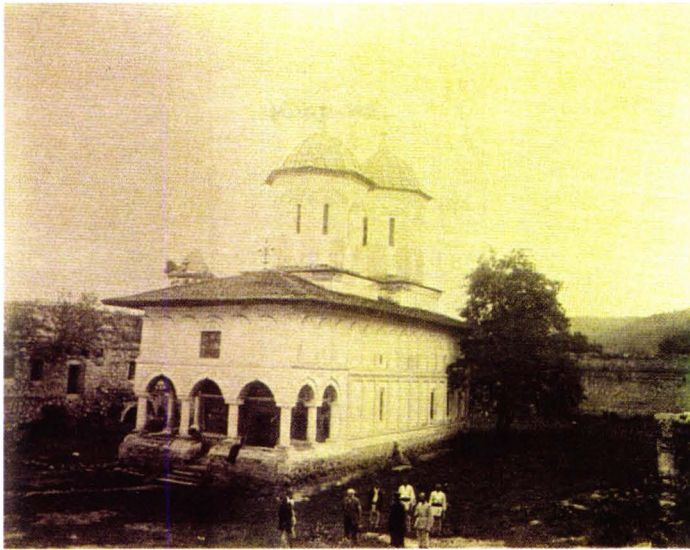

II. 9. Vedere de ansamblu din exterior, Album Antoniu, 1898

II. 10. Bazinul circular din exteriorul incintei, foto 2008

II. 11. Biserica Sfântul Nicolae, Album Antoniu, 1898

II. 12.. Intrarea astupată din peretele de nord al pronaosului, foto 2008

II. 13. Inscripția de pe glaful ferestrei de sud a pronaosului

O EFIGIE INEDITĂ A REGELUI CAROL I

Alexandra Țântăreanu

Ornamentația, văzută ca un adaos al operei de arhitectură¹, care altfel ar îndeplini, indiferent de mărimea și de destinația sa, doar funcția sa de bază, are ca potențial manifestări artistice, în cazul reprezentărilor mai valoroase, decorative sau simbolice, în eventualitatea în care comanditarul casei dorește să exprime în mod alegoric particularități legate de meseria sau de preocupările sale. În oricare dintre situații însă, aspectele decorative ale clădirilor pot evidenția statutul social al beneficiarului casei, gustul său pentru conformism sau pentru originalitate și chiar imagini care se referă la exprimarea în mod vizibil a idealurilor naționale. Foarte sugestive în acest sens sunt personalitatea și imaginea lui Mihai Viteazul, atât de des evocate literar și iconografic pe parcursul secolului al XIX-lea și a cărei simbolistică nu poate fi separată de efervescența politică și socială a epocii.²

Iconografia lui Carol I în toate manifestările sale (artistic, numismatic, medalistic, filatelic) este vastă și a atins un punct culminant în anul jubiliar 1906³, când a fost sărbătorită în mod deosebit împlinirea a 40 de ani de domnie a regelui. Ceea ce este rar întâlnit și astfel mai puțin cunoscut în iconografia sa este un tip de efigie executat în altorelief și realizat din stuc, întâlnit pe o casă din Alexandria, județul Teleorman, de pe strada Alexandru Colfescu, nr.18. (il. 1)

Ineditul reprezentării pune, la prima vedere, probleme de autenticitate în sensul identificării reliefului cu chipul regelui, însă pot fi aduse câteva argumente în sprijinul asocierii dintre elementul decorativ analizat și Carol I în anii bătrâneții: asemănarea fizică izbitoare, datarea casei în anul jubileului și modalitatea de dispunere în spațiu a datei construcției, aceasta flancând portretul sculptat. (il. 2)

Se poate pune întrebarea dacă efigia ce împodobește casa din Alexandria ar putea fi chiar un portret al proprietarului, însă dovezile nu sprijină această ipoteză, care, fără a fi imposibilă, rămâne la stadiul de simplă speculație.

Casa este realizată în stil eclectic franțuzesc, des întâlnit la sfârșitul secolului XIX⁵ și la începutul secolului XX⁶, înainte de a se manifesta, după cum constata istoricul de artă Petre Oprea, „o scădere vertiginosă a construcțiilor de locuințe excesiv înzorzonate cu decorațiuni din repertoriul tuturor stilurilor, într-o îmbinare eclectică, hibridă, exprimând agresiv opulența, dorință frecvent ilustrată în perioada anterioară”⁷. Dată fiind apropierea Alexandriei de București, este de înțeles cum a putut capitala țării să exercite o influență asupra micului oraș de provincie.

Din punct de vedere arhitectural, clădirea, având doar parter, prezintă un plan funcțional, cu frontul de la stradă liniar și cu fațada principală întreruptă de rezalitul intrării. Ferestrele înalte, dreptunghiulare, realizează ritmul vertical, iar cornișa și frontoanele subliniază atributele orizontale ale fațadei. Frontoane semicirculare și triunghiulare încoronează fiecare fereastră, spațiul interior fiind decorat cu reliefuluri în formă de

¹ Marius Marcu Lapadat, *Fetele ornamentului. Arhitectura bucureșteană în secolul 20*, Univers Enciclopedic, București, 2003, p. 13

² „În Valahia, summum-ul bărbăției și succesului pe câmpul de luptă îl întruchipa Mihai Viteazul. Vremea lui fusese studiată de Bălcescu și cântată în versuri de Eliade și Bolintineanu; cu el încercase să se identifice într-un fel domnitorul Gheorghe Bibescu, dacă nu prin fapte, măcar prin portul unei pelerine albe. Într-un cuvânt, Mihai era chipul adulat al vechimii și spre el se îndreptau preferințele artiștilor contemporani pentru întruchiparea idealurilor de libertate și unitate națională”, Adrian Silvan Ionescu, *Artă și document. Artă documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Ed. Meridiane, București, 1990, p.237

³ Carmen Tănăsioiu, *Iconografia regelui Carol I. De la realitate la mit*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1999, pp.17-18

⁴ În anul 1906 s-au sărbătorit 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către Traian, 40 de ani de domnie a regelui Carol I și 25 de ani de la proclamarea Regatului României; *Expozițiunea generală română din 1906. Clasificația generală a obiectelor de expus*, București, 1906

⁵ „După Războiul de Independență (1877-1878), Bucureștiul înscrie în anele istoriei sale un avânt edilitar deosebit. [...] Concomitent se înregistrează între cei avuți o întrecere în construirea de locuințe fastuoase, folosindu-se un eclecticism de stiluri arhitectonice, cu o abundență de decorație interioară și exterioară...”, Petre Oprea *Picturile murale din două locuințe bucureștene construite în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea* în „Revista Monumentelor Istorice”, București, an XLII, nr. 1/1973, p. 64

⁶ George Leahu, *Lipsanii, centrul istoric al Bucureștilor*, Editura Arta Grafică, București, 1993, p. 27

⁷ Petre Oprea, *Sculpturi decorative de pe clădiri bucureștene de la începutul veacului XX* în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, București, anul V, nr. 1-2/1995, p. 55

cochilie, decorație inspirată din modelul rococoului reînviat în stilul 1900. Cornișa clădirii este segmentată de un brâu în relief în două registre: cel superior este format dintr-o succesiune de console, în grupuri de două, cel inferior, ornamentat de o ghirlandă de elemente florale într-un relief accentuat. Medalionul cu efigia lui Carol I, situat pe ancadramentul semicircular al ușii este încadrat de două medalioane laterale sprijinite pe câte două console, bogat ornamentate cu ghirlande de flori și panglici cu frunze care încadrează efigiile a două personaje feminine. Aceste din urmă reprezentări se constituie într-un tip ornamental, cu caracteristici aproape standardizate, des întâlnit pe casele bucureștene a căror datare aproximativă este de sfârșit de secol XIX și început de secol XX.

Ceea ce ar fi putut să însemne o informație interesantă și poate sugestivă pentru acest demers o reprezintă cunoașterea identității comanditarului casei, însă nu există documente în arhive despre istoricul acestei clădiri. Drept proprietari ulteriori, în istoria orală sunt menționați Alexandru M. Ionescu, primar interimar pentru scurt timp în anul 1927, care a deținut casa până în 1940 și soții Gheorghe și Georgeta Moldoveanu, ca ultimi proprietari de dinaintea naționalizării ei în anul 1950.

Efigia de pe fațada principală a casei din Alexandria este singura de acest fel cu chipul lui Carol I de care avem cunoștință. Exemple similare din Muntenia Vechiului Regat se cunosc puține și toate redau imaginea lui Mihai Viteazul⁸. Una dintre acestea este executată în aceeași manieră și poate fi zărită imediat sub frontonul unei case de pe strada Crinului nr. 49 din Pitești (il. 3). La Curtea de Argeș, de asemenea, la o casă de pe strada Negru Vodă nr. 20, ies în relief din nișe de tip medalion, situate în registrul superior al unor pilaștri de colț, mici capete cu ceea ce pare a fi reprezentarea lui Mihai Viteazul (il. 4). Un al treilea exemplu de asemenea tip ornamental astăzi nu se mai păstrează și a decorat, se pare, o casă de pe strada Antim din București care a fost demolată în anii '80 ai secolului trecut. Toate aceste clădiri au ca datare aproximativă sfârșitul secolului al XIX-lea.

Din aceeași categorie, a preocupării pentru reprezentarea unor domnitori, pot fi menționate medalioanele în relief cu efigii ale lui Matei Basarab, Scarlat Calimachi, Alexandru Ipsilanti, Ioan Caragea și Alexandru Ioan Cuza, însă cu redarea din profil, care decorau interiorul casei lui

Petre Grădișteanu de pe strada Tudor Arghezi, nr. 48 din București înainte să fie demolată în anul 1972⁹. Acestea trebuie să fi îndeplinit rolul simbolic de evocare a trecutului, în timp ce imaginile lui Mihai Viteazul și a lui Carol I pot fi puse în legătură cu schimbările importante din viața politică și socială ale vremii iar iconologia lor să semnifice încrederea proprietarilor în perspectiva unui viitor optimist.

SUMMARY

Much less known in the king Carl's I iconography is a particular type of effigy – part of stucco work architectural ornamentation, not unquestionable but most likely to be the aged king's image – which adorns the entrance of a house built in the French eclectic style and located in Alexandria town, Teleorman county. This piece of decoration seems to carry a specific symbology, since it is so emblematic associated with the year of the construction, 1906, when there were celebrated 40 years of reign. Analogies with this kind of representation in Walachia during the Old Kingdom are few and the similarities only relate to the type of effigy, subject of display being in all the cases Mihai Viteazul.

⁸ Pentru informațiile inedite pe care mi le-au comunicat le mulțumesc doamnei Iozefina Postăvaru, istoric de artă, domnului arhitect Alexandru Mușescu și domnului arhitect Dan Ionescu.

⁹ Petre Oprea, *Picturile murale din două locuințe bucureștene construite în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea* în „Revista Monumentelor Istorice”, București, an XLII, nr. 1/1973, p. 67

II. 1. Casa din Alexandria, str. Al. Colfescu, nr. 18

II. 2. Efigia regelui Carol I

II. 3. Casa din Pitesti, str. Crinului, nr. 49, detaliu fatada cu portretul lui Mihai Viteazul (foto Iozefina Postavaru)

II. 4. Casa din Curtea de Arges, str. Negru Voda, nr. 20, detaliu cu portretul lui Mihai Viteazul.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- BCMI** Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1908-1945, București
- CA** Cercetări Arheologice, MNIR, 1976, București
- CCA** Cronica Cercetărilor Arheologice, București
- CSTR** Călători străini despre Țările Române, vol. I-VI, 1966-1976
- DIR, B** Documente privind istoria României, seria B, Țara Românească.
- DIR, C** Documente privind istoria României, seria C, Transilvania
- DRH, B** Documenta Romaniae Historica, seria B, Țara Românească.
- DRH, D** Documenta Romaniae Historica, seria D, Relații între Țările Române.
- DJANBz** Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Buzău
- RMI** Revista Monumentelor Istorice
- MCA** Materiale și Cercetări arheologice
- MO** Mitropolia Olteniei, 1948, Craiova
- SCIA** Studii și Cercetări de Istoria Artei, București

